

શ્રીખોદ.

વર્ષ ૧૯૦૭]

શનિવાર, ૧૬૨૫.

[અંક ૧ લો.

તંત્રીઓ } બાઈ પુતળીબાઈ કાપ્યાળ.
કેશવપ્રસાદ હેમ્લિસલ દેસાઈ.
બી. એ. એમ્. એન. બી.

અ. સો. લક્ષ્મીદેવી દેસાઈ.

માટીદાર ભગિની સમાજનાં
પહેલાં પ્રમુખ

અ. સો. સમજુલક્ષ્મી ગાવિંદભાઈ દેસાઈ.

સ્ત્રીબોધ.

પુ. ૬૬ સુ.]

ભંજુઆરી.

[અંક ૧ ભો.

નવા વર્ષ:-

૧

તરુ કુંજથી પંખીતું ખાલ વદે,
જરી હોંશ ધરી નવલા દિવસો:-
" ઉડવા પ્રિય દે: ઉડવા મુજને,
જનનિ! ઉડવા શિખ દે. "

૨

તપ માત કહે-" ધડી તું ઠરને
ઝીણી પાંખથી જોમ વધુ ભરને."
મુણીને વચનો ધડી એ પિરમે,
જરી મોહડું ચતાં દુરદુર ઉડે.

૩

ત્યમ પારણિયે છવને અફળે,
કુણ ખાલ પિલંગ સંતું ઉચરે:
મદુ ભોલથી માત પ્રિતે વિનવે-
" તારું જન્યત, દે રમવા મુજને. "

૪

"જરી નીંદ મીડી પ્રિય ખાલક લે
વધુ જોમ મુજાંજ વિધે ભરને,"
ઉંઘતું તપ એ ધડી બે ધડીયે,
સ્તખાલક ધર્મ શિખી કલ્પે.

રમણિકલાલ જયજીવણી દલાલ,

(ખી. એ.)

ખાલા.

—

કહેતા પત્થરરૂપ છે જન બધા, ના ના કહું હું કદી,
લક્ષ્મીરૂપ તું બાલિકા જગતમાં, તું પ્રગતી છે નદી !
નિંદે જન્મથી તુજને, સુખભર્યા તું લાઠ પામે નહીં,
ખાલા ! પૂષ્પસમી તું તોય જગતમાં, આશ તણી વેલડી !

સતકર્મેથી સુતા ! પિતૃકુળતણી તું કીર્તિને સાચવે,
સોહે ગૌરવની ભરી ગૃહિણી તું, તહારા પતિને ગૃહે !
માતારૂપ બની પ્રભુરૂપ મીઠા, બાળો જૂલાવી નદી,
આખા વિશ્વની આશને શુભવતી, તું તો જૂલાવી રહી !

તું છે પ્રાચિન વીરં નારી તનુજા ! તું છે સતીની સુતા,
તેના સર્વ સુશુભ અંશ બનીને, તારા મહીં ભિતર્યા !
શ્રદ્ધા સ્નેહવતી સુશીલ અતીશે, તું પ્રેમની પૂતળી,
ખાલા ! પૂષ્પક્લીસમી મૃદુલી તું ! આશા ઉપા હિંદની !

સ્રીઓ અને સમાજસુધારણા.

[લખનાર:—રા. રા. કેશવપ્રસાદ છાટ્ટાલાલ દેસાઈ.]

ગુજરાતની સ્રીઓએ કદી ખ્યાલ કર્યો છે કે ગુજરાતી સમાજની સ્થિતિ કેવી છે, અને તે સુધારવા તેઓ શું કરી શકે તેમ છે ? આપણે ક્યાં છીએ, કેટલાં પાછળ છીએ, અને આપણી શી ખામીઓ છે, તે જાણવું જાદુજ નરરનું છે. ખરી સ્થિતિ તરફ આંખમીંચામણાં કરવાં તે આપઘાત કરવા જરાજર છે. મનુષ્યનું તો લક્ષણ એજ કે જે સ્થિતિ હોય તે જાણી લેવી, અને તે સુધારવા માટે મથન કરવું.

પ્રથમ તો આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે આપણો સમાજ ઘણીજ નાતોમાં વહેંચાઈ ગયો છે. કહેવાય છે કે પ્રથમ નાતો જેવું કાંઈ હતુંજ નહી. પછી ધંધા પ્રમાણે—“ગુણકર્મ” પ્રમાણે—કાંઈક વિલાંગો થયા. બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, અને શુદ્ર એમ ચાર વર્ણમાં પ્રભા વેંચાઈ. પરંતુ આ ચાર વિભાગો હાલના જેવા સખત નહોતાં. જન્મથી એક વર્ણમાં હોય તે ગુણકર્મથી બીજા વર્ણમાં જઈ શકે તેમ હતું. તેમજ વર્ણની બહાર બીજા વર્ણમાં લગ્ન પણ થતાં હતાં. એટલે જે ચાર વિભાગો અથવા નાતો હતા તે પણ હાલના જેવી નહોતી. પરંતુ ગત્યારે આપણી નાતો બુધેા. બ્રાહ્મણમાં પણ સંખ્યાબંધ વિભાગો છે. તે વિભાગો અતિ સખત છે. તેની બહુજ પેટા નાતો થઈ ગઈ છે. અને તેમાંયે વળી અમુક ગામો વચ્ચે લગ્નનાં કુંડળાં થઈ ગયાં છે. કુંડળા બહાર જે વ્યક્તિ તેને સ્થિતિ તરફથી સજા કરાઈ હોય આવે છે. વળી આ બ્રાહ્મણો પોતેજ ગુણ કે કર્મમાં કાંઈ ખરીખતો ધરાવતા નથી. બ્રાહ્મણોમાં પણ અભણતા છે, બ્રાહ્મણો પેણું રસોઈ કરી શુદ્રનું કામ કરે છે. બ્રાહ્મણો શીપાછગીરી કરે છે, પટાવાળાનું કામ કરે છે, અને વેપાર પણ કરે છે. એટલે ગુણ કર્મની

કે શાસ્ત્ર આજ્ઞાની વાત તો રહીજ નથી. જેમ પ્રાણીજનું છે તેમ સર્વે નાતોનું છે. આખાયે સમાજનું છે, ત્યારે ખાનપાન અને લગ્ન વહેવારમાં હાલની પદ્ધતિ શામાટે ચાલુ રાખવી તે સમજાતું નથી. લગ્ન માટેનાં કુંડાળાં અથવા વહેવારનાં વર્તુળો માટે કાંઈક તો ધોરણ હોવું જ જોઈયે. માંસાહારી અને અન્નફળ આહારી એમ બે વિભાગ હોય અથવા તો લાપાપરત્વે કે ધર્મ પ્રમાણે વિભાગ હોય તો સમજી શકાય તેમ છે. તેથી તો વધારે સાંકડા વિભાગોનાજ હોવા જોઈયે.

હાલના જે નાના નાના ગોળ થઈ ગયા છે તેથી સમાજની પડતી થયાં કરે છે, તેનો પૂરેપૂરો ખ્યાલ કરવાની બહુજ જરૂર છે. દરેક ગોળનો માણસ જાણે છે કે મારે પુત્ર કે પુત્રીનું લગ્ન તો ગોળમાંજ કરવાનું છે. એટલે ઉત્તમ જોડું કેવું હોય તે સંજોગથી તેના આદર્શ છેક નીચા પડી જાય છે. વળી આવી જાતનાં કુંડાળાં હોવાથી ખાસ કરીને છોકરીને અવિવાહિત રહેવા દઈને, તેજોમોટી થાય ત્યારે પોતાની પસંદગીનાં લગ્ન કરે એવી તક તો આપવાનો કોઈને વિચાર જ આવતો નથી. છોકરી રહી જશે એજ ધીક દરેકના મનમાં હોય છે. એને ઠેકાણે પાડવી એજ ખૂબ બધે સંલગાય છે. આ કારણથી આદર્શ યુગલ અને પ્રેમ-લગ્નની વાત તો દૂર રહી, પણ ખીજાયે બહુ નુકસાન થાય છે. આપણા આખો દેશ કેલવણીમાં પાછળ છે. એટલે દરેક નાતમાં કેળવાયેલાં કરતાં નહીં કેળવાયેલાં વધારે જ હોય તેમાં નવાઈ નથી. એટલે દરેક છોકરીનાં માખાપના મનમાં એમ રહ્યાં કરે છે કે જે મારી છોકરીને જરા વધારે લાણવીશ તો, તેને માટે વરની પસંદગી કરવાનાં ચોખાં માણસો રહેશે. એમ વિચારી છોકરીની કેલવણી એટલી બધી રાખવામાં આવે છે. આ રીતે કેલવણીની પ્રગતિ કંઈક ધીમેથી થાય છે. છોકરીઓ કેલવણીમાં પાછળ રહે એટલે માતા-ઓજ અર્થકેળવાયત્તી રહે, અને તેથી લવિષ્યનાં કુટુંબોમાં પણ ફેળવણી માટેની હોંશ ઓછી જ જોવામાં આવે. આ પ્રમાણે

લગ્નનાં સાંકડાં કુંડાળાંઓ હોવાને લીધે—નાની નાની નાતો હોવાને લીધે—સમાજને બહુજ મોટું નુકસાન થાય છે. આ નુકસાનનો ખ્યાલ, કમનશીએ આપણા લોકોને જોઈએ તેટલો નથી. આ ખ્યાલ આપણે પૂરેપૂરો મનમાં આણવો જોઈએ. આપણે જો તે બરે-બર સમજીએ તો બીજાઓને તે સમજાવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, અને જ્યારે આલુ રીતનાં નુકસાનો ઘણાં લોકોની સમજમાં આવશે ત્યારે જ બધાના મનમાં તે માટે ચળચળાટ થશે અને પરિણામે સ્થિતિ સુધારવા તરફ ધ્યાન દોરાશે. વધારે વિચાર કરશે તો જણાશે કે આ કુંડી નાતો—સમાજની અંદરના જાણે બીજાં નાનાં સ્વતંત્ર સમાજો—ઘણી ઘણી રીતે આપણા સમાજને ખરાબ રાખે છે. માણસના દરેક પગલાની તેઓ ટીકા કર્યા કરે છે. તેમાં બધી સત્તા જુના મતવાળા—રૂઢીપૂજકો—અને સ્વાર્થવૃત્તિવાળા કહેવાતા પટેલીયા અથવા શેઠોના હાથમાં હોય છે. તેઓ સામાજિક પ્રગતિના કદા વિરોધી હોય છે, અને તેથી વ્યક્તિ-સ્વાતંત્ર્યને અને વ્યક્તિત્વને છુંદી નાખે છે. આવા નાના કુંડાળાથી, આપણે જોઈ ગયા તેમ, બાળલગ્નો ચાલુ રહે છે, કન્યાકેલવણી દળાયતી રહે છે. વળી કોઈ માણસે હીમત કરીને પોતાની કન્યાને સારી કેલવણી આપી હોય તો તે કન્યાને નશીબે ઘણું ભાગે કળેડું આવે છે, અને તેને પોતાનું લજ્જતર ભૂલવા વારો ઉભો થાય છે. આવી સ્થિતિમાં સમાજની પ્રગતિ કેમ થાય ?

આ સ્થિતિ કેવી રીતે સુધારવી તેના વિચાર દરેક જણે કરવો વોટે છે. પ્રથમથી તો આપણે પોતેજ બરેબર સ્વીકારવું જોઈએ કે આ સ્થિતિ અનિષ્ટ છે અને અસહ્ય છે. જ્યારે આપણા મનમાં જ આ સ્થિતિ માટે ચળચળાટ થશે ત્યારે તે સુધારવા તરફ આપણું લક્ષ જશે. આ સ્થિતિ એકદમ દેશવાર્ધ લય તેવા કંઈ સંભવ નથી. એક સપાટે નાતો જતી રહે એ પણ કાંઈ બનવાનું નથી. તે માટે તો ઘણાં ઘણાં જણે આલુ દુઃખ સહન કરવા પ્રેરશે, કાંઈ કાંઈ લોગ આપવા પડશે અને સતત પ્રયત્ન આલુ રાખવા પડશે. આ સંબંધમાં સૌથી ઘણું કાર્ય કરી શકે તેમ છે, એકાંકી

સમય ઉપર અનાવિલ અને પાટીદાર મહિલા પરિષદો મળી હતી તેમાં નાતોની અંદર આલતા કુરિવાળો દૂર કરવાના નિશ્ચયો જોવામાં આવતા હતા. અલબત્ત, આ જ્ઞાતિ-પરિષદો કાંઈ એવા ઠરાવ કરે નહી કે નાતોજ તોડી નાંખવી. પરંતુ નાતોની અંદરના કુરિવાળો દૂર કરવા તરફ ધ્યાન નાથ, એટલે એ કુરિવાળો શાને લીધે ટકી રહ્યા છે, અથવા તેમનું મૂળ કારણ શું છે તે વિચારવામાં આવે જ, અને જો તે વિચાર બરાબર થાય તો હાલનાં નાતનાં કુંડાળાં બહુજ નુકશાનકારક છે, અને તે તોડવા જ જોઈએ, એવો મત પ્રબળ થયા વિના રહે જ નહિ. વળી આવી દરેક પરિષદમાં સામાન્ય કેલવણી અને ઓકેલવણીનો વધારો કરવા સંબંધી વિચારો પણ થાય જ, અને કેલવણી વધે એટલે હાલની જ્ઞાતિસંસ્થા છે તેવી તો નજર રહે. આમ આ જ્ઞાતિ પરિષદોથી પણ આડકતરી રીતે હાલની જ્ઞાતિસંસ્થા તોડવાનો પ્રયત્ન થાય છે. માટે સ્ત્રીઓએ આવી મહિલા પરિષદો ભરીને જ્ઞાતિની અંદરના કુરિવાળો દૂર કરવા માટે પ્રયત્નો કરવા જોઈએ, તથા કેલવણીના વધારા માટે શ્રમ લેવો જોઈએ.

કુરિવાળો સંબંધી વિચાર આવે છે, તે સાથેજ સ્ત્રીઓની સત્તાનો પણ વિચાર આવે છે. જુના રિવાજો-સારા કે માઠા, તેમજ જુની રૂઢીઓનું રક્ષણ કરનાર સ્ત્રીઓજ છે. એટલે એક વાર સ્ત્રીઓજ નિશ્ચય કરે કે અમુક રિવાજો દૂર થવા જોઈએ, ને તે લાંબો સમય ટકી શકે નહી. વળી કન્યાકેલવણી માટે પણ એમ કહેવાય છે કે છોકરીને નિશાળેથી ઉઠાડી મૂકવાની જગ માતાજ કરે છે. જો સ્ત્રીઓ નક્કી કરે કે અમારે અમારી છોકરી-ઓને પણ લણાવવીજ છે, અને ગુજરાતી છ ધોરણ પૂરાં થયા વિના તો અલે તેમનાં લગ્ન નહીજ કરીએ, તો તેઓ જરૂર મૂકેજ નિવડે. હાલની માતાઓને નવા વિચારોનાં સંસ્કાર તો વ્યવસ્થા છે. નવા વિચારો અનેક રીતે તેમને કાને અથડાયલા છે. અને તેઓ ખોતે પુરી કેળવાયલી નહીં હોય તોપણ કેલવ

તા તેમને છે. એટલે આપણે એમ ધારી શકીએ કે જો તેમને ગંધી હકીકતથી માહિત કરવામાં આવે તો, તેઓ જરૂર આ સમાજસુધારણની હીલચાલને સારો વેગ આપે. ગુજરાતના દરેક જિલ્લામાં શ્રીગોની પરિપક્વ કરીને સમાજની કુરૂદીયો દૂર કરવા તરફ તેમની વૃત્તિઓ વાળવી જોઈએ. આ કામ શ્રીગો પોતેજ ઉપાડી લે તો તેમાં સફળતા વિશેષ આવે એમ અમારું માનવું છે. અલગત શ્રીગો જે કાંઈ કાર્ય ઉપાડશે તેમાં પુરૂષોની સહાનુભૂતિ અને મદદ તેમને મળશે.

શ્રીગોધના આ શરૂ થતા વર્ષમાં શ્રીગોને આટલું કાર્ય ઉપાડવાનો અમે આશુ કરીએ છીએ.

પેટન્ટ ઑફ હીસ્ટોરિયા. વાયુમુક્તતા.

ડૉક્ટર-વૈદ્યોમાં છુટથી વપરાતી. પ્રદર્શનમાં દખામ પામેલી, અને ૨૪ કલાકમાં અખંડ તાજાં અટકાવનારી દવા વાયુમુક્તતા છે.

કીમત રૂ. ૫ પોસ્ટેજ છુટું.

ગાંડાને જલંદી સુધારશે, ફેફસાં, સળસા, રાંજણ, કંપ, કગતર, લકળો, મુઝા, ચકરી, ધન વાયુ અટકાવશે. એ દવા વાપરનારને ઇન્જંક્શન, ઓનન સંધારવું કે દાખવું નહીં પડે. દવા ખાધાથીજ લાલ થાય છે. લગભગ દર્દીઓએ દવાવ્યું છે કે આ દવા રામબાણ છે.

આગક, વૃદ્ધ, સગર્ભા અને મુલાવડીથી પણ લઈ લેાય. ખુશમોં વચ્ચી મળશે. તરત કામ કરવું હોય તો રૂબરૂ મળે.

છ. લ. જાદ દેશીનામાવાળા.

દયાળ લાઉની શેરી—વડોદરા.

ગુજરાતી સાહિત્યના સૂર્ય અને ચંદ્ર

સાહિત્ય વિલાસીઓનું આજે ધ્યાન એથી રહ્યાં છે.

ગુજરાતી સાહિત્યના માર્ગદર્શક સ્તંભો રૂપી

તેમનાં પુસ્તકો:—

ગુજરાતનો નાથ:—જટાદાર ભાગા તથા વિવિધ ભાવોથી
વિભૂષિત, પ્રથમના જ્યેષ્ઠ રંગબેરંગી
ચિત્રોથી મજબૂત થયેલી નવી આવૃત્તિ લેખક શ્રી. કનૈયાલાલ માં
મુનશી, એડવોકેટ. કી'મત-ત્રેણી સમય માટે રૂ. ૪

આત્મનિવેદન:—વર્તમાન સુખના અનેક જાગમના પ્રસોની
હડી મીમાંસા કરતા હૃદયસ્પર્શી
વીર્જવતિ વાણીમાં ચેતનમય વિચારોથી ભરપૂર એક અપૂર્વ મન-
નીય ગ્રંથ....

સાહિત્ય અને કળા: અર્થે શાસ્ત્ર અને મજાદારી, સમાજ-
શાસ્ત્ર અને રાષ્ટ્ર ભાવના ઉપર નીતન પ્રકાશ નાળનાર અનન્ય લેખ
સંગ્રહ. ૭૫૦ પાનાનું પાકા પુસ્તક, પુસ્તક, લે. શ્રી. તુસિંદ...ગી.
વીલાકર: બાર-એટ-લો. કી. રૂ. ૩૫.....

સોલ એન્ટ્રસ:—

આર. વનમણીદાસ (બુકસેલર્સ)

૩૬૭, કાલબાદેવી, મુંબઈ (૨)

તથા અમદાવાદ મુંબઈ વગેરે મથળના માત્ર મરિદ બુકસેલર્સ
પાસેથી મળશે.

[લેખક: રા. ગા. ઇન્દુલાલ ગોત્રીલાલ દશર.]

કુસંસ્કારી માતા દુઃસ્મનની ગરજ સારે છે. તેના પુરાવો મ્હારા મિત્રના દાખલા પરથી મળે છે. તેને ગુજરી ગયાને આજ એ વર્ષ પસાર થઈ ગયાં છે અને નીચે વર્ણવેલાં તેનાં સાહસિક કૃત્યોને લીધે આજુબાજુના મુલકમાં 'શાદુશર' તરીકે ઓળખાઈ તે પોતાનું નામ સ્મરણીય કરી ગયો છે. જોકે તેનું ખરૂં નામ કિશોર હતું પરંતુ પોતાના અદ્યુત પરાક્રમાને લીધે તે સર્વ ક્ષેત્રે 'શાદુશર' તરીકે ઓળખાતો, અને હજી પણ સર્વ લોક તેને તે નામથી યાદ કરે છે. કિશોરના પિતા ધરમપુર રાજ્યના દિવાન હતા અને ઇપદા કાનુનમાં પ્રવીણ હતા. તેમની પ્રમાણિકતા અને નિષ્પાક્ષપણને લીધે એમને સર્વ ક્ષેત્રે આવકાર આપતું. જેવી રીતે એક ડાઘ ચંદના, મનોરંજક પ્રદાયને ક્ષણિત કરી તેની સંપૂર્ણતામાં કંટક રૂપ થાય છે તેવી રીતે લોકપ્રત્યે નિઃસ્વાર્થતાથી અને પદોપકારથી ઉદ્દા-વેલી અકલંકિત સાખને કલંકિત કરવા કિશોર કંટકરૂપ નિવડ્યો. પણ તેમાં તે એકલોજ ગુન્હેગાર નહોતો. એ તો મિચારો અન્નેગોનો ભોગ બન્યો હતો. તેને એ દિશા દર્શાવવાનું બોમીઆ તરીકે કામ કરનાર એનાં માતૃશ્રી હતાં. પોતાના પુત્રને પોતાની અશિક્ષિત બુદ્ધિ પ્રમાણે અર્પેલાં ઉત્તેજન અને કુશિક્ષણનું પરિણામ તદ્દન વિપરીત આવશે એવો ખ્યાલ પણ તેને ન હતો. એ પણ મિચારી અજ્ઞાન અને કુસંસ્કારના કળાપ હતી, તેમાં એના દોષ કરતાં જે રૂઢીના પરિણામ રૂપ તે હતી, તે રૂઢીનો દોષ વિશેષ હતો. માતા એ એક ઈશ્વરની માયાની અકલંકિત કૃતિ છે. ધાર્મિક, સાંસારિક કે રાજ-ક્રીડા વિવાદ વિષયમાં વિસ્તાર કે પરિવર્તન કરાવનાર મૂળ વ્યક્તિ માતાજી છે. આને લીધેજ " જે હાથ મુકાવે પારલું તે જગનપર શાસન કરે " એ સિદ્ધાંતનો સત્યાંશ સર્વ નગરોનજર લુગ્ને છે. માતાએ પાડેલી સારી કે માફી છાપે કાંઈ પણ પ્રકારના બાહ્યોપચારથી નાશુદ કરવી કંઠજી છે. માતાનો સ્નેહ સૌથી ઉત્તમ પ્રકારનો છે; પરંતુ તે કેળવાયેલી અને સુ-સંસ્કારવાળી હોવી જોઈએ. નહિ તો સંતાનપર સદાને માટે કુસંસ્કારો

પડશે, અને તેનો સ્તેદ વિપરીત પરિણામ આજુશે. કિશોરની જીંદગીમાં પરિવર્તન કરાવનાર તેની માતાજી હતી.

શીખામણની શરૂઆત.

એક વખતે ગોકળ અષ્ટમીનો મેળો જેવા માતા સાથે કિશોર પોતાને મોસાળ સુરત આવ્યો. તેની ઉમ્મર આઠ વર્ષની હતી. સાંજે લોકની વધારે બીડ અને અયગમણને લીધે બરાબર ખરીદી થઇ નહીં તેથી તે અને તેની બા મેળો જેવા સવારના ગયાં. દુકાનદાર રમકડાંની કિંમત ટેરવવાની ભાંજગડમાં હતો તે દરમ્યાનમાં તેની નજર ચૂકાવી પોતાની બાની સોડમાં સપાઇ કિશોરે છાનામાના એક નાનકડી સિસોટી બ્લીતાં બ્લીતાં ધીરે રહીને ગળવામાં મૂકી દીધી. કિશોર કદી બુકું ખાતો નહીં, પણ તેની મત્વતાને તેની માતાએ આડે રસ્તે દોરવી હતી. ઘેર પાછા ફરતાં પોતાના પરાક્રમની વાત કિશોરે અયક્રાંતા અયક્રાંતા માતાને કહેવા માંડી. પરિણામમાં તેણે તેને હિંમતવાન, ચાલાક, વિગેરે વિશેષણોથી વધાવી લીધા. આથી કિશોરની બ્લીક ન્હાસી ગઇ. ધરમપુર આવ્યા પછી તેણે પિતાશ્રી સન્મુખ મેળામાં કરેલા પરાક્રમની વાત કહેવા માંડી; પણ તે પૂણુ કરે ત્યાર પહેલાં તો તેમણે તેને ધમકાવ્યો. કિશોરને રડતો સાંભળી તેની બા દિવાનખાનામાં આવી અને તેનું ઉપરાણું સહ દિવાન સાહેબ પ્રત્યે કિશોર સમક્ષ તેણીએ વાગ્યું શરૂ કર્યું. જેની રીતે ખાસિની સડાઇ જતી કલાધવે હિન્દુસ્તાનમાં ખ્રિસ્તિય ગ્રસ્તનતનો પાયો નાંખ્યો તેની રીતે કિશોરે સુરતના ગોકળ અષ્ટમીના મેળામાં સવારના બળવેલા સાહસથી લવિષ્યમાં 'શાહુકાર' તરીકે પ્રખ્યાત યવાનાં બીજ રોપ્યાં. તે સતના બનાવ પછી માતાની શિખામણને અનુસરી કિશોરે પોતાનાં બીજનું પરાક્રમની વાત પિતાશ્રીને કહી કહી નહીં. પણ પોતાની માતા તેમજ મહારી સન્મુખ સર્વ ઉઘાડું કરતો. બપોરે હું તેને ઠપકા આપતો ત્યારે તે મને દોડાલો, બાયલો વિગેરે વિગેરે શબ્દો સંભળાવતો. પોતાની ઉમ્મરને જાજતાં એવી જાતનાં બીજનું વધારે પરાક્રમ કરી કિશોર અંગ્રેજી લખવા સુરત હાઈસ્કૂલમાં દાખલ થયો. માતાના કહેવાથી તે મોસાળ રહતો. જા કદી તેના કોઇ ગુન્હા માટે મામી ઠપકા આપે તો પોતે રીસાઇને દાઢાને ત્યાં રહેતો. આ પ્રમાણે દિવાન સાહેબનો એકનો એક પુત્ર લાડમાં લખવા લાગ્યા નિશાળનાં પરાક્રમ.

અર્થે બન્ને એકજ રૂળીઆમાં રહેતા, સાથે રમતા અને પ્રાઇમર ક્લાસમાં સાથે હોવાથી જોડે લસન પણ કરતા. એક વખતે મને મહેરીયા થવાથી હું સ્કૂલ ન જઇ શક્યો જેથી મહારી શી (જા. ૧૮-૦) મહે કિશોર જોડે માકલાવી. ઉપરા ઉપરી તાવના કલ્લાને લીધે હું લગભગ આખો મહીનો ગેરહાજર રહ્યો. આખર તારીજે મહારા પિતાશ્રીપર માસ્તરની

ચીટી આવી જેમાં એમ લખ્યું હતું કે જે તે દિવસે મહારી શી નહીં
 લરાય તો રજીષ્ટરમાંથી મહારી નામ કાઢી નાંખવામાં આવશે. અમ સર્વે
 વિસ્મય પામ્યા. તે વખતે તો તરતજ ધરકુન જોડે શી મોડલવામાં આવી
 પણ સાંજના કિશોરને મહા મહેનતે બાજાની મંગાવ્યાથી અને છેવટે ધમકી
 બતાવ્યાથી એમ જણાયું કે તે શીના પૈસામાંથી તેણે બે પીપરમીટના ડબ્બા
 ખરીદ્યા હતા. જેમાંથી એક પોતાની માતા તરફ ધરમપુર મોકલાવ્યો હતો
 અને જેના પરિણામમાં એના સ્વાદનાં વખાણ તેની માએ જણાવ્યાં હતાં.
 દિવાન સાહેબનો એકનો એક અને તે પણ લાડકવાયો પુત્ર ગણી મહારાં માતા
 પિતાએ જતું કર્યું, પરંતુ ત્યારે હું સાંજે થયો ત્યારે એના એ કૃત્ય માટે
 ગુંદરપાકની પ્રસાદી આપી હતી. તે વખતે ગજવામાં ધોળાજી બિરાજ્યા
 હશે એટલે “જોઈએ તો શીના કરતાં બેવડા પૈસા આપું” એવો જવાબ
 વાળ્યો. આ બનાવથી કિશોર ‘શાહુકાર’ કહેવાયા. તોફાન કરવામાં તે
 એકંકો ગણાતો પણ પોને કદી પકડાતો નહીં. એના ગુન્હાને લીધે બીજા
 ધણા નિર્દોષ છોકરાઓને માસ્તર કે હેડમાસ્તર તરફથી અવારનવાર શિક્ષા
 ભાગવતી પડતી હતી. એક વખતે મંસ્કૃત ચોપડી બૂલી જવાથી તેણે
 કક્ષાસમાં બીજા છોકરા પાસે માંગી, પણ તેને તે વાંચતી હતી એટલે
 કિશોરને આપવા ના પાડી. અર્ધા કક્ષાકની રજમાં કિશોરે પેલા છોકરાને
 દર લઈ જઈ કાઢી લુએ નહીં એમ ખૂબ માર્યો. પેલા છોકરાએ તેના
 પંજમાંથી મહા મહેનતે નાસી છૂટી હેડમાસ્તરને ફરિયાદ કરી અને ખરી
 વાત કહી સંભળાવી. ત્યારે કિશોરને બોલાવવામાં આવ્યો તે સમયે છાના-
 માના પોતાના ગજવામાંથી ચપ્પુ કાઢી તે વડે પોતાની એક આંગળી સ્પર્શે
 કાંપી નાંખી અને તેજ રિયતિમાં તે હેડમાસ્તર પાસે ગયો. ત્યારે હેડ
 માસ્તરે વગર વાંકે પેલા છોકરાને મારવાનું ધરણ પુછ્યું ત્યારે (આંગળીમાંથી
 લોહી નીકળતું હતું તેની વેદનાને લીધે) રડતાં રડતાં જવાબ આપ્યો,
 “સાહેબ એ તદ્દન જુદો છે. ત્યારે મહારી પાસેથી એણે કક્ષાસમાં અંગ્રેજી
 ચોપડી માંગી અને ત્યારે એ આપવાની મહેના પાડી ત્યારે બહાર આવી
 એણે આ ચપ્પુ મહારી આંગળીમાં ભોંક્યો અને લોહી કાઢ્યું જે આપ
 પ્રત્યક્ષ જુઓ છો. અં અં.....” કિશોરે રડવાનું ચાલુ રાખ્યું. આથી
 વધારે માયા પુરાવાની કોને જરૂર હોય? હેડ માસ્તરે કિશોર સમક્ષ પેલા
 છોકરાને ખોટી ફરીઆદ બાજત ધમકાવ્યો અને વધારામાં દશ સોડીનો
 પ્રહાર પણ કર્યો. હજી કિશોરના મારતી ઈશ તો બિચારાના શરીરપર
 નરમ પડી ન હતી ત્યારે પહેલાં આ નવી શિક્ષાનો માર આવી પડ્યો.
 કિશોરને પાંખ પાંચડાની આંગળીએ પાટો બધાંવી અને હિંમત આપી
 તેને છોડી મૂક્યો. પિતાશ્રીનાં ધાકને લીધે, સંજ મહેનતથી કે પરીક્ષાના
 હોલમાં શાહુકારી વાપરીને કે બીજા ગમે તે ધરણથી તે દર વરસે ઉપત્તે
 નજરે પામ થતો.

કોલેજમાં.

અમે બન્ને જણાએ સાથે મેટ્રિક પાસ કરી અને કોલેજમાં આગળ અભ્યાસ ચાલુ રાખવા મુખ્યપ્રાપ્ત આવ્યા. હું વિલ્સન કોલેજમાં દાખલ થયો અને મેટ્રિકન હોલમાં રહ્યો. તે ઝેવીયર કોલેજમાં દાખલ થયો અને તેની હોસ્ટેલમાં રહ્યો. કિશોરના ખર્ચના મહિનાના પૈસા એના પિતાશ્રીની દેખ-રેખ નીચે મળતા જે કિશોરને એક અનિવાર્ય કષ્ટ હતું. પોતાના ગળવા ખર્ચ માટે તેમજ ચુકર કરેલા મહિનાના પૈસા કરતાં વધારે ખર્ચને પૂરું પાડવા એણે બીજા ધણા રસ્તા શોધ્યા હતા. તે કોલેજની જામખાનાની ટેનીસ કમીટીનો સેક્રેટરી હતો, તેમજ કોલેજની બીજી હીલચાલોમાં અગ્રણ્ય લેતો. જેવી રીતે ઉપલે નંબરે પરીક્ષા પાસ કરી સ્કૉલરશીપ કે એવી જાતના બીજા ધનામો મેળવવા કોઈ વિદ્યાર્થી તનતોડ મહેનત કરે તેવી રીતે આપણે સાહુકાર જે કમિટીપર લક્ષ્મીદેવી વધારે પ્રસન્ન હોય તે કમિટીમાં આગળ આવવા તનતોડ મહેનત કરતો. કોલેજનાં પુસ્તકાલયે બદલે તેની સ્મ ડીટેક્ટીવનાં પુસ્તકાલયી ભરેલી માલમ પડતી. એક વખતે પટેડી અને બળવના તહેવાર સાથે આવવાથી તેની ટુંકી રજામાં કિશોર ધરમપુર ગયો. થોડા ખર્ચમાં તેની ભપકાગંધ રહેણીકરણી બેઠને તેનાં, માતા પિતા ખુશ ખુશ થઈ ગયાં. તેની બાના કહેવાથી તેને બોનસ મળ્યું, થણુ ત્રેથી તેને કાંઈ વધારે આનંદ થયો નહોતો.

એક દિવસે એવું બન્યું કે તેને પૈસાની જાડુ તંગી પડી. ગમે તે પ્રકારે તે મેળવવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. વિદ્યાર્થી પ્રત્યે કદી સાહુકારી કરવી નહીં એ એનો સિદ્ધાન્ત હતો. શેર બજાર તરફ એવું મન આકર્ષાયું. આ કાણુ-ભંજુર દેહને પોષવા અયાગ મહેનત આપે એવા લાંબા અને અધરા રસ્તા શોધવા કરતાં થોડી મહેનતે સ્વર્ગીય સુખ પ્રાપ્ત કરાવે એવા સહેલા અને ટુંકા રસ્તા કેમ ન લેવા? આવા અનેક ત્રિચારોએ એના મગજમાં પ્રવેશ કર્યો. સ્ટીવન્સ કે ન્યુટનના ગ્રંથ અને સિદ્ધાંતોના વાદવિવાદને બદલે, બિજ-ગણિતના નિયમ અને દાખલાને બદલે, ભૂમિતિના પ્રમેય અને પ્રયોગને બદલે ‘આખ્યા-લીધા’ ના ભણકારા તેના કર્ણપર પ્રતિધ્વનિ કરવા લાગ્યા. પરંતુ જે તે વિદ્યાભ્યાસને તિલાંજલી આપે તો પિતાશ્રી વધારે ગુસ્સે થાય અને એમના અગાઉથી બાધિલા મનોરથ પર ખાણી ફરી વળે, જે તે કાયમ રાખે તો પૈસા મળે નહિ. આજના નિરાકરણપર એની જીંદગીનો સર્વ આધાર હતો. એને કાંઈ સૂઝ પડી નહીં તે પચારીમાં આમતેમ પજાડા મારવા લાગ્યો.

નવે માર્ગે.

‘સવાર’ પડી. ‘સદાબ્યાસ’ શરૂ કરવો એવું ‘નક્કી’ થયું. વિદ્યાબ્યાસમાં સંગભગ અધી છંદગી પસાર કરવી પડે એવું સદાબ્યાસમાં ન હતું. શાહુકાર ‘કાબેલ’, ચતુર અને હોશિઆર હતો. ‘જે’ વિદ્યાબ્યાસ પૂર્ણ ‘કરવાને’ એક હોશિઆર વિદ્યાર્થીને ઝોંઝામાં ઝોંઝા પંદર વર્ષ થાય તેવી જાતના પશુ ખીજા પ્રકારનો અભ્યાસ (સદાબ્યાસ) પૂર્ણ કરવાને શાહુકારને ફક્ત પંદર દિવસજ થયા. વિદ્યાબ્યાસ પૂર્ણ કર્યા પછી જેમ કાંઈ યુવાનને આજીવિકા અર્થે આમતેમ આંટા મારવા પડે તેવું સદાબ્યાસ કર્યા પછી ન હતું. સોળમે દિને શાહુકારે એક હજાર રૂપીઆ મેળવ્યા !! તરતજ તે રકમમાંથી રૂ. ૫૦૦ નો તદ્દન નવી પેટન્ટનો એક મુંદર નેકલેસ ખરીદી પિતાશ્રીની અણખણપણામાં પોતાની બા તરફ રવાના કર્યો, અને સાથે પોતાના પરાક્રમનું સર્વિસ્તર વર્ણન પણ લખી જણાવ્યું હતું. પોતાના દિકરાની આર્થિક માધ્યમી મેળવેલી આવી ખુબસુરત ભેટ જોઈ દિશોરની બાને આનંદે આનંદ થઈ ગયો.

“શણુગાર” એ સ્ત્રીનું કુળ, શુદ્ધિ અને ધન છે. એ તો એ સિસોદીના પ્રતાપ ! જે એને મહે તે દિવસથી વાર્યો હોત તો મ્હને આવો ઉત્તમ નેકલેસ એકદમ ક્યાંથી મળતે ?” આવી જાતની વિચારમાળામાં તેણીએ મણકા મકવા શરૂ કર્યો, અને વધારામાં ‘કાલેજનો અભ્યાસ તહે દાહમાં ઉપાડેલા ‘દાર્ય’માં આડે આવતો હોય તો તે બંધ કરજે. તે સંબંધી હું ત્હારા પિતાશ્રીને સમજાવીશ. —આવી જાતના ખીજા પણ શબ્દોથી ભરેલો એક પત્ર દિશોરપર તેની બાએ લખ્યો. ‘ભાવતું હતું ને પેદે કહ્યું’ એના જેવું દિશોરને થયું. જે સમયે મુંબાઈમાં દિશોરની રમપર લિલા. દહેર થઈ રહી હતી તે સમયે ધરમપુરમાં પોતાને માટે મા બને બાપ વચ્ચે વાગ્યુંદ મચી રહ્યું હતું. ખીજે દિવસે દિવાનસાહેબે કપડાંથી ભરેલો એક લાંબો પત્ર દિશોર તરફ રવાના કર્યો, અને ‘ત્હારા બાપની આગરુ સાચવી રાખવી હોય તો વિદ્યાબ્યાસ ત્યજશ માં’ —આ વાક્ય પણ એમાં લખ્યું હતું. પરંતુ, ‘આ’ પત્ર વાંચવાને દિશોર સંક્રાંતિમાન થાય તે દરમ્યાનમાં આગલે દિવસે (સપ્તમે દિવસે) સદામાં ગુમાવેલાં એ હજાર રૂપીઆ ચૂકવવા માટે પોતાના પિતાશ્રીની સાખનો લાલ. લાઇ તેમના એક મિત્ર સરકાર પાસેથી તે રકમ મેળવી દેવું પણ ચૂકવી દીધું હતું. જે વખતે પોતાની રૂમમાં પિતાશ્રીનો લાંબો પત્ર દિશોર વાંચતો હતો તેજ વખતે ધરમપુરમાં દિવાન સાહેબ પોતાની પુત્ર પોતાના નામ પર સંરક્ષ મિત્ર પામેગી.

રૂપિઆનું દેવું પતાવવા એ હજાર રૂપીઆ લઈ આવ્યો એ મતજગનો સરાફ-
ને હાથે લખાયેલો કાગળ દિવાનખાનામાં વાંચતા હતા. “ છોકરો હવે
હાથથી ગયો ” સમજી સર્વ વાતથી વક્રિ કરી દિવાન સાહેબ પોતાની સ્ત્રીને
સંબોધવા લાગ્યા. “ તુમે એનું કયારે સારું બોલ્યા છો ? ” તેણીએ જવાબ
આપ્યો, “ કાલેજમાં લખાથી ખીજી છોકરા જેમ ઉચ્છાંછળા થાય છે એવું
તો એનામાં નથીતે ? ખીજી કાલેજબનોની માફક તે માતપિતા કે મુરખખી-
ઓની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરી તેમની આગળ તો નથી તોડતોતે ?
એ તો ચઢે તે પડે. તે ઉપરાંત છોકરો બગડશે કે સુધરશે કે હાથથી જશે
તો તે મહારો છોકરો છે. તહમારે તો તહમારા મહારાજ સાથે અને એમના
રાજસંબંધી કામમાં દિવાનગીરી ચલાવવી. મહારા કે મહારા દિકરાના કામમાં
કદી માથું મારવું નહીં. સમજ્યા ? ” આવાં આવાં ખીજાં અનેક અધરીત
વાક્યો છુટાંડ અવાજે ઉચ્ચારી તેણીએ દિવાન સાહેબને સંભળાવવા માંડ્યાં.
બહાર વાદ્ય જેવા ગણાતા દિવાન સાહેબ ઘરમાં પોતાની ધર્મધર્તી આગળ
બકરી જેવા થઈ જતા. જેટલા પ્રમાણમાં ગામના સર્વ લોક વગર મવાલે
તેમની આજ્ઞા માથે ચઢાવતાં તેટલાજ પ્રમાણમાં સામા અનેક સવાલ-
જવાબ કર્યા છતાં પોતાનીજ અર્ધાંગના આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરતી. દિવાન
સાહેબને કશું કદી રુચતો નહીં. તે સમજી અને ડરેલ હતા. તેમની રીતે
સમજતા હતા કે જો પોતે તેણીની સામે તેટલાજ પ્રમાણમાં પ્રત્યુત્તર આપે
તો તકરાર વધી પડે અને આડોશીપાડોશી સમક્ષ પોતાના ઘરની કિંમત
અંકાય. એમની અર્ધાંગનાને બોધ આપવો એ ‘ બેંસ આગળ લાગવત ’
જેવું હતું. એટલે એ બિચારા ચૂપ રહેતા. જેમ અને તેમ જલદીથી ધરમ-
પુર આવવા તેમણે કિશોર પર પત્ર લખ્યો, અને તે તરત મુંબઈથી નિકળ્યો.
ઉદાવગીરપણું.

રાત્રે વલસાડ ઉતર્યો ત્યારે તેણે દરરોજ કરતાં વધારે પ્રમાણમાં
પોલીસો જોયા. તપાસ કરતાં તેને માલુમ પડ્યું કે તે રાત્રે મુંબઈથી
ચાંદીના પાર્સલ આવ્યા હતા. સીધા ગામ તરફ જવાને બદલે કિશોરે
ચાંદીના પાર્સલની શોધખોળ કરવા માંડી. પહેરેગીર ઝોડાં ખાતા હતા
એટલામાં તેણે એક બારે પાર્સલ ઉપાડ્યું. પણ તે લઈને જોવો તે નાસવા
જાય છે કે તરતજ એટ છુટા પહેરેગીરે કિશોરને પકડ્યો, અને સીધો જેટ
તરફ રવાના કર્યો. ખીજે દિવસે સવારના આ વાંત ગામમાં તેમજ ધરમ-
પુરમાં સર્વત્ર કેલાઈ અને વાવણે સુરત પણ પહોંચી. કિશોરના મામા અત્રે
પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર હોવાથી તેમની લાગવગથી કિશોરને છોડી મૂકવામાં
આવ્યા. આ જનાવથી એનું ‘ શાહુકાર ’ તરીકેનું નામ વધારે પ્રખ્યાત થયું.

એક વર્ષે સુધી ધરમપુર સિવાય બીજે કોઈ પણ ઠેકાણે જવાની પિતાશ્રી તરફથી સંખત મનાઇ થઇ. આથી દિશોરની આને ઘણું માઠું માઠું. તેણીએ દિવાન સાહેબને કહી સંલંબાવ્યું કે, “ ધરમપુર જેવા ગામડા ગામમાં મુંબાઈ જેવા શહેરમાં રહેલા છોકરાને ગોંધી રાખશે તો એનો જીવ કેટલો મુંઝારો ? એના કરતાં તો સાબરમતીની જેલ બહુતર છે. ” પણ આ વખતે દિવાન સાહેબ એકના એ થયા નહો. પોતાના દીકરાએ આવું નામ કાઢ્યું નહીં એમને ઘણા ખેદ થયો અને થોડા દિવસ માટે દરબારમાં પણ જવાનું માંડી વાલ્યું. નિવૃત્તિમાં સમય ગાળવો એ દિશોરના સ્વભાવને અનુકૂળ ન હતું. જ્યારે જ્યારે કોઈ ઓળખાણ પીછાણવાળા ધરમપુરથી સુરત જાય ત્યારે તેમની પાસેથી દિવાન સાહેબના નામ પર જાતજાતનું નવીન પ્રકારનું કાપડ તે મંગાવતો. દસ મહિનામાં તેમના નામપર દિશોર માટે રૂ. ૮૦૦ નું બીલ થયું. દિવાળી પાસે આવવાથી કાપડીઆ તરફથી બીલ ચૂકવવા સંબંધી અનેક દાગળો દિશોર પર આપ્યા. જેના વાપદા તે મરજી પ્રમાણે આપ્યા કરતો. છેવટે દિવાન સાહેબની હાજરીમાં પેલો કાપડીઆ બીલ લઈ રૂબરૂ આપ્યો. જ્યારે તે સર્વ વાતથી વાકેફ થયા ત્યારે, તેમણે દિશોરને અવળે હાથે લેવા માંડ્યો, અને આ વખતે પણ પોતાની અર્ધાંગના વચમાં પડ્યાં અને કાપડીઆ તેમજ પોતાના દીકરાની હાજરીમાં દિવાન સાહેબ પ્રત્યે શુભંદ અવાજે બોલ્યાં, “ તહમારાથી એકે બદોમ ને અપાય તો હું આપીશ. તહમે દિવાન છે તો હું પણ દિવાનની પટરાણી છું. શું લુગડાં વિના મહારો કુંવર ઉપાડો રહેશે ? ગમે તેટલું બીલ થયું હશે તો હું જાતે ચૂકવીશ પણ નદામા તેને રીખાવી રીખાવી મારશે માં. ” છેવટે તેણીએ તે બીલ ચૂકવી આપ્યું.

બીસા કાતર્યા.

• ધીરે ધીરે સમય પસાર થયો અને માગશર મહીનો આવી પહોંચ્યો. પોતાની માળીના પુત્રના તે મહીનામાં અમદાવાદ લમ હોવાથી દિવાન સાહેબને તે પ્રસંગ પર સહકુટુંબ જવાનું હતું. પરંતુનાર છોકરો દિશોરનો ખાસ મિત્ર પણ થતો હતો. દિશોર અને તેના માતૃશ્રી લમમાં કારભાર કરવા પંદર દિવસ અગાઉથી ગયા. દિશોરના આસાજી અમદાવાદના શુદ્ધિવાન અને પ્રખ્યાત જૈરિસ્ટર હતા. દેશપરદેશથી પણ ઘણાં માણસો તેમના પુત્રના લમ નિમિત્તે આવવા લાગ્યાં. લમને આગલે દિવસે સપ્તેન્દ દરબારના મનેજર સાહેબ પણ આવી પહોંચ્યા. રાતના ઉત્તરગરને લીધે તે બપોરના ઉધવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. પોતાના કોટના ગળવામાંના પાકીટમાંથી પચાસ પચાસ રૂપિયાની આઠ નોટા કાઢી તેને બરાબર ગણી અને ફરીથી પાકીટમાં ગોઠવીને કોટના ગળવામાં સાચવીને મૂકી કોટને આશિકા નીચે દબાવી તે નિદ્રાવશ થઇ ગયા. મેનેજર સાહેબના નરકોરા

બોલવા લાગ્યા. કિશોરે ચેતરફ જોવા માંડ્યું. પણ ખીન્નું કાંઈ જુલ્યાયું નહિ. તે ધીરે ધીરે મેનેજર સાહેબ તરફ જવા લાગ્યો, અને તે બરઉધમાં છે કે ખાલી આંખ મીચી સમ્ર રહ્યા છે એની તપાસ કરવા માંડી. તેણે જમીનપર પાણી છાંટ્યું પરન્તુ તેના અવાજથી મેનેજર સાહેબે આંખ ઉઘાડી નહીં. તેણે મિથુનત્તી ચેતાવી તેમની આંખ આંગળ ધરી પણ તેના પ્રકાશથી પણ તે જગ્યા નહિ. પોતાના હાથવડે ઓશિકું ઉંચું કરે ત્યાર પહેલાં છેટેથી તેમની જાડી અને લાંબી લાટડી વડે ઓશિકું ઉંચું કર્યું છતાં પણ મેનેજર સાહેબની સ્થિતિમાં કાંઈપણ ફેરફાર થયો નહીં. હજી નરકોરાનો સ્વર ચાલુજ હતો. છેવટે કિશોરને ખાત્રી થઈ કે મેનેજર સાહેબ બરનિદ્રામાં મગ્ન થયા હતા. કાંઈ પણ અવાજ કર્યા વિના મેનેજર સાહેબનું મસ્તક અને ઓશિકું ઉંચું કરી કાટના ગળવામાં મુકેલા પાકીટમાંથી પેલી આંક નોટો બહાર કાઢી મર્વ જેમ હતું તેમ બરાબર જાડવી કિશોર બારેબાર શિવલાલ પંચાલની દુકાન તરફ પલાયન ધર્ષ ગયો, અને પોતાની માતૃશ્રી માટે પચાસ રૂપીઆની સુંદર નક્શીવાળી સાંદીની પાનની પેટી ખરીદ કરી, અને પછી નારતો-પાણી કરવા લક્ષ્મિ વિલાસ હોટેલમાં પ્રવેશ કર્યો. આશરે અઢાઈ કલાક પછી મેનેજર સાહેબ બેઠા થયા. ઓશિકા નીચેથી કાટ લઈ પાકીટમાંથી નોટ કાઢવા જાય છે તો ફક્ત એ પૈસાવાળા એક દીકરી અને ફક્ત એક પૈસા સિવાય પાકીટમાંથી કાંઈ હાથમાં આવ્યું નહીં. તે તો દંબજ થઈ ગયા. ઘોળે દિવસે પોતાનાજ માયા નીચેથી નોટો ચોરાય એ જોઈ એ તો લયભીત થયા. આ વાત ઉઘાડી, પડે તો પોતાનીજ મૂખાંઈ આગળ આવે એમ સમજી મેનેજર સાહેબે અન્યતરને એ ગંભીરી કહેવાનું માંડી વાળ્યું. બેરિસ્ટર સાહેબના પુત્રના લગ્ન પ્રમુખે કાંઈ આલાક કંમ પણ આવ્યો છે એવું એમણે અનુમાન કર્યું. આમતેજ તપાસ કરતાં પોતાનીજ જાડી અને લાંબી લાટડી તેમજ મિથુનત્તી સિવાય કાંઈ નજરે પડ્યું નાહ. વિચાર કરતાં કરતાં એમને યાદ આવ્યું કે પોતે સુવાની તૈયારી કરતા હતા તે સમયે એ હોલમાં એક જુવાન સિવાય ખીન્નું કાંઈ હતું નહિ. પણ તેનો પ્હરવેશ અને મ્હોડાની સુરત નિહાળતાં એ કાંઈ સુસિક્ષિત અને ઉચ્ચ કુળનો હોવો જાણ્યો અને તે આવું કૃત્ય કરે નહીં એવું એમણે અનુમાન કર્યું. ગમે તે પ્રકારે પેલા જુવાનને શોધી કાઢવો એવો તેમણે નિશ્ચય કર્યો. ખાડીઆમાં ઉતરતા પરદેશીઓને લક્ષ્મિ-વિલાસ સિવાય ખીજી હોટલનો અનુભવ જાણુ ઘાડો હતો. મેનેજર સાહેબ પોતાની ઓડીમાંથી આશરે આઠેક આના બહાર કાઢ્યા અને ચાહ પીવા લક્ષ્મિવિલાસ હોટેલ તરફ પ્રયાણ કર્યું.

કૃષ્ણકુમારીનું આત્મબલિદાન.

સ્થાન:—ઉદ્દેપુર—કૃષ્ણકુમારીનો મહેલ.

પાત્રગણ:—ભીમસિંહ—ઉદ્દેપુરના મહારાણા.

બલેન્દ્રસિંહ—રાણાના ભાઈ અને સેનાપતિ.

અહલ્યાદેવી—મહારાણા ભીમસિંહની રાણી.

તપસ્વિની—એક સિદ્ધ સ્ત્રી.

કૃષ્ણકુમારી—રાણા ભીમસિંહની પુત્રી.

(અહલ્યાદેવી અને તપસ્વિનો પ્રવેશ.)

અહલ્યા:—ભગવતી ! ક્યાં છે ? મહારી કૃષ્ણા તો અહીં નથી !

તપસ્વિની:—હું ધાંડે છું કે રાજનંદિની હજી સુધી સંગીતશાળામાંથી

આવી નહિ હોય ! આપ આટલાં બધાં અધીર કેમ છે ?

(અહલ્યાદેવી ચૂપચાપ રહે છે.)

તપસ્વિની:—(હાથ પકડી) અરે-અરે-આ શું કરો છો, રાણીજી ? શું

સ્વપ્નની વાત કરી સત્ય હોઈ શકે છે ? જો એવાં નીહા-

જેલાં સ્વપ્નો સત્ય પડતાં હોત તો આજ સુધીમાં કેટલાએ

ગાજઓ દરિદ્ર થઈ બેઠા હોત ! હજારો પ્રકારનાં સ્વપ્નો આવે

છે, પણ તે કંઈ સાચાં પડતાં નથી.

અહલ્યા:—ભગવતી ! ત્યાંસુધી કૃષ્ણાને મેં નીહાળી નથી ત્યાંસુધી અ-

ગંગળ આરાધ્યો મહાં ચિત્ત ચંચળ થઈ રહ્યું છે. આપ

મહારી કૃષ્ણાને સત્વર બોલાવી દો, જોથી મહાં હૃદય શાન્ત થાય.

તપસ્વિની:—રાણીજી ! આપ આટલાં બધાં વ્યાકુળ થાઓ છો તો કહો

તો ખરાં કે સ્વપ્નમાં આપે શું નીરખ્યું છે ?

અહલ્યા:—ભગવતી ! એ સ્વપ્નની વાત સ્મૃતિમાં લાવવાથી મહાં હૃદય

ધડતી ઉઠે છે, અને સ્વાં ખરાં થઈ જાય છે.

તપસ્વિની:—પણ આપ દેહો તો ખરાં !

અહલ્યા:—મેં સ્વપ્નમાં એવું જોયું કે, હું દરવોળ પાસે ઉભી છું. એક

વીર તથા એક ભયાનક પુરુષ હાથમાં ઉઘાડી તરવાર સહિત

અંદર ઘુસી આવ્યા.

તપસ્વિની:—પછી ?

અહુલ્યા:—પછી મહેં જોયું કે એક પક્ષંગપર મ્હારી કૃષ્ણા સુતી છે. તે વીર પુરુષ જોવો તેનાપર તરવરનો ધા કરવા જાય છે, તેવીજ ચમકીને મારાધી ચીસ પડી ગઈ અને મારાં નેત્ર ખુલી ગયાં. લગવતી ! પરમાત્મા જાણે મ્હારી કૃષ્ણાના ભાગ્યમાં શું લખ્યું છે ! (રાઈ પડે છે.)

તપસ્વિની:—રાણીજી ! શું તમે જાણતાં નથી કે સ્વપ્નમાં અશુભ નીહાજેલું શુભ જાને છે, અને શુભ તે અશુભ થાય છે ?

અહુલ્યા:—ચાહે તેમ હોય, પણ લગવતી ! આજ રાત્રિએ હું કૃષ્ણાને એકલી સવા દઈશ નહિ.

તપસ્વિની:—કેમ, રાણીજી ! તેમાં શી હરકત ? કૃષ્ણા તો અહિં સર્વદા એકલીજ સમ્મે છે. (નેપથ્યમાં વાદ્ય સંભળાય છે.) જુઓ સાંભળો ! હું નહોતી કહેતી કે કૃષ્ણા સંગીતશાળામાં હશે ! ચાલો આપણે ત્યાંજ જઈએ. પણ જોતો રાણીજી ! આપ તેમની સમક્ષ આ રીતે વ્યાકૂલ ન બનશો. કદાચ તે આ રિચતિમાં આપને જુએ તો બહુજ બેચેન બની જાય ! સ્વપ્ન એ શું કંઈ ચીજ છે ? એ તો માત્ર ઈદ્રજાળ છે. ચાલો જઈએ (બન્ને જાય છે.)

(૨)

(તરવાર સહિત બેલેન્ડ્રસિંહનો પ્રવેશ.)

બેલેન્ડ્ર—(સ્વગત) હું સેંકડો વખત આ મહેલમાં આવ્યો છું, પણ આજે અંદર જવાનું સાહસ કરી શકતો નથી. પગ આગળ ધસતા નથી ! આપું જાને જો કંઈ આશ્ચર્ય નથી-સ્વાભાવિક છે. ચોરની માફક છૂપાઈને પરાણ ધરમાં પ્રવેશ કરવો એ શું વીરનું કર્તવ્ય છે ? મ્હારાજાને મળને આ જાળમાં ક્યાં નાંખ્યો ? આ ચોર કર્મ શું બીજા કોઈથી બની શકતે નહિ ? ઘડી-ભર એમ થાય છે કે કૃષ્ણાને મારવા કરતાં મારાજા જીવ દઉં. (કામો ચાસ ખેંચે છે.) હા ! પણ તેથી શું ફલ છે ? (પક્ષંગ પાસે જઈ) ક્યાં છે ? અહિં તો કૃષ્ણા દેખાંતી

નથી ! કદાચ હજુ આવી નહિ હોય ! હવે શું કરે ? હા ! પણ કૃષ્ણ રાણીજી પાસે તો નહિ હોય ?

(નેપથ્યમાં સંગીત સંભળાય છે.)

અલેન્દ્રોઃ—(સ્વગત) હૃદય ! અરે નિખુર વિધાતા ! શું તારે મારાજ હાથે આ કલ્પરથ કરતી કાપલને સર્વદાને માટે ચૂપ કરાવવી છે ? જોહ ! હું શી રીતે આ નિરાપરાધી બોળા બાલકીની હત્યાનું પાપ કરી ચક્રીશ ? મ્હારા આ પાપનું તો પ્રાયશ્ચિત પણ હોઈ ન શકે. (કૃષ્ણને આવેતી જોઈને.) હ્યો ! આ કૃષ્ણ તો આ તરફજ આવે છે. હાય ! વિધાતા, તું કેમ આ રાજવંશ પર પ્રતિકુલ થઈ છે ? આવી લક્ષ્મી સમાન બાલિકા ! અમલ્ય રત્ન ! અર્પણ કરીને શું તું ખૂંચવી લેશે ? અરે ! પુત્રી, તું આ પાપીના હાથે પ્રાણ ગુમાવવા આ તરફ કેમ આગમન કરી રહી છે ? મ્હારા હાથ અને પગ કંપી ઊઠે છે. તરવાર હાથમાંથી નીચે પડી જાય છે. હું શી રીતે મ્હારું હૃદય પાપાણનું બનાવી શકું ? રાજદરબારમાં પ્રતિજ્ઞા કરી આવી છું. હું તો ધર્મસંકટમાં પડ્યો ! હવે શું કરું ? (એક બાલું છપાઈ જાય છે.)

(તપસ્વિની સહ કૃષ્ણા આવે છે.)

તપસ્વિનીઃ—પુત્રી, આટલી મોટી રાત્રિ સુધી સંગીત ગાયા કરવું એ ઠીક નહિ. જન હવે નીરાંતે સૂઈ જા. રાણીજી પણ શયન-ગૃહમાં પધાર્યા.

કૃષ્ણાઃ—સારું, ભગવતી ! પણ માતાજી આજે આટલાં બધાં વ્યાકુલ કેમ દેખાતાં હતાં ? તે મને આજે જોરડામાં શયન કરવાની મંનાશા માટે કરતાં હતાં ?

તપસ્વિનીઃ—રાજકુમારી ! એક તો માતાનું હૃદય ! ત્રણ સંતાનમાં માત્ર એક તર્મેજ ! તેમના પર તમારા લગ્ન વિષે એવી લાંબગડ આવી પડી છે કે તે યાદ આવતાંજ તેનું હૃદય વ્યાકુલ બની જાય છે. તેમાં કંઈ આશ્ચર્ય પેશુ નથી.

કૃષ્ણાઃ—(દારવપૂર્વક) તો શું માતાજી એમ માને છે કે આ મહેલના માંથી મને કાઢી ઉઘડી જશે ?

તપસ્વિની:—કુમારી ! એમે તે જનવું કંઈ શક્ય છે ? ચંદ્રલોકમાંથી કંઈ દરેક અમૃત લાખી શકે છે ?

કૃષ્ણા—(હાર ખોલી) અહો ! ભંગવતી જુઓ તો ખરાં બહાર કેવો અંધકાર છાંયે રહ્યો છે ? ચંદ્રમા પણ અસ્ત થઈ ગયો : ચંદ્રમાના વિરહવડે રાત્રિ જાણે દુઃખસાગરમાં ડૂબી રહી જણાય છે !

તપસ્વિની:—(હાસ્યથી) કુમારી ! તું આવું સુંદર કાવ્ય રચતાં ક્યારથી શીખી ? જા, સમ જા, અર્ધ રાત્રિ તો થઈ ગઈ. હવે મારી કુંપડી તરફ જાઉં છું.

કૃષ્ણા—જેવી આગા ! (તપસ્વિની જાય છે.)

(૩)

કૃષ્ણા—(સ્વગત) રાત્રિ માનસિંહ એક વખત તો યુદ્ધમાં પરાજિત થયો છે તોપણ સાંભળ્યું છે કે તે પુનઃ સૈન્ય સહિત ભેદ-પુરના રાત્રિપર આક્રમણની તૈયારી કરી રહેલ છે. સમજાતું નથી કે મારા ભાગ્યમાં શું લખ્યું છે. હાય ! (લાંબો શ્વાસ ખેંચે છે.) સુલદ્રાને માટે વીર અર્જુન જે રીતે યાદવોની સાથે યુદ્ધ કર્યું હતું, તેવુંજ આ પણ દીસે છે. (જરા ખારી-માંથી ખૂંટીને નીહાળે છે.) ઓહ ! કેવી ભયાનક વીજળી ચમકી રહી છે ? જાણે પ્રલયકાળનો અગ્નિ પાપીઓનાં હૃદયમાં ઘૂમી રહ્યો ન હોય ! મેઘની ગર્જના સાંભળીને તો મહાન પુરુષોત્તમ પણ હૃદય કંપી ઉઠતું હશે ! અહા ! કેવી ભયંકર આંધી ચાલી રહી છે ? આજે શું પ્રલયકાળ થવાનો છે ? આ મહેલ તો પવતની માફક અચળ અને દૃઢ છે. પ્રણવ આંધી થશે તોપણ અદિ કંઈ ભય જેવું નથી. પણ જે મનુષ્યો ન્હાનાં ન્હાનાં જીવંત થયેલાં મહાનમાં રહેતાં હશે તેને કેટલું બધું કષ્ટ પડતું હશે ? અહો ! પરમેશ્વર ! તેમજ સ્વભૂતરજો ! જે વિચારતા : અર્થાત્ મનુષ્યો સરખાં દીસે છે, છતાં કોઈ મહોટા મહેલમાં વસીને ઈંડ સમાન અત્યંત અશ્વર્થ ભોગવે છે, અને કોઈ આશ્રયહીન બની ઝાડ તળે પોતીના દિવસો ઘણાજ કષ્ટથી પીતાવે છે. સંસારની કેવી વિચિત્ર ગતિ છે !—હા-પણ મહેલમાં વસનારો

સર્વે સુખીજ છે એમ કેમ કહી શકાય ? મહેને કોઇ વાતે કમીના નથી છતાં હું સુખી કેમ નથી ? સત્યવાંત તો એજ છે કે માનસિક સુખ એજ ખરૂં સુખ છે. હાં... પણ અરે ! મહારૂં ચિત્ત આજે ચંચલ કેમ છે ? પૃથ્વી પરની કોઇ પણ વસ્તુ પર મહારૂં ચિત્ત લાગતું નથી; પાંચરામાં પરાયેલી મેનાની માફક વ્યાકુળ થઇ રહ્યું છે. જેલિં કે શયન કરવાથી કંઈ શાન્તિ વળે છે ? મહાદેવ ! આપની આ દાસી પર દયા કરી આ મનની ન સમગતી વ્યથાને દૂર કરો ! પ્રભો ! આ લહમારી પુત્રી લહમારેજ શરણે છે ! (પત્તંગ પર સૂએ છે.)

(બલેન્દ્રસિંહનો, ફરી પ્રવેશ.)

બલેન્દ્ર—(સ્વગત) હાય ! હું એવું નીચ કર્મ કરવા અત્રે આવ્યો છું કે પૃથ્વીના પડમાં પ્રવેશ કદાચ ન કરી જાઉં ! આ ધાસ્તીથી પૃથ્વી પર મારા પગ પણ સ્થિર ટકતા નથી. મહેને એવુંજ જણાય છે કે હમણાંજ પૃથ્વી માતા સમાધી દેશે. પણ—અહાહા ! એવું બને તો તો ધણુંજ ઉત્તમ ! હે રાત્રિદેવી ! ત્હમે સાક્ષી છો. હું આ ધોરકર્મ મહારી ઇચ્છા વડે કરતો નથી. શું હું ખરેખર આ રાજ-કૂલ મૃણાલને—આ પ્રકૃષ્ઠ કનક પક્ષીને ચિન્તલિન્ન કરી નાંખીશ ? આવા સુવર્ણ મંદિરમાંની આ બાલિકાના કપટથી પ્રાણુ નાશ કરવાનું કેટલું મહોલું પાતક થશે ? અરેરે ! પણ હું શું કરું ? મહોટાભાઈની આજ્ઞાનો અનાદર કરવો એ પણ વારે પાપજ છે ! મહારી દયા મારીય રક્ષસના જેવી થઇ છે. કોઇ સ્થળેથી રક્ષણ નથી એક વખત પેટલરીને પુત્રી કૃષ્ણાનું ચંદ્રવદન નિહાળી લઉં. (કૃષ્ણાના મ્હોં તરફ નિહાળી) હાય ! હું રાહ બની આ પૂર્ણચંદ્રનો ત્રાસ કરવા આવ્યો છું ! (અત્રુ લુછી) પુત્રી ! હું નિષ્કુર-અંકુશ છું. જિત્તો અમરસાગર ત્યાંસે પ્રાણુ હંરવા આવ્યો છું, અંહાહા ! કેવા લાંબે નિદ્રાદેવીની શાન્તિમય ગોદમાં વિશ્રામ કરી રહી છે ? ત્હેના સુખના લાંબા પરથી જાણાય છે કે પ્રસન્ન ચિત્તે કંઈ મનોહર સ્વપ્ન તે નિહાળી રહી છે. તે જાણતી નથી કે પાસેજ કાચરૂપ ધારણ કરી નિષ્કુર હલ્લના તેનાંજ કાંઈ પ્રાણુ હંરવા તૈયાર બિટી છે. હાય ! જેને હું પ્રાણુથી

પણ અધિક સાફ હું, જેની સ્નેહ શક્તિ વડે સુદમાં વજરપ બનેલું હૃદય પણ અત્યારે રડી રહ્યું છે, એનો ધાત હું શી રીતે કરું ? આ પીર ક્ષત્રિયને અંતે આવું દુષ્ટ દૃત્ય કરવું જ પડશે ? ધિક્કાર ! ધિક્કાર ! અરે-પણ હું બંધુની આરાધી બંધાયેલો છું. હવે તો કાર્યની સમાપ્તિ કરવી એજ દષ્ટ છે. (આગળ વધી) અરે ! શું આવાં સ્નેહબંધનો તોડી મનુષ્ય આ કાર્ય કરી શકે ? દ્રૌપદીનાં વસ્ત્ર માફક આ બંધનનો તો અંતજ મળતો નથી. હે પૃથ્વી માતા ! હે રજની દેવી ! ત્હમે સાક્ષી છો. (મારવા માટે હાથ ઉપાડે છે.)

કૃષ્ણા—(એકદમ કળકળી ઊડીને) અર...અરે...કાકા...કાકાજી ! અરે શું...આ...શું...છે ?

(બલેન્દ્રસિંહ તલવાર જમીન પર ફેંકી દે છે.)

કૃષ્ણા—અરે...કાકાજી ! આ બધું શું છે ? આપ અહિં અત્યારે શી રીતે અને શા માટે આવ્યા છો ?

બલેન્દ્ર—નહિ !...અરે...હા...દંઘ નહિ ! કેવલ ત્હને નિરખવા આવ્યો હતો. પુત્રી ! મ્હને રમ આપ. હું જાઉં છું.

કૃષ્ણા—કાકાજી ! આપ મહા પીર પુરૂષ છો ! આપને શું આ રીતે કપટ કરવું યોગ્ય છે ?

(બલેન્દ્ર મ્હોં ટાંકી દધ ચૂપચાપ રડે છે.)

કૃષ્ણા—(તલવાર નીચે પડેલી જોઈને) ઓહ ! આ શું છે ?

(તલવાર ઉપાડી છાતીમાં કપડાની વચ્ચે છુપાવી દે છે.)

કાકાજી ! હું આપને પગે પડી કહું છું કે આ બધું શું છે તે વિશે મ્હને ખુલાસો કરો.

બલેન્દ્ર—પુત્રી, તું હવે આ નરાધમ નિષ્કુરને કાઠ કહીશ નહિ. હું ચંડાલ છું ! હું ત્હારો કાળ જનીને આવ્યો હતો.

કૃષ્ણા—આ શું બોલો છો ? આપ મ્હારા કાળ જનીને આવ્યા હતા ?

બલેન્દ્ર—હા, મ્હારી દુર્બલક્રમી ! અરે પૃથ્વી ! તું ચીરાધ જઈ મ્હને માર્ગ દે ! અને તારા પેટમાં સમાવી લે ! (રડે છે.)

કૃષ્ણા—કેમ, કેમ કાકાજી ! આટલા બધા બ્યાકુળ ?

બલેન્દ્ર—કૃષ્ણા ! પુત્રી ! હું ત્હારો પ્રાણ લેવા આવ્યો હતો.

દૃષ્ટાન્ત—કેમ ? આપનો મહે રો અપરાધ કયો છે ?

બલેન્દ્ર—પુત્રી ! તું તો સસલાત લક્ષ્મી છે ! તું અપરાધ કરી શકે ?
વાત એમ છે કે મારવાડના રાજા માનસિંહ અને જયપુરના
જગતસિંહ બન્નેએ પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે હાં તો ત્હારી સાથે
લગ્ન કરવું અથવા તો હિંદુપુરના રાજ્યને નષ્ટ બ્રષ્ટ કરી નાંખવું.
અને બધાં ક્યાં મંડલમાં પડ્યાં છીએ તે તું સારી રીતે
સમજી શકશે !

દૃષ્ટાન્ત—ત્યારે શું મહારા પિતાજીની પણ એવીજ ઇચ્છા છે કે મહારૂ મૃત્યુ...

બલેન્દ્ર—પુત્રી ! હું શું કહું ? હેમની આજ્ઞા સિવાય આતું નીચ કાપ
કરવા હું પ્રવૃત્ત થાઉં ખરો કે ?

દૃષ્ટાન્ત—તો પછી એક સાધારણ બાળકમાં આપ આટલા વ્યાકુલ કેમ
બને છે ? આપ પિતાજીને હમણાંજ અહિં બોલાવી લાવો.
હું હેમના અર્જુમાં પ્રણામ કરી સર્વદાને માટે આ લોકમાંથી
વિદાય થઈ જાઉં. કાકાજી ! આપ વિચાર શું કરી રહ્યા છો ? હું
રાજપુત્રી ! ક્ષત્રીપુત્રી છું. રાજકુલપતિ રાણા બીમસિંહની
પુત્રી છું ! આપ વીર કેસરી છો ! હું આપનીજ ભત્રીજી છું. હું
શું મૃત્યુથી ડરું ?

(આકાશમાં કોમળ વાદ્યવની ધાવે છે.)

દૃષ્ટાન્ત—જુઓ ! સાંભળો ! કાકાજી ! આકાશ તરફ નીકળો. આહા ! કેવું
શુન્દર સ્વર્ગીય રુપ લાવણ્ય છે ! તેજ અમારા કુલની સતી
પદ્માની દેવી છે ! તે મને પહેલાં એક વખત દર્શન થઈ ચૂક્યાં
છે.....જનની ! ત્હમારી આ પુત્રી સત્વર ત્હમારી ગોદમાં
આવે છે. જુઓ, જુઓ, કાકાજી ! આ ગૃહમાં સદસા નંદન
દાનનની પદ્મા-ગંધ પથરાઈ રહી છે. અહા ! મહારૂ કેવું
સૌભાગ્ય છે !

(પડદામાં કોઈ આવવાનો અવાજ આવે છે.)

બલેન્દ્ર—આ શું ?

(રાણાજી અને મંત્રીનો પ્રવેશ.)

રાણાજી—(દીવાનોની માફક આમતેમ નીકળી) ક્યાં છે ? ક્યાં છે ?

મંત્રી—(દૃષ્ટાન્તે નીકળી સ્વગત) અહા ! હજી તો કંઈજ થયું દીક્ષતું
નથી. ખેર ! શુભ થયું. (આગળ વધી બલેન્દ્રના કાનમાં)

રાજકુમાર ! આપ જુઓ છો શું ? સર્વ નાશ થતો જણાય છે.

રાણાજી પણ એકાએક દિવાના જેવા થતા જાય છે.

બલેન્દ્ર—ઓહ ! ત્યારે તો સુર્વનાશ એકદમ થતો દીસે છે. (ભોંય પર બેસી જાય છે.) હાય હાય ! આ શું થયું ? મંત્રીજી, ત્હમે રાણાજીને અહિં શા માટે લઈ આવ્યા ?

મંત્રી—હું શું કરું, રાજકુમાર ! આપ પોતેજ અહિં પધાર્યા ! અને તથા મ્હારે પણ સાથે આવવું પડ્યું. મેં વિચાર્યું કે એકલા જવા દેવા એ ઠીક નહિ. ન જાણે શું કરે અને ક્યાં જાય ! બીજો એ પણ વિચાર આવ્યો કે ત્યારે મહારાજા આ દશાને પ્રાપ્ત થયા છે તો પછી હવે આ ઘોર કૃત્યની અગત્ય પણ શી છે ? તે માટે આપને મના કરવા આવ્યો છું. હા ! રાજકુમાર ! કોણ જાણતું હતું કે આવો અનર્થ થશે ?

રાણાજી—(દિવાના માદક) બલેન્દ્ર ! છીઃ લાઘ ! આવું કર્મ કોઈ કરી શકે ? (ઉઠીને) શું કરો છો ? શું કરો છો ? ના ના ના, માનસિંહ—માનસિંહ ! હા ! આટલું ગર્વિષ્ઠપણું ? ત્હને તો હું હમણાંજ નષ્ટ કરી દેશ. ત્હને છું. (કંઈક દૂર જઈ) અરે, હા ! આ મ્હારી પુત્રી તો અહિંજ છે. કેમ પુત્રી ! કેમ છે ? એક વખત ત્હારી વીણા વગાડ ! એક સંગીત ગા ! અહાહા ! તે-તે-હાય ! મ્હારી કુલસક્તી ! તું ક્યાં ગઈ ? (રડે છે.)

કૃષ્ણા—(પિતાને શોકપૂર્ણ નિહાળી) કાકાજી ! પિતાજી ! આપ આમ કેમ બોલો છો ? પિતાજી ! આપ આવી સાધારણ બાળતંત્રમાં આટલા બધા વ્યયિત કેમ થાઓ છો ? સર્વને એક દિન મરવાનું તો છે જ ! તો પછી ત્હને માટે આવો શોક શા માટે બેઠોએ ? મનુષ્યજીવન કદી ચિરસ્થાયી નથી. કોઈ આજે તો કોઈ કાલે મૃત્યુશરણ તો થશે જ. કોઈ અમર નથી. સ્વકૃળના માનના રક્ષણ માટે ગ્રાણ્ય અર્પણ કરવા સિવાય અન્ય કંઈ પૂરપકાર્થ હોઈ શકે ? (આકાશમાં ફરી કોમળ વાદ્યધ્વની સંભળાય છે.) જુઓ, સાંભળો, પ્રાતઃસ્મરણીય મહારાત્રી પત્રીતી મ્હને બોલાવી રહ્યાં છે. ત્હેણે મ્હને. પ્રથમ સ્વપ્નમાં દર્શન દેઈ કહ્યું છે કે—“ જો સુવતી કૃળના રક્ષણ માટે પોતાનો ગ્રાણ્ય અર્પણ કરે છે ત્હેને સ્વર્ગલોકમાં આદર અને ચિરસ્થાયી સુખ-પ્રાપ્ત થાય છે. ”

રેવતી—રાણીજી ! આપ મહારાજને શું પૂછો છો ? હમણાં તેઓત્રી
શું શુદ્ધિમાં છે ?

દુહ્યા—તો સમજવું છે કે તેમણેજ હસ્યા કરી હશે ! હાય ! મહારો
તો સર્વનાશ થયો ! મહારી પુત્રી સુવર્ણલતા મૃતિત થઈ !
ઓ બેટી કૃષ્ણા ! હું તારી અભાગિની માતા ત્હને પોકારું
છું. એકજ વખત પ્રથમ માફક બોલ ના પુત્રી ! શું તું
મહારા પર નારાજ થઈ ચાલી ગઈ ? અરે ! હું આ મુખ-
ચંદ્રને નીહાળ્યા વિના, આ મૃદુ મધુર વાણી સાંભળ્યા વિના
શી રીતે છરી ચપીશ ? [રડે છે.]

પાંડુ—(ધીમે સ્વરે) માતાજી ! પહોંચી ગયાં ? મ્હને ત્હમારા
ચર્ણની રજ દો ! માતાજી, પિતાજી મહારા પર બહુ નારાજ
છે, ત્હમે તેમને મહારા સર્વ દોષ સમા કરવા પ્રાર્થવું !
મ્હેં આપના પણ ઘણા અપરાધો કર્યા છે. આ વખતે
આપની આ અભાગિની પુત્રીને આશીર્વાદ દો ! આ દુઃખી
પુત્રીને કદી ફરી.. શા...દ...ક-ર-વું. !!!

(મૃત્યુ. આકાશમાં કામળ વાદ્યધ્વની.)

દુહ્યા—પુત્રી ! મ્હેં તારો શો અપરાધ કર્યો હતો કે તું આમ છોટી
ચાલી ગઈ ? (રડતાં) હાય...પુત્રી ! તું ચૂપ કેમ થઈ ગઈ ?
એક વખત તો 'મા' કરી બોલ ! ઓ પુત્રી !...કૃષ્ણા... !
અરે.....કૃષ્ણા ! (મૃતિત બને છે.)

રેવતી—રાણીજી પણ એકાએક મૃતિત થયાં ! અરે મધર ! આ
શું કર્યું ? રાણીજી ! ઓ-રાણીજી ! ઉઠો. અહા ! સણ-
વારમાં તો જાન દટી ગઈ તો મ્હેણ સમજાનરૂપ થઈ ગયો !

દુહ્યા—(સ્વસ્થ થઈ) સગવતી ! હું મું સ્વપ્ન નીહાળી રહી છું !!!
(મહારાજ તરફ) મહારાજ ! આ કાર્ય કાણે કર્યું ? મ્હને
કામ નહિ કહે. ?

જી—(આગળ જઈ) આવો.....(આગળ વધી) રાણીજી ! (હાય
પડી) ત્હમે પૂછાવું એમ છે ? તે ક્યાં ગઈ ?

દુહ્યા—મહારાજ ! ત્હમે આ હસ્તપરે મ્હને અડકી નહિ. ત્હમારા
હસ્તમાં મહારી બહાલી દેવી કૃષ્ણાનું રક્ત લાગેલું છે. મહારાજ !
હું પણ જન્મભરને મારે મહારી કૃષ્ણાની સાથેજ
વિદાય થાઉં છું.

(રાણી હાથ છોડતી વેગથી જતી રહે છે.)

મંત્રી—અહા ! કેવો સત્યાનાશ ! મહારાજ તો એકદમ દિવાનાજ થઇ ગયા !
 કૃષ્ણા—હાય ! વિધાતા ! શું ત્હેં મારા લાગ્યમાં આવું જ લખ્યું દર્શો ?
 આ સમયે પિતાજી પણ વિમુખ થઇ ગયા ! મ્હેં પિતાજીનો
 એવો શો અપરાધ કર્યો છે કે કંઈ પણ સમજતાજ નથી !
 (આકાશમાં ધ્વની સંભળાય છે.) આવ ! વખત નય છે !
 હવે હું જાઉં છું, કાકાજી ! આપનાં ચરણોમાં પ્રણામ કરું છું.
 (પગે પડે છે.) હવે નો આપજ મ્હને જવાની આજ્ઞા આપો !
 ખલેન્દ્ર—જાક, પુત્રી ! જાક ! અરે કૃષ્ણા ! [અશ્રુસંહિત હાથ ઝાલી
 ગ્રહાડે છે.] તું અમારા જીવનનું સર્વસ્વ છે, ત્હને અમ્હેં શી
 રીતે છોડી શકીએ ?

કૃષ્ણા—(આકાશમાં ફરી ધ્વની) જનની ! આવું છું ! (એકદમ હરી
 કાઢી પોતાની છાતીમાં મારે છે અને જમીન પર પડી જાય છે.)

સર્વે—અરે ! આ કેવો સત્યાનાશ ! ! ! કેવો અનર્થ !

ખલેન્દ્ર—હાય ! વિધાતા ! ત્હેં શું આમજ નિર્મ્યુ હતું ? અરે પરમેશ્વર !
 આ શું કર્યું ? ? પુત્રી ! તું ખરેખર અમને છોડીને ચાલી
 ગઈજ ? અરે.....હાય....હાય.....[ખૂબ રડે છે]

(તપસ્વિનીનો પ્રવેશ.)

તપ્ત—આ શું છે ? (કૃષ્ણાને નિહાળી) અહા ! આ શું થયું ? અરે !
 ગાજકુલલક્ષ્મી ! આમ શા માટે પડી છે ? અરે...આ રત્નદીપક
 કાણે ભુગમ્યું ? (રડે છે.)

ખલેન્દ્ર—ભગવતી ! હવે શું થશે ? આ તરફ કૃષ્ણાની આ ગતિ ચઈ
 અને બીજી તરફ મહારાણા દિવાના થઇ ગયા છે. અરેરે !
 શું લાગ્યદેવીએ આવુંજ લખ્યું દર્શો ? ભગવતી ! (રડે છે.)

તપસ્વિની—મહારાજ દિવાના થઇ ગયા ? આ શું સાંભળું છું ? આમ
 કેમ—શી રીતે થયું ? જોડ...

ખલેન્દ્ર—ભગવતી ! આ સર્વ અમારા દુર્ભાગ્યે બન્યું છે. મહારાજને
 એકાએક ચિંતા અને શોકપડે આ દશા પ્રાપ્ત થઇ છે.

(એકદમ અહત્યાદેવી પ્રવેશ કરે છે.)

અહત્યા—ક્યાં છે ? ક્યાં છે ? મ્હારી પ્યારી પુત્રી કૃષ્ણા ! (કૃષ્ણાને
 નીહાળી) આ શું ? મ્હારી દુષ્કારી આમ કેમ જમીન ઉપર
 પડી છે ? (નજીક જઈ) અરે ! આ રત્ન ક્યાંથી ? અરે
 હાય ! મહારાજ ! આ હત્યા કાણે કરી ?

તપસ્વિની—રાણીજી ! આપ મહારાજને શું પૂછો છો ? હમણાં તેઓથી શું શુદ્ધિમાં છે ?

અહુલ્યા—તો સમજાય છે કે તેમણેજ હસા કરી હશે ! હાય ! મહારાજ તો સર્વનાશ થયો ! મહારી પુત્રી સુવર્ણલતા મૃતિત થઈ ! ઓ ખેડી કૃષ્ણા ! હું તારી અભાગિની માતા ત્હને પોષારું છું. એકજ વખત પ્રથમ માફક બોલ ! પુત્રી ! શું તું મહારા પર નારાજ થઈ આવી ગઈ ? અરે ! હું આ મુખ-અંદરે નીહાળ્યા વિના, આ મૃદુ મધુર વાણી સાંભળ્યા વિના શી રીતે છત્રી સપ્તીશ ? [રડે છે.]

કૃષ્ણા—(ધીમે સ્વરે) માતાજી ! પહોંચી ગયાં ! મ્હને ત્હમારા ચર્ણની રજ દો ! માતાજી, પિતાજી મહારા પર બહુ નારાજ છે, ત્હમે તેમને મહારા સર્વ દોષ ક્ષમા કરવા પ્રાર્થાજ્ઞે ! મ્હેં આપના પશુ ઘણા અપરાધો કર્યા છે. આ વખતે આપની આ અભાગિની પુત્રીને આશીર્વાદ દો ! આ દુઃખી પુત્રીને ક્ષમા કરી.. શા...હ...હ—ર-જ્ઞે. !!!

(મૃત્યુ. આકાશમાં કોમળ વાદ્યધ્વની.)

અહુલ્યા—પુત્રી ! મ્હેં તારો શો અપરાધ કર્યો હતો કે તું આમ છોડી આવી ગઈ ? (રડતાં) હાય...પુત્રી ! તું ચૂપ કેમ થઈ ગઈ ? એક વખત તો ‘મા’ કરી બોલ ! ઓ પુત્રી !...કૃષ્ણા... ! અરે.....કૃષ્ણા ! (મૃતિત બને છે.)

તપસ્વિની—રાણીજી પણ એકાએક મૃતિત થયાં ! અરે ધમ્મર ! આ શું કર્યું ? રાણીજી ! ઓ—રાણીજી ! ઉઠો. અહા ! સહુ-વારમાં તો આનંદથી ગર્જતો મ્હેલ સ્મરાનરૂપ થઈ ગયો !

અહુલ્યા—(સ્વસ્થ થઈ) ભગવતી ! હું શું સ્વપ્ન નીહાળી રહી છું !!! (મહારાજ તરફ) મહારાજ ! આ કાર્ય કોણે કર્યું ? મ્હને કોઈ નહિ કહે !

રાણીજી—(આગળ જઈ) આવો.....(આગળ વધી) રાણીજી ! (હાથ પકડી) ત્હમે કૃષ્ણાને જોઈ છે ? તે ક્યાં ગઈ ?

અહુલ્યા—મહારાજ ! ત્હમે આ હસ્તપદે મ્હને અડક્યો નહિ. ત્હમારા હસ્તમાં મહારી બ્રહ્મી દેવી કૃષ્ણાનું રક્ત લાગેલું છે. મહારાજ ! હું પણ જન્મભરને માટે મહારી કૃષ્ણાની સાથેજ વિદાય થાઉં છું.

(રાણી હાથ છોડતી વેગથી જતી રહે છે.)

મંત્રી—(તપસ્વિની તરફ) ભગવતી ! આપ જરા દયા કરીને લુઓ કે મહારાણી ક્યાં ગયાં ? (તપસ્વિનીનું પ્રસ્થાન.)

રાણાજી—અરે રાણીજી ! ક્યાં જાયો છો ?.....ગઈ—?...થું તું પણ ગઈ ? (અકુસહીત) હાય...દૃષ્ટ્યા ! પુત્રી ! હું પણ આવું છું...! ભાઈ બહેન્દ્ર ! દૃષ્ટ્યા ક્યાં ગઈ ? ક્યાં છો ? મહારી દૃષ્ટ્યા...દૃષ્ટ્યા... ! !

મંત્રી—અહાહા ! મહારા ક્યાં ભાગ્યદેવ વડે આ મહારા સ્વામીની મહારે આ દસા નીહાળવી પડે છે ?
(અંતઃપુરમાં મહારાજ—તપસ્વિનીનો પ્રવેશ.)

તપસ્વિની—હાય...હા...ય ! કેવો અનર્થ થયો ? રાજકુમાર ! “રાણી-જીએ પણ આત્મહત્યા કરી ! અરે—અરે...કૈવ આ કેવી તહારી પિટંગના ?

બહેન્દ્ર—મંત્રી ! હવે શું જાણી છે ? સર્વ સમાપ્ત થયું ! (રડે છે) અરે મૃત્યુ ! શું ત્હેં મૃતને જ પીસારી દીધો ? દાદા ! રાણીજી આ અમારી કૃણક્ષમી ભર નિંદામાં અચેત પડી ! હવે આ રાજ્યને પણ શું કરવું છે ?

રાણાજી—બહેન્દ્ર ! ભાઈ ! મહારી દૃષ્ટ્યા...દૃષ્ટ્યા...

બહેન્દ્ર—દાદા ! ત્હમે જ્ઞાનગ્રન્થ થઈ રહ્યા છો, એ પણ આપ મુભાગ્યજ છે. કારણ કે આ ધોર દુઃખનો અનુભવ આપ નહિ થતો હોય ! અરે પરમેશ્વર ! મૃતને પણ દિવાનો બનાવ દો અથવા તો મૃત્યુ દો ! આ અસહ્ય પંદના હું સહન કરી શકતો નથી.

મંત્રી—રાજકુમાર ! હવે શોક કરવા જ્યાં છે. મહારાજને અહીં સહન આલો. આ જાગતમાં આપણું હવે જે કર્તવ્ય જમાવવા છે તે કરીએ ! અહિં તો ‘જપૂં સમાપ્ત થઈ ચૂક્યું’ ! હાય અરે વિધાતા ! અરે પરમેશ્વર ! તહારી કેવી અદ્ભૂત લીલા છે મનુષ્ય ધારં છે શું અને તું કરે છે શું ? .

(સવે જાય છે.)

હંસરાજ વીંભેશ્વર.

(સંપાદક—રા. રા. શાન્તિલાલ જગજીવ પાઠક.)

જન્મમાં સ્ત્રીનું સ્થાન અત્યંત ઉંચું છે છતાં એ વાત અત્યારે આપણે દુર્ભાગ્યે જૂઠી ગયા છીએ. અરે સ્ત્રીજનિતિ પોને પણ આત્મચરણનું લાન જૂઠી ગઈ છે. સ્ત્રીઓની મહત્તા દર્શાવવા માટે મારો આ અલ્પ પ્રયત્ન છે. લિંગલિંગ દેશના સર્વમાન્ય વિદ્વાનોએ સ્ત્રી જનિતિનું માહાત્મ્ય દર્શાવતાં જે અભિપ્રાયો આપેલા છે તે નીચે પ્રમાણે છે:—

મારા મુક્તમ વિચારોનું મળ મારી જનનીનાં પ્રેમભર્યા હાતરડાંમાં છે.
જોન્સન.

મનુષ્યને દરદર્શિતા માતાથી અને વીરતા પિતાથી વારસામાં મળે છે.
શ્રીપનહુર.

સ્ત્રી એ ધરતું ધન અને ધરની શોભા છે, માટે મહા તેની રક્ષા કરવી જોઈએ. મહાલાઘ્વચત્રી અને પુણ્યવાળી સ્ત્રી પૂજનીય છે.

મહાભારત.

હું, જે કાંઈ કરું છું, અને થઈ રહું છું તે દેવી પ્રતિતિવાળી મારી માતાની પ્રસાદી છે.
અગ્રાહમ લિંડન.

મેં પ્રારંભમાં ફારસી લાગાની શિક્ષા મારી માતા તરફથી પ્રાપ્ત કરી છે, અને કિશોર અવસ્થામાં મારી માતાએ મને જે અનેક લાભપ્રદ નૈતિક શિક્ષાઓ આપી છે તે મને હજી પણ વાદ છે.

સર સેયદ અહમદ.

દરેક દેશમાં, દરેક જાતિમાં અને દરેક ધર્મમાં મનુષ્યને તેની માતા જેવો જનાવે છે તેવોજ તે યાચ છે. —સર એડમંડ વરટી.

મારી માતાએ મારી ઉપર નગર રાખીને મને મારા મહારોના ખુશ પ્રભાવથી જગાડ્યો ! —શ્રી દાદાભાઈ નવરોજી.

એક આદર્શ જનની સો ઉત્તાદિથી પણ શ્રેષ્ઠ છે.

જોન્સન, હંબર્ટ.

જે ગૃહમાં સ્ત્રી પુરુષથી અને પુરુષ સ્ત્રીથી સંતુષ્ટ રહે છે, ત્યાં નિશ્ચય નિત્ય કલ્યાણ થાય છે.
—મનુ.

કાંઈ પણ બાળકની ભાવિ ઉન્નતિ અથવા અવનતિનો આધાર તેની માતા ઉપરજ છે.
—નેપોલિયન બોનાપાર્ટ.

નિસ્સંદેહ એક આદર્શ માતા સદસ ગુરુઓના કરતાં વધારે ઉત્તમ છે.
—સર સૈયદ અહમદ.

ત્યારે સ્ત્રી અને પુરુષ સાથે ઈશ્વરની પ્રાર્થના કરે છે; હર્ષ, શોક, આનંદ અને દુઃખમાં પરસ્પર સહાયતા કરે છે, એક બીજાથી કાંઈ પણ હર્ષ છુપું રાખતાં નથી અને એક બીજાની આંખમાં ખુંચતાં નથી કે ભારે પડતાં નથી ત્યારે જ પગમેશ્વર ખુશ થઈ તેમને મદદો આપે છે.
—સર જોન લોક.

શાન્સનો વૈભવ તેની માતાઓ પર રહેલો છે.

—નેપોલિયન.

આ રીતે સ્મરણમાં રાખવું જોઈએ કે કાંઈપણ નતિ પેતાની માતાઓ કરતાં વધારે વધી શકતી નથી. કમઠે જે હાથ પાળણું ઝુલાવે છે તેજ હાથ આપી પૃથ્વીને ચઢેડાવે ચઢાવે છે.

—મીસ સોરાબજી.

જે કે હું ગમે તેટલી દરિદ્રાયસ્થામાં હું છતાં જો કાંઈ મને આખા સંસારની સંપત્તિ આપી દે, પરંતુ હું મારી સ્ત્રીને નહિજ બદલું. જેની સ્ત્રી પ્રતિષ્ઠાવાળી છે, અને જે તેની સાથે સુખપૂર્વક જીવન ગાળી શકે છે, એજ આ સંસારમાં અધિક ભાગ્યશાળી છે.
—લ્યુથર.

[આ ઉપરથી લાગે છે કે જર્મનીમાં ધન લઈને સ્ત્રી બદલવાનો પહેલાં ચાલ હશે. લ્યુથરનો આ વિષયમાં આવો વિચારજ એનું પ્રમાણ છે. હિન્દના પ્રથમ વૈષ્ણવસંપ્રદાય ચોર્ન હેરિટંજ્સ અને એક જર્મનનો એવો સોદો ભારતના ઇતિહાસમાં જોવાય છે.]

હું મારી કર્તવ્યનિષ્ઠા અને ધૈર્ય મારી માતાની ગૌરવમાંથી શીખ્યો છું.

—નેપોલિયન

ઈર્ષ્યાની ઉન્નતિ ઈર્ષ્યાની માતાઓને હાથ છે. જે પ્રત્યેક કુટુંબમાં ગૌરવ માતાઓ હોય તો દેશ નિર્ભય ઉન્નતિ કરી શકે છે. સ્ત્રી-શિક્ષણનો ઉદ્દેશ એ છે કે એ શિક્ષણ સ્ત્રીઓને આદર્શ જનોતાઓ બનાવે.

—એડમ્સન.

ત્યાં સ્ત્રીઓની પૂજા થાય છે ત્યાંજ દેવો નિવાસ કરે છે. —મનુ.
પુરુષની ઉન્નતિ કે અવનતિ સ્ત્રી ઉપર આધાર રાખે છે. જે એ
સુશિક્ષિત હોય તો પતિની ઉન્નતિનું કારણ બને છે, અને જે મૂર્ખ હોય
તો પુરુષની અવનતિનું કારણ બને છે. —સા. ૩. વલ્લે.

જો કે આજે મારી માતાને પરલાક ગમન કર્યાને લગભગ ત્રીશ વર્ષ
થઈ ગયાં છે, પરંતુ તે હલુસુધી મારા વચારોમાં તથા શબ્દોમાં જીવતી છે.
—મિશલેટ.

સ્ત્રીઓમાં એક એવું અદ્ભુત બદ્ધ છે કે એ ગમે એવા અસમ્ય
મનુષ્યને સીધો કરી લે છે. —કાન્નિંગહમ.

બાળક પોતાના પ્રાથમિક પાઠો માતાઓ પાસેથી શીખે છે. જે
વિચાર બાહ્યકાળમાંથી જડ પકડી જાય છે, તે જીવનપર્યંત મનુષ્યની પ્રકૃતિ
પર, હૃદયપર અને મસ્તિષ્કપર સર્વેવ જાગી રહે છે. બાળજની શિક્ષા
તેને હકીકી શક્તી નથી. —અમીર અબ્દુલરહેમાનખાં.

હું મારી તમામ ઉન્નતિઓ અને વિજયોમાં મારી માતાનો દેવાદાર છું.
નેપોલિયન.

માતાજ પોતાનાં બચ્ચાંની પહેલી મંરક્ષક અને શિક્ષક હોય છે. અને
એજ તેને સૌ પહેલાં શિક્ષા દે છે, ત્યારપછીજ બાળકોની શિક્ષાનું કાર્પ
ખીજીએને સોંપવામાં આવે છે. —નિચી.

હું પાત્રો ચિતરવાની કળા મારી માતા પાસેથી શીખ્યો છું. અને
ત્યારે હું કોઈપણ ચિત્ર વિશેષ સુન્દર બનાવવા ચાહું છું ત્યારે તેને માટે
હું મારી માતાનું ધ્યાન-રમરણ કરીને લખ્યા કંઈ છું. —રેનોલ્ડસ.

અમે સ્ત્રીઓને જે આદરમાન આપીએ છીએ, એ તેના સૌન્દર્ય
માટે નહિ પરંતુ તેનાથી ઉત્પન્ન થનાર ગુણવાળી પ્રજાને માટેજ છે.
—એડીસન.

પુરુષની પેઠે સ્ત્રીઓને પણ સુખની આવશ્યકતા છે. —કોલ્ટન.

સદગુણવાળી સ્ત્રી સંસારમાં સૌથી વધારે રમણીય વસ્તુ છે. —ફીડિયસ.

મને મારા દેશપ્રત્યે જે શુદ્ધ પ્રેમ છે, અને જેણે મને મારા અભાગી
સ્વદેશ બન્ધુઓના અલ્પમાદ્રષ બનાવ્યો છે, તેનો પ્રારંભ ત્યારે હું મારી
માતાને દીનો પ્રત્યે સદાનુભૂતિ કરતી અને દુઃખીઆં લોકો પર દયા
કરતી જેતો ત્યારથી થયો છે. —ગેરીઆર્લિસ.

જે પ્રમાણે દર્પણમાં નેવાથી પ્રતિબિમ્બ દેખાય છે, તે પ્રમાણે
પતિના મનોવિકારોનું પ્રતિબિમ્બ પત્નીના મુખપર માન્ય પડે છે.

—મર્થાસમ.

ની ત્યાં બહુજ જરૂર છે. વળી ત્યાંના દરેક દેશી રાજ્યની લાખા
ગુજરાતી છે. એટલે ગુજરાતી સાહિત્યનું કામ કરનાર સંસ્થા જ્યાં ત્યાં પાકે
પાયે સ્થપાય, તો જુદા જુદા દેશી રાજ્યોની સંપત્તિ અસ્સપરસ સંબંધ
તેમજ અન્ય ગુજરાતી પ્રજા સાથેના સંબંધ બહુજ સારા વધે. અમે
આશા રાખીએ છીએ કે કાઠીયાવાડમાં જ્યાં જ્યાં રાજકીય પરિપદ લરાય,
ત્યાં ત્યાં સામાજિક પરિપદ લરવાનો બુદ્ધિગત પલ્લુ યશે.

પાટીદાર મહિલા પરિપદ મેળવવાની હીજયાલ પેટલાદ ખાતે થઇ
હતી, તે સુબંધી ખબર ગયા સ્ત્રી-જોધમાં આવી
માહિલા પરિપદો. ગઇ મુહતી. આ પરિપદ વસો ખાતે શ્રી. સમજુમેન
ગોવિંદલાઇ હા. દેસાઈના પ્રમુખપણા નીચે મળી
છે, તે બહુજ આનંદની ટુવાત છે. આ ઉપરાંત નવસારીમાં અનાવિત
મહિલા પરિપદ પણ લરાઇ હતી. ખેડા જિલ્લામાં પાટીદાર, અને સુરત
જિલ્લામાં અનાવલો બહુ મોટી સંખ્યામાં છે. આ બન્ને કામો ને પોતાની
અંદરના સુધારાના પ્રશ્નો ઉપાડી લે તો ગુજરાતની મંસારસુધારક પ્રગતિને
બહુજ સારો વેગ મળે. આ બંને કામોમાં ખાસ રિચારવા યાગ્ય પ્રશ્નો
છે, અને તેનો ઉકેલ પણ તેઓજ કરી શકે તેમ છે. ગુજરાતી સમાજ
અનેક નાતોમાં વેંચાઇ ગયો છે. અને કેટલીએક નાતોમાં સામાજિક પ્રગતિ
વધારે થઇ છે, એટલે ગામીની નાતોમાં અંદર અંદર સુધારાની પ્રગતિ થવી
જાઇય. અને આખાજી પ્રાંત માટે નરાણી પ્રવૃત્તિ કરવી જાઇયે, અને તેમાંથી આ
જુદી જુદી પ્રવૃત્તિને વેગ મળે, નેવી ઘટના કરવી જોઇયે. સમાજ સુધારાનું
કાર્ય સ્ત્રીજો દ્વારા બહુજ સારી રીતે થઇ શકે એમ અમારું માનવું છે.
અને આ બંને મહિલા પરિપદના કારણે એ વાતની સાક્ષી પુરે છે. અમે
આશા રાખીએ છીએ કે આ બંને કામોના ઉત્સાહ આજુ રહેરો, અને આ
પરિપદોમાં ભેગી થયેલી જહેનો વ્યવહાર સુધારા દાખલ કરશે. અમ આ
સર્વ જહેનોને ખાસ વિનંતી કરીએ છીએ કે તમારી છોકરીઓને લણવાવને
અને તેમને પરણાવવાની તથા સાસરે વળાવવાની ઉતાવળ કરશો નહિ.
તમારી છોકરીઓને પંદર સોળ વર્ષની ઉંમર સુધી કન્યા અવસ્થાનો લાલ
લવા દેજો અને આનંદ ઉત્સાહથી તેમને ખીસવા દેજો.

મુગંઈ સહરમાં આ વર્ષની જાન્યુઆરી સેશનમાં સાત કેમ
બાળકોના માટે આજીવન હતા. એકજ સહરમાં
આજીવન. ત્રણ માસની અંદર આટલા બધા બાળકોના ગુના
પકડાય તે ઉપરથી આવા ગુના કેટલા ઘણા હશે

તેનો ખ્યાલ સહેજ કરી-શકાય છે. આમાં સુન્દેગાર તો બાળકની માતાજી હોય છે. વિધવા અવસ્થામાં કોઈની કસામણથી, યા તો પૈસાના લોભથી આડે રસ્તે ગયેલી, અજ્ઞાન, નિરાધાર, ગરીબ, જુવાન, બાળકો. પોતાના અનીતિએ પ્રાપ્ત થયેલા બાળકને, લોકજ્ઞાનથી બચવા માટે મારી નાંખે છે, તેઓ પકડાય છે, પોલીસના હાથમાં જાય છે, અને કચેરીએ ચડી સજા પામે છે. એમની કૂરતા માટે, એમનાં પાપ માટે તો તેઓ ધિક્કારવા યોગ્ય છે જ. પણ કોમળ માતા આવાં કાર્યો શા કારણોથી કરે છે, અને તે કારણો માટે આખા સમાજની જવાબદારી કેટલી છે, તે વિચાર પણ કરવો ધટે છે. તેમજ આ અજ્ઞાન અને ઉધે રસ્તે ગયેલી માતાઓને કેદખાના જેવાં કુર અને અનીતિમય ધામોમાં મોકલ્યાથીજ આ સ્થિતિ ઓટકશે કે કેમ તેનો વિચાર પણ થવો જોઈએ.

હિંદુસમાજમાં વિધવાલક્ષ્મીને ધણેખરે પ્રતિબંધ છે. તેમજ વિધવાઓ માટે એવી કાંઈ વ્યવસ્થા નથી કે તેઓ સમાજની જવાબદારી ઘેર રહીને, કાંઈક ઉદ્યમ કરીને, આમથી પોતાનો નિર્વાહ ચલાવી શકે. સ્ત્રીકલવણી પણ જાણ્યો થોડો છે એટલે વિધવાઓમાં મોટે ભાગે તો અજ્ઞાનજ હોય છે. તેમજ વારસાનો અધિકાર હિંદુ વિધવાને નથી. વળી બાળકને કરવાનો સર્વત્ર રિવાજ છે. આ સર્વ કારણોને લીધે નિરાધાર, બાળક અને જુવાન વિધવાઓનો ટોટો આપણા સમાજમાં નથી. અને જુવાનીને લીધે તેમજ અજ્ઞાન અને નિરાધાર અવસ્થાને લીધે અનીતિને રસ્તે પણ ચડી જાય છે આ અટકાવવા માટે અક્ષરજ્ઞાનનો પ્રચાર થવો જોઈએ, બાળકને અટકાવવાં જોઈએ, નીતિજ્ઞાન માટે ઉપદેશકો અને કયાકારો રોકવા જોઈએ, વિધવા-લક્ષ્મી સામેની સુગ કાઢી નાખવી જોઈએ, તથા વિધવા માટે ઉદ્યોગવર્ગો અને આશ્રમો કાઢવાં જોઈએ. ત્યાં સુધી હિંદુસમાજ આ સર્વ કાર્યો ઉપાડી નહીં લે ત્યાંસુધી આ બાળકલક્ષ્મીઓનું પાપ સમસ્ત સમાજને શીર રહેશે. પંદપૂરમાં આવાં બાળકોને મારતી અટકાવવાને બાળરક્ષણ માટે વ્યવસ્થા કરેલી છે. વળી બાળકલક્ષ્મી માટે જે બાળકોને શિક્ષા થાય તેમને સામાન્ય કેદખાનામાં ના મોકલતાં કાંઈ સારી સંસ્થામાં રાખવાની ગોઠવણ થાય, અને ત્યાં તેમને જ્ઞાન આપી સુધારવાના પ્રયત્નો થાય તો નધારે સાહે. આવા પ્રયત્નો મુંબઈ પ્રાર્થના સમાજ કરે છે. તેનું અનુકરણ ગુજરાતમાં સર્વત્ર થવું જોઈએ. ખ્રિસ્ત લોકો આવી બાળકો માટે સુવાવડની વ્યવસ્થા કરી તેમનાં બાળકોને બચાવે છે. તેથી યોજનાઓ પણ ગુજરાતમાં થવી

ભોધએ, ઝકાર, અને સિદ્ધપુરમાં આવી સંસ્થાઓ સ્થાપવાની ખાસ જરૂર છે. આ પરિસ્થિતિને પહેંચી વળવા માટે મળમાં સુધારો કરવાની સાથે આવાં કાર્યોની અગત્ય ઓછી નથી.

સ્વરાજ્ય પક્ષની નેતા તરીકે દાસબાણુનું નામ આખા દેશમાં જાણીતું થયું હતું. પરંતુ એમણે હમણા પોતાનું સર્વસ્વ દાનેશ્વરી દાસબાણુ. દાનમાં આપ્યું છે તેથી તો તેમનું નામ ચીરકાળને માટે હિંદના ઇતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે લખાશે. તેઓ આરિસ્તરનું દામ કરતા હતા અને દરવર્ષે લાખ રૂપિયા કરતાં વધારે તેમની આવક હતી, પણ જ્યારે એમને લાગ્યું કે દેશસેવામાં તેમની જરૂર છે, ત્યારે તેમણે આ લાખોની કમાણીનો ધધો મૂકી દઈ દેશકાર્યમાંજ પોતાની આદુતિ આપી, વળી દેશમાટે હીમતભર્યું દામ કરવા માટે તેમને કેદમાં પણ મોકલવામાં આવ્યા હતા. તેઓ અત્યારે સ્વરાજ્ય મેળવવા માટે અઘાગ મહેનત કરે છે. તેઓ હંમેશાં વિદ્યાર્થીઓને પૈસાની મદદ કરતા હતા, અને તેમની આવકના પ્રમાણમાં તેમણે બહુ ધન ભેગું કર્યું નહોતું. તેપણુ તેમની પુણ અત્યારે આઠ નવ લાખ રૂપિયાની હતી. હમણાં તેમણે પોતાની સર્વ પૂંજ દાનમાં આપી દીધી છે. ફક્ત દરમહિને બચે રૂપિયા પાંચના તેમને મળે તેવી ગોઠવણ રાખી છે. બાકીનાં નાણામાંથી સ્ત્રીઓ માટે કૉલેજ તથા એક મંદિર નિભાવવામાં આવશે. આવા ત્યાગીને દેશભક્તને આપણે ખરા અંતઃકરણથી નમન કરીશું. અત્યારે તેમણે તન, મન અને ધન સર્વસ્વ પારકાને અર્પણ કર્યું છે. તેમનાં પત્ની શ્રી વાસંતીદેવી પણ આ યત્નમાં તેમની સાથેજ છે. તે જતને પ્રભુ દીર્ઘાયુષ્ય આપે એવી આપણે અંતઃકરણથી પ્રાર્થના કરીશું.

શ્રી જયાર્ગૌરી ખાંડવાળા વૈદકની પરીક્ષામાં બીજા વર્ગમાં પસાર થયાં છે તેમને અગે અલિનંદન આપીએ છીએ. તેઓ અલિનંદન. પહેલાંજ ગુજરાતી હિંદુ બાઈ દાકતર થયાં છે. ગુજરાતી સ્ત્રીઓને દાકતરી મદદની જાહેર જરૂર છે.

બેન જયાર્ગૌરી આ બાબતમાં સાફ ખાન આપી શકશે અને સ્ત્રીઓને આરોગ્યના સંદેશ આપશે. એમ આશા રાખતી તે સમયે જશી, તેઓ એક સુખારક પિતાનાં પુત્રી છે અને પ્રગતિમય વિચારો ધરાવે છે. ગુજરાતી સમાજ એમની પાસેથી ઘણી ઘણી આશાઓ રાખે છે. અમે એ બહેનને ફરી અલિનંદન આપી દીર્ઘાયુ ઇચ્છીએ છીએ.

કાઠિયાવાડની પ્રાચીન લખતા વિશે લાઠચારણ વગેરેની દંતકથાઓ આપણને હેરત પમાડે છે. જુના જમાનામાં એ દેશ સુવિખ્યાત હશે, એમાં નવાઈ નથી. કોઈ વખત અતિર્ઘટ યવાથી કોઈ કોઈ ઠેકાણે પ્રાચીન શહેરો અસ્તવ્યસ્ત થઈ ધરતી માતાની ગાદમાં લપાઈ ગયેલાં, તેનાં ખડિયરો જ્યારે જ્યારે જોવામાં આવે છે, ત્યારે ત્યારે એની જલ્દોજલાલીનો ભાસ થાય છે. ગીરના ડુંગરાવાળા ભાગમાં આવી લખંપના અને પુરાણી શહેરના પડી ભાંગેલા ભાગો તથા પથર પર કાતરી. કાદેલા સ્તીપુરોનાં ચિત્રો ધણે ઠેકાણે જોવામાં આવે છે.

એવા બે પાળીયા ગીરના કાંઠાને લગતા શીંગરડા નદીના પૂર્વ દિનારાથી જરા દૂર આવેલા છે. તેનું કાતરકામ એવું તો બેડોળ થઈ ગયું છે, કે તે મહામુસીબતે ઉઠેલી સકાય છે. તેમાં એક ચિત્ર સ્તીનું અને બીજું પુરુષનું છે. નીચે દષ્ટીકત લખવામાં આવી છે. સંવત ૧૬૨૯ની શાસનમાં આ બનાવ બન્યો હશે, એમ તે વાંચતાં જણાય છે. આ બન્ને ખાંબી સતીના પાળીયાને નામે જોળખાય છે. અગાઉ અહીં કોઈ નગર હશે, એમાં તો શંકા નથી જ. અને ત્યાં ચંદુઆણુ નામની રાજપુત શાખાનું રાજ્ય હશે; પરંતુ કાળે કદીને એ નગરનો નાશ થયો હશે. એનો ઉદ્ધાર ક્યારે થયો હશે, ભસ્મીભૂત થવાનું શું કારણ બન્યું હશે, પગેરે ચોક્કસ દષ્ટીકત મગધી બહુ મુશ્કેલ છે. પણ આ પથરના પાળીયા ઉપરથી જોટલું અનુમાન કરી સકાય છે કે, આજથી લગભગ સાડી ત્રણસે વરસ પહેલાં ત્યાં “ચંદ” અને “જયા” નામનાં બે ગ્રેમી પાત્રો થઈ ગયાં છે. તે કાવમ ખાતે યાદદસ્ત રહે એટલા માટે તેના પ્રતિસ્તંભ રૂપી આ બે પાળીયા કરવામાં આવ્યા હશે.

ચંદ એ એક તરણ વધનો રાજપુત હતો. નાનપણથી તેને કુદરતી દૃતિ નિદાળવાનું વલણ હતું, જેથી ગામ કરતાં જંગલમાંજ તેને વધારે આનંદ

લાગતો, અને લાંબાં તે ઘણાં વખત પીતાડતો. એ ગામમાં જ્યાં નામે એક વણિક હતો. તરણુ વયમાં એ ઘણી ખુશસુસ્ત અને પુટડી હતી. એક વખતે સાયંકાળે નદીને તીરે જળાશયમાં માટે તે એકલી જતી હતી. અંધારું થઈ જવાથી ઘણી દિતાવળથી નગર તરફ પ્રયાણ કરતી હતી. તેવામાં તેની દષ્ટિએ ચંદ્ર પડ્યો. ચંદ્રને જોતાંજ તેના શરીરમાં કામખાણ વાગ્યાં અને એ પ્રેમીનું ચિત્ર એના કામખાણ અંતઃકરણમાં સદાને માટે વાસો કરી ગયું. ચંદ્રની પણ એ સ્થિતિ થઈ. ભગવાન કામદેવે જ્યારથી એકખીળના શરીરમાં પ્રેમની ધુન મચાવી મૂકી, ત્યારથી આ બન્ને જણાં મહા વિષમ વેદનામાં સપડ્યાં. વિધિની ગતિ બળવાન છે. બન્નેની પ્રીતિ રાતદિવસ વધવા લાગી. વિયોગનું અસહ્ય દુઃખ ન સહેવાયાથી બન્ને જ્યાંએ ભગવાન પ્રવૃત્તિને શિરપર ચઢાવી ચંદ્રને કહેણ મોકલ્યું:—

આવડીય કરીએ નહિ, કાષ્ઠ મોટાષ્ઠ માનવી;

પેલાંય કોણ દર્ષ, રાજાનીએ નહિ રાજવી !

પત્ર ફતી સાથે મોકલ્યો. વાંચી ચંદ્ર અતિ હર્ષ પામ્યો. તેણે જવાબમાં કહેવરાવ્યું કે:—

હમ તમસેં નિત જુએ, રધવાયો ફરે દિન રાત;

જપે હંસા સરોવર જ્યમ, સ્થમ હું તારે, કાજ.

પત્ર વાંચી જવાને કામદેવે ઘેલી બનાવી દીધી ! અને ચંદ્રને મળવા માટે તે બહુ આતુર થઈ. પરંતુ કુદરતી કમ આગળ માનવનું શું ગણુ ? નજીકના યવન રાજાની ફોજ ચઢી આવી, ઓચિંતાં ગાયોનું હરણ કરી ગઈ, જેથી તેની રક્ષા કરવા માટે બધા રાજપુતો ધસ્યા, તેમાં ચંદ્ર પણ ગયો. એ વાતની જવાને ગણુ થતાં:—

ખબર પડી તત્કાળ, ખજો અંગલા પત્રણી;

જાણ્યું એ રખેવાળ, જાશે ચંદ્ર સોહાગીયો.

મુઠી ધરનાં કામ, ચાલી જળ ભરવા જ્યા,

જળનું લીધું નામ, મસ લઈને મળવા જ્યા.

દરથી અંપકવરણીને આવતી જોઈ, ઘોડેસ્વાર થયેલો ચંદ્ર એકાએક ધંબ્યો. પાછળના સ્વાદો પોતાથી આગળ ચાલ્યા ગયા તેની ચંદ્રને ખબર ન રહી. પછી સાંભરી આવતાં નિસાસો નાંખી—

શિથિલ થયાં સૌ ગત્ર દીલ્લા પત્ર લાંગી ગયા;

પણ પ્રેમી મળવા આશ, અંતરમાં ઉડી જ્યા !

જ્યાએ પણ પોતાના સ્નેહીને જતો, જોઈ:-

દેખી પ્રાણ સધીર, અગ્ર ચોધારે વહાં,
કાંઠ્યાં ઉનાં નીર, ચોળી લીંઝવી જ્યા.
વહાલા વિપરીત વાત, કે'તાં જીભ કપાય છે,
આવી મારી ઘાત, જાણી લેજે ચાંદલા!
નોતું જાણ્યું રાજ ! મરો! પરદેશી પરોણા!
ખાંધત નહિ શિરતાજ ! પ્રીતલડી પરદેશીડ !

હે પરદેશ ગમન કરનાર મારા શિરતાજ ! હવે તો મારી ઘાત આવી
સુમજજો. વહાલા ! વિપરીત વાત કહેતાં મારી જીભ કપાય છે, માટે હવે તો-
જ્યારે પહેલાં જાત, કાઠી લે અમ જીવડો;
પછી સુખેથી જા, તારે પંથ પરદેશીડ !

તમે મારો જીવ કાઠીને સુખેથી પરદેશ સીધાવો, એટલે મારે જોતું
નહિ અને ઘાતું નહિ. પરંતુ હે પ્રેમી.

સુરજ વિષુ અરવિંદ, વહાલા કેમ વિકાસરો ?
તારે સુખડું ચંદ, જોઈ રીઝું વરણાગીયા !

એટલું તો નક્કી સમજજો કે આપનાં સૂર્યરૂપી દર્શન કરીને અરવિંદ
રૂપી હું આનંદ પામું છું.

જોગી જાણે વેશ, કયા ગામના લાગ્યમાં,
ઝાલીયા મારા નાય, આ અનાથને એકલડી કરી ?

હે સ્વપ્નચર્યાગ્રિમમાં રહેલ, હવે તો આ અનાથને એકલી કરી કયા
સંહારના લાગ્યોદય કરશે ?

બન્નેની આંખમાં ચોધારે અત્યુ આગ્યાં. સ્તબ્ધ જડવત બેઠે થઇ
રહ્યાં. થોડી વારે પોતાને ગાયોની વ્હારે જવાનું સાંભરી આવતાં. ચંદ
જ્યાને ધીરજનાં વચન કહે છે:-

જાણ્યું તારે હેત, ગાડું છે સૌથી ખરે,
પણુ વિધિએ લખ્યા લેખ, મિથ્યા તે કદિ ના થશે.
જ્યા ! તારે ડાજ, કે' તો શિર કટકા કરે,
પણુ રોં માં મારી પ્રાણ ! જા જા હેતે, તું જ્યા !

મારી પ્રાણવશતા, તું-શાં માટે દિવંગીર થાય છે ? વિધિના લેખ
કદ મિથ્યા થતાજ નથી.

તારો મારો સંબંધ, આજે આ 'પૂરો થયો,'
 બહુશ નહિ હીનભાગ્ય, એ છે પ્રેમ-પરીક્ષક.
 કોને નિત્યે સુખ, આજે જામ નહીં રહે,
 એકલકુ નહિ દુઃખ, કોને નિત્યે સ્થિર રહે ?

એવી રીતનું આશ્વાસન દઇ ચંદ રવાના થયો. જ્યાં તો ચંદ દ્રષ્ટિ-
 ગોચર થયો ત્યાં સુધી જરૂર લક્ષી જ રહી.

દિવસ-ઉપર દિવસ ચાલ્યા ગયાં, પરંતુ બેમાંથી એકના દિલમાંથી
 પ્રિતિમર્તિએ વિસરાતી નથી. ચંદ વારે વારે જ્યાનું રક્ષ કરે છે. દુસ્મન-
 ની ક્રોધ પરાલવ પામ્યા વિના ખાજા ફરતું એ રાજપૂતને જાગે નહિ એ
 વિચારે ચંદને રોક્યો હતો. અહીંનાં સ્મરણો પણ સાંભરી આવતાં હૃદયમાં
 તેના તેજ વિચારે કરે છે. અહા ! નદીતટપર એ સુદરી મેં કેવી નીહાળી !-

નદીએ ભરવા નીર, સરખી સાહેલી મળે,
 શોભે કેવાં ચીર, સરખાં અંગે શોભતાં.
 લટકે કાઠી લાજ ચટકે હમકે ચાલતી,
 કંધેક ભૂલે છે લાન, જતી જળ ભરવાં જ્યાં.

એવી રીતે ધડીબાર વિચારે છે; ને ધડીબાર તેના અંગનું વંચન કરે છે.
 હમર વર્ષ અદાર, ફાલી વેશ્ય ચમેલીશી,
 ઘોયા વિધિએ હાથ, લાવણ્યે લલિતા તણી.
 સુખ પુનમનો ચંદ, ગાલ ગુલાબી સમ કળી,
 ચાલે ચટકતી મંદ, લાગે ગજ વળી કેસરી.
 અંગેઅંગ સુહાગ, શોભે એક યશ અધિક,
 તેવો છે પોસાક, વરણાગી વનિતા, તણી.

પ્રેમ એવી અજબ મોહની છે કે તેના પંખમાં સપડાય છે તે લાન
 ભૂલી જાય છે. જ્યાંની વિરહાવસ્થા ચંદ કરતાંએ અધિક વધી પડી, અને
 તે માર્ગે જતા આવતા મુસાફરને વારે વારે ચંદના સમાચાર પૂછતી. છેવટે
 એક પત્ર માર્ગે જ્યાંએ ચંદને પાછા ચેર પધારવાની વિનંતિ કરી:-

આંખલડીનો સ્નેહ, વહાલા કદિ ન મુકાવવો,
 નિન ઘરસાની નેહ, સ્નેહી હૃદય ઝગડાવવો.
 પંખી, તારે કાજ વેચાણી વરણાગીયા !

હે, ચંદ ! હવે તો જલદી આવો, અને અમારા મેમાંન સાચો અમે
સ્નેહરૂપી દાન આપને આપશું. હે પંખીડા, હું તારાપર કુરબાન છું.

વિનંતિ છેલી આજ, સાંભળજે સુહાગીઓ ;
ધરજે કેલી કાન, ઉઠાસી તું ના કર્યે.

હે સુહાગી ! આટલાં મારાં વિનંતિચ્ચન સાંભળી હવે તો જલદી
આવ, અને આ તલસતા હૃદયને શાન્તિ પમાડ.

ઉત્સુકતાથી પત્ર લખી આપવાની જ્યાં રાહ જુએ છે, તેવામાં ખબર
મળ્યા કે, યવન દુસ્મનની જંગી ફોજની જાવણીમાંથી ગાયોને છોડાવી પાછા
વળતાં મુસલમાન ફોજ સામે બહાદુરી કરતાં ચંદ રણમાં પડ્યો. તત્કાળ
બેશુદ્ધ ચર્ધ જમીનપર જ્યા દળી ગઈ અને ધણુએક આકંદ કરી, લગ્ન
ચહેરો ચંદાવી, પોતાના કેશ છુટા કરી જ્યાએ અગ્નિમાં પડતાં પડતાં કંઈ કે-
માતા ણીજલ હું નમું, માયું નેડી હાથ,
જન્મોજન્મ દેજે મને, એ વર ચંદલનાય.

જ્યાં ઘડીસરમાં અગ્નિદેવની પ્રચંડ જ્વાલામાં ભસ્મીભૂત ચર્ધ ગઈ,
અને આ કાની દુનીયાનો ત્યાગ કરી પોતાના જ્ઞાના પ્રાણને મળવા સ્વર્ગને
પથે પળી નગરના લોક-સમાંજે આ બન્ને યુગલોની યાદગિરી ચિરસ્મર-
ણીય રહે, એ હેતુથી કાર્તિકેશ્વર રૂપી પથરમાં તેની પ્રેમીમૂર્તિ આ પથરાવી.

[“ ધિ ગુજરાતી ” પત્રમાંથી ઉદ્ધૃત.]

તૈયાર છે !

તૈયાર છે !

પાકશાસ્ત્ર

લેખક:—

ગ. સ્વ. લલિતાગૌરી શામરાવ

તથા

ગ. સ્વ. વિમલાંગૌરી મગનલાલ

દિગ્ભટ ૩. ૩—૦—૦

મળવાનું ઠેકાણું:—

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની,

કાલ્યાદેવી રોડ, સુબાઈ; (પોસ્ટ નંબર ૨)

પાટીદાર કેમમાં જગૃત થયેલી બહેનો.

સુત્ર તંત્રી સાહેબ:-

આપના પત્રમાં તીચેના લેખને રથાન મળશે એવી આશા છે.

આમારી જ્ઞાતિના લોકો, ઘણા લાંબા વખતથી, બારે દુઃખભર્યા અનેક જાતના રિવાજના ત્રાસની ઉંઘમાં ઉંઘે છે. તેમને-ન્યાતના બધુઓને જંગૃત કરવાને બે પાટીદાર બહેનો વગર હથીયારે બહાર પડી છે. આ બહાદુર બહેનોએ લોકનિંદાની તથા પોતાનાં અદેખાં સગાંની નિંદાની પરવા કર્યા વગર પોતાની ન્યાતના ઉદ્ધાર અર્થે પોતાની જાતિનું બહુ કરવાને સતત પ્રયત્ન ચાલુ રાખ્યો છે. આ બહેનો ઘણા છે, તેની ઘણાઓને ખબર તો હશે જ. એક અ. સૌ. ભક્તિલક્ષ્મી દેસાઈ ને બીજા સૌ. સમજુલક્ષ્મી દેસાઈ બન્ને બહેનોએ પોતાની નાતના ઉદ્ધાર-ઉન્નતિ અર્થે જે શ્રમ આદર્યો છે, તેમાં પ્રભુએ તેમને ઘણી સહાય અને સફળતા આપી છે, ને આપશે જ. જેને પોતાની જાતિનું હિત હૈયે વશું છે, તેને પ્રભુ સહાય કરે છે, ને તેમ બંધુ પણ છે.

સૌ. સમજુલક્ષ્મી બહેને પણ થોડા વખત ઉપર વિચાર કરેલો કે વડોદરામાં વસતી પાટીદાર બહેનોને એક મેળાવડો વડોદરા મુકામે કરવો. તેટલામાંજ જાણે સૌ. સમજુલક્ષ્મીના વિચાર પ્રભુએ સૌ. ભક્તિલક્ષ્મી બહેનના મનમાં સંચાર્યો, ને પેટલાદ મુકામે એક સભા કારતક સુદ પ્રાંચમને દિવસે લરી. તે દિવસે સૌ. સમજુલક્ષ્મી બહેન પોતાના કૌટુંબિક અડચણથી આવી શક્યાં નહિ. પણ સભાને સહાયજુત થવાને એક કાગળ લખ્યો. તે કાગળની સહાયથી બંધી બહેનોની ઇચ્છા ચમકે આવતી બીજી સભામાં સૌ. સમજુલક્ષ્મી બહેનને પ્રમુખ કરવાં. ને તે ઇચ્છા પ્રગટ કરી એક કાગળ વડોદરા લખ્યો. તેમાં તેના જવાબમાં બહેને વગર આનાકાનીએ, પોતાની સાંસારિક અડચણ છતાં, પોતાના ઇર્ષાખોર કુટુંબની દરકાર કર્યા વિના પોતે ઘણીજ ખુશીથી પ્રમુખપદ સ્વીકાર્યું. ને પોતાની ન્યાતને બીજી ન્યાતોની પુલનામાં સુકી. આ પછી દરવર્ષે સભા ભરશે. ને આવતા વર્ષે

લાદરણમાં ભરવાનું તકી પણ ચયું છે. પણ પહેલી પરીવદ. વખતે પ્રમુખ યદ્ય જેને હાથે " પાટીદાર સ્ત્રિની સમાજ " ની સ્થાપના યદ્ય તેનું નામ કદી પણ સૂસારો નહિ. પહેલી વખતે સમસ્ત કામ કરતાં પહેલું પગલું ભરવું તેજ ખરી બહાદુરીનું ને હિંમતનું કામ છે. તે માટે સૌ લક્ષિતલક્ષ્મીને તથા સૌ સમલુલક્ષ્મીને ખરેખરો ધન્યવાદ ધરે છે.

તેમનો કૌટુંબિક પરિચય.

સૌ લક્ષિતલક્ષ્મીના પતિ દરબાર શ્રી મોપાળદાસ દેસાઈ જેઓ દસા ને રાયસાંકળીના રાજ્યકર્તા છે, પણ લોકહિતના કાજે જ તેમણે ફકારી લીધી છે. ધન્ય છે તેવા વીર પુરુષને તથા તેમનાં વીર પત્ની સૌ લક્ષિતલક્ષ્મીને, કે જેઓ લોક અપવાદને ના મળતાં, પોતાના પતિની મરજી પ્રમાણે ચાલી ન્યાતના ઉદ્ધાર તરફ લક્ષ આપે છે. સૌ સમલુલક્ષ્મી બહેનના પતિ રા. બા. ગોવિંદલાઈ હા. દેસાઈ જેઓ મડોદરા રાજ્યના નાયબ દિવાનના માનવંતા ઓદ્યા ઉપર ખીરાજે છે, તેઓ પણ વિદ્વાન ને બાહોશ લોકપ્રિય અમલદાર છે. સૌ સમલુલક્ષ્મી બહેન તેમનાં પત્ની છે. બન્નેના પિતા સંસ્કારી છે, ને બન્ને બહેનો વિરસદનાં જ રત્નો છે. તે માટે અમે ધણા મગર ધીએ. પ્રભુ આ હિંમતથી બહાર પડેલી બન્ને બહેનોને તેમનામાં છે તેથી પણ વધુ હિંમત આપો ને સહાય કરો તેનું ધમ્મી હું માફ લખાણ બંધ કરું છું.

અમારી ગરીબ પણ મોટાકામાં તણાલી ન્યાત હાથ નહિ તે લવિષ્યે આ બહેનોને આશીર્વાદો જ; પરંતુ અત્યારે તો મોટાઈનો સડો ઉડો પેકેલો છે એટલે નીચા ચવાતી બહીકથી કાંઈ ઓલાતું નથી. થોડા વખતમાં સલાસદ બનાવવા દરેક ગ્રામમાં સલાઓ ભરાશે. તેમાં આશા છે કે સર્વે બહેનો તેમજ ભાઈઓ પોતાથી બનતું પોતાની ન્યાતના ઉદ્ધાર અર્થે કરશે જ.

પ્રભુ આ બહેનોને દુર્ઘાયથી કરો અને તેમના પગલે ચાલવા અમારી જાતિની ખીજ અનેક બહેનોને હિંમત તથા બળ આપો.

એક પાટીદાર બંધુ.

ગાંઠનાં ગોપીચંદન !

બાર આનાના પુસ્તક પર બાર આના.
રાષ્ટ્રીય વિષયો પર પ્રકાશ પાડતું નવું જ પુસ્તક—
લાલાજીનું રાજકીય

“તત્વજ્ઞાન.”

મહાન દેશભક્ત લાલા લજપતરાય હાલની રાજકીય ચળવળ પર
ગહન વિચારો રજુ કરે છે. જેમાં અસહકાર એટલે શું ? હિન્દુ
મુસલમાનોનો નિવેડો શી રીતે આવે ? ધ્યેય અને વ્યવહારીકતા,
આપણું કાર્ય, પ્રકીર્ણ વિચારમાળા, એવા અનેક વિષયોથી ભરપૂર ગ્રંથ.

હાલની ચળવળનો અભ્યાસ કરતા દરેક ગુજરાતી દેશબંધુને
આ પુસ્તક વાંચી જવાની ખાસ જરૂર છે. તેમાંથી ઘણું એ
જાણવાનું અને જોવાનું મળશે.

અમેરિકા, જાપાન અને તુર્કિસ્તાનમાં લાલાજી માટે દેટલી
ઉંચો અભિપ્રાય છે એ આ પુસ્તક ઉપરથી સમજાશે.

બ્રિટીશ સદ્ગતિ આ વીર કેશરીની ત્રાડથી શા માટે
ધ્રુજે છે એ આ પુસ્તક જતાવશે.

મુંદર એન્ડ્રીક કાગળો, ફ્રાંકફુર્ટ ગેટ અપ કી. બાર આના.
આ પુસ્તકનો જહોજો ફેલાવો થાય તે ખાતર પ્રજામાં અતિ-
પ્રિય થઈ પડેલી ચાલુ સાલની મોટી ડાયરી

નેશનલ યાને સ્વરાજ્ય ડાયરી

(બાર આના વાળી) લેટ.

આ ડાયરીના પાને પાને દેશની વાતો અને હૃદયને અસર
કરનારાં દેશભક્તોનાં વચનામૃતો છે. એ શિવાય અનેક પ્રકારની
ઉપયોગી જાણતોથી ભરપૂર છે. લખો:—

વર્ધમાન એન્ડ સન્સ.

પાયથુની, મુંબઈ નં. ૩.

બહેનોને ખાસ વંદામણી.

માણસાવાળા ગંગાખાઈ સ્ત્રીઓના દરદના ખાસ ચિંતીત્સકની
બત્રીસ વર્ષની બુની અનુભવસિદ્ધ દવા.

સત્તાન પ્રાપ્તિની ગર્ભજીવન. અપૂર્વ ઔષધી.

ગર્ભજીવનના સેવનથી ઘણે ઘેર યોગીયં બંધાયં છે.

ગર્ભજીવનના સેવનથી સેંકડો બહેનો ગર્ભાશયના રોગથી મુક્ત થઈ છે.

ગર્ભજીવન—આ દવાથી બંધ
થયેલો રૂંદુ શરૂ થાય છે, પુષ્ક ઉમર
થયા છતાં રૂંદુ ન આવતું હોય તો
આવ છે, રૂંદુ વખતે થતી પીડા મટે છે,
જાંઘએ તે કરતાં વિશેષ રૂંદુ સોડીયા,
ધાણું તથા લાલ પ્રદરનું વહેવું બંધ
થાય છે. કમળ રચાનથી ખસેલું ડેકાણે
આવે છે. પેશાબે બળતરા, કમરનું
ફાટવું, બચેની, ઝાડની કબલ્યાત,
ઝીણો તાવ, સોજો, હીલ્ડીરીઆ વ.
નાશુદ થઈ ગર્ભધારણ થાય છે.
કો. રા. ત્રણ ૩-૦-૦.

પુષ્કળ મળેલા અભિપ્રાયોમાંથી
થોડા વાંચો.

મુ.બ.ક. ૨૬-૧-૨૪.

જણાવતાં આનંદ થાય છે કે આ-
પની દવાના પ્રતાપથી થોડા દિવસમાં
તુરતજ મારે ત્યાં ગર્ભ રહ્યો હતો,
જે છાંદરી અત્યારે વરસ દોડની છે,
હાકાર ગગલ ટાકર.

કરંચી, તા. ૨૧-૧-૨૪

જણાવવાને ખુશી છું કે મારે ત્યાં
ખુશીનો જન્મ થયો છે. હાલમાં ખુ-
શની મહેરથી અને તમારી દુવાથી
૪ મહીનાની થઈ છે તેની ખુશાલીમાં
તમેને એક સોનાની વીંટીમટમાફી છે.
બહેન દીનખાઈ કાપમજીઆનવાલી

કલકત્તા, ૨૭-૬ આંગ્રેમીઅમ ફરીટ.

તા. ૧૪-૧૨-૨૩.

અમારે ઘેર પુત્ર જન્મ્યો છે. જામી
પગલીને મોદલીશું.

કાળીદાસ ત્રીકમજી.

વડોદરા, સોનીપોળ, તા. ૧-૨-૨૪

મારી સ્ત્રીને દવા આપેલી તેમાં-
મારો કેસ આપની દુવાથી ફોલ્ડમંદ
નિવડ્યો છે. જેની આશા નહિ રાખેલી
તેની આશા પરિપૂર્ણ થઈ છે.

પંડ્યા અંબાલાલ ભગવાનજી.

ગંગાખાઈ પ્રાણશંકર

ગર્ભજીવન ઔષધાલય,

મુ: માણસા. (ડી. મહીકાંચ.)

ગર્ભ રક્ષક—આ દવાથી રતવા
મટે છે. હોડ પાલરી ગર્ભ સજીવન
થાય છે. કમળાવક, પ્રસૂતજવર વ.
ગર્ભવતીને થતા તમામ રોગ મરી
પુરા માસે તંદુરસ્ત બાળક જન્મે છે.
કો. રા. ૪ ચાર.

દવામંઆવનારે—દરદની તથા
શરીરની પૂરી દફીકત લખતી રૂંદુ
કેટલા દિવસે આવે છે, કેટલો વખત
રહે છે, છુટથી આવે છે, પીડા થાય છે,
પ્રદરનો રોગ છે. હેટું બાળક ક્યારે
જન્મલું, મરી ગયું હોય તો શું બી-
મારીથી, શરીરે મેં છે, ઝાડની કબ-
લ્યાત છે, શરીરમાં ઝીણો તાવ રહે છે
વિ. ખુશાસા જણાવવા લક્ષમણ છે.
દંની દફીકત સાથે લખો ફરાર કેસ
તપાસીને પણ દવા આપવામાં આવે છે.

“ સ્ત્રીબોધ અને બાળક ” માસિકપત્રના

ગ્રાહક શા માટે થવું?

(૧) આ પત્ર જૂનામાં જૂનું છે. હાલ ૬૯ મું વર્ષ ચાલે છે. દરમાસે નિયમિત પ્રસિદ્ધ થાય છે અને લવાજમમાં ધણું સસ્તું છે.

(૨) દરમાસે “ સ્ત્રીબોધ ” વિભાગના ૪૮ અને “ બાળક ” વિભાગના ૨૪ મળીને ૭૨ પૃષ્ઠનું શુદ્ધ, નિર્દોષ અને સરળ વાંચન આવે છે.

(૩) ઉપરાંત—વરસમાં એક ખાસ અંક મળે છે.

(૪) તે ઉપરાંત—આ વર્ષમાં એટલે ઇ. સ. ૧૯૨૫ માં “ વીણા-વિહારી ” ભાગ બીજો તથા “ સદ્બોધ વાર્તાવર્ણી ” એ બે પુસ્તકો બેટ દાખલ મળે છે.

(૫) ઇ. સ. ૧૯૨૫ માં ચતુર નવા ગ્રાહકને ગયા વર્ષનું બેટનું પુસ્તક—“ વીણા-વિહારી ” ભાગ ૧ લો કીમત રૂ. બેનું, છે તે રૂ. સવાથી આપીશું. (વિ. ૦ પી. ૦ પોસ્ટેજ અર્થ જુદું.) :

(૬) સરકારી તેમજ લોકલ બોર્ડ અને મ્યુનીસીપાલિટી શાળાઓ તથા જાહેર પુસ્તકાલયોમાં આ માસિક પત્ર ખરીદવા ખાતા તરફથી મંજૂર થયું છે. બાળકો અને વિદ્યાર્થીઓને ઉપયોગી લેખો “ બાળક ” વિભાગમાં લેવાય છે. સ્ત્રીવિભાગમાં સર્વસામાન્ય લેખો તથા દુકા વાતો-સંવાદો-ચરિત્રો-ચાલુ બનાવોની માહિતી વગેરે વિવિધ વિષયો આવે છે.

(૭) વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩-૪-૦ અને હિન્દ બહારના પ્રદેશ માટે રૂ. ૪-૦-૦ છે. બેટનાં પુસ્તકોનું પોસ્ટેજ તથા વિ. ૦ પી. ૦ અર્થ જુદું.

પાછલાં વર્ષોનાં એટલે ઇ. સ. ૧૯૨૨-૨૩-૨૪ એ એકેક સાલનું પાકું બાંધેલું પુસ્તક લગભગ ૮૦૦ પાનાનું પણ મળે છે. કીમત દરેક સાલના રૂ. ચાર ભરતા પુસ્તક સાથે જાન્યુઆરી માસથી વર્ષની શરૂઆત થાય છે. લેખો:—

મંત્રી “ સ્ત્રીબોધ ”; પીરમશારોડ; સમઘોષાદ.

બાળક

પુસ્તક ૬ કું. ૧.]

જાન્યુઆરી, ૧૯૨૫.

[અંક ૧ લે.

બાલકની પ્રાર્થના.

ૐ

સૂતાં—

ઓ ઈશ્વર હું માથું ધું	જેડીને જે હાથ;
હસતાં રમતાં જે થયાં	મુજથી આજે પાપ.
જેમ કરે છે બાપુજી	મારી ભૂલને માફ;
તેમ પ્રભુજી માહરાં	કરજે પાપ તું માફ.
મુવાડીને સોડમાં	રક્ષણ કરે છે માત;
તેમ મુવાડી નિંદમાં	રક્ષા કરજે તાત.
પણ સૂરજની પેલ જે	પ્રભુજી હુંથી જિઠાય;
તો તો બાપુજી કને	મુજથી પાઠ કરાય.

ઊઠતાં—

રક્ષણ કર્યું તે ઉંઘમાં	તે તારો ઉપકાર;
શી રીતે ભૂલું પ્રભુ !	જેનો નથી કાંઈ પાર.
‘આજે આખા દિવસમાં	થાય ન મુજથી પાપ’;
માથું ધું પ્રીતે પ્રભુ !	એવી બુદ્ધિ આપ.
ચોંટે ચિત્ત લણવા વિષે	જુલું નવ બોલાય;
તો બાપુ ને માડી જે	મનમાં રાજ થાય.
માટે માથું ધું પ્રભુ !	નિર્મળ રાખ તું મન;
હારા મધુરા નામને	ભૂલું નહિ કો દન.

મણિલાલ કલિદાસ લેટ.

સિંહાસન બત્રિસીની વાર્તાઓ.

[બાળકો માટે લખનાર:—કેશવપ્રસાદ છા. દેસાઈ.]

૧૮-વિક્રમચરિત્રની વાર્તા.

સિંહકા નામની પુતળી બોલે છે, અને રાજા લોજ સાંભળે છે.

એકવાર ઉજ્જન નગરીમાં જત્રાણુઓનું એક ટોળું આવી પહોંચ્યું. તેઓ ઘણાંયે તીરથો કરીને ત્યાં આવ્યા હતા. તેમણે ફર ફર સુધી વિક્રમરાજનાં વળાણ સાંભળ્યાં હતાં. એટલે એમના દર્શન કરવાનું તેમને મન થયું. સારો રાજ તે પણ તીરથ જેવો છે, અને તેના દર્શનથી પણ પૂણ્ય થાય છે, એમ તેઓ માનતા હતા તેથી તેઓ દરબારમાં ગયા. તેમના આવવાનું કારણ જાણી વિક્રમરાજને તેમની બહુ સરસરા કરી, અને તેથી જત્રાણુઓ આનંદ પામ્યા. તેઓએ પોતાનો જત્રાનો અનુભવ બહુ રસભરી રીતે કહ્યો. તેથી વિક્રમરાજને પણ આનંદ થયો.

આ જત્રાણુઓના ગયા પછી વિક્રમરાજને પણ જત્રાનો અનુભવ લેવાનું મન થયું, અને તેથી તેમણે પ્રધાનને રાજકારભાર સોંપ્યો, અને એક રાત્રે જત્રાણુનો વેશ લઈને શુપથુપ આદ્યા ગયા. આ વેશમાં તે બહુ બહુ કર્યા, અને બહુ દેશ જોયા અને મોટી મોટી જત્રાઓ કરી. ફરતા ફરતા તે કરનાટકમાં આવ્યા. ત્યાં એક ગામમાં, બજારમાં, એક વાણીયાની નાની સરખી દુકાન હતી ત્યાં તેમણે બેસવાની રજ માંગી. વાણીયાને કાંઈ બહુ વેપાર નહોતો. પણ આ જત્રાણુ દુકાને બેઠા એટલી વારમાં તે બહુ ધરાકી થવા માંડી. એથી વાણીયાના

મનમાં આવ્યું કે આ ડોઈ સારાં પગલાંનો માણસ છે, અને તેથી તેણે જમવા માટે તે જતરાણુને આગ્રહ કર્યો. ત્યારે રાજા બોલ્યા કે ભાઈ, મારે તો નવરાત્રના અપવાસ કરવા છે. તે જો તું મને આઠ દિવસનો ઉતારો આપે, તો તારે ત્યાંજ દેવીની સ્થાપના કરું. આ સાંભળી પેલી વાણીયાને બહુ આનંદ થયો. એને ઉતારાની સગવડ કરી આપી. વાણીયાનું ઘર દુકાનના પાછલા ભાગમાંજ હતું. જતરાણુને તેણે દુકાનની પાછળ એક ખુણામાં વાસ આપ્યો.

જેટલા દિવસ રાજા ત્યાં હતા, એટલા દિવસ તે વેપારીને બહુજ લાભ થતો ચાલ્યો. એના છોકરાનો વિવાહ બહુ સારે ઘેર થયો, અને આઠ દિવસમાં એક વરસ જેટલી કમાણી થઈ ગઈ. પણ તેને એક દુખ હતું. એની છોકરી ઉમર લાયક થઈ ગઈ હતી, પરંતુ તેનું સગપણ થયું નહોતું. બાપ વિવાહની વાત કરે એટલે તે છોકરી વર નાપસંદ કરે. રાજા આવ્યાના આઠમે દિવસે માળાપ તે છોકરીને બહુ સમજાવતા હતા પણ તે માનતી નહોતી. આ ઉપરથી એની ભાણીએ મેણું માર્યું કે તું તો રાજા વિક્રમને વરવાની હોઈશ ! તેથી તને બધા નાપસંદ પડે છે. આ સાંભળી તે છોકરી બોલી કે, હા. મેં રાજાને જોયા નથી, પણ હું આજથી એમનેજ વરી ચુકી છું. આ વાત વિક્રમરાજા સાંભળતા હતા. પણ તેઓ કંઈ બોલ્યા નહિ. એમણે વિચાર્યું કે હવે મારે અહિંથી ચાલ્યા જવું જોઈયે. તે રાત્રે ચાલ્યા જવાનો પોતે નિશ્ચય કર્યો, અને તેથી રાત્રે ઉઠ્યા નહિ. અંડથી રાત થઈ ત્યારે પેલી વાણીયાની છોકરી, છાનીમાની ઘરમાંથી ચાલી. તે ક્યાં જાય છે તે જોવાનું રાજાને મન થયું, અને તેથી તે પણ તેની પાછળ શુપચુપ ચાલ્યા.

પેલી છોકરી તો ગામ બહાર એક કુવા આગળ ગઈ અને તેમાં પડવાનો તૈયારી કરવા માંડી. આ જોઈ વિક્રમરાજા એકદમ ત્યાં આવ્યા, અને પૂછ્યું કે, બાઈ ! તું અહિં શું કરે છે ?

ત્યારે તે બોલી કે, તું તારે સ્તે જા. મારે તો હવે મર્યા વગર છુટકો નથી. હું મારા મનથી રાજા વિક્રમને વરી ચુકી છું, પણ એ કાંઈ મને વરે નહિ, અને હવે બીજાને હું કદી પરણું નહિ. માટે આપઘાત કરીને હું તો મરી જઈશ. એમ કહીને તેણે મરતું મૂકવા માંડ્યું. પણ વિક્રમરાજાએ એકદમ તેનો હાથ ડાલ્યો અને તેને બચાવી લીધી. આ ઉપરથી તે બાઈ બહુ ગુસ્સે થઈ. તેણે કહ્યું કે પરપુરે મારો હાથ ડાલ્યો એટલે મને બહુજ પાપ લાગ્યું. આમ કહી તેણે કંટાળા ક્યું અને ફરી કુવામાં પડવા મંડી. આ જોઈ વિક્રમરાજાએ કહ્યું, બાઈ, તારો પુરપુરે હાથ નથી ડાલ્યો. હું પોતેજ વિક્રમ છું. આટલું કહી તેણે પોતાની નિશાનીઓ આપીને બાઈની આંખો કરી આપી.

આ હકીકત જાણીને બાઈને બહુજ આનંદ થયો. પણ વિક્રમરાજાએ કહ્યું કે મારાથી અહિં રહેવાય તેમ નથી. હજી તો મારે જત્રા બાકી છે. છેવટે તે બંને જણે નક્કી કર્યું કે અત્યારે ગાંધર્વ લગ્ન કરી દેવું અને વહાણું વાતાં રાત્રીએ ચાલ્યા જવું. રાત્રીએ વળી આગ્રહ કર્યો કે મારું નામ તારે કોઈને કહેવું નહિ. તે રાત્રી જણાયે લેગી ગાળી. ઘરમાં કોઈએ જાણ્યું નહિ. અને વહાણું વાતાં તે જત્રાણુ રાત્રી રજા લઈને ચાલ્યો ગયો. પેલી છોકરીને તેણે એક ચીઠી અને સો મોહોરો આપી અને જણાવ્યું કે તને દુઃખ પડે ત્યારે આ ચીઠી મને મોકલાવજે.

રાજા વિક્રમ તો જત્રાણુને વેશે ત્યાંથી ચાલી નિકળ્યો. બધે દેશ દેશાવર ફરતાં ફરતાં આ બાઈ વાત પણ તે ભૂલી ગયો. લાંબે વખતે તે પોતાને ઘેર ગયો, અને રાજકુળમાં તેણે જીવ ધાલ્યો. અહિં પેલી વાણીયાની છોકરી તો મનમાં બહુજ મલકાતી હતી, અને આનંદમાં દહાડા ગાળતી હતી. વખત જતાં માફમ પડ્યું કે એ છોકરી બેજીવવાળી છે. આ ઉપરથી તેનાં માળાપ બહુજ ગુસ્સે થયાં; અને ફજેતીમાંથી બચવા માટે તેમણે છોકરીને ઘરમાંથી કહાડી ચુકી. છોકરીનું મન પવિત્ર હતું એટલે તે પેલી ચીઠી અને સોનામોહોરો લઈને ચાલી ગઈ.

પેસાના બેરથી તેણે એક ઘર લાડે. રાખ્યું અને એક બાઇને નોકરીમાં રાખી. વખત થતાં તેને છોકરો આવ્યો. તે બહુજ રૂપાળો હતો. તે રાજાનો કુંવર છે, એમ બધી તેની મા તેને બહુજ ઠાણછથી ઉછેરતી હતી. તે મોટો થતાં તેને નિશાળે મૂક્યો. તેનું રૂપ અને હાંશીયારી બેઠકને બધાજ તેના ઉપર ખુશ થતાં હતાં. પણ પાછળથી તેને નબાપો કહી, તેથી ગશકરી કરતાં હતાં. એક દિવસ નિશાળમાં તકરાર થતાં, બીજા છોકરાઓએ તેને મોઢા-મોઢ મેણાં માર્યાં અને નબાપો કહીને ચીડવ્યો. આ ઉપરથી તેણે પોતાની મા સાથે જક કરી, અને પોતાનો બાપ ઠાણ છે, તે બહુવા માંગ્યું. આ વખતે તે આઠ વર્ષનો હતો. એની માએ એને બધી વાત કહી અને પેલી ચીડી બતાવી. અને કહ્યું કે લાઈ તે રાત પછી મેં રાજાજીના સંભાચાર બહુવા નથી. હું તો બહુતીયે નથી કે એમનું ગામ ક્યાં આવ્યું. તું હમણાં બે વર્ષ હજી થોડી જા, અને પછી આ ચીડી લઈને રાજાજીને મળજે. પછી આપણું નશીબ હશે, તો આપણી સ્થિતિ ફેરવાશે અને મહેલું પણ ટળશે.

આ બધી વાત બહુતીને તે ગાળકને બહુ જ આનંદ થયો. તેણે પોતાનું નામ વિક્રમચરિત્ર રાખ્યું, અને તે દિવસથી રાજા-કુંવર જેવાજ બધા વિચાર કરવા માંડ્યા. વળી સુદ્ધકળા પણ તે શીખવા લાગ્યો. બે વર્ષમાં તો તે બહુજ હાંશીયાર બની ગયો. એક રાજાના કુંવરને છાજે તેવી બધીજ કેલવણી તેણે લીધી, અને રૂપ તો હતું જ. પોતાની કેલવણી પૂરી થઇ, ત્યારે વિક્રમચરિત્રે પોતાની માને કહ્યું કે હું હવે ઉજ્જન જઈ છું, અને ત્યાં રાજાજીને મળવા પ્રયત્ન કરીશ. પછી તમને તેડવા આવીશ.

કેટલેએક દિવસે તે ઉજ્જન પહોંચ્યો. મહેલાં તો એણે ગુપ-ગુપ તપાસ કરવાનું નહીં કર્યું. કારણ કે કદાચ એક વાર રાજા જો પોતાનો નકાર કરે તો કામ કપડું થઈ જાય. અને વળી જો ઢાંગી ઠરાવે તો બહુ સજા થાય. માટે બધું કામ કળથી કરવાનું હતું. તે આગ વિચાર કરતો કરતો શહેર બહાર રાજાની ત્યાગીમાં

એક ઝાડ તળે બેઠો હતો તેવામાં રાજાની માલણ કુલ વિણવા લાં આવી. તેણે આ જીવાનના મોં ઉપર તેજ નેયું. તેને લાગ્યું કે આ કોઈ રાજવી છે. પછી તે તેની પાસે આવી અને પૂછ્યું: ભાઈ, તમે કોઈ પરદેશી લાગો છો માટે જો ઉતારો નેઈ તો હોય તો ખુશીથી મારે ઘેર પધારો. તમે મને તમારી જન-જાણુજો. વિક્રમચરિત્રે કહ્યું કે, હું અજાણ્યો તો છું પણ મને તમારે ઘેર લઈ જવામાં કદાચ જોખમ જોડવું પડશે. મારે દરબારમાં કામ છે, અને કદાચ રાજાની ઈતરાણ પણ થાય તેવું છે. માટે મને નોતરું આપતાં પહેલાં જરા વિચાર કરજો. આનું નિખાલસપણું તથા જોલવાની છટા જોઈને તે માલણ અંતર ગઈ. અને જોડી કે, મેં તો તમને ભાઈ કહ્યા છે એટલે હું તો તમારે પડખે જ છું. વળી મહેમાન તો દેવ સમાન ગણવાના છે. એટલે ભલેને ગમે તે થાય પણ હું તો તમારાજ પક્ષમાં રહીશ, માટે ખુશીથી મારે ઘેર તમે ચાલો.

વિક્રમચરિત્ર પેલી માલણને ઘેર ગયો, અને હવે આગળ કામ કેમ કરવું તેના વિચાર કરવા માંડ્યો. આટલે વર્ષે વિક્રમ રાજાને જીની વાત ચાલે હોય તે તો અસંભવિત હતું. વળી એક વાર જો રાજા પોતાને ધુતકારી કાઢે તો જીવવું પણ ભારે પડે. માટે પહેલાં કાંઈ પરાક્રમ કરી જતાવવું જોઈયે, અને પછી રાજાને પોતાની જોગબાણ આપવી. આમ તેણે મનમાં નક્કી કર્યું.

પછી તેણે એક ડાગળ વિક્રમરાજાને લખ્યો. તેમાં જણાવ્યું હતું કે હું આ રાજાનો હકદાર વારસ છું. મારો હક્ક સ્વીકારવાનો ઢંઢેરો આવતી કાલે તમે જહાજ પાડજો. નહિ તો હું તમારી સામે જારવટું લઈશ, અને તમને તથા તમારી પ્રજાને પીડીશ. આ પત્ર તેણે માલણને આપ્યો, અને કહ્યું કે વિક્રમરાજા જાણે નહીં તેમ તે જોયના હાથમાં જવો જોઈયે. માલણે તેમ કરવાની કશુંકત આપી.

માલણે પોતાના હોંશીયારીથી કુલની જોડે પેલો ડાગળ દરબારમાં મૂકી દીધો, અને તે રાજાના હાથમાં આવ્યો. લર-

દરબારમાં તે કાગળ વંચાયો. રાજાને તે સાંભળી ઝાઝા ઉઠી. અને કહ્યું કે આ લાજબનારને જે પકડી લાવશે તેને હું મોટું ધનમાં આપીશ. આ સાંભળી સહદેવ અને મૂળદેવ નામના બે પંડિત ભાઈઓએ તેને પકડવાનું બીડું બંધાયું. તેજ દિવસે રાજાએ ગામમાં ઢાંડી પીટાવી કે કોઈ એક બારવટીયો ગામમાં આવ્યો છે, મારે લોકોએ સાવધાન રહેવું અને રાત્રે આઠ વાગ્યા પછી બહાર નિકળવું નહીં. જે બહાર નિકળશે તેને પંડિત સહદેવ અને મૂળદેવ બારવટીયાના મળતીયા તરીકે ગણીને પકડશે.

માલભૂ આ બધી હકીકત વિક્રમચરિત્રને જણાવી, અને કહ્યું કે ભાઈ આજે તમે રાત્રે બહાર જશો નહીં. વિક્રમચરિત્રે તો પોતાની યુક્તિનોજ વિચાર કર્યો. રાત્રે માલભૂ સુઈ ગયા પછી તેણે એક સીનો વેશ લીધો અને હાથમાં પૂજાની સામગ્રી લીધી. પછી સહદેવ મૂળદેવના ઘર પાસે તે ગયો. ત્યાં સહદેવ ઉભો હતો—તેણે કહ્યું કે બાઈ તું આજ રાત્રે કેમ નીકળી છું ? તને રાજાના ઠંડેરાની ખબર નથી ? ત્યારે તેણે કહ્યું : મને ખબર તો છે, પણ રોજ રાત્રે શીવજીની પૂજા કરવાનું મારે વરત છે, અને આજે ઠંડેરાને લીધે મારે નોકર મારી સાથે ના આવ્યો તેથી મારે એકલાં નિકળવું પડ્યું. આમ વાત ચાલતી હતી એટલામાં મૂળદેવ ત્યાં આવ્યો. જાને ભાઈઓએ આ સીને રાત્રે એકલી જોઈને તેની મરફટી કરવા માંડી, અને તે સીને પછુ તેમની સાથે રમત શરૂ કરી. પછી તેમણે બારવટીયાની વાત કહી. પેલી બાઈ કહે કે તમારા હાથમાં તે આવે તો તમે શું કરો ? આ સાંભળી જાને ભાઈઓએ પોતાની ખડાશે શરૂ કરી. અને જાણે જે બારવટીયા હાથ, અને આમ આવે તો અમે આમ કરીએ, એમ કહેતાં કહેતાં તેમણે દોરડાવતી એક બીજાના હાથ બાંધ્યા અને પણ પછુ બાંધ્યા. આ જોઈને પેલી બાઈએ રમતમાં ને રમતમાં દોરડાની બાંધેને ખૂબ મજબુત કરી, અને પછી જાનેને એક ચાંભલા સાથે કંકડાવીને બાંધ્યા. પેલાઓને દુઃખ થવા માંડ્યું એટલે તેમણે કહ્યું કે હવે મરફટી રહેવા દે અને અમને છોડી નાંખ. ત્યારે વિક્રમચરિત્રે

જેતાળ્યું અને કંઈ કે હું જ બારવટીયો છું. આમ કહીને પેલા જે જણાને મોંયે મેશ ચોપડી. પછી તે રાજદરબારે ગયો અને કંઈ કે મને સહદેવ અને મૂળદેવે મોકલ્યો છે. એમણે જે બારવટીયાને પોતાના ઘર આગળ બાંધ્યા છે માટે તમે જઈને એ લોકોને અહિં પકડી આણો. રાત્રે ને રાત્રે ચોડીદારો લેગા થયા, અને તેમના હો-હાટથી ગામના લોકો પણ ભય્યા. મોટાં મોટાં ટોળાં બારવટીયાને ભેવા ગયાં. અને તેમના અવાજની ગરબડમાં પેલા લોકો કાંઈ બોલતા હતા તે પણ સંભળાયું નહીં. બધા લોકો ભારતા ભારતા પેલા બારવટીયાઓને ગામમાં ફેરવી દરબારમાં લઈ આવ્યા. સર્વાર થતાં તો પેલા જે જણા ઝોળખાયા. વિક્રમગજાને તેમને છુટા કરાવીને બધી હકીકત પૂછી. બધું જાણ્યા પછી પેલા બારવટીયા ઉપર તેમને ક્રોધ ચઢ્યો અને તેને પકડી લાવનારને ફરી પાછું મોકલું ઈનામ આપવાનું જાહેર કર્યું.

આ વખતે લલો અને પતો એ નામના જે મીઠાઈવાળાઓએ એ કામ માથે લીધું. આ જે બહુજ હોંશીયાર લાઈઓ હતા અને રાજના માનીતા હતા. બીજે દિવસે આ હકીકત માલણે વિક્રમ ચોંટિરને જણાવી. ફરી પાછો રાત્રે બહાર ના નિકળવાનો ઢંઢેરો પી-ટાયો, અને રાત પડતાં ગામમાં સમશાન જેવી શાંતિ ફેલાઈ ગઈ. બધું શાંત થયા પછી વિક્રમચરિત્ર એક દૂર દેશના મુસાફર જેવો વેશ લઈને શુપચુપ નિકળ્યો, અને તેણે મીઠાઈવાળાની દુકાને જઈને ખૂસો પાડવા માડી. તેણે કંઈ કે લાઈ હું પરદેશી મુસાફર છું, ત્રણ દિવસનો ભૂખ્યો છું, માટે મને થોડી મીઠાઈ આપો, અને જે પૈસા થાય તે દ્યો. પેલા મીઠાઈવાળાઓએ તો જાણીનાં બારણાં બંધ કરી દીધાં હતાં. તેમણે કંઈ કે તને ઢંઢેરાની બગર નથી ? તું આદ્યો ન્ત. નહીં તો તને પકડવામાં આવશે. ત્યારે પેલો કહે કે, લાઈ, તું મને ખાવાનું આપ એટલે જલદી આદ્યો જઈશ. મીઠાઈવાળે કહે કે તું પહેલાં પૈસા આપ તો ખાવાનું આપું. છેવટે એમ કંઈ કે એક હાથે પેલો પૈસા આપે અને બીજે હાથે ખાવાનું લે. એણે તો ખૂબ ખાવા માંડ્યું. લલો અને પતો જે જણાયે મીઠાઈ આપવા માંડી અને

આ સુસાદર પૈસા આપે. છેવટે એણે બંનેનો એક એક હાથ ચાલાકીથી બળીની બહાર લઇ બાંધી દીધો અને પછી તેમને સ-
ળીયા સાથે સખત બાંધ્યાં. અને જાણીયું કે હું જ બારવટીયો છું.
એમ કહી તે ચાલી નિકળ્યો. બીજે દિવસે સવારે બધા લોકોએ
આ બે મીઠાઈ વાળાનું કારસ જોયું અને તેમની બહુ ફજેતી થઇ.

ત્રીજે દિવસે તો રાજાએ પોતેજ બારવટીયાને પકડવા જ-
વાનો નિશ્ચય કર્યો. લોકો તો બધાં રાત પડતાં ઘરમાંજ ભરાઈ
ગયાં. વિક્રમરાજ ગામબહાર હરસિદ્ધ માતાની પૂજા કરવા અને
તેમનો આશીર્વાદ લેવા એકલાજ ગયા. વિક્રમચરિત્ર આજે
બહુજ સાવધાન હતો. એને રાજાનો ડર હતો, અને તે શું કરતો
હતો તેની પૂરી તપાસ રાખતો હતો. જ્યારે તેણે જોયું કે રાજા
એકલા જાય છે, ત્યારે તે છુપાતો છુપાતો તેમની પાછળ ચાલ્યો. રાજા
હરસિદ્ધ માતાના મંદિરમાં ગયા, અને ત્યાં જઈ તેમણે સમાધી
ચઢાવી. આ લાગ જોઈને વિક્રમચરિત્રે મંદિરનાં બારણાં બંધ કરી દીધાં,
અને બહાર છુપાઈ રહ્યો. રાજાની સમાધી પુરી થઇ, એટલે બારણું
ઉઘાડવા આવ્યા, પણ બંધ જોઈ ખસી પાડવા માંડી. એટલે વિક્રમ-
ચરિત્રે કહ્યું કે રાજાજી આજે તો આપ ચોર થઈને પુરાયા છો. હવે
મને જ્યારે પકડશે ત્યારે ખરા એમ કહી એ ચાલ્યો ગયો. અને દર-
વાનને જઈને કહ્યું કે રાજાજીએ મને મોકલ્યો છે અને કહ્યું છે કે
બંધારણીયાને હરસિદ્ધ માતાના મંદિરમાં પકડીને કેદ કર્યો છે. માટે
પ્રધાનજીને લશ્કર લઈને ત્યાં મોકલો. પ્રધાનજી લશ્કર લઈને ગયા.
સાથે ગામ લોક પણ બહુ ગયાં, અને વિક્રમરાયની જે બોલાવી.
પરંતુ ત્યાં તો રાજાનેજ પુરાયલા જોઈને બધા ખસીયાણા પડ્યા.

પણ રાજાજીએ હવે બીજે દિવસે તો તેને પકડવાનો પાકો
નિશ્ચય કર્યો. આજે પેલો બારવટીયો પોતે ગામ બહાર નદી કીનારે
બેઠો હતો. આજે શી યુક્તિ કરવી તેના વિચારમાં તે હતો. એટલામાં
તેણે દૂરથી ઘોડાના પગલા સાંભળ્યા. એણે ધાર્યું કે રાજાજી આ
તરફજ આવતા લાગે છે. આસપાસ નજર નાંખતાં એણે એક સફેદ
ઘોળેલો ઘડો જોયો. તે લઈને તેણે નદીમાં વહેતો મૂક્યો, અને પછી

પોતાનાં કપડાં કાઢી લીનાં કરીને મૂક્યાં. અને મોટી ખમ્બાડી કે કોઈ આવો-મદદ કરે. આ સાંભળીને વિક્રમરાજ, જેઓ પોતેજ પેલા ઘોડા ઉપર હતા, તે ત્યાં આવ્યા: પેલાએ કહ્યું કે મહારાજ, હું તો ઘોળી છું. મારાં કીમતી લૂગડાં લઈને પેલો ખારવટીયો નાઠો છે. મેં ખમ્બાડી એટલે તે પાણીમાં પડ્યો અને સાંમે તીરે જાય છે. એમ કહીને એણે પેલો સફેદ ઘડો રાજાને ખતાવ્યો. રાજા પણ વિચાર કર્યા વિના ખારવટીયાને પકડવાની લાચરે ઘોડેથી ઉતરી નદીમાં પડ્યા. એટલે વિક્રમચરિત્ર રાજાના ઘોડા ઉપર ચડી બેઠો, અને પૂરપાટ ઘોડા દોડાવી મૂક્યો. રાજાએ તરતજ ઘડો જોયો એટલે પોતે ફર્યો એમ જાણી લીધું. ખારવટીયાએ જઈને પહેરેગીરને ખબર આપી કે રાજાએ નદી કીનારે ચાર બાંધ્યો છે, અને એમનો ઘોડો આપી મને કહેવા મોકલ્યો છે. આ સાંભળી વળી પાછા ગામ લોક અને લશ્કર નદી કીનારે ગયાં. અને પહેલાંનીજ પેઠે જની-ખસીયાણા પડી-ખધાં પાછાં ફર્યા.

હવે તો રાજા પેલા ખારવટીયાની ચતુરાઈ જોઈ આનંદ મામ્યા. તેમણે બીજે દિવસે રાજાએ જાહેરનામું જાહેર પાડ્યું. તેમાં તે ખારવટીયાને અલય વચન આપ્યું કે તને કાંઈ પણ સગ કરવામાં આવશે નહીં. તું ચાર નથી પણ ચતુર નર છું. માટે તું દરબારમાં આવ અને તારે જે જોઈતું હોય તે કહી દે. આ સાંભળી વિક્રમચરિત્રે સુંદર કપડાં પહેર્યાં, અને પૂરા ઠાઠથી દરબારમાં ગયો. જઈને તેણે રાજાને નમન કર્યું. અને જણાવ્યું કે હુંજ આપનો ખારવટીયો છું. એમ કહી તેણે પેલો કાગળ રાજાજીના હાથમાં મૂક્યો. રાજા આ માણસનું રૂપ જોઈને આનંદ પામ્યા હતા, તેના પરાક્રમથી અંતયા હતા, અને તેમાં પોતાના હાથનો આ કાગળ જોયો. બહુ જુની વાત તાજી થઈ અને વિક્રમચરિત્રને નિરખીને જોયો. પછી તેને પાસે બોલાવીને બધી હકીકત પૂછી. એટલે તેમની ખાત્રી થઈ કે આ પુત્ર તો મારોજ છે. પોતાનો પુત્ર આવો ચતુર થયો છે એમ જાણી તેમને આનંદ થયો. અને પછી તેમણે બધે જાહેર કર્યું કે આ મારો પુત્ર છે. આથી ગામમાં બધે આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો.

આ સમયે એક દુઃખી માણસ દરબાર પાસે જાયો હતો. રાજાએ તેને જોયો અને બધા આનંદમાં હતા, ત સમયે તેને શોક શેનો હતો તે પૂછ્યું. જહુ આનાકાની પછી તેણે પોતાની વાત કહી. તે બોલ્યો: હું પ્રલવપુરીનો શેઠ છું. મારે ઘેર જહુ ધન છે, પણ મને છોકરો નહોતો. પુત્ર મેળવવા માટે મેં જહુ દાન કર્યાં. અંતે એક સાધુએ કહ્યું કે જો તું ગામમાં તળાવ ખોદાવે તો તને પુત્ર થાય. આ ઉપરથી મેં મોટું તળાવ ખોદાવ્યું અને તેમાં ઘણું જળ ભરાયું. બીજે વર્ષે મારે ઘેર છોકરો આવ્યા. પણ છોકરાને જન્મ થતાં જ તમામ જળ સુકાઈ ગયું. તેથી ગામ લોકો છોકરાને જહુ દાન દે છે, અને પાણીનું દુઃખ જોઈને મને જહુ લાગી આવે છે. મેં સિદ્ધ લોકોને પૂછ્યું ત્યારે તેઓ કહે છે કે જો કોઈ બત્રીસ લક્ષણા પુરૂષનો લોગ તળાવમાં અપાય તો ફરી પાણી આવે. એ જાણીને મને જહુ દુઃખ થયું છે અને તેથી હું ગામ અને ઘર તઈને ફરતા ફરું છું.

આ વાત વિક્રમ અને વિક્રમચરિત્ર બંનેએ સાંભળી અને વિક્રમચરિત્ર બોલ્યો કે, જો મારો લોગ આપવાથી કામ સરતું હોય તો હું તૈયાર છું. આ સાંભળી વિક્રમરાજાએ તેને જહુનું ધન્યવાદ આપ્યો. અને બીજે જ દિવસે જાંપ દીકરો પેલા માણસની સાથે પ્રલવપુરી ગયા. વિક્રમચરિત્રનો વધ કરવાનું કામ વિક્રમરાજાને જ માથે આવ્યું અને તેમણે તે આનંદથી કરવા માંડ્યું. પરંતુ તરવાર ઉપાડતાં જ તળાવમાંથી દેવી પ્રકટ થયાં અને બોલ્યાં કે ફક્ત લોહીનું એક જ ટીપું નાખવાથી તમારું કામ સરશે. ટીપું લોહી નાખતાં જ સરોવર ભરાવા માંડ્યું. દેવીએ કહ્યું કે હું શીતળા માતા છું અને તમારો ત્યાગ જોઈને તમારા ઉપર પસંદ થઈ છું. આજે શ્રાવણ પદ સાતમ છે. તે દિવસે જો કોઈ મારી પૂજા કરશે તેને જહુ સુખ મળશે અને તમે પણ સુખી થશો. આ પછી રાજા અને કુંવર ઉજન ગયા. અને કુંવર પોતાની માને તેડી લાવ્યો અને બધાએ જહુ સુખ લોગવ્યું.

આ વાત કહીને એ પુતળી બોલી કે, આવાં પરમાર્થનાં જે કામ કરે તેજ આ સિંહાસન ઉપર બેસી શકે. આટલું કહીને તે પુતળી ઉડી ગઈ.

બાળકો માટે—

રામાયણની વાતો.

૨૨. લક્ષ્મણ-મેઘનાદનો ઘોર સંઘ્રામ.

પ્રિય બાળકો ! હવે અહીંથી “લંકાકાંડ” ની શરૂઆત થાય છે. શ્રી રામચંદ્ર, સુગ્રીવ આદિ સઘણું સૈન્ય પડાવ નાંખી સમુદ્ર કિનારે પડ્યું છે. વિલખણના શરણે આવ્યાથી રાવણના મનના વિચારો સઘળાના જાણવામાં આવ્યા. તે ઉપરથી તેમણે.. તાબડ-તોબ લંકામાં જઈ પહોંચવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેમની અને લંકાની વચ્ચે વિશાળ સમુદ્ર આવેલો હતો. આ સમુદ્રને શી રીતે તરીને પાર જવું તેના વિચારમાં સૌ પડ્યા. એવામાં જાણવાને જણાવ્યું કે, “આપણા સૈન્યમાં નળ અને નીલ સમુદ્રની અંદર પુલ બાંધવાના કામમાં ઘણાજ કુશળ છે.” આ હકીકત સાંભળી તરતજ નળ તથા નીલને રામચંદ્રે પોતાની પાસે બોલાવ્યા. તેમની સાથેની વાતચીતથી રામે જાણ્યું કે તેઓ પુલ બાંધવાનું કામ કરી શકશે. આથી તેમને જેમ જાને તેમ જલદીથી સમુદ્ર ઉપર પુલ બાંધવાની આજ્ઞા કરી. જાને વાનરોએ આજ્ઞા શિરે ચઢાવી પોતાનું કામ શરૂ કર્યું.

નળ તથા નીલ એ કામમાં જાહુજ કુશળ હતા. તેમણે વાનરોને મોટા મોટા પર્વતો અને ઝાડો લાવી હાજર કરવા કહ્યું. અનેક વાનરો જે કામમાં લાગી ગયા. તેઓ મોટા મોટા પહાડો અને ઝાડો ઉપાડી લાવ્યા. તે વડે નળ અને નીલ પુલ બાંધવા લાગી ગયા. જોતજોતાંમાં તેમણે જાહુજ કુશળતાથી પુલ બાંધવાનું કામ પૂરું કર્યું.

રામચંદ્ર આદિ સૌ નળનીલની હોશિયારીથી બહુજ ખુશ થયા. એક પછી એક આખું લશ્કર પુલ મારફત સમુદ્ર ઓળંગી લંકા આગળ જઈ પહોંચ્યું. વાનરો ખુશી થતાં થતાં ઝાડો પર અને કોટનાં કાંગણા પર ફરવા લાગ્યા. તે સાથે કારમી કીકીઆરીઓ પણ કરવા લાગ્યા. આ જયો શોરબકોર સાંભળી રાક્ષસો રાવણ પાસે દોડી ગયા. રાવણે દોડી આવ્યાનું કારણ પૂછતાં તેમણે જણાવ્યું કે, “રામચંદ્ર મહા બળવાન વાનરસૈન્યને લઈને લંકા પર ચઢી આવ્યા છે.” રાવણે ચારે તરફ બદોબસ્ત સાથે સંભાળ રાખવાની આજ્ઞા કરી તેમને રજા આપી.

પ્રથમના બે દિવસ લશ્કરે આરામ લીધો. પછી ત્રીજે દિવસે રામે સુગ્રીવ, અંગદ, હનુમાન, બાંબુવાન વગેરે મહા બુદ્ધિમાન, બળવાન અને સાચા સલાહકાર વાનરોને પોતાની સમીપ બોલાવીને પૂછ્યું કે, “કહો, હવે આપણે આપણું કામ કયી રીતે પાર પાડવું? રામના આ સવાલ ઉપર ચર્ચા ચાલી. અનેક વાટાઘાટ થઈ. છેવટે એમ ઠર્યું કે, જે લઠાઈ કર્યા પગર પતતું હોય તો સુદમાં ન ઉતરવું. એને માટે પ્રથમ અંગદને લંકામાં રાવણ પાસે મોકલવો. તે ત્યાં જઈને રાવણને ચોગ્ય રીતે સ્તીતાને પાછાં સોંપી દેવાનું સંમતવે. તે સાથે ત્યાંની બધી સ્થિતિથી પણ માહિતગાર થઈ આપણને તેનો ખ્યાલ આપે. સમજાવવા છતાં પણ જે રાવણ ન માને તો છેવટે સુદને માટે તૈયાર થઈ જવું.

આ ઠરાવ પ્રમાણે અંગદ લંકામાં ગયો. રાવણના દરબારમાં જઈને તેણે તેને સ્તીતા પાછી સોંપી રામની સાથે મૈત્રી કરવાને બહુ બહુ સમજાવ્યો. તેણે સામ, દામ, ભેદ અને ઠંડ એ ચારે સુદ્ધિ અજમાવી; પણ રાવણ કોઈએ રીતે સમજાવ્યો નહિ. ઉલટું તેણે અંગદનું અપમાન કરી ગાળો દેવાં માંડી. આથી લાચાર થઈ અંગદ પાછો આવ્યો અને ત્યાં જે કંઈ બન્યું હતું તે સઘળું રામ વગેરેની આમળાજોઈરું કર્યું. અંગદની વાત સાંભળી સઘળાની ખાતરી થઈ કે રાવણ સુદ વગર સ્તીતાને કોઈ પણ પ્રકારે પાછી નહિ સોંપે. આથી તેમણે, રામનામની ગજની સાથે લંકાઈની તૈયારીઓ કરવા માંડી.

આખા લશ્કરન બુદ્ધા બુદ્ધા વિભાગમાં વહેંચી લાંકાની ચારે દિશાએ મોર્ચા લગાવી દીધા. નગરની આસપાસ કિલ્લા અને કોટ ઉપર વાનરો ઘુમવા લાગ્યા. કોટને ડાંગરે ચઢી જઈમૂળથી ઉખાડેલાં મોટાં મોટાં ઝાડો અને પહાડો નગરમાં ફેંકવા લાગ્યા. વળી જે કો રાક્ષસ દરવાજા આગળ આવતો તેનો તરતજ નાશ કરી નાંખવામાં આવતો. નગરનું કોઈ પણ મનુષ્ય બહાર ફરકી શકતું નહિ. આથી આખી લાંકામાં હાહાકાર વરતી રહ્યો. રાવણને આ હુકી કતની જાણ થતાં તેણે પ્રજાજ રાક્ષસોનું મોટું સૈન્ય તેમના મોરચા તોડવાને રવાને કરી દીધું. સૈન્યને જોતાંની સાથેજ સર્વ વાનરો તેના ઉપર તૂટી પડ્યા અને ઘોડીવારમાં જ તે સઘળાનો તમણે કચરધાણુ વાળી નાંખ્યો.

રાવણ હુકીકત સાંભળતાંજ બહુ ગુસ્સે થઈ ગયો. તેણે જોયું, કે તેના મોટા મોટા સરદારો હારીને મોતને શરણુ અર્પ ગયા. સાધારણુ સેનાપતિને તેઓ પત કરશે નહિ. માટે આ વખતે મેઘનાદની સરદારી નીચે મોટું સૈન્ય મોકલી તેમનો સત્વરજ અંત આણવો જોઈએ. આમ વિચાર કરીને તેણે મેઘનાદને મોટા સૈન્ય સાથે ચઢાઈ કરી જવાને આજ્ઞા કરી.

મેઘનાદ રાવણનો સાથી મોટો પુત્ર હતો. તે એટલો બળવાન હતો કે તેણે ઈંદ્રને છતી ઈંદ્રજીત નામ મેળવ્યું હતું. તે મોટા સૈન્ય સાથે ગર્જના કરતો લડાઈના મેદાનમાં આવી પહોંચ્યો. તેણે ઉપરાઉપરી અનેક જાણુ ઓડાવો. તે સાથે ચારે દિશાએ ગદા, ફરસી આદિ ઉછળવા લાગ્યાં. જોતજોતાંમાં મહા જંગ જામી ગયો. ઈંદ્રજીતનાં જાણુથી ટપોટપ અનેક વાનરો મરવા લાગ્યા. લક્ષ્મણથી તે જોયું ગયું નહિ. તેમને વાનરોની કંતલ થતી જોઈને મહાન ક્રોધ વ્યાપ્યો. તેમની આંખો લાલધુમ્બળની ગઈ, હોઠ ફફટવા લાગ્યા અને મહાન ક્રાવણ ધનુષનો ટંકાર કરતા કરતા તે મેઘનાદની સામે આવી ખડા થયા. મેઘનાદ પણ તેમનાથી ડરી જાય તેવો નહતો. લક્ષ્મણને સામે આવેલા જોઈને તે પણ સન્મુખ ખડા થયો અને તે સાથે ગર્જ ઉઠ્યો કે, “કોશલ દેશના જે બે ભાઈઓ આખા જગતમાં

ધનુર્વિદ્યામાં ખ્યાતિ મેળવી રહ્યા છે તે ક્યાં ગયા ? નળ, નીલ,
અંગદ, સુગ્રીવ તથા મહાબલી હનુમાન ક્યાં છે ? અરે ! પેલો
લાઇનો દ્રોહ કરનાર વિલિપણુ ક્યાં ભરાઈ પેઠો છે ? આવો,
બોલાવો : તેમને, 'આજ હું તે સર્વનો કાળ અહીં આવી
ખડો છું.' ”

આ પ્રમાણે બોલી તે બાણોનો વરસાદ વરસાવવા લાગ્યો.
લક્ષ્મણ પણ ક્રોધમાં આવીને બાણોનો મારો ચલાવવા
લાગ્યા. જાને બાણથી ભયંકર મુદ્દ મચી ગયું. અગણિત વાનરો
ઝાડ પહોંડ ઉખેડી રાક્ષસોના ઉપર નાંખવા લાગ્યા. હનુમાનજી
વીર હાકલ કરી એક મહાન પર્વત ઉપાડી લાવ્યા અને ઈંદ્રજીત
પર તે પડતો મૂક્યો. પર્વત આવતો જોઈ ઈંદ્રજીત છલંગ મારી
રથમાંથી કૂદી પડ્યો. પર્વત રથ અને સારથી પર પડ્યો અને તે
સાંધે તે સર્વના સુરેચુરા થઈ ગયા. આ જનાવથી ઈંદ્રજીત
ખંડુજ કોપે ભરાયો. સામે લક્ષ્મણ પણ એટલાજ કોપથી મારો
ચલાવવા લાગ્યા. અગણિત યોદ્ધાઓ રણમાં પડ્યા. લોહીની
નદીઓ વહેવા લાગી. ઈંદ્રજીત અને લક્ષ્મણના અંગમાંથી પણ
લોહીની ધારાઓ વહી રહી હતી. આમ છતાં તઓ મરણીઆ જની
ઝાંઝૂમી રહ્યા હતા. એકાએક લક્ષ્મણના અંગમાં જોમ વ્યાપી
ગયું. તેમણે બાણોનો મારો ચલાવી મેઘનાદને એવો તો આકુળ
વ્યાકુળ કરી મૂક્યો કે તેને તેના શરીરનું લાન સરણું પણ રહ્યું
નહિ. પછી લક્ષ્મણે મેઘનાદના સારથિ તથા ઘોડાને મારી નાંખ્યા.
રથના પણ સુરેચુરા કરી નાંખ્યા. આપી હાલતમાં મેઘનાદ ત્યાં
એકલો જ મીન પર રહી ગયો.

મેઘનાદ પોતાની સ્થિતિ કળી ગયો. તેને લાગ્યું કે, હવે
થોડીજ વારમાં લક્ષ્મણ મારો નાશ કરશે. આ વિચારની સાથેજ
તેણે પોતાની વીરનો નાશ કરનારી સાંગનો ઉપયોગ કર્યો. તેણે
મંત્ર લાગી તે સાંગ લક્ષ્મણ ઉપર ફેંકી. તે સાંગ ખંડુજ તીક્ષ્ણ
હતી. લક્ષ્મણના ઉપર તે આવી પડેતાંની સાથેજ તેનું કાળજી કાઢી
તે જમીનમાં ભરાઈ ગઈ. લક્ષ્મણ જેલાન જની ધરણી પર ઢળી ગયા
એટલામાં સાંજ પડી. લડાઈ ખંધ થઈ. જાને બાણોનું
લશ્કર પોતપોતાને મુકામે કુચ કરી ગયું. લડાઈ ખંધ થયાને

ઘણો વખત થયો છતાં રામે લક્ષ્મણને જોયા નહિ. તેથી તેમણે અધીરા બની હનુમાનને પૂછ્યું કે, “લક્ષ્મણ ક્યાં છે?” હનુમાન-જી ઉવટના લાગે બીજી તરફનો મોરચો સાચવવામાં મશગુલ હતા. તેથી તેમને લક્ષ્મણની કંઈજ ખબર ન હતી. આથી તે પણ ગલરાટની સાથે લક્ષ્મણની શોધમાં નીકળ્યા. શોધતાં શોધતાં તે જે જગાએ બેલાન થઈ પડ્યા હતા ત્યાં આવી પહોંચ્યા. લક્ષ્મણને આવી અચેતન અવસ્થામાં પડેલા જોઈ તેમને લારે દુઃખ થયું. તરતજ તેમણે લક્ષ્મણને ઉપાડી લીધા અને રામચંદ્ર પાસે આણ્યા. રામચંદ્ર તો લક્ષ્મણની હાલત નિહાંળી આકુળ વ્યાકુળ બની ગયા: પણ ધીરજ રાખી હવે શો ઉપાય કરવો તે સૌને પૂછવા લાગ્યા. જાંબુવાને તરતજ લંકામાંથી સુરેણ વધન તેડી મંગાવવાની સલાહ આપી. હનુમાન વૈધને તેડવા લંકામાં ગયા અને તેમને બહુજ આદરલાવથી બોલાવી લાવ્યા.

વૈધરાજે લક્ષ્મણને તપાસ્યા. તપાસીને કહ્યું, કે મર્મના ઘાથી તેમનો જીવ અધર ચઢી ગયો છે. મારી પાસે હાલ તેની કંઈ દવા નથી. માત્ર હિમાલય પર્વત ઉપર એક જડીબુટ્ટી થાય છે તે જો લાવી શકાય તો લક્ષ્મણના પ્રાણ બચે તેમ છે. તેમ નહિ બને તો સવાર ચતાંમાં જ તમનો જીવ જરૂર જતો રહેશે.”

રામચંદ્રની તો આ વાત સાંભળીને રહીસહી સઘળી જ ધીરજ જતી રહી. તે વિચાર કરવા લાગ્યા કે ક્યાં લંકા અને ક્યાં હિમાલય ! એક રાતમાં ત્યાં જઈ જડીબુટ્ટી લઈ આવે એવો બુદ્ધિમાન વીર ક્યાંથી લાવવો ? તરતજ તેમને હનુમાન-નું સ્મરણ થયું. હનુમાન તો હાથ જોડીને સામે ઉભેલા જ હતા. તેમના સામે જોઈને રામે કહ્યું કે, “વહાલા વીર હનુમાન ! તમારા સિવાય બીજો એવા ચતુર વીર નર કોણ છે કે, જે આ મહાન કામ કરી શકે ? મને તો લાગે છે, કે આ કામ માત્ર તમારાથીજ થઈ શકે એમ છે. જેણે જોતજોતાંમાં વિશાળ સમુદ્ર ઓળંગ્યો તેજ આ કામને પાર પાડી શકે. માટે તમે જેમ બને તમ જલદી જાઓ અને વેદે કહેલી જડીબુટ્ટી ઓળખી લઈ આવો.”

આજ્ઞા થતાંજ રામને પ્રણામ કરી હનુમાન જડીબુટ્ટી લેવા હિમાલય તરફ ઉપડી ગયા.

“બાળક”નું મિત્ર-મંડળ.

મુદ્રાલેખ: “સેવા અને સ્વાર્થ ત્યાગ.”

મારાં બાળક મિત્રો !

તમારી અને મારી જોખખાણને પાંચ વરસ પુરાં થયાં છે, સ્ત્રીબોધ સાથે “બાળક” પાંચ વરસથી જોડાયું છે, અને તે વખતથી તમારી જોખખાણ કરી છે. પણ આપણે હવે તે જોખખાણમાંથી કાંઈક સારું કાઢી લેવાનું કરીએ. આમ વિચારીને “બાળક” નાં બાળક વાંચનારાંઓનું એક “મિત્ર-મંડળ” સ્થાપવાનું મેં નક્કી કર્યું છે. “બાળક”નાં વાંચનારાંઓમાં મોટાઓ પણ છે, પરંતુ આ મિત્રમંડળમાં તો દસ વરસથી તે પંદર વરસ સુધીનાં-જ વાંચનારાંઓ દાખલ થઈ શકશે. દાખલ થવા માટે કાંઈપણ શ્રી આપવાની નથી. તેમજ છોકરાઓ અને છોકરીઓ બંને તેમાં દાખલ થઈ શકશે. દાખલ થનારાંઓ “બાળક” નાં વાંચનારાં હોવાં જોઈએ. પણ તેઓ “સ્ત્રીબોધ”નાં લેખક નહિ હોય તોપણ હરકત નહિ. પોતાનાં ઘરમાં કે નજીકનાં કે પાડોશમાં, “સ્ત્રી-બોધ” આવતું હોય, તેમાંથી જે છોકરો “બાળક” વાંચતું હોય તે આ મિત્રમંડળમાં દાખલ થઈ શકે.

આપણું મિત્ર-મંડળમાં દાખલ થવા માંગતા હોય તેમણે, તેની નીચેને શરનામે એક પોસ્ટકાર્ડ લખવું. તેમાં પોતાનું નામ, પાપનું નામ, પોતાની ઉંમર, અને અભ્યાસ, તથા પુરેપુરું શરનામું લખવું. તેમજ “બાળક” ક્યાં આગળથી વાંચવા લેા છે, પણ જણાવવું. અને લખવું કે: “હું મિત્ર-મંડળમાં દાખલ થવા માગું છું.” તમારો કાગળ આવશે એટલે, તમારું નામ રતજ “મિત્ર-મંડળ”માં દાખલ કરી દઈશું.

પણ “મિત્ર-મંડળ” માં દાખલ થઈ ફરવાનું શું ? આવો, વાલ તમારા મનમાં ઉભો થશે. “મિત્ર-મંડળ” નાં બધા

સલાસદો વચ્ચે આપણે દોસ્તી બાંધીશું. તેમાં ગુજરાતી બોલનારાં બધાં બાળકો સલાસદ થઈ શકશે. હિંદુ, પારસી, મુસલમાનો, વગેરે બધી જાતના સલાસદો આમાં થશે. વળી ગુજરાત, કાઠીયાવાડ, મુંબઈ, પૂના, કરાચી, કલંકતા, રંગુન અને આફ્રીકામાં પણ “બાળક” વાંચનારાં છે. એટલે જુદે જુદે ઠેકાણે વસતા ગુજરાતી બાળકોની આપણે દોસ્તી કરીશું. અને આ બધા દોસ્તો, ભત્રાનું મંડળ તે આપણું “મિત્રમંડળ.” “બાળક” માં દર મહિને મિત્ર-મંડળ સંબંધમાં કાંઈ ને કાંઈ લખાણ આવશે. ભત્રમંડળનાં સલાસદોમાં સારી ટેવો પડે, સારા વિચારો આવે, તેઓ સારાં કામ કરે, તેવી કાંઈ ને કાંઈ ગોઠવણો આપણે કરીશું. પણ જેમ વધારે સલાસદો તેમ સાફ. માટે જે બાળકો આ લેખ વાંચે તે બધાંએ આપણા આ મિત્રમંડળમાં નામ નોંધાવી દેજો. જે તમારું ‘બાળક’ તમારો લાઇબ્રેરી વાંચતો હોય, તો તેને પણ કહેજો કે તે મિત્રમંડળમાં દાખલ થાય.

ચાલો, આપણું “મિત્રમંડળ” તો થયું. પણ મિત્રમંડળના સલાસદો માટે કાંઈક મુદ્રાલેખ તો જોઈએ. મુદ્રાલેખ એટલે શું, તે તો તમે જાણતા હોશો. કોઈ મેલાવડો હોય છે, નિશાળમાં ધંનામો વહેંચવાનાં હોય છે, તેવે વખતે ચારે તરફ સારા સારા લખાણવાળાં પાટીયાં લગાડવામાં આવે છે. તેમાં લખેલું હોય છે કે “સાચને કદી આંધ આવતી નથી.” “પ્રમાણિક્ષ થવામાં જરૂર છે જોર જોઈતું નથી.” “માતા દેવ છે, પિતા દેવ છે, આચાર્ય દેવ છે.” “મારી જન્મભૂમિ સ્વર્ગથીયે સુંદર છે.” આમ મોટા મોટા વિચાર જણાવતા નાનાં વાક્યોથી સારા વિચારો આપણી નજરમાં સહેલાઈથી રહે છે. આવાં વાક્યોને મુદ્રાલેખ કહેવામાં આવે છે. આપણા “મિત્રમંડળ” આગળ ખાસ કયા સુવિચાર રાખવા જોઈએ, તે નક્કી કર્યાથી આપણો મુદ્રાલેખ નક્કી થઈ શકે. આપણે દોસ્તી કરવી હોય તો કયા ગુણો ખીલવીય તો દોસ્તી સચવાઈ રહે, અને વધે? કોઈનું કામ કરી છુટીયે, ‘કોઈની’ સેવા કરીયે તો રનેહ-પ્રેમ-દોસ્તી વધે. વળી સેવા કરવાથી આપણા મનને ખડુ સાફ લાગે છે. કોઈ અબણ્યો માણસ આપણને મળે અને પૂછે કે લાઇ અમુક ઠેકાણું કયાં આવ્યું? તે વખતે આપણે

તેને તે જતાવીયે તો અને કેવું સારું લાગે ! અને આપણને કેવો સંતોષ થાય ! ઉનાળાનો દિવસ હોય, કોઈ માણસ દૂરથી આવતો હોય, તાપને લીધે તેને બહુ તરશ લાગી હોય, તેને પાણી આપીયે તો કેવી સારી સેવા થાય !! કોઈને વીંછી કરડે અને આપણી પાસે દવા હોય તો તે આપીયે, તો તેને કેવું સારું લાગે ! અને આપણે કોઈની આવી સેવા કરીયે ત્યારે આપણને કેટલો બધો સંતોષ થાય છે ! આ બધો વિચાર કરતાં આપણા મિત્રમંડળમાં સેવા કરવાનો ગુણ ખીલવવો તે સારું છે, એમ તમને પણ લાગશે. માટે આપણા મુદ્રાલેખમાં “સેવા” શબ્દ લેઈયે. આ શબ્દ હંમેશાં આપણી નજર આગળ હોય, તો આપણને સેવા કરવાનું મન થાય.

પણ સેવા કરવી હોય તો આપણને ઘોડી મહેનત તો પડે જ. કોઈકવાર વગર મહેનતે, સહેજમાં પણ સેવા કરી શકાય. પણ કોઈવાર ઘોડી મહેનત કરવી પડે, કે અગવડ વેઠવી પડે, અને કોઈકવાર તો કાંઈક નુકશાન પણ જામવું પડે. સાચી સેવા કરવી હોય, સાચા સેવક થવું હોય, તો ઘોડો લોગ આપવો પડે, ઘોડો ત્યાગ કરવો પડે. તે માટે “સેવા” શબ્દની સાથે આપણુ મુદ્રાલેખમાં “સ્વાર્થત્યાગ” એ શબ્દ મૂકવો લેઈએ. સ્વાર્થત્યાગ કરવાનું કારણ તો સેવા થઈ શકે તેજ છે. “સેવા” સેવા શબ્દમાં તે સમાઈ જાય છે. પણ આપણે યાદ રાખવાનું છે કે “સ્વાર્થત્યાગ” કરીને પણ “સેવા” કરવી લેઈયે. આમ વિચાર કરીને “સેવા અને સ્વાર્થત્યાગ” એ આપણા મુદ્રાલેખ રાખ્યો છે. મને ખાતરી છે કે તમને તે ગમશે.

હવે તમે “મિત્રમંડળ”ની બધી વાત જાણી છે, એટલે હું આશા રાખું છું કે તમે તરતજ આ “મિત્રમંડળ” માં જોડાઈ જશો. તે માટે ઉપર જણાવ્યું છે તે પ્રમાણે એક કાર્ડ મને લખજો. તમારે બીજું કાંઈ પણ ખર્ચ કરવું પડશે નહિ. માટે મિત્રો વધારવા અને “સેવા” નો ગુણ ખીલવવા તમે જલદી મિત્રમંડળમાં જોડાઈ જાવ. કાગળ લખવાનું સરનામું:—

કેશવપ્રસાદ છો. દેસાઈ.

ભટવાડી, ગીરગામ, મુંબાઈ. પો. નં. ૪

અને તે સુનારના નાકવાટે પાછો શરીરમાં દાખલ થાય છે. પરિણામે તે ધીમે ધીમે બેભાન થાય છે, અને છતાં જો બારી બારણાં ઉઘાડવામાં ન આવે તો થોડા વખત પછી સુનાર મોટે ભાગે મરણ પામે છે. આવી બેવકુફી કોઈએ કદી કરવી ન જોઈએ અને જે કરતાં હોય તેમને આ ગંભીર વાત સમજવીને તેમ કરતાં રોકવાં જોઈએ. રાતના સુતી વખતે બારી ખુલ્લી રાખવી એ આરોગ્ય રહેવાનો સૌથી અગત્યનો ઉપાય છે. છતાં જોનાથી તેમ ન બને તેણે નિદાન બારીનાં વેન્ડીલેટર અથવા થોડોક નાનકડો ભાગ હવા આવ જાય તેવો જરૂર ખુલ્લો રાખવો જોઈએ.

શિયાળામાં ઘણીકવાર આપણે ગરમ કપડાં પહેરેલાં નહિ હોવા છતાં શરીર ગરમ રહે છે તેનું શું કારણ?—આપણા શરીરમાં જે લોહીની નળીઓ છે તે નળીઓમાં જે લોહી ફરે છે તે લોહી ગરમ છે. તે કારણથી શિયાળાની કંડડની ઠંડીમાં પણ શરીર ગરમ રહે છે.

નહાંતી વખતે માથાપર ગરમ પાણી ન નાખવાનું શું કારણ? નહાતી વખતે માથાપર ગરમ પાણી નાખવાથી માથામાં લોહી વધારે પ્રમાણમાં એકઠું થાય છે, અને તેથી દેટલાકનું માથું દુઃખવા આવે છે. આ કારણથી માથાપર અને ડોક ઉપર બહુ ગરમ પાણી રેડવું ઠીક નથી. આપણે ખૂબ મહેનત કરીએ ત્યારે શરીરમાં ગરમી કેમ પેદા થાય છે?—દાંતપણ પ્રકારની મહેનત આપણે કરીએ ત્યારે શ્વાસોશ્વાસની ક્રિયા આપણા શરીરમાં ઝડપથી થાય છે. આનું કારણ એ છે કે શરીરમાં યત્રો બેરથી કામ કરે છે ત્યારે પ્રાણવાયુ [Oxygen] ની આપણને વધારે જરૂર પડે છે. આવી રીતે શરીરમાં જે પ્રાણવાયુ આપણે લઈએ છીએ તે શરીરમાંના કાર્બન નામના પદાર્થ સાથે મેળે છે અને કાર્બોનિક એસિડ નામનો વાયુ [Gas] ઉત્પન્ન સપાટાજંથ થાય છે. આ ક્રિયા થવાને લીધે તેની સાથેજ શરીરમાં ગરમી ઉત્પન્ન થાય છે, માટે આપણને લીધે જ આપણે મહેનત કરીએ ત્યારે ગરમી વધારે પ્રમાણમાં શરીરમાં પેદા થાય છે. આવી રીતે શરીરમાં વધારે પ્રાણવાયુ દાખલ થઈ વધારે પ્રમાણમાં કાર્બોનિક વાયુ બહાર કાઢી શરીરની અસ્વચ્છતા દૂર કરે એવા એ શરીરની સુખાકારી માટે બહુજ ઉપયોગી છે. માટે આપણે દરેકે એક બીજા પ્રકારની મહેનત લેવી જોઈએ. આજસુ માણસોનું આરોગ્ય બગડે છે તે આવી ગરમી જોઈતા પ્રમાણમાં શરીરમાં પેદા ન થવાના કારણે જ.

અક્ષરોની અભ્યયી.

(ધોણાં નાનાં બાળકો માટે)

સુ મ નિ	દા ઉ દ	મુ લ છ	ન વ લ
મ સા લ	ઉ દ ર	લ જા વ	વ ર મ
તિ લ કે	દ ર દ	છ વ જ	જ સ જ
મુ બ ધ	બ દા મ	ગા ગ ર	બ ર-ક
બ મ રા	દા ર મ	ગ મ ત	ર મ જી
છ રા ન	મ મ રા	ર ત ન	ક જી રા
આ કા રા	ક ચ ન	ચ મ ન	છ ગ ન
દા ત રા	ચ મ ર	મ ગ ર	ગ ર મ
જા રા બ	ન ર રી	ન ર મ	ન મ ન
કી ર પા	દિ વ સ	ન ગ દ	દ રા બ
ર બ ર	વ ગ ર	ગ દ ર	રા વ લ
પા ર સી	સ ર મ	દ ર છ	બ લ કે

લેખક:—ડી. એમ. લતાલહેરી.

“ સ્ત્રીબોધ ” ના વસંત અંક માટે

ગુજરાતી લેખક વર્ગને વિનંતિ પત્ર.

માનવંતા બહેન—ભાઈ,

“ સ્ત્રીબોધ ” માસિક ગુજરાતી સમાજની યથાશક્તિ સેવા કર્યા કરે છે, તે તો આપનાથી અગ્રણ્ય નથી. સ્ત્રીબોધ સાથે છેલ્લાં પાંચ વર્ષથી “ બાળક ” નામે નવો વધારો નીકળે છે તે પણ આપ જાણો છો. સ્ત્રીબોધી બાળક વિષુદ્ધ ના જ પડી શકાય. બાળસેવા તે સ્ત્રીસેવાજ છે. વગેરે ભાવનાઓથી આ “ બાળક ” વિદ્યાર્થીનું શ્રમ ચાલુ છે તે તો આપ જાણી શક્યા હશે જ. ગઈ વસંત ઋતુમાં અમે “ સ્ત્રીબોધ ” નો એક ખાસ અંક પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો, તે પ્રમાણે આવતી વસંત ઋતુમાં પણ ખાસ વસંત-અંક આપવાની અમે ધારણા રાખી છે. આ વર્ષના વસંત અંકમાં અમે બાળ સાહિત્યને પ્રાધાન્ય આપવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. તેમાં બાળકો સંબંધી અને બાળકોને માટે ઉપયોગી વાંચન આપવા ધાર્યું છે. અમારી ધારણાઓને પોમે તેવા લેખ લખી મોકલવા આપને વિનંતિ કરીએ છીએ.

આ અંકમાં લેવાના વિષયોનાં માર્ગસૂચક મધાળાં નીચે પ્રમાણે:—

બાળકો સંબંધી:—

૧. સંસારમાં બાળકનું સ્થાન.
૨. બાળ અભ્યાસ અને બાળ માનસશાસ્ત્ર.
૩. બાળકો માટે ફીન્ડરગ્રાઉન્ડ દળ ઉપર બાળશાળાઓ.
૪. એક આદર્શ બાળશાળાનું વર્ણન.
૫. બાળકોના રોગો અને તે માટે વરગચ દવાઓ.

બાળકો માટે:—

૬. બાળકો માટે સરળ વાર્તાઓ.	૯. બાળ સાહિત્યની યાદી.
૭. બાળકો માટે સરળ દ્રવ્યો.	૧૦. બાળ રમતો.
૮. ઉપાણ્યા.	૧૧. બાળ વિજ્ઞાન.

આપ જાણી શક્યોજ કે આ વિષયો કેવળ સૂચક છે. આપ તેના જેવા કોઈ પણ વિષય સંબંધી લેખ માફલી શકશો. જે લખોમાં ચિત્રો આપવાની જરૂર હશે, તેનાં તૈયાર ચિત્રો મળેથી બહાક અને કરાવી લઇશું.

જન્યુઆરી ૧૯૨૫ ની ૩૧ મી તારીખ પહેલાં મળે તે પ્રમાણે આપ લેખ મોકલવા મહેરબાની કરશો. અમારી આ સવામાં આપ જરૂર મદદ કરશો એવી ખાત્રી છે.

પત્રવ્યવહાર માટે સરનામું:—

પુતળીબાઈ કાપ્પાજી.

મંત્ર “ સ્ત્રીબોધ ”

કેશવપ્રસાદ છોટાલાલ દેસાઈ.

પીરમશા રોડ, અમદાવાદ.

તમારા બાળકોને શું આપશો ?

શ્રી ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટી તરફથી પ્રગટ થતું

બાલમિત્ર

ગુજરાત કઠિયાવાડના વિદ્વાન લેખકોના જ્ઞાનવર્ધક

આનન્દજનક અને ઉત્કર્ષક લેખોથી ભરપૂર

અને

સુંદર ચિત્રોથી સુશોભિત

૬ થી ૧૬ વર્ષનાં છોકરા છોકરીઓ માટે

અત્યંત ઉપયોગી માસિક

૧. ૧ સી ઓગસ્ટ ૧૯૨૧ થી સવાત્રણ વર્ષથી પ્રગટ થાય છે.

લવાજમ માત્ર રૂ. ૪-૦-૦ પોસ્ટેજ સહિત

ચાર વર્ષના એકી માથે રૂ. ૧૪-૦-૦.

આફ્રિકા માટે વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫-૦-૦.

અને ચાર વર્ષના એકી માથે રૂ. ૧૮-૦-૦.

આલોક તરીકે બાલકનું જ નામ નોંધાવો.

તપ્તી:—આવર્તનબાહ્ય કાળીલાસ પટેલ, આગ્રા

પ્રત્યવધારનું શિર્ષક:—

વ્યવસ્થાપક: બાલમિત્ર એડિટર

ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટી, આગ્રા

“આલમિત્ર” વિષે અભિપ્રાય

“આલમિત્ર” વિષે ગુજરાતના અનેક પ્રમિધ્ધ વિદ્વાન નરનારીઓ ઉચ્ચ અભિપ્રાય ધરેલો છે. વર્તમાનપત્રોએ તેમ માસિકોએ એકબીજા અને ઉપયોગિતા વિષે તેવાજ ઉદ્ગાર પ્રકટ કર્યા છે. “એમએ કોનિકલ” પત્રે “આલમિત્ર” ને જાળકો માટે આદર્શ માસિક ગણેલું છે. રમજાન કાચને કીધે સઘળા અભિપ્રાય પ્રગટ ન કરતાં માત્ર પત્રોનાજ જુજ અભિપ્રાય અમે અત્રે પ્રગટ કરીએ છીએ:—

જાળકો માટે એક મુશ્કેલી, મુન્દર, સચિત્ર માસિકની ખોટ મુજરાતને ઘણા સંખ્યાં વખતની હતી. એ ખોટ “આલમિત્ર” સારી રીતે પૂરી પાડી છે. જે અંકો નીકળ્યા છે તે જોતાં, અમે દિગ્ગતથી ક્વી શક્તિએ છીએ કે જાળકો માટેનું એકાદ અંગાળી કે અંગેજી માસિક જોઈને મુજરાતી પુસ્તકના હૃદયમાંથી “હવે મારા પ્રાન્તમાં આપું એકવ માસિક નથી” એવો નિરાશાનો દીર્ઘ નિર્વાસ નહિ નીકળે પરંતુ “અમારા પ્રાન્તમાં પણ ‘આલમિત્ર’ નામનું સુંદર જાલ માસિક નીકળે છે” એમ કહેવા હોંશ ધરો.—સાંજવર્તમાન

અદેશર કેળવણી મંડળ તરફથી “આલમિત્ર” નામનું માસિક શરૂ કરવામાં આવ્યું છે. ગુજરાતમાં અત્યારમુધી નીકળેલાં સર્વ આલ-પયોગી માસિકોને રખી જાય તેવું તે લાગે છે, એટલું જ નહિ પણ મરાઠી “આલખોધ” અને હિન્દી “આલસખા” કરતાં પણ ઘણી ખામતમાં તે ચલીઆતુ છે. નવલરામ જ. ત્રિવેદી (બુદ્ધિપ્રકાશ)

જપાઈ ને કાગળ મારા હોવાથી તમામ ચિત્રો મારાં હોવાં છે, જાળકને ઉડીને આખે જાએ એવું ચિત્રામણ જરૂર લાગશે જપાઈ પણ મોટા રાષ્ટ્રપતે કીધે અન્યથોએને વાંચવી મારી મગે છે. “ત્યાં અધું જ સાફ દેખાય ત્યાં અમુકને વળાણવું” એ અન્યાય છે.—સાહિત્ય.

“આલમિત્ર” ખરેખર જાલકોનું મિત્ર નીવડ્યું છે. એનું પક્ષ આકર્ષક છે. કાગળ અને જપાઈ સારો છે. ચિત્રો જોધક અને આનંદજનક છે અને જોખોનું ઉત્તમ ધોરણ નેમાં સચવાયું છે. અમે હૃદયીશું કે ગુજરાતમાં ઘેરઘેર આ માસિકને સ્થાન મળે.—સીખોધ.

આ સચિત્ર માસિક જાળકોને અતિ ઉપયોગી છે. શાળામાં આલ-તી વાચનમાળાઓ કરતાં આવાં માસિકો ઘણે દરજ્જે ચલીઆતાં કાય છે. આપા મરજ અને જાળકો હોંઝથી વાંચે નેવી છે.—દિંદુસ્થાન.

જાહેર ખખર

તૈયાર છે !

તૈયાર છે !!

તૈયાર છે !!!

ખાલમિત્ર-પુસ્તક ૧ લું, ૨ લું, અને ૩ લું.

દરેક લાયબ્રેરી અને કુટુંબમાં રાખવા લાયક.

દરેકમાં કુલ પાન ૪૦૦ પાકું પુકું મુંદર રંગીત ચિત્રો સાથે

તકેએ અને તકેમાં ખાળકો તકેમાં શું - જ્ઞેશો ?

ખાળકોને જ્ઞાન સાથે ગમ્મત આપે તકેમાં શુજરાતના પ્રસિદ્ધ ચિત્રકારોને હાથે દોરાએલાં સંખ્યાબંધ ચિત્રો, ખાળકો સમજી શકે તેવાં મુંદર અને સહેલાં કાવ્યો, ખાળકોને રસ પડે તકેમાં ઉખાણા અને શુજરાત કાઠિયાવાડના સુપ્રસિદ્ધ અને ખાળકોજાવણીમાં રસ લેતા વિદ્વાનોને હાથે લખાએલી વાર્તાઓ, વિજ્ઞાનાદિના તેમજ વિવિધ વિષય સંબંધી લેખોનો ઉપયોગી સંગ્રહ.

દરેકની કિંમત હિંદમાં રૂ. ૪-૮-૦ (રજીસ્ટર્ડ પોસ્ટેજ સહિત)

આફ્રિકામાં રૂ. ૫-૦-૦ " " "

ખન્ને પુસ્તક સાથે લેનાર માટે હિંદમાં રૂ. ૮-૪-૦ (" " ")

" " " આફ્રિકામાં રૂ. ૯-૮-૦ (" " ")

મૂલે પુસ્તક સાથે લેનાર માટે હિંદમાં રૂ. ૧૨-૦-૦ (" " ")

" " " આફ્રિકામાં રૂ. ૧૪-૦-૦ (" " ")

તંત્રી-ગોવર્ધનલાલ કાળીદાસ પટેલ, આણંદ

પત્રવ્યવહારને સિરનામ:-

ચ. એ. સોસાયટીએ પ્રસિદ્ધ કરેલ

પાઠ્ય-પુસ્તકો.

પ્રાથમિક શાળાઓ માટે.

પુસ્તકનું નામ	કયા વર્ગ માટે	કિંમત
૧ વિદ્યાર્થી ગણિત ભાગ ૧	ધો. ૧ થી ૪ માટે	૦-૭-૦
૨ " " "	(શિક્ષક માટે)	૦-૬-૦
૩ ભૂમિતિ ભાગ ૧	ધો. ૬ માટે	૦-૮-૦
૪ " ભાગ ૨	ધો. ૭ માટે	૦-૮-૦

માધ્યમિક શાળાઓ માટે.

૧ ભૂમિતિ ભાગ ૧.	ધો. ૪ માટે	૦-૮-૦
૨ ભૂમિતિ ભાગ ૨	ધો. ૫ માટે	૦-૮-૦
૩ ભૂમિતિ ભાગ ૧ થી ૪	ધો. ૪ થી ૭ માટે	૧-૧૨-૦
૪ ગદ્યસંગ્રહ	ધો. ૪-૫ માટે	૧-૮-૦
૫ કાવ્ય સંગ્રહ	ધો. ૪-૫-૬ માટે	૧-૧૨-૦
૬ પ્રવાચન (સંક્ષિપ્ત)	ધો. ૧-૨ માટે	૦-૧-૦
૭ પ્રજ્ઞાતાપન	ધો. ૨-૩ માટે	૦-૨-૬
૮ બીજગણિત	ધો. ૪ થી ૭ માટે	છપાય છે

પુસ્તકો મળવાનું ઠેકાણું:—

પુસ્તક પ્રકાશન કાર્યાલય,
અદોતર એન્જીન્યુકેશન સોસાયટી,

આણંદ.

અત્રાજ અને વનસ્પતિમાંથી સુવર્ણ હાસમ જેવી મગ્નપુત
સ્વાદીય થીજો બનાવીને 'ઉત્તમ' પ્રકારનો ખોરાક
લેવાની ઇચ્છા હોય તો તમારી પહેનોને,
માતાઓને, પુત્ર વધુઓને અને તમારી
ગૃહીણીને અવશ્ય વાંચવો.

(મારવાડી પહેનોએ અવશ્ય આ ગ્રન્થ વાંચવો.)

અન્નક્રાન્ત, શાક, જાત જાતનાં પકવાનો બનાવવાની
રીત-દર્શાવનારું પુસ્તક.
દરેક કુટુંબમાં રાખવા લાયક—નાની બાળાઓએ
અભ્યાસ કરવા લાયક.

પકવાન પોથી

અથવા

પાકશાસ્ત્ર.

લેખક તથા પ્રકાશક,

ગ. રવ. લલિતાગારી સાંમરાવ, તથા

ગ. રવ. વિમલાગારી મગનલાલ.

નવીન સુધારેલી બીજી આવૃત્તિ.

કિંમત રૂ. ૩-૦-૦; સોનેરી બીજી વર્ગ રૂ. ૩-૬-૦.

આ પુસ્તકની અંદર ૬૦૦ થી વધુ તરેહ તરેહનાં

ખાવાનાં પકવાનો બનાવવાનાં જુદા જુદા પ્રકારો

દર્શાવવામાં આવ્યા છે.

પકવાન પોથી અથવા પાકશાસ્ત્ર સંબંધી થોડાક આલંબાઓ.

અલ-કમાલ, મે ૧૯૨૪.

“પકવાન પોથી યાને પાક શાસ્ત્ર નામનું એક ઉપયોગી પુસ્તક બે હિન્દુ બાઈઓ ગં. સ્વ. લલિતાગૌરી શામરાવ તથા ગં. વિગલાગૌરી મગનલાલની કલમથી લખાયેલું બાહેર પડ્યું છે. રાંધણકળા એક એવી કળા છે કે જેની સીમા નથી. જોરાકના કાચા પદાર્થમાં જે સ્વાદ કુદરતી સમાયેલો છે તે રાંધણકળામાં ત્યારેજ જળવી રાખી શકાય છે જ્યારે કોઈ પાકશાસ્ત્રમાં જરેખર પ્રવીણ હોય છે. ખરી ખુણી દરેક વાનિમાં મસાલા વગેરેનું પ્રમાણ જળવી રાખવા ઉપર ટકી રહે છે. આગળ જ્યારે રસોઈકળા ઉપર સ્ત્રી વર્ગનો અજબ મોહ હતો ત્યારે હાલના સમયમાં તે દીનપર દીન ઓછો થતો જાય છે. અને જેઓ પકાવી જાણે છે તેઓ બધાજ તે પદાર્થનો કુદરતી સ્વાદ રાંધણકળામાં જળવી શકતાં નથી. આ બાબી દુર કરવાના હેતુથી ઉપલી બાંને બાઈઓએ પોતાની પકવાન પોથીમાં જે કાંઈ સમજાવ્યું છે તે ઉપર અમલ કરવામાં આવે અને સંગીન રાંધણકળા શીખવા માટે જે પુસ્તકનો ખાસ અધ્યાસ કરવામાં આવે તો તેનો બરાબર ઉપયોગ કરવામાં આવે તો હાલના બારીક અને મોઢવારીના સમયે હાથે સ્વાદિષ્ટ વાનિઓ તૈયાર કરવા સાથે ઘણી કરકસર કરી શકાય એમ છે.

અલગત, આ પુસ્તકમાં જે વાનિઓ પીરસવામાં આવી છે તે ગોશ, મચ્છી, ઈંડાં વીગેરે હજમ કરી કંટાળી જાયતાઓ માટે એક મોટા આશીર્વાદ સમાન એમો લેખી છીએ. એક ગરીબમાં ગરીબ હિન્દુને ઉપયોગી થઈ પડે

એવી વાનિઓથી તે રાજ્યવાડાઓને અનુકુળ થતી વાનિઓ બનાવવાની રીત આ પુસ્તકમાં ઘણી સહેલી, સારી અને સરળ રીતે એવી. તે સીદ્ધંતથી આપવામાં આવી છે કે એકાદ જીન અનુભવી પણ પોતાને મન ગમતી અને અને ગમતે પેશ પડતી વાનિઓ પોતાને હાથે તૈયાર કરી શકે. દરેક જાતનાં શાક, દરેક જાતનાં અથાણાં, દરેક જાતની થટણી, ઠયોરી, ચુરમુ, સરળતો હલવા વીગેરેની બનાવટથી આ પુસ્તકને શણગારવામાં આવ્યું છે. આ પુસ્તકની શરૂઆતમાં ' ઘર ઉપયોગી પદાર્થની પરીક્ષા ' ના મધ્યાખ્યાં હેઠળ દૂધ, ખાંડ, માખણ, મખ, હીંગ, આદિ વીગેરેની પરીક્ષાની જે સમગ્ર કુકમાં આપવામાં આવી છે તે ખાસ ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે. પુસ્તકમાં આ એક બહુ જ ઉપયોગી પ્રકરણ છે, જે ઉપર અમારા વાંચકોનું ખાસ લક્ષ્ય જોઈએ.

આ રીતે ઉપલા જાને હીન્દુ બાઈઓનો સાહસ જેમ વખાણુને પાત્ર છે તેમ ઉત્તેજનને પાત્ર છે. જેની નકલ કરવા અમારી મેહોમેદન જાનુએ લક્ષ્ય દોરાવ્યું હોય એ અમારા લક્ષ્યમાં નથી. આ પુસ્તક ' ૨૮૫ સંદ્રાઓનું ' છે અને તેની પ્રીન્ટીંગ, પુકું અને છપાઈ વીગેરેનું જેટ-અમ જાણુનું હોવા છતાં તેની કિંમત રૂ. ૩ની કીમત રાખવામાં આવી છે, જે દરેક કેમ કે દરેક વર્ગના મકાનોમાં જગવાઈ રહેતું જોઈએ છે. "

ગુજરાત ભ્રમ તથા ગુજરાત દર્શન,

તા. ૧ લી જુન ૧૯૨૪.

" ઉપલા નામનું લગભગ ત્રણસો ઉપર સદાનું સુંદર ગૃહઉપયોગી પુસ્તક, જે હીન્દુ જહેનો ગં. રવ. લલિતાગૌરી સામરાવ તથા ગં. રવ. વિમલાગૌરી મગનલાલે રચીને ગદ્યાર પાઠ્યું છે, જે ગુજરાતી સાહિત્યમાં ઘણું આવકારદાયક

લેખાશે. ઉપલા પુસ્તકને ત્રણ ભાગમાં વહેંચી નાખીને મીઠા-
નની વીવીધ જાતની વાનીઓ, શીયાળાની મોસમમાં
ખાવાના પુટીકારક પાકો, અને દરરોજ ખાવાના યોરાંકની
સમજ, સાધારણ લાણેલી ખેતો પણ વાંચી સમજી શકે
એવી સરળ ભાષામાં સમજાવવામાં આવી છે. તે પાઠ્યબોર્ડની
રીત પણ આપવામાં આવી છે.

અન્ન, શાક ખાનારાઓ (વેજીટેરીયનો) ને એ પુસ્તક
હંમેશા ઘરમાં રાખવાથી બહુજ ઉપયોગી થઈ પડશે. આ
પુસ્તક હીંદુ, મુસલમાન તેમજ પારસી—સર્વ કોમેને
ઉપયોગી છે. તેમજ તેનું ઉપયોગીપણું જોતાં રૂ. ૩ ની
કીંમત વધારે પડતી નહીંજ લેખાશે.

શાળામાં આક્યારા કરતી બાળાઓને આવાં પુસ્તકો
ઈનામમાં વહેંચવાની હંમે મજબુત લલામણ કરીએ છીએ."

સત્ય મિત્ર, તા. ૨૫ મી જુન ૧૯૨૪.

“પંકવાનપોથી અથવા પંકશાસ્ત્રની બીજી આવૃત્તિ
એક વર્ષ જેટલી ટુંકી મદતમાં પ્રગટ કરવી પડી છે તે એ
પુસ્તક બ. ન. સમાજ વચ્ચે કેટલું બહુ લોકપ્રીય થઈ પડ્યું છે
તેનો જીવંતો નગતો પુરાવો છે. પાઠશાસ્ત્ર એ એક એવી વિદ્યા
છે કે જે આપણા દેશમાં સ્ત્રી વર્ગે જાણવી આવશ્યક છે. આ
શાસ્ત્ર ખોટી કીશીયારીને લીધે આપણા સ્ત્રી વર્ગ ભુલતો જતો
હતો, પણ એ શાસ્ત્રનું જ્ઞાન તો એક જાતનું ભુલણુ છે અને
પશ્ચિમના લોકો પણ તેમાં રસ લેવા લાગ્યા છે એવી આપણા
લોકોની ખાતરી થતાં પાઠશાસ્ત્ર તરફ લોકોનું લગ્ન પાછું
જેવાવા માંડ્યું છે અને હવે તો શાળાઓમાં પણ સાંધણકળાનું
શીક્ષણ આપવામાં આવે છે. શાળાઓમાં આ વિષય લાખલ

યયો છે અને સ્ત્રી વર્ગ આ વીષયમાં સામાન્ય રીતે
 રસ લેતા યતો ગયો છે ત્યારે પાકશાસ્ત્રના પુસ્તકની
 જરૂર પડે એ સ્વાભાવીક છે. આ સાહિત્ય નંદ્રિયાદનીવાસી
 ગંગાસ્વરૂપ લક્ષ્મીતાંગૌરી શામરાવ અને ગંગાસ્વરૂપ
 વીમલાગૌરી મગનલાલે લખી પુર પાડ્યું છે. પુરૂષો
 કમાઈ લાવે છે પણ ઘરમાં તેમની સગવડ સાચવી સ્વાદીષ્ટ
 ભોજન ને માંડવાનું કામતો સ્ત્રીઓનું છે. ને સ્ત્રીઓ ગમે તેવી
 દુશીયાર, ખાહોશ અને લલ્લુલી હોય પણ સ્વાદીષ્ટ રસોઈ
 કરવા જેટલી આવડત ધરાવતી ન હોય તો સમાજમાં તેની
 ગણના આદર સ્ત્રી તરીકે થતી નથી. અનાજને પણ કેળવીને
 ખાવાનું છે. એકજ જાતના ઘઉંમાંથી રોટલી અને પકવાન
 બને છે. પણ રોટલી અને પકવાનની બનાવટમાં ફેર છે. આ
 પુસ્તકમાં જુદા જુદા અનાજને જુદી જુદી રીતે કેળવવાથી
 કેવા સ્વાદીષ્ટ અને છે તે સારી રીતે જતાવવામાં આવ્યું છે.
 ભાષા પણ એવી સરળ છે કે બોલી લલ્લુલી સ્ત્રીઓને પણ
 સમજ પડી શકે તેમ છે. લખનાર સત્તારીઓ નંદ્રિયાદના
 સંસ્કારી નાગર કુટુંબના છે અને પાકશાસ્ત્રનો તેમને અનુભવ
 છે તેનો તેઓ સમાજને લાલ આપે છે તે માટે તેમને ધન્ય-
 વાદ થઈ છે. સાહિત્યની પણ તેમણે એક પ્રકારની સેવા
 બજાવી છે. સાહિત્ય એક જાગી કે એક પક્ષી હોય ને બેંકુ
 નથી. આ પુસ્તક નીચાણોમાં ચલાવવા જેવું, સામગ્રીમાં
 રાખવા જેવું અને પરણતી વળતે કન્યાઓને ભેટ આપવા
 જેવું છે. મેસર એન. એમ. ત્રીપાઠીની કુપની આવા ઉપ-
 યોગી પુસ્તકના પ્રચાર માટે લાંબા પ્રયાસ કરી રહી છે. પુસ્તક
 ગમે તેવું કીમતી અને અગત્યનું હોય પણ જ્યાં સુધી તેના
 પુરતો પ્રચાર થતો નથી ત્યાં સુધી જનસમાજને તેનો લાલ
 મળતો નથી અને પુસ્તકની કીમત લોકો સમજી શકતાં નથી.
 ત્રીપાઠી કંપનીએ આ રીતે જય લખનારી સત્તારીઓની

તેમજ સમાજની સેવા બજાવેલી ગણી શંકાય. આ પુસ્તકની પાછી બાંધામણી સોનેરી સુંદર નામ અને તેનું કદ તથા સ્વચ્છ સફાઈ જોતાં તેની કીંમત રૂ. ૩૦ લાગ્યેજ વધારે પડતી ગણાશે.”

જામે જમશેદ, તા. ૧૨ મી જુલાઈ ૧૯૨૪.

“આ પુસ્તકની નોંધ થોડાક માસની વાત ઉપર અમેએ લીધી હતી, પણ તેની પહેલી આવૃત્તી સઘળી ખપી જવાથી હાલ બીજી આવૃત્તી બાહર પાડવામાં આવી છે. માત્ર એ એકજ બીના આ પુસ્તકના ઉપયોગીપણાનો પુરાવો છે, પણ એવું એક ઉપયોગી પુસ્તક બાહર પાડવા માટે તેના કરતાં બાર્ડ લલિતાગૌરી શામરાવ અને વિમલાગૌરી મગનલાલને મોટો ધન્યવાદ ઘટે છે. હાલના જમનામાં જોરાકીની લગભગ દરેક વસ્તુમાં લેજસેજ થાય છે. આથી હુંધ, ધી, ખાંડ, તેલ, આટો, મધ વગેરેની લેજસેજ પારખવાની રીત આ પુસ્તકમાં આપી છે. વળી જોરાક કેવો અને શી રીતે ખાવો તે સમજાવ્યું છે અને માંસ વધારનારા તેમજ શરીરને ચરબી આપનારા પદાર્થો કયા છે તે વીગેરે વીશે આ પુસ્તકમાં વીવેચન કર્યું છે. તે પછી દરરોજના ખપતી તેમજ મીઠાઈ વગેરેની તરેહવાર વાનિઓ પકાવવાની રીત આપી છે. તેમાં અથાણાં, મુરખા, ખીચડી, કદી, ચટણી, પેંઠા, ખરદી, શીયાળામાં ખાવાના પાક વગેરે તરેહવાર ચીજો સમાઈ જાય છે. પુસ્તક કપડાના પાકા પુઠામાં બાંધેલું અને સોનેરી નામ સાથનું છે. હીંદુઓ તેમજ રૂળ શાકનો જોરાક લેનારા બીજા સઘળાઓ માટે ઉપયોગી છે.”

તેયાર છે ! ..... તેયાર છે !

મોતીના પડદા સંગ્રહ.

ભાગ ૧, લો.

લેખક:—

મૌ. મંગેલાગૌરી ચુનીલાલ હરીલાલ એતલવડ.

કૌભંતં રૂપિયાં ૩-૦-૦. વી. પી. તથા પોસ્ટેજ ખર્ચ શુદ્ધ.

આ ભાગની અંદર આવેલા પડદાઓની
આનુકંમણિકા.

પડદો.

પાનું

નાં ૦	૧ લો—બસવંતીના કુલની તરેહ....	૧
નાં ૦	૨ ભે—સદા સૌભાગ્યનાં કુલની તરેહ	૧૭
નાં ૦	૩ ભે—કુલની તરેહ	૩૨
નાં ૦	૪ થો—શુભાળની ઠળી અને વાયોલેટ કુલની તરેહ. ૫૦	
નાં ૦	૫ મો—કુલની તરેહ	૮૦
નાં ૦	૬ ઠો—કુલધી, ભરેલી ખાસકેટની તરેહ	૧૦૨
નાં ૦	૭ મો—કુલની તરેહ	૧૩૨
નાં ૦	૮ મો—સેવતીનાં કુલની તરેહ	૧૫૪
નાં ૦	૯ મો—શુભાળ, અંબેલી ને પીળા શુભાળની લેગી તરેહ.....	૧૮૦
નાં ૦	૧૦ મો—શુભાળ ને મુરખમુખીનાં કુલની લેગી તરેહ. ૨૦૧	
નાં ૦	૧૧ મો—કુલની તરેહ	૨૨૨
નાં ૦	૧૨ મો—શુભાળ તથા સદા સૌભાગ્યનાં કુલની તરેહ. ૨૬૨	

નાં ૧૩ મો—પાતરાં સાથના પીળા શુભાળ ને ખેરાં ૨૮૭

શુભાળની તરેહ.... ૨૮૭

નાં ૧૪ મો—સાખરનો પડદો.... ૩૧૧

નાં ૧૫ મો—કુલની તરેહ ૩૪૬

ખીલ આવૃત્તીની પ્રસ્તાવના.

મહારી આ ચોપડી લગભગ ચાર વરસ થયાં બહાસ થઇ ગયેલી હતી. ખીલ આવૃત્તિ કાઢવાનો ઇચ્છોજ વિચારા ક્યો હતો પણ નાદુરસ્ત તળીયતને લીધે શુજરાતી વાંચક જગ્યા આંગલ મુકવામાં ઢીલ થઇ હતી, તેનો ક્ષમા માગું છું. આ વખતે વાંચક વર્ગની સરળતાને માટે બે ભાગમાં બહાર પાડી છે. મહને આશા છે કે જેને પ્રહેલી આવૃત્તિને વાંચક વર્ગ ને ખાસ કરીને આપણી જાહેના પ્રત્યેથી જે આદર સત્કાર થયો હતો તેવાજ આદર સત્કાર આ મહારી ખીલ આવૃત્તિને થશે એમ ઇચ્છું છું. છાપવામાં કેઇ પણ ભુલ રહી ગઇ હોય તો તેને માટે દરશુજર કરશે એવી આશા છે.

સુચના.

સુતળીમાં એક સદેહ માતી પોરવી તે માતીની સામેની બાજુએથી ખીલ તરફનો છેડા કઢાડો, જેથી માતી આંટીમાં આવી જશે. હવે જાને છેડા એકઠા કરી સરખા કરો અને પ્રહેલાં સુતળીમાં જે માતી, આંટીમાં નાખ્યું છે, તે માતી સાથે જે પડદામાં દરેક હારમાં જેટલાં માતી પોરવાનાં હોય તેટલાં પોરવાં. પડદાની સેર હંમેશાં નીચેથી શરૂ કરી તેને ઉપર સુધી લેવી એટલે એક સેર તૈયાર થઇ, તેના જાને છેડા લાકડીની નીચેના સારમાંથી ઉપર લો. ઉપર લીધા પછી બે છેડાને ઘુટા ખાડી જે ચેત્રી લાકડાંની પટી

ઉપર સુતરાંક પટી જડેલી છે તેની બે બાજુએ એકેક છેડા રાખી, તે પટીને બને છેડાની વચ્ચે લઈ તેની ઉપર મુજબ દશ બાર ગાંઠ મારવી અને પછી ગાંઠી રહેલી સુતળી કાપી નાખવી. આ પ્રમાણે દરેક સેર ચોરવવી અને તેને ગાંઠવો. હવે પછી કે ઇં પંજુ પંડેદામાં વારંવાર સેર ગાંઠવાં કે સેર કેવી રીતે ચોરવવી તે સુચવવામાં આવશે નહીં. ભરનારે પંડેદાની સેર ગાંઠતી વખતે ગાંઠો મજબુત વાળવાની સલાહ રાખવી કે જેથી પંડેદાની ચે ધરસી આવે નહીં. પંડેદાની લાકડીને બંને છેડે ભેં તમારે કડી જડાવવી હોય તો પિત્તળની કડી અંગર ભે હક જડાવવા હોય તો તે જડાવવા અને જે સુતરાંક પટી, અને દોરી મુકવાની પંડેદામાં દર્શાવવામાં આવેલી છે, તે સુતરાંક પટીમાં મુકીને તે બેવડાવવી, ને લાકડીને બંને છેડે નાની લોખંડની ચુંકાંથી મજબુત જડી લેવી. લાકડાંની પટીને હંમેશાં પંડેદા બનાવતાં પહેલાં સારી ચોલીથ કરાવવી, જેથી લાકડું સાફ અને સાફ લાગશે. આ પંડેદા બનાવવામાં લાકડીનો કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો તે આ સુચનામાં જણાવ્યા સીવાય બીજું કોઈ પંજુ વખતે એટલે દરેક પંડેદામાં બતાવવામાં આવશે નહીં. પંડેદા બનાવનારે મોતી બધાં એક સરખાં લેવો, નાના મોટાં લેવાં નહીં, તેમજ આગલી સેરના મોતીની જરાંબર બીજી સેરના મોતી આવી રહે છે કે નહીં તે ભેં સરખાવીને લેવો જવું. પંડેદા બનાવનારે આ સુચના ખાસ ધ્યાનમાં લેવી, અને પછી શરૂ કરવું. આ પંડેદા હોલમાં મુકવાથી ઘરનો સર સામાન અને હોલ ઘણાજ સુથોભીત લાગે છે. પંડેદા બનાવવામાં હંમેશાં પથરી આ મોતી વાપરવાં કેમકે આવા મોતીના પંડેદાના ઘણા સુથોભીત લાગે, અને દેખાવ પણ ઘણો સુંદર આપે છે.

સ્રી ઊપયોગી પુસ્તકોનું લીસ્ટ.

અમર સરિત્ર. ભા. ૧-	૨-૩-૪....	.... ૧૬	૦	શ્રી હિત શિક્ષક.	૪	૦	
સરસ્વતિચંદ્ર. ભા. ૧-	૨-૩-૪.	.... ૧૨	૧૨	વનિતા વિનોદ.	૨	૮	
સતિધર્મ પતિસેવા.	ભા. ૧-૨	.... ૫	૮	કુસુમાવલી.	૧	૧૨	
પતિવૃતા અતિઓ.	(સચિત્ર)	.... ૩	૮	અરેષીયન નાઈટસ.	૧૦	૦	
પદ્માન પોથી અથવા	પાઠશાસ.	.... ૩	૦	કરણુ ઘેલો.	૨	૮	
વેતરવા તથા શીવવાની	કળા.	.... ૨	૦	કથા સરિત્રાગર.	ભા. ૧-૨.	.... ૬	૦
શુદ્ધ કળા ભાગ. ૨. બે	તથા ૩ બે.	.... ૫	૦	નવલગંગા. ભા. ૧-૨	૪	૦	
લીલાવતી જીવન કલા	૧	૮	૦	પ્રેમાનંદ કાવ્ય.	.... ૫	૦	
આંસીની રાણી	૩	૦	૦	મણી અને મોહન.	.... ૨	૮	
શુજરાતની બુની વારતા ૩	૦	૦	૦	વહેમી વનિતા.	.... ૨	૮	
પૃથુરાજ ચૌહાણ અને	અંદાજરદાઈ	.... ૩	૦	મોહનત કે સુસીનત	(સચિત્ર.)	.... ૫	૦
વહુને શીખામણ	.... ૧	૪	૦	કલાપીનો કેકારવ.	.... ૪	૦	
સતી મંડળ. ભા. ૧-૨	૭	૦	૦	ફૂલતું વહાણ.	.... ૪	૦	
પંચરત્ન ગીતા.	.... ૨	૦	૦	સેનીકની સૂંદરી.	.... ૪	૦	
ગૃહવ્યવસ્થા.	.... ૧	૦	૦	શ્રીમતિ વિજયા	.... ૩	૦	
				મણીકાન્ત કાવ્યમાલા.	૩	૮	
				પ્રેમઘેલી પત્તા.	.... ૩	૮	
				ચ્હારી કમલા અને			
				બીજી વાતો	.... ૧	૮	
				લક્ષ્મીમાલા.	.... ૨	૮	
				કાવ્ય માધુર્ય.	.... ૨	૮	

પંચીકરણ ૨	૦	વસંત વિજય ભાગ. ૧-	
નીલમ માણિક. ભા. ૧		૨-૩-૪. .... ૧૩	૦
થી ૮. .... ૧૨	૦	વેરની વસુલાત. ૩	૮
મેઘદુત. ૩	૦	પાટણની પ્રભુતા. ૨	૮
વાલ્મીકી રામાયણ ૭	૦	વિર અને વીરપૂજા. ૩	૦
શકરાચાર્ય પંચરત્ન ૧	૪	વિવિધ સુખભાસ. ૩	૦
હિંદુસ્તાનની તીર્થયાત્રા ૭	૦	ભીષ્મ ચરિત્ર ભા. ૧. .... ૩	૮
ભટ્ટ હરીનાટક (સચિત્ર) ૨	૮	મોતી ગૌરી. ૨	૮
દલાસ માનસ સરોવર ૨	૮	સતી ત્રીવેણી. ૧	૮
મધુ રાણી ૩	૦	દુઃખીને દિલાસો. ભાગ.	
પ્રમાદધનની પ્રભુતા		૧ થી ૭. .... ૫	૪
(સચિત્ર) ૪	૮	ગુલીસ્તાનનું ગુલ. ૫	૦
કુંદન અને કુસુમ. ભાગ.		કબીરવાણી. ૩	૦
૧ થી ૮. .... ૧૦	૦	ગુલાબ સિંહ. (મ. ન.	
નીલમ માણિકની સંતતિ.		કૃત) ૩	૮
ભાગ. ૧ થી ૪. .... ૪	૦	ભીષ્મચરિત્ર ભા. બીજો. ૨	૮
ચક્રવર્તી હમીર. ૩	૮	મોતીના પડકાર સંગ્રહ	
વિશ્વ મેહોની. ભાગ.		ભાગ ૧ .... ૩	૦
૧ થી ૮. .... ૧૬	૦	કાફૂરની (જ.હ.પંડયા) ૪	૦
ભારત લોક કથા. ભાગ.		ભોજનો પારસ. ૨	૦
૧ થી ૬. .... ૧૮	૦		

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની,

કાલભાદેવી રોડ મુંબઈ.

ખાળકો માટે પુસ્તકો.

લોજ અને કાલિદાસ. (સચિત્ર)	૪.૦૦
ધર્મપદ્મ કલ્પિત વાતો લાગ ૧, ૨. (સચિત્ર)	૨.૮૦
લોડ ચેસ્ટર શીલ્ડનો પોતાના પુત્ર-પ્રતિ ઉપદેશ	૧.૮૦
ખોલસદમોધવાતોશતક	૧.૮૦
કોલિન્ટ ટોલરેન્સની વાતો	૦.૮૦
નવરંગી ખાળકો	૦.૮૦
ટચુકડી સો વાતો. લાગ ૧, ૨, ૩, ૪.	૪.૮૦
દીધાંચુપી શી રીતે થવાય	૨.૮૦
શિશુસદમોધમાલા લાગ ૧, ૨, ૩.	૧.૪૦
નાટ્ય કથારસ. લાગ ૧, ૨.	૨.૮૦
મધુબિન્દુ. (સચિત્ર)	૧.૦૦
ખાલકાંડ રામાયણ	૧.૪૦
નવી છન્દગી.	૩.૦૦
ચેરલોઢ હોમસનું નવું પરિક્રમ	૧.૦૦
સ્વદેશ. (સર રવીન્દ્રનાથ ટાગોર દ્વારા)	૧.૦૦
ખાલકોને આં નંદ લાગ ૧, ૨	૧.૮૦
મૂળો	૨૦.૧૦
ચતુરસિંહ	૧.૮૦
કોતકમાલા અને મોધ વચન	૧.૦૦
પંચ તંત્ર.	૧.૮૦
હિતોપદેશ. (છપાય છે.)	૨.૦૦
મનોરંજક વાંતાવલી લાગ ૧, ૨	૨.૦૦
હાસ્યજનક વાંતાવાપ (ફરીથી છપાય છે).	

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની

કાલખાદેવી રોડ, મુંબઈ.

વૈદકનાં પુસ્તકો.

શારિંગધર સંહિતા. મૂલ તથા ગુજરાતી ભાષાંતર...	૧૨	૦
ચરક સંહિતા. મૂલ તથા ગુજરાતી ભાષાંતર ભા. ૧	૧૫	૦
ભાષ્ય પ્રકાશ વેદ્યુચ્ચ ૧, ૨...	૧૫	૦
શુક્ર સંહિતા (મૂલ તથા ગુજરાતી ભાષાંતર)	૧૨	૦
માધવ નિહાન	૨	૮
ગુજરાતી મટીરીયા મેડીકા	૮	૦
આયુર્ભાષ્ય	૪	૮
ધરુ વૈદુ	૬	૦
શારિંગ્યની કુચી	૧	૪
જીવન રસાયન શાસ્ત્ર	૧	૮
નારી દેહ તત્ત્વ	૧	૪
કુપાં સંસારીક દુઃખ હરદો	૪	૮
વૈદક વિજ્ઞાનચક વેદ્યુચ્ચ ૧, ૨	૧૫	૦
નેત્રરોગ (Diseases of The Eye)	૬	૦

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની,

કાલ્યાણેવી રોડ, મુંબઈ.

દરેક આગેવાનોએ મુલાકાત લઈ મંતોપ બતાવી
 વખાણેલું અને હિંદુ જાતીનાં નિરાધાર અનાથ
 બાલકોને પોપણ અપાતું, આ

હિંદુ અનાથ આશ્રમ-નડીઆ

એક છે

તેને દાન દરજ્યાના દરેક પ્રસંગોએ જરૂર

પાદ કરી કંઈ પણ દાન મોકલશે.

હાલ તે દોહસોને શુભારે અનાથ બાલક, બાલિકા અને
 અશક્તોતું પાલણુપોપણ કરે છે અને તેમને બુંદા બુંદા ધંધા
 શીખવી પચ્છ દિવસ ઉભા રહી કમાઈ ખાય તેવા સભ્ય શહેરી
 અનાથનાં ચાલ કરે છે. તેમનાં ફક્ત ખોરાકી પાશાકી વીગેરે
 ખર્ચના રૂ. ૫૦) દરરોજ બેઠકએ હીયે.

તો જરૂર તમે દયાની દેવીઓ ! આ તમારાં અનાથ
 ભાઈઓને, અનાથના તમારો દાનેશ્વરી હસ્ત લંબાવશો.
 દરેક પ્રકારનું દાન લેવાય છે.

વધુ વીગત માટે પુછો:—

મંત્રી—હિંદુ અનાથાશ્રમ-નડીઆદ.

સ્ત્રીઓધ.

પૃષ્ઠ ૬૮]

ફેબ્રુઆરી, ૧૯૨૫.

[અંક ૨ જી.

તંત્રીજી } આઈ પુતળીઆઈ કાચાઈ.
 કેશવપ્રસાદ છાયાલાલ કેસાઈ,
 બી. એ. એલએલ. બી.

માતા—

મીઠાં મંદુ ત મીઠાં મેદુલા રે લોલ,
 એથી મોટી ત મોટી માત રે.
 જનનીની જોડી સખિ! નહિ જડ રે લોલ. (૮૬)
 પ્રભુના એ પ્રેમ તણી પુતળી રે લોલ,
 જમથી છુદેરી એની જાત રે— જનનીં
 અમીનો ભરેલ એની આંખડી રે લોલ,
 વ્હાલનાં ભરેલાં એનાં વેણ રે— જનનીં
 ચંપતી ચંદાની હાંમે ચાંદની રે લોલ,
 માનો નહિ આશ્રમે દેવસ રે—
 જનનીની જોડ સખિ! નહિ જડ રે લોલ.

[સ્વ. બોલાદશ.]

મંત્રી-હવનલાલ અંમરશી મહેતા; અમદાવાદ.

નુ મ ભૂકા-પ્રશ્નારી, ૧૯૨૫.

૧ આત્મચંદન (કાવ્ય)	રા. હર્ષદ ઝ. દેસાઈ
૨ વિશ્વયાત્રા (")	રા. ત્રિભુવન ગૌ. વ્યાસ.
૩ શાળા છોડ્યા પછીના શિક્ષણવર્ગો	રા. દેશવપ્રસાદ દેસાઈ.
૪ "સ્ત્રીબોધ" સંબંધી ચોળના	રા. મોતીલાલ ન. અમીન. ૫
૫ મીસીસ છનરાજદાસના ભાષણનો સાર.	
૬ લાળનો રીવાજ.	રા. ન્યાયચંદ ઉ. દોશી.
૭ ગુજરાતી બહેનોને-	રા. મનુભાઈ બોધાણી.
૮ ડોસીનો પ્રસાદ (વાર્તા)	રા. પુત્રભયંદ કે. શાહ..
૯ સંસ્કાર વિનાની માતા (વાર્તા)	રા. જીવણલાલ મો. દધિાર.
૧૦ રાજનગરનું રત્ન (આત્મ વાર્તા)	બેન જગદાયેન વીણ.
૧૧ આત્મ જનાવોની તોંધ.	રા. દેશવપ્રસાદ દેસાઈ.

“બાળક” વિભાગ:-

૧ આંજલીયો	રા. મણિલાલ કે. ભટ્ટ.
૨ આડુંડાને	રા. હૃદયચોગી.
૩ તારલીયા	
૪ નીમકહલાલ નોકર	રા. રણછોડજી હ. શાહ, ખી. જોશ.
૫ આકાશ ઉપર શું છે ?	રા. લુકમનજી યુ. પોથીવાળા.
૬ કુંભકર્ણુ-વધ.	રા. જીવનલાલ અ. મહેતા.
૭ ‘બાળક’નું મિત્રમંડળ	રા. દેશવપ્રસાદ દેસાઈ.
૮ નેકીનો નમુનો	બહેન કાશી દેવચંદ.
૯ ઉખાળા.	

“સ્ત્રીબોધ” ના આલોકોને સૂચના:-

- બેટનાં બે પુસ્તકો આલોકોને મોકલાઈ ગયાં છે, તે મળી ગયાં હશે જ
- (૧) વરોદરા સ્ટેશનનાં બે પુસ્તકાલયો સવાજમ મ. ઓ. થ મોકલે છે તેમણે તે મોકલીને બેટનાં પુસ્તકો તરતજ મંગાવી લેવાં.
- (૨) હિન્દુસ્થાન બહારનાં આલોકોએ આ અંક મળેથી રૂ. ચારનો પોસ્ટલ ઓર્ડર મોકલીને બેટનાં પુસ્તકો મંગાવી લેવાં.
- વધારે માહિતી માટે યાંચો યાજ્ઞલનું પાનું ત્રીજું-મંત્રી.

શ્રીખોધ.

સ્તક ૬૯ મું.]

દેશુઆરી.

[અંક ૨ જો.

આત્મગુંથન.

એક વેલી ઉગી અમ બાગમાં રહીઆણીછ,
સખી ધરતી નૈતમ વેશ એ રહીઆણીછ.
એક દીન ઉઝ્યાં જે કુલડાં રહીઆણીછ,
આતિ મુંદર ધોળાં લાલ એ રહીઆણીછ.
અમે રસલીનાં જે કુલડાં રહીઆણીછ,
કરે મલયપવન દિલ રૂઝ એ રહીઆણીછ.
અમે નિર્મળ નીરથી ઉછર્યાં રહીઆણીછ.
વિસર્યાં આલમનાં ધાવ એ રહીઆણીછ.
સખી સંદેશા તો કહાવીઆ રહીઆણીછ,
સંદેશે ત્રીંધ્યા રનેહ એ રહીઆણીછ.
અમે અભિન્ન રૂપથી વિચર્યાં રહીઆણીછ,
આલમમાં થઈ તદંતીન એ રહીઆણીછ.
અજ્ઞાત પુરા અન્યોન્યથી રહીઆણીછ.
હવે થયાં સખિ ! અભિન્ન એ રહીઆણીછ,
અમ પ્રાણ પરસ્પર પોણીઆ રહીઆણીછ.
ને ગુંધ્યાં આત્મગુંથણ એ રહીઆણીછ.

હર્ષદ અ. દેસાઈ.

ઉઠ અલબેલડી ! પ્રિય સખી ! સત્વરે
 ઇશનું અવનવું વિશ્વ લેવા,
 જગતને કાંઠડે યુનિત સૌંદર્યનાં
 પૂરી રેલી રહ્યાં પાપ ધોવા;
 ચાલને ઉડીએ સમય વહી નાથ છે,
 પાંખ ફેફડાવ તારી રૂપાળી,
 અવનીના કીચકમાં શીદને રસજીએ ?
 ને પછે ભૂમિ લાસે રસાળી-

ઓમના વિશદ આ ચાંદની ચાકમાં
 ચંદ્રનો લબ્ય જલસો સખી ને !
 ઉડુતણા દિવ્ય સંગીત આલાપમાં
 નાચતા શુકની સુરખી ને !

તારલો ધ્રુવ ને પરમરસ પ્રેમના-
 સુરનો એકતારો ખળતવે,
 પ્રેમમાં છલકતી સુખછળી ઢાંકતી
 અલકલટ તાહરી એ ધ્રુજાવે !-

ગાનક્ષીરસિંધુ પર તરવરે તારલા
 ક્ષીર પર જેવી નવનીત કણીઓ,
 નહિ અરે ! જળકતા સુરથી હલકતા
 મલકતા એ સખી પ્રેમમણિઓ-

-આમ જો જો ! પ્રિયે ! ધમધમે ઉજળી-

પૂણ્યમૂર્તિ શી આકાશગંગ,
નૂર ને પૂર શી ધન લાગી રહી
એહના વિશ્વ વ્યાપ્યા તરંગ !-

ચાલ જઇએ પછે ક્ષિતિજને તીર ત્યાં
લાલુ જો પ્રિય ઉઘા પાસ ધસતો,
વીલી સંધ્યા રહી ચટ ગ્રહી પાછળે
કુતુહલે ખડખડી સિંધુ હસતો !-

વાદળી હેમની વિપુલ તહીં પાથરી
ચાલ ત્યાં ચાલ વિશ્રાંતિ લઈએ;
નાથને નમી નમી નેહથી મૈમદા
જગતને દાર કૃતકૃત્ય થઇએ.

ત્રિભુવન ગૌરીશંકર વ્યાસ.

પેટંટ ઑફ હીસ્ટરિયા

વાયુમુક્તા.

ડૉક્ટર-વૈદ્યોર્મા છુટથી વપરાતી, પ્રદર્શનમાં ધનામ પામેલી, અને
૨૪ કલાકમાં અખંડ તાણુને અટકાવનારી દવા વાયુમુક્તા છે.

કીમત રૂ. ૫ પોસ્ટેજ ભુલું.

ગાંડને જલદી મુધારશે, ફેફસું, સળુકા, રાંઝણ, કંપ, કગતર, લકવો,
મુર્છા, ચકરી, ઇન્ વાયુ, અટકાવશે. એ દવા વાપરનારને ઇન્ફેક્શન, અંજન
મુંઘાડવું કે દાગવું નહીં પડે. દવા આધ્યાત્મિક લાભ થાય છે. હજારો
દર્દીઓએ ઠરાવ્યું છે કે આ દવા રામબાણ છે.

ખાળક, વૃદ્ધ, સગર્ભા અને મુલાવડીથી પણ લઈ શકાય. ખુલાસો
પત્રથી મળશે. તરત કામ કરવું હોય તો રૂબરૂ મળો.

છ. લ. શાહ દેશીનામાવાળા.

દયાળ લાઉની શેરી-વહોદરા.

શાળા છોડ્યા પછીના શિક્ષણવર્ગો.

[લેખક:-રા. કેશવપ્રસાદ દેશાઈ, બી. એ. એલ. એલ. બી.]

પ્રાથમિક શિક્ષણ એટલે વાંચવાનું, લખવાનું અને જીવ ગણિતનું જ્ઞાન. ગુજરાતી ચાર ધોરણના અભ્યાસ પછી વિદ્યાર્થીને આટલું જ જ્ઞાન થાય છે. આટલું લાભે ત્યારે વિદ્યાર્થીની ઉંમર દશેક વર્ષની હોય. એટલે બીજું સામાન્ય જ્ઞાન મેળવવા જેટલી એની બુદ્ધિશક્તિ ના જ હોય. છતાંયે આપણા દેશમાં હજારો વિદ્યાર્થીઓને આટલું જ્ઞાન મળતાં તો અભ્યાસ બંધ કરવો પડે છે, અભ્યાસ બંધ થવાનાં અનેક કારણો છે. પ્રથમ તો અસંખ્ય ગામડામાં આગળ અભ્યાસ કરવાની ગોઠવણ જ નથી. વળી જ્યાં ગોઠવણ છે, ત્યાં લોકોની ગરીબાઈ અથવા તો સામાજિક માન્યતાઓ અહિં આડે આવે છે. દસ અગીયાર વર્ષનું બાળક થાય ત્યાર પછી જો તેને લાભાવ તો, લખવાનું ખર્ચે ખસે એટલું જ નહિ, પણ તે બાળક પોતાના કુટુંબી ધંધામાં મદદ કરતું અટકે. દસ અગીયાર વર્ષનાં છોકરાઓને ખેતરમાં મીલોમાં પણ મજૂરીએ લગાડી દેવામાં આવે છે. છોકરીયો દસ વર્ષની થાય ત્યાં સુધી પણ જો કદાચ લખતી હોય, તો પણ ત્યાર પછી તો તે ખરણવાની ઉંમરની કહેવાય, એટલે એને લાભાવતા નથી. આવી શોચનીય સ્થિતિમાં આપણે છીએ.

આપણા દેશમાં એક તો નિરક્ષરતા જ વધારે છે, અને તેમાંયે જેઓને કેળવણીનો લાભ મળેલો છે, તેમાંનો મોટો ભાગ ઉપર જણાવી છે તેવી પ્રાથમિક કેળવણી જ પામેલો છે. ખર્ચે જોતાં પ્રાથમિક કેળવણીથી જ્ઞાનનો લાભ જરાયે મળતો નથી. પ્રાથમિક કેળવણી ફક્ત જ્ઞાનનો માર્ગ દેખાડે છે, જ્ઞાનનું દ્વાર દર્શાવે છે; પરંતુ જો જ્ઞાનનો ખરેખરો લાભ આવવો હોય, અજ્ઞાનરૂપી અધિકાર દૂર કરવો હોય, જો આપણે શહેરીઓ

જોઈતા હોય, તો તો વિશેષ જ્ઞાન આપવાની અંગત્ય છે. અલગત, જો પ્રાથમિક જ્ઞાન જ મળેલું ના હોય, તો કોઈ તે જ્ઞાન આગળ વધારી શકે નહિ. એટલે પ્રાથમિક જ્ઞાનની તો ખુબ જ અંગત્ય છે. એ તો આપણું પહેલું પગથીયું છે, પણ તે પુરતું નથી, અને ત આગળ વધારવા માટે પ્રયત્ન થવાની જરૂર છે.

વળી શહેરોમાં કેટલીક કન્યાઓ ત્રણ ચાર ધોરણ કરતાં કાંઈક વિશેષ અભ્યાસ કરે છે. પરંતુ તેમને તે અધુરે છોડી દેવો પડે છે, અને પછી તેમનું જીવન મોટે ભાગે એવે માર્ગે વહે છે; કે જ્ઞાન સાથે સહવાસ રાખવાનો પણ પ્રસંગ મળતો નથી.

માટે જ્યાં જ્યાં પ્રાથમિક શિક્ષણ પામેલાં નરનારીઓ હોય, ત્યાં સઘળે તેમનું શિક્ષણ આગળ વધારવાની સગવડો કરી આપવી જોઈએ. આમ થશે તો જ તેઓને શિક્ષણનો સહ-વાસ રહેશે, તેમણે મેળવેલું થોડું ઘણું પણ જ્ઞાન સુઢઢ થશે, અને આપણે કાંઈક અંશે અજ્ઞાનનાં પરિણામો દુઃખો દૂર કરી શકીશું.

શાળા છોડ્યા પછીનું આ શિક્ષણ કેવું હોવું જોઈએ તે પણ વિચારવા જેવું છે. આ વિચાર કરતી વખતે આપણે ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે આ શિક્ષણ લેનારાં ઘણું કરીને મોટી જિમરનાં હશે. વીસેક વર્ષ અને તે ઉપરનાં માણસો તેમાં આવશે. સૈન્ય, તેઓ ખડુ જ થોડો વળત શિક્ષણ પાછળ ગાળી શકશે. એટલે જાતજાતના શિક્ષણની મોજ કાંઈ તેઓથી લોગવાય નહિ. તેઓ તો વ્યવહારુ શિક્ષણ માંગે, અને તેવું જ શિક્ષણ તેમને આપવાની તરત વૃત્તિ રાખવી. છતાંયે બે વાતો તો આપણે ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની છે. આત્માને ઉન્નત કરે નહિ તે શિક્ષણ જ નથી. અને ઉન્નત આત્મા તે નિરોગી શરીરમાં રહી શકે. એટલે આ વર્ગોમાં હંમેશાં આ બે બાબતો ધ્યાનમાં રાખીને જ કાર્ય કરવું. અને પ્રત્યક્ષ તેમજ પરોક્ષ રીતે આ બંને બાબતો તરફ લખુનગરનું ધ્યાન દોરવું.

અભ્યાસક્રમમાં વ્યવહારોપયોગી વિષયોનું જ્ઞાન આપવું જોઈએ. સાહિત્ય-ઉત્તમ સાહિત્ય-થી ખરેખરી કેળવણી મળે છે. તેથી શુદ્ધિ અને આત્મા વિકસે છે; જનસ્વભાવનું જ્ઞાન થાય છે,

“સ્ત્રીબોધ” માસિક સંબંધા યોજના

તા. ૧-૧-૨૫ થી ત્રણ વર્ષને માટે અમદાવાદથી પ્રસિદ્ધ થ “સ્ત્રીબોધ” માસિકની ઝોજામાં ઝોજી ૨૦૦ નકલોના ગ્રાહક થવું અલગવામાં જોડેલા ઘટાડો થઈ શકે તેટલો કરી લેવો. ભેટનું પુસ્તક લેવાનું એકલિક રાખવું.

૨ ચરોતર પ્રદેશના જે ભાઈઓ પોતાના કુટુંબની સ્ત્રીઓ અખાળકાને વાચનદ્વારા સંસ્કાર આપવા ખુશી હોય તેમની સાથે પત્રવ્યવહાર કરી ઘટાડેલા દર પ્રમાણે “સ્ત્રીબોધ”નું ત્રણ વર્ષનું સામૂં લવાજમ રૂ. ૫૫ મંગાવી લેવું. ૨૦૦ નકલોના ગ્રાહક તરીકે ભેટના પુસ્તક શિવાય એક વર્ષનું લવાજમ રૂ. ૧-૧૦-૦ ફરેક નકલનું નક્કી થયું છે. (આફ્રિકા, વગેરે પ્રદેશ માટે પોસ્ટેજ ખર્ચ પુરતું વધારે લેવાશે.)

૩ જે ગામના મુલકો પોતાના ગામની દન્યાસાળાના છેલ્લા ધોરણમાં અભ્યાસ પૂરો કરી અભ્યાસ છોડી દેનાર દન્યાઓને “સ્ત્રીબોધ” માસિક બાર માસ મફત પૂર્વ પાઠવાની પ્રત્યાયી ફંડ એકઠું કરી લવાજમ મોકલી આપે તેમને પણ આ યોજનાનો લાભ આપવો.

૪ દર માસે “સ્ત્રીબોધ” અમદાવાદથી જ આરોબાર દપાલદ્વારા જે તે બહેનને પોતાને જ શિરનામે મોકલવાની યોજના રાખવી.

૫ કોઈ અંક ન મળે ત્યારે વા શિરનામું બદલવું હોય ત્યારે ગ્રાહક નંબર જણાવી “વ્યવસ્થાપક સ્ત્રીબોધ, અમદાવાદ” એ શિરનામે આરોબાર લખવું.

૬ આ યોજનાને અંગે જે બહેનોને “સ્ત્રીબોધ” માસિક મળે તેઓ નિયમિત વાંચે છે કે કેમ અને વાંચેલામાંથી કેટલું સમજી શકે છે તે જાણવાં માટે સૌ. ચારદાબહેન મહેતા વા અન્ય કોઈ વિદુષી બહેન દ્વારા દર ત્રણ માસે એક વખત પ્રશ્નપત્ર મોકલી ઉત્તર લખાવી મંગાવવા અને તે સુધારીને પાછા મોકલવાની યોજના રાખવી.

૭ “સ્ત્રીબોધ”ની ભેટનું પુસ્તક જેમને લેવાની ઇચ્છા હોય તેમણે ત્રણ વર્ષના રૂ. ૫૫ ને બદલે રૂ. ૬૫ મોકલવા.

મા. ન. અમીન.

મીસીસ જનરાજદાસે સુરતમાં સ્ત્રીઓ સમક્ષ
આપેલા બાપણનો સાર.

પ્રથમ તેમણે જણાવ્યું હતું કે મુંબઈ મ્યુનિસિપલ કાઉન્સિલમાં સ્ત્રીઓની ચુંટણી થવા લાગી છે તે સંગ્રહિ આપણા એસોસીએશનની જાનુઆરી પત્રોદ્ધાર વાંચી રહેવું જોઈએ અને એવા પ્રયાસો પોતાના ગામમાં કરવા તૈયાર થવું જોઈએ. મુંબઈનો સ્ત્રી વર્ગ એટલે આગળ વધતો જાય છે તેની તારીફ કરતાં તેઓએ પોતાનો ધણીજ આનંદ જાહેર કર્યો હતો. સ્ત્રીઓએ જગતમાં ચું ચું કાર્ય કરવાનું છે તે તેમણે જાણી રીતે સમજવું જોઈએ. તેઓ જગતના કસ્ટોડિયન કાર્યોમાં પુરો કરતાં કાંઈ પણ રીતે જાણ જરૂરનાં નથી. અત્યારનો ઇશ્વરી પ્રવાહ જ પુરોગામી સમાજ રચના માટે જાણ આપી રહ્યો છે અને તેઓએ આગળ વધીને એટલું પણ કહી નોંધ્યું હતું કે નવયુગનાં મંડાણ સ્ત્રીઓની સહાયતા વિના થઈ શકવાનાં જ નથી. હિંદમાં સ્વરાજ્યની વાતો થાય છે પણ સ્ત્રીઓની સામેલગીરી વિના હિંદને સ્વરાજ્ય મળશે ક્યાંથી, તેના કાંઈએ વિચાર કર્યો નથી. સ્ત્રીસમાજ સડેલો રહે અને પુરો મુખે સ્વરાજ્ય ભાગવશે એ ક્યા દેશનો ઇતિહાસ સાક્ષી પુરે છે? પશ્ચિમના દેશો તપાસો અને તેમની સંસ્કૃતિની નીજીજના તપાસશો તો જણાશે કે સ્ત્રીઓને આજ-મુખી રાજ્યકારવારમાં સ્થાન અપાયું નથી તેથી જ તેનો અંત આવવા લાગ્યો છે. જેમ ઘર એકલા પુરપટી ચાલી શકતું નથી તેમ એકલા પુરપટી રાજ્ય પણ ચાલી શકશે નહિ. ઓ વિનાનું ઘર જેમ ઘર નથી પણ વેરાન છે, તેમ સ્ત્રીઓ વિનાનું રાજ્યકાર્ય પણ એકપક્ષી કાર્ય ગણાય. સંપૂર્ણ આંકડો તો સ્ત્રી અને પુરુષ બંનેના સંયોગમાં છે. એકલી રાધા કે એકલો કૃષ્ણ જગતને કાંઈ પણ આગળ દોરી શકતાં નથી. તેમજ સ્ત્રી પુરુષને માટે પણ સમજવું. દારણ કે રાજ્ય એટલે જ શહેરીઓનો સમુહ, અને શહેરીઓમાંથી સ્ત્રી વર્ગને બાતલ કરનાર કાણ? પણ આ પ્રમાણે સ્ત્રી વર્ગ પોતાની જવાબદારીઓ સંભાળે તે અગાઉ તેમને ઇજવણીનાં તમામ સાધનો પુર્ણ પાડવાં જોઈએ. માત્ર ઘરની ચાર દિવાલોમાં ચું ચું થઈ રહ્યું છે તે જણી બેસી રહેવું એને કાંઈ કેળવણીની ઉપમા ન અપાય. દેશના તે જગતના જીવનમાં લાગ લેવામાં જ કેળવણીનો અર્થ

૫૮ મીસીસ જીનરાજદાસે સ્ત્રીઓ સમક્ષ આપેલા લાપણુનો સાર.

વળી ઘણાં જેમ માને છે કે કન્યા ૧૧-૧૨ વર્ષની થાય એટલે કન્યાઓની કેસવણી પુરી થઈ ગણાય. તેમ માનવું એ પણ ભ્રમ ભરેલું છે. કયા છોકરાની કેસવણી ૧૧-૧૨ વર્ષ પુરી થઈ છે ? અને એટલી ઉમ્મરમાં જીંદગીની જરૂરીઆતો અને જવાબદારીઓ સમજવામાં બેઠાંની કઈ કેસવણી સ્ત્રીઓ લઈ શકે એમ છે ? તે કાઈ કહેશે ? મારે આપણી એસોસીએશનની સલાહ સંઘોએ એટલું તો ધ્યાનમાં રાખવાનું જ છે કે તમારી બાલિકાઓના કામજી જીવનપર લગ્નની ધુંસરી પરાવતાં પહેલાં તેમને માતા થતાં શીખવજો અને પ્રત્ની તથા માતાનું કાર્ય જરાજર બજાવી શકે એવી જ સ્ત્રીઓ માત્ર વિદ્યભૂમિમાં મોકલજો. બહેનો, તમારી હુકમરી. સ્કોલમાંથી હિંદના નાગરિકો ઉત્પન્ન કરે એવી જ બાલિકાઓને જીવનના રણસંગ્રામમાં મોકલજો, અને ત્યારેજ તમારા માથે રહેલી જવાબદારી તમે પુરી અદાકરી ગણાશે. આપણાં મંડળની હરતી એટલા મારે જ છે કે જગતમાં સ્ત્રીત્વ વધારે બલવાન અને કાર્ય કરવું થાય. સ્ત્રીઓએ જગતને પોષવાનું છે; તેઓમાં રહેલી બક્ષિત અને નિઃસ્વાર્થતા વડે તેઓએ જગતને તેમના જેવું બનાવવાનું છે; અને જગતના આ 'સ્ટેજ' પર તેમણે તેવા કંઈક ને કંઈક કાર્યો કરી બતાવવાનાં છે. ભુક્ષી ના જશે કે સીતા અને દમયંતી હજી પણ જગતમાં પ્રથક પ્રથક નજરે પડે છે, અને તમે પણ તે જ સ્થળે જઈ શકો એમ છો. હિંદની સ્ત્રીઓ બહુજી ભક્તિભાવવાળી છે એ ખરું, પણ તેમની ભક્તિના પરિણામ રૂપે તેમણે તેમનું જગત સુંદર અને સ્વચ્છ બનાવવું જોઈએ અને ત્યારેજ એમની ભક્તિ ટાંછક સક્રિય કહી શકાય. આપણી બહેનો સ્વચ્છ અને સુરહી શકે એવી આપણે દરેક જણે કોશીલ કરવી જોઈએ. અને જે જે વસ્તુઓ તમે તમારે મારે માગતાં હોય તે સર્વે જીજી બહેનોને પણ મળે એમ તમારે ઇચ્છવું જોઈએ. આપણા દેશમાં બાલ મરણનું પ્રમાણ લયકરું છે. દર હેઝારમાંથી ૬૭૦ બાલકો વર્ષની ઉમ્મરે પહોંચતાં પહેલાં મરણ પામે છે. એ બેદનક બનાવનું સ્મરણ કરતાં આપણી બહેનોને માથે ઝડુમનું દુઃખ આપણે સાંખી શકતાં નથી. તેમને સુખ રહેવાનાં સાધનો આપો; તેમને બાળકમનાં પંજમાંથી બચાવો એ જ તમારી ફરજ છે. માણસ પોતાની આંખુજાણુએ વસતાં મનુષ્યોની સંલગ્ન રાખવા મટે તો હું ધારું છું કે પ્રયુક્તેવાનો ધોરી રસ્તો ઉઘાડો થતો જાય. પણ અફસોસ તો એ જ છે કે સ્વાર્થમાં-પોતામાં યુવાયક્ષા મનુષ્યોને પારકાના સુખ દુઃખની કથાં પડી છે !

નોંધ લેનાર

અપેનો બંધુ હિરલાલ.

આપણામાં પેઢી દર પેઢી આજતા આવેલા લાજ કાઢવાના રીવાજને હલ્લુ આજ રાખવાની જરૂર છે કે કેમ, આવી શંકા ઘણાં લાઈ જોઈને થાય છે. લાજ કાઢવાનો રીવાજ અવિશ્વાસમાંથી ઉદ્ભવ્યો હોવો જોઈએ. કાંતો પુરૂષોને એમ લાગ્યું હશે કે, સ્ત્રીઓનાં હૃદયમાંથી પવિત્રતા દિન-પ્રતિદિન ઘટતી જાય છે તેથી જો તેઓ પરપુરૂષનું મુખ ન જોઈ શકે, પરપુરૂષ સાથે વાન ન કરી શકે, તેનું કંઈ કરવામાં આવે તો જ તેમની પવિત્રતા ટકાવાશે. ને આવી મનોદશાને પરિણામે સ્ત્રીઓના મુખને ધુધટથી ઢાંકી દેવાનો રીવાજ અવિશ્વાસુ પુરૂષોએ પ્રચલીત કર્યો હોય ને ધીમે ધીમે આખા સમાજમાં તેનું અનુકરણ થયું હોય. અગર પુરૂષોનાં મન નિર્જળ, વિપત્તિ યતા જતા જોઈ અગર મુસલમાની રાજાઓના અમલ વખતે થયેલાની વિકારવૃત્તિથી પોતાનાં પાનિત્રતનું રક્ષણ કરવા સાથે આપ સમાજીઓએ પોતાના મુખચંદ્રને ધુધટમાં છુપાવી રાખવાનું સ્વયં પસંદ કર્યું હોય.

-- લાજ કાઢવાનો રીવાજ રામાયણ અને મહાભારતના સમયમાં નહોતો. ... તે વખતે સ્ત્રીઓ પોતાનાં શીર સાટે શીલ સાચવતી. પુરૂષો પણ મહાભયંકર પરિણામોની પણ પરવા ન કરતાં અગળાઓના શિયળનું રક્ષણ કરતા. તે વેળાએ આજની માફક શરીર કે મનનાં કળેડાં નહોતાં થતાં. આજો સમાજ ધર્મપરાયણ હોય. તે સમયે સ્ત્રી પુરૂષોની વૃત્તિઓ સારિયક હતી.

પણ અફસોસ ! કુળોકાળ આવ્યો. લેણીની વૃત્તિઓ સારિયક મટી. વિદેશી યતી ગંધ. અલ્પણી નોટાની માફક કન્યાઓ પંડાવા લાગી-કન્યાની જ્વારોભાર સોનૈયા લેઈ મગ સાથે ઘાંટળ જુઠાવા લાગ્યા. લગ્નનાં વિશાળ ક્ષેત્રે સંકુચિત થતા ગયાં. લગ્નની ઉચ્ચ લાવનાઓ જૂલાતી ગંધ. સમાજમાં અનેક પુરૂષો અપરીણિત રહેવા લાગ્યા. 'વય કે' ગુણ જોવા શિવાય ધન કે દીર્ઘિપર મોહી અનેક માગાઓ પોતાને ફાવે તેમ, પોતાના માંની કીધેલા કૃષિદ. દલાવા લેવાની મ્હોકાણુમાં ફિરકા ફિકરીઓ વસાવવા.

લાગ્યા. નિર્દોષ બિચારું બાળક, હજુ તો માના પેટમાં હોય, આ દુનિયાની હજુ હવા પણ ન બાધી હોય, તે પહેલાં તો તેમનાં જીવનભરના સાથીનાં નિર્માણ થઇએ ગયાં હોય ! ! સમાજમાં આવા અનેક સડાઓ કમલાગ્યે ધુસતા ગયા.

આનું પરિણામ શું આવ્યું ?

જેમ ઝીડીઓ ઉભરી નિકળે તેમ દેશભરમાં ચોમેર વિધવાઓ ડ્રમ-માન થવા લાગી. ચત્તાર રાતે સાડાંલે અડેકેક ધણે સાડાંલે દેખાવા લાગ્યો. બાર બાર ચૌદ ચૌદ વર્ષની બાલિકાઓની, પતિ એટલે શું એ સમજ્યા પહેલાંજ સૌભાગ્યસુડીઓ ઉતરવા લાગી-વૈધવ્યના મહા ભયંકર દુઃખ દરીયામાં ડૂબવા લાગી. સમાજમાં-આ કૂર હિંદુ સમાજમાં-આવી બિચારી નિર્દોષ બાળવિધવાઓ પર શા શા વિકાર નથી વીતતાં ? સાસુ નણદોના અનેક પ્રકારનાં દુઃખો સહન કરવાનાં અને આખી જીન્દગી એશીમાળી કાઢવાના 'શુભામીના લેખ' બિચારી કુમળી કળીઓનાં કપાળે લખાવા લાગ્યા.

આ બિચારી બાળાઓનું પણ આખરે તો વિકારવશ માનવ હૃદય જતે ! જે મોહ-વિકારને પુરૂષો ચાળીસ પચાસ વર્ષની ઉંમરે-અનેક સંતાનના પિતા થવા છતાંય ન છોડી શકે તે વિકારને આ બાળા કેમ જીતી શકે ? વળી, તેનું પવિત્ર વાતાવરણ પણ ક્યાં છે કે તેઓ જીવનભર પવિત્ર જીવન ગાળી શકે ? છતાંય, અનેક આર્થ વિધવા બહેનો, આવા કલુષિત વાતાવરણમાંય અખંડ ધ્વજસ્વરૂપ પાળી રહી છે. અનેક વાર નેમ હો તેમની પવિત્ર સાનિધ્યમાં. આવી પવિત્ર આર્થ મહિલાઓનાં દર્શનને અપશુકન માનવાની અત્યંતતા વિશે શું લખવું ?

પણ બધીય બાળવિધવાઓ પવિત્ર નથી રહી શકતી. શુભ ગર્ભપાત થવા લાગ્યા. જે દયાળુ હૃદયોથી આ જોયું ન ગયું, તેમણે વિધવાશ્રમો, અનાથાશ્રમો ઉભાં કર્યાં. પણ તેથી તો આમ કુછંદેચરેલાંઓને વધુ સરળતા જ થઈ ગઈ. સમાજમાં પેઠેલ સડો તેથી દૂર ન થયો. ત્યાંસુધી સમાજમાંથી અસમાન લસો ચતાં નહિં એટલે ત્યાંસુધી આવા સડાઓ દૂર નહિં જ થવાના.

પહેલાંની સ્ત્રીઓ મ્હંજીઓમાં ખુબસુરતી માનતી; અત્યારે તો શરીરનાં સર્વ અંગો દેખાય તેવાં ઝીણાં વસ્ત્રોમાંજ સ્ત્રીઓ શોભા માની બેસી ! સાસ્ત્રિક ખાનપાન છોડી વિકાર વધે તેવા જ ખાનપાન વધી ગયા. આમ અત્યારે આપણું પ્રિય ભારત મોજશોખ તે સ્વચ્છંદથી સજગી રહ્યું છે. શું સ્ત્રી કે શું પુરૂષ સૌનાં મન નિર્બળ, મોહધેરા-વિગમ-વિકારવશ થઈ

ગયાં છે. આજે દીયરપર ભોજન, અરે જહેન પોતાના સગા લાઇપર પણ પૂરો વિશ્વાસ નથી રાખી શકતી. આજે કોઇ પુરૂષ પોતાની પત્નીપર પણ પૂર્ણ વિશ્વાસ નથી મૂકી શકેતો. આટલું અધઃપતન આપણું થઇ ગયું છે.

અને તેથી જ આજે અનેક સ્ત્રીઓ પરપુરૂષ સાથે વાતચીત કરતાં, કે જતાં આવતાં સંક્રાંચ પામે છે. પુરૂષ જાતિનું પણ સ્વમાન હજીય જ ગયું છે. નહિં તો તેની સામેનું આ અપમાન જોઇ તેનું અંતર કેમ ન બળી જાય ? સર્વ સ્ત્રીઓ પોતાની સાથે નિર્ભયતાથી, જરાયે મંક્રાચ રાખ્યા સિવાય વાર્તાલાપ કરે, પોતા પરના અવિશ્વાસ, અશ્રદ્ધાની નિશાની રૂપ ધુંધટ સ્ત્રીઓ સ્વયં દૂર કરે, તેટલી પોતાના ચારિત્ર્યની છાપ સર્વ સ્ત્રીહૃદયપર પાડવા, સ્વમાનવાલો પુરૂષ કેમ ન મથે ? સ્ત્રીઓને લાજ કાઢવી ગમે છે એવું તો નથી જ. પણ ત્યાંસુધી સમાજમાં પરસ્પર અવિશ્વાસનું વાતાવરણ કાયમ હશે ત્યાંસુધી લાજ કાઢવાનો રીવાજ સ્ત્રીઓ તો નહિં જ છોડે, ને તે જ ઇચ્છવા યોગ્ય છે. એટલું ખરૂં છે કે કયા પુરૂષની લાજ કાઢવી જોઇએ ને કયા પુરૂષની નહિં એનો વિવેક કરતાં સ્ત્રીઓએ શીખવું જોઇએ. સ્ત્રીઓએ એ પણ જાણવું ઘટે કે પોતે સતી સમાન પવિત્ર હશે તો જગતમાં કોઇની મગદુર નથી કે તેમની સામે કોઇ કુદ્રષ્ટિ પણ કરી શકે. લાજ એટલે પુરૂષોપરના અવિશ્વાસની નિશાની. દાશી ન્યાસચંદ હંકારાઇ.

સેયાર છે !

તેયાર છે !

પાકશાસ્ત્ર અથવા પકવાન પોથી.

લેખક:—

ગાં. સ્વ. લલિતાગૌરી રામરાવ

તથા

ગાં. સ્વ. વિમલાગૌરી મગતલાલ

કિમ્મત રૂ. ૩—૦—૦

મળવાનું ઠેકાણું:—

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની.

કાલ્યાણદેવી રોડ, મુંબાઇ; (પોસ્ટ નંબર ૨)

ગુજરાતની બહેનોને

બહાલી લગિનિએ—

આજે હું તમને બે બોલ કહું તે સાંભળી હૃદયમાં ઉતારશે તથા વિચાર કરી અમલમાં મૂકશે, તો : હું મારો આ પ્રયાસ સફળ થયો માનીશ.

દુર્ભાગ્યે આપણામાં લગ્નપ્રસંગના કેટલાક કુરિવાજે એવાંતો મૂળ ઘાટ્યાં છે, કે જે અનેક પ્રયત્નો છતાંજે જતાં નથી. આંમ છતાં આપણે નિરાશ થઈ જોયા કરવું ન ઘટે. આપણે તનતોડ મહેનત કરી, જાતે સ્વયંસેવક બની એ રિવાજોની પ્રજ્ઞાલિકા બંધ કરાવવી જોઈએ. શુદ્ધ અંતઃકરણથી કરવા ધારેલું કાર્ય ન થઈ શકે એમ કદી બને જ નહિ. પરંતુ વચ્ચે આવતી મુશ્કેલીઓની સામે પણ આપણે અડગ રહેવું જોઈએ, તો આપણા શ્રમ સફળ થયા વિના રહે જ નહિ !

લગ્ન જેવી પવિત્ર અને ધાર્મિક ક્રિયા જીજી કંઈ હોઈ શકે ? જે ક્રિયાથી દંપતીનું લાવી જીવન બંધાય છે, સંસારનાં કાર્યોમાં એક જોઈએ, સંસારી લાગ લઈ અમરનામના મેળવવા તથા પોતાના કુળને, જ્ઞાતિને તથા દેશને દીપાવનાર પુત્રપુત્રી, રૂપી અમૂલ્ય રત્નો મેળવવાને લાગ્યશાળી થાય છે; એ ક્રિયાને પવિત્ર કેમ ન કહેવાય !

આ વિશ્વ બધું વિશ્વનિયંતાને આધારેજ સ્વાયત્ત છે. સંપ્રિ-પ્રાલકની પ્રસન્નતા વિના કોઈપણ જીવુ સુખી રહી શકેજ ક્યાંથી ? આપણા વડીલો, આટલાજ માટે લગ્નપ્રસંગે ધર્મ-પ્રસન્નતાના મંત્ર ભૂલ્યા નથી. આટલા માટેજ લગ્નક્રિયા ધાર્મિક સિદ્ધાંતાનુ-સાર ચોખ્ખલી છે. એ લગ્નક્રિયા દેવને સાક્ષીભૂત રાખી કરાય છે. દેવની પૂરી પ્રસન્નતા મેળવવી જોઈએ કે જેથી તેમના તરફથી દંપતીને એવો આશીર્વાદ મળે કે “તમે તમારું જીવનનાવ સુખેથી

ચલાવો, ઉત્તમ કાર્યો કરો તથા સારી સંતતિ પ્રાપ્ત કરી વિધિ-
વિધ્યાત ગતો. ”

આ પ્રસંગે આપણે પૂરેપૂરી વિશુદ્ધતા-જાળવી શકતા નથી
એ આપણી માનસિક નળનાઈનું જ પરિણામ છે. સુધરેલી-સમગ્ર
જીવન તો આ નળનાઈના લોગમાંથી ગળી જાય છે, પરંતુ
તેઓ તટસ્થ રહે છે, એ હું સ્વાનુભવપૂર્વક કહી શકું છું. આવા
તટસ્થપણથી અજ્ઞાત સ્ત્રીઓ નહિ સુધરે, જ્યાંસુધી એ સ્ત્રીઓ
નહિ સુધરે ત્યાં સુધી તેમની સંતતિ સારી, જ્યાંથી થશે ? માટે
હવે તો સર્વમાં જાગૃતિ આવવી જ જોઈએ.

જીવન, તેમનામાં બુદ્ધિ નથી, હૃદય નથી, એમ કહેવાનો
મારો કે કોઈનો જરાય હક્ક નથી. પરંતુ કોણ જાણે તમે સમ-
જવા છતાં આમાટે અયોગ્ય ગીતોની હિંમત વર્ધાવી શુદ્ધ ક્રિયામાં
અશુદ્ધિનું મિશ્રણ કરી નાખો છો, તે સમજી શકાતું નથી !
વિવાહ પ્રસંગે લગ્નગીતો એવાં ગવાવાં જોઈએ, કે જેથી
દંપતીનું લાવી જીવન ધર્યાવામાં તે મદદરૂપ થાય, એવાં આધ્યત્મિક
હોવાં જોઈએ.

આપણી જીવનશૈલી ‘ધર્મમંડળ’ શીખવાને બદલે ‘ફટાણાં’
જલદી શીખે છે. કુમળી વયની ઠંડાઓ પણ ફટાણાં જલદી
શીખી જાય છે, એને દરેક લગ્નપ્રસંગે તેનો ઉપયોગ કરે છે,
એ આપણી સમાજનાં હલોળ નહિ તો બીજું શું સૂચવે છે ?
‘મને કહેતાં’ શરમ આવે છે કે જનમાં આવેલાં સ્ત્રીપુરુ-
ષોને લગ્નમંડપ તરફની સ્ત્રીઓ ફટાણાંથી પુષ્પોથી વંધાવે છે, તો
એનો પ્રત્યુત્તર જનમાં પધારેલી ‘જીવન’ પણ એવાજ સરસ-
ફટાણાંથી પુષ્પવૃષ્ટિથી-પાછો વાળે છે ! સામસામાં ચડસાચડી
ફટાણાં ગાઈને સંતોષ રાખતાં હોય તો મંજુ ધૂળ નાંખી,
પરંતુ કંઈ બધી જીવન સરખા સ્વભાવની હોય છે કે ખમી
ખાય ? આનું પરિણામ શું ? સામસામા વાદપ્રહારો ને ગાલિ-
પ્રદાનો ભાવિ પ્રજાને કેવો સરસ દાખલો !! સામસામાં બોલ્યા
કહેવારે રહેતો નથી સગાં સંબંધીમાં અન્યોન્ય કુસંપ-કલેશનાં
બીજ રોપાય એજ એનું પરિણામ.

જ્યાંસુધી આપણા સમાજમાંથી આ સડો તદ્દન નાબુદ ન થાય, ત્યાં સુધી નમુનેદાર ભાવિપ્રજાની આશા રાખવી વ્યર્થ છે.

ઉંચી કોમની સ્ત્રીઓ જેઓ ચોડુંએ લાલેલી છે, તેઓ એક અજ્ઞાન કોમની સ્ત્રીઓ માફક ફટાણાં ગાય, એ શું શરમાવા જેવું ન ગણાય ? જેઓ ફટાણાં ન ગાવાં જોઈએ - એટલું સમજવાની શક્તિવાળાં હોવા છતાં હલકા રસના સ્વાદની ખાતર (!) ફટાણાંનો ત્યાગ ન કરી શકે તો પછી હલકી કોમની સ્ત્રીઓ પાસેથી સારાં સારાં ગીતોની આશા ક્યાંથી રાખી શકાય ?

આ ઉપરથી હું એમ સિદ્ધ કરવા નથી માગતો કે આપણી જીંદગી માત્ર ફટાણાંનો જ ઉપયોગ કરે છે. સારાં ગીતોએ ઘણાં ગાય છે. પરંતુ જ્યાં પૂરેપૂરી શુદ્ધતા જોઈએ, ત્યાં જરાપણ અશુદ્ધતાનો અંશ આવી જતાં જ્યાં શુદ્ધતા નકામી જાય છે, સ્વેત વસ્ત્રપર એક પણ શાહીનો ઢાઢ પડતાં તે વસ્ત્ર કાઠું બને છે.

કેટલીક જીંદગી દહાવો લેવા ખાતર ફટાણાં ગાય છે ! હું નથી સમજી શકતો, કે આમાં શો દહાવો હશે ? વિકારી ભાવના પેદા થાય એવાં હલકી કોમનાં ફટાણાંએ તો હલ જ વાળી છે ! આવા પવિત્ર પ્રસંગને આવી રીતે વાગ્દોષથી અપવિત્ર બનાવતાં એ જીંદગીને જરાય શરમ આવતી નથી એનું કારણ ઘણા વખતની ચાલતી આવેલી પ્રથા જ છે.

કેટલીક વખત સ્ત્રીઓ ફટાણાંમાં એટલી જ્યાં વિવાદે ચડી નીચ છે, કે પાસે કોણ છે તેનું પણ તેમને જ્ઞાન રહેતું નથી. પુરુષો-થી એ ન સહન થઈ શકવાથી કોઈપણ રીતે એ વિવાદ બંધ પાડવા સ્ત્રીઓને ધમકાવવી-ફાસલાવવી પડે છે, ને વિવાદ બંધ કરાવવો પડે છે ! એ કેટલું શોચનીય ગણાય !

આપણા સાહિત્યમાં મંગળગીતોનો ક્યાં તૂટો છે, કે અ-મંગળ ગીતો ગાવાનો વખત આવે ? મંગળ ગીતોના સંગ્રહો પણ બહાર પડેલા છે. ઘણી પાકટ વચની સ્ત્રીઓ પાસે પણ સારાં સારાં ગીતો હોય છે-તેમને માટે આવડતાં હોય છે. જેવાં કે સીતાવેલ, જનકનો માંડવો, દશરથની જાન, કૃષ્ણવિવાહ, ઇશ્વર-

વિવાહ, મીતામંડપ વગેરે વગેરે. જાધી જહેનોએ જેને ગીત ગાવાનો શોખ હોય તેમણે પુસ્તકોમાંથી તથા બીજી સ્ત્રીઓ પાસેથી મંગળ ગીતો શીખી લેવાં જોઈએ, એટલુંજ નહિ પણ નાની જહેનોને—અલણ જહેનોને પણ એવાં ગીતો શીખવવાં જોઈએ.

મુરત અને કેળવાએલી જહેનો! તમને મારા તરફથી છેવટે એટલીજ લલામણ છે કે તમારે તમારી દીન ભગિનિઓની-દયા ખાવી ઘટે છે. તેમને બોધથી સમજાવી—ખરાબ વાણીનાં કળ સમજાવી—સન્માર્ગે દોરશો, તો તેથી તમે ભાવિ પ્રજાનાં જીવનને અપૂર્વ લાલદાતા થશો. એ યશના લોકતા તમેજ જાનશો.

જો તમે માત્ર એવી જહેનો પ્રત્યે તિરસ્કારની દૃષ્ટિથી જોઈ તટસ્થ જ રહેશો તો તેમની પ્રજા પણ સન્માર્ગે વળી નહિ શકે. સમાજ પ્રગતિમાન ત્યારેજ થાય કે સમાજની ઠરેકે ઠરેકે વ્યક્તિ ઉચ્ચ ચારિત્રશીલ જાને. જ્યાં સુધી માતાઓમાં મુસંસ્કારનો રસ ન રેડાય ત્યાં સુધી કુસંસ્કારોની છાપ ન જાય. એ છાપની અસર ભાવ પ્રજામાં કેમ ન ઉતરે?

અજ્ઞાત માતાઓને સંસ્કારી બનાવવાનો કર્તવ્ય જુટો ઉપાડવાનું સ્વાર્થજી જ્યાંસુધી તમારા જેવી કેળવાયેલી જહેનો નહિ કરે ત્યાં સુધી સમાજની અપ્રગતિ મટવાની નથી.

માટે જોઈ સમજાવી જહેનોને સમજાવી ફટાણાંથી મુક્ત કરાવી ભાવિ પ્રજામાં પડતા કુસંસ્કારો દૂર કરવાનું કર્તવ્ય જાળવવું એ દરેક મુરત જહેનની ફરજ છે. આશા છે કે સમગ્ર જહેનો પોતાની ફરજ અદા કરવા ચુકશે નહિ.

પુરુષો પણ આ બાજતમાં થોડી ઘણી મદદ કરી શકે તેમ છે. જેને ત્યાં લગ્ન હોય તે ઘણીજ આવાં ફટાણાં ન જવાય તેની ખાસ કાળજી રાખે, અને ઘરની સ્ત્રીઓને ફરજ પાડીને એ રિવાજ બંધ કરાવે; તો હું ધારૂં છું કે ઘોડાજ વખતમાં એ કુરિવાજ નાબુદ થાય. લગ્નગાળો આવ્યો છે માટેજ આં બે બોલ કહ્યા છે.

હી. તમારો બન્ધુ

વિધિન.

ડોસીના પ્રસાદ.

[અનુવાદક:—રા. પુનમચંદ કેશવલાલ શાહ, બી. એ.]

૧

પવિત્ર સર્પ નદીનો કિનારો હતો. તાપ ઓછો પડતો હતો, આકાશમાં નાનાં નાનાં વાદળોના ઢુકડા પવનથી આમતેમ અથડાતા પછડાતા ચાલી રહ્યા હતા. આ વખતે ત્યાં આગળ એક ચિતા ભડભડ સળંગતી હતી અને તેની નવાળાતું પ્રતિબિમ્બ નદીના પાણીમાં સ્પષ્ટ દેખાતું હતું. મનુષ્ય જાતની જીંદગી રૂપી પ્રવાહમાં આવ્યા અનેક ભયંકર રાક્ષસી હત્યાકાંડ થતા હશે એમ સાબીત થતું હતું. ચિતાની પાસે એક પત્થર ઉપર હાડપિન્જર જેવો અને શરીર ઉપર માંસના નામનિશાન વગરનો એક ડોસો બેઠો. બેઠો આંખમાંથી આંસુની ધારા વરસાવી રહ્યો હતો. આગળ પાછળ થોડા બીજા માણસો બેઠા બેઠા તમાકુ પીતા હતા અને સાથે સાથે નિસાસા પણ નાંખતા હતા. ચિતા પુરી બળી રહી ત્યારે તે લોકો ઉઠ્યા અને નદીમાં જઈ પાણીના ખોળા ભરી ભરીને ચિતાની રખ્યાને તેમણે નદીના અનન્ત પ્રવાહમાં વહેવડાવી દીધી. એક માણસે આવીને પત્થર ઉપર બેઠેલા ડોસાને કહ્યું:—“મૈકૂ લાઇ ! ઉઠો. હવે અહીંયાં બેસી રહે શું તમારો લક્ષ્ પાછો આવશે ? આપણે આટલું બધું દુઃખ સહન કરીએ છીએ ત્યારે પત્થરનું હૈયું કરીને આટલું વધારે પણ ખમી લેઈએ.” ડોસાએ પોતાનાં અશ્રુપૂર્ણ નયનો ઉંચાં કર્યાં, અને “જેવી ભગવાનની મરજી” એવું કહીને તે ઉભો થયો. લોકો બોલવા લાગ્યા કે “અરે લાઇ ! આપણે હજી સુધી સત્ય તથા નીતિને રસ્તે ચાલ્યા છીએ તો પરમેશ્વર જરૂર આપણા દુઃખીઆનો, પોકાર સાંભળશે.” પછી બધાએ સ્નાન કર્યું અને પાસેના લીમડા નીચે બેસીને ફરી તમાકુ પીધી. પછી “ગાંધી બાબાની જય” બોલીને એક દિશામાં થર તરફ તેમણે ચાલવા માંડ્યું.

આ લોકો જ્યાં બેઠા હતા તેની પાસે નદીનો પૂલ હતો, ત્યાં ત્રણ દિવસ પહેલાં ગોળાઓ છોડવામાં આવી હતી તેમાં અનેક અનાથ અને નિઃશસ્ત્ર ગરીબ ખેડૂતોનું લોહી વહ્યું હતું. મૈકૂનો એકનો એક દોકરો લક્ષ

પણુ આ - હત્યાકાંડમાં - ધાંધલ - થયો - હતો અને પરિણામે મરણને નંદરણુ થઈ ગયો હતો.

આ ખેડુતો હલેણું બંદુ ફર નહિ ગયા હોય એટલામાં રાયબરેલીના એક સિપાઈએ પૂછ પર દોડતા આવીને મોટા અવાજથી કહ્યું કે, “જાના - માના જતા રહો, નહિં તો કષ્ટાન સાહેબનો હુકમ છે કે નેતરની સોટી વતી મારી મારીને તમારી ચામડી ઉખાડી નાંખવામાં આવશે. ક્યાં છે તમારો ગાંધી ? હવે કાંઈપણ માનો જણ્યો (માડી જ્યો) તમને બચાવવા નહીં આવે. હવે જો ‘જય જય’ના પોકાર કર્યા તો તમને બધાને જેલમાં ખોસી ધાલવામાં આવશે, અને જરજંધથી ફટકાવવામાં આવશે.”

તેજ વખતે બિન્દાદીન નામના ખેડુને જવાબ આપ્યો કે, “જેલની તો હવે અમને જરા પણ ખીક નથી, કાલે મોકલતા હો નો આજ મોકલી દો. જેલમાં તો મોટા મોટા જઈ આવ્યા, લોકમાન્ય તિલક, દાસ બાણુ ને અમારા ગાંધી ગાયા રંગેરે પણ જેલમાં ગયા હતા. ભગવાનુ શ્રીકૃષ્ણ તો ખાસ જેલમાં જ જન્મ્યા હતા.” આવું કહીને તે બધા શાન્તિથી આગળ ચાલ્યા, અને પોલીસનો સિપાઈ પણ પોતાની જગા પર પાછો ફર્યો.

૨

એવ્યાકાળનો સમય હતો. એક નાના કાચા ઝુંપડાના આંગણમાં એક ડોસી વિલાપ કરતી હતી કે, “હાય ! દીકરા ! તું ક્યાં જતો રહ્યો ! વાતકી લોકોને જરાપણ દયા ન આવી ? દીકરા, ન્યારે ગોળીઓ ખુટી ત્યારે તું પાછો કેમ ના હડી ગયો ? હું પરમેશ્વર ! શું તમારે ત્યાં એવો ઉધો ન્યાય છે કે ગરીબ અને અનાથ લોકો માર્યા જાય અને ભુદમી લોકો એશઆરામ કરે ? અરે, મારી ઘડપણની લાકડી ! મારા લલ્લુ ! તું ક્યાં જતો રહ્યો ? હાય ! મેં તને શા માટે કહી દીધું કે ‘ગાંધી બા’ બાનો હુકમ છે કે ઘર દીક એક માણસ જાય અને તેથી તું પણ ચાલ્યો જા.’ જો હું એમ જણતી હોત કે ત્યાં દાદ ફરીયાદ ન આંલગતાં ગોળીઓથી જ - વાત કરવાની છે તો હું શામાટે મારા દીકરા, તને મોકલત?”

આ પ્રમાણે આ ડોસી ધણા વખતથી વિલાપ કરી રહી હતી અને મેં ડોસો પણ પાસેના ખાટલાપર બેસીને આંખોમાંથી શ્રાવણ - લાદરવો વરસાવી રહ્યો હતો. ઘોડીવાર પડી તે ડોસીની પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો, “હવે આ પ્રમાણે તે તું ક્યાં સુધી રડ્યાં કરીશ ? અને રડ્યા કરવાથી શું આપણો લલ્લુ પાછો આવશે ? ધીરજ રાખ અને ભગવાનનું

રમરણ કર. તેજ આપણું સર્વ દુઃખ દૂર કરશે. તે જ આપણા સવના ઘટઘટની હકીકત બાજે છે. વાર, હવે એ તો કહે કે વસુભાતદાર (તાલુકદારનો ગુમાસ્તો) નો સિપાઈ થું કહેતો હતો ?” ટાંસીએ ધીરજ રાખીને કહ્યું કે, “એ તો એમ કહેતો હતો કે લુઓને મોટા (પંચ) પંચાયતના ખુખી થઈને બેઠા છે ! હવે તો લુતાં મારી મારીને જોખરી તોડી નાંખવામાં આવશે. જે નજરાણાના રૂપિયા સાંજ સુધીમાં નહિ ભરી નળો તો નક્કી બાજુને કે તમારું તો આવી ન જાય.”

મૈત્ર બોલ્યો, “ આ જોળીયામાં જવ છે ત્યાં સુધી મૈત્ર કોઈને પણ બેટ તથા નજરાણું નહિ આપે. મારા મરણ પછી તો ગમે તે થાઓ. જે બેટ નજરાણું રોકવાને માટે તો મેં મારા જીવાન તથા એકના એક છોકરાના પ્રાણની આદતિ પણ આપી દીધી તે તો હવે જોળીયામાં શ્વાસ હોય ત્યાંસુધી તો નહિ જ અપાય. બહુ તો તેઓ કેદમાં પૂરશે, પણ તે કેટલા દિવસ સુધી ? ગાંધી બાબાના હુકમથી કેદના દિવસો પણ પુરા કરી આવીશું. ”

ઘોડીવાર પછી બારણા આગળ એક સિપાઈએ આવીને જૂમ પાડીને કહ્યું, “ અત્યા એ મૈત્ર આ ! ”

મૈત્ર બોલ્યો, “ કેણ છે એ ? અંદર ચાલ્યા આવો. ”

હાથમાં એક લટ્ટો લીધેલો, અને મોટો ઉચો ફેટો બાંધેલો એવો સિપાઈ આંગણમાં આવી ઉભો અને બોલ્યો, “ ચલ બે, વસુભાતદાર સાહેબ બોલાવે છે. ”

મૈત્રે જવાબ દીધો:—“હું તો મારા દીકરાની મરણક્રિયા કરવામાં રોકાયો છું. શોકમાં હું તેથી આવી શકું તેમ નથી. તેમનો હુકમ જે હોય તે કહી સંભળાવો. ” સિપાઈએ કહ્યું:—“ અહીં કહેવાથી કંઈ અર્થ નહિ સર. સીધો સીધો આગળ થા અને આ સાક્ષની બેટ હાજર કર. નહિ તો એવો હુકમ છે કે બેડા મારતો મારતો પરાણે લેખ જવો. ”

મૈત્ર:—“ડીક, તેમનો જે હુકમ હતો તે તો મેં સાંભળ્યો. ચાલો, હું આવું છું. પણ નજર, બજરનું તો હવે નામજર ન દેશો. ”

આમ કહીને મૈત્ર ઉઠ્યો. ટાંસી હવે જોડથી રડવા લાગી અને બોલી:—“ હું પણ સાથે આવું છું. ” મૈત્ર બોલ્યો:—“ ત્યાં ક્યાં સાથે આવીશ ? પણ તારી એવી હક છે તો ચાલ, જે નક્ષીયામાં કેશ તે સહન કરી લેખશું. ગાંધી બાબાનો તો એવો હુકમ છે કે આપણે; સાચા દીકરી કેદમાં જવાને

સિપાઈ ગાળો દેતો દેતો આગળ જતો હતો અને પાછળ જતાં હતાં. આ ડોસો ને ડોરસી. જ્યારે આ લોકો વસુલાતદારની ખડકીની (દરવાજા) અંદર આંગણમાં ગયાં ત્યારે તેમણે જોયું કે આસરે સાદેક ખીજાં માણસો ત્યાં બેઠાં હતાં. મૈદૂને આવતો જોઈને તેમનાથી બોલી જવાયું:—“હયો! મૈદૂલાઈ પણ આવી પહોંચ્યા. તે બિચારા પોતાના દીકરાના મરણના શોકમાં હતા. વસુલાતદાર સાહેબે તેમને પણ પકડી મંગાવ્યા તે કીક ન થયું.” થોડીવાર પછી વસુલાતદાર સાહેબ ઘરમાંથી બહાર આવ્યા. તે વખતે તેમની સાથે કેટલાક હથિયારબંધ સિપાઈ હતા; અને તેમના પોતાના હાથમાં પણ તલવાર તથા તમચો હતો. તેણે આવતાં જ ગર્જના કરી:— “અરે! બદમાશો! ખબર છે કે શા માટે તમને અહીં બોલાવ્યા છે?”

ખેડુતોમાં કાનાકુસી યવા લાગી કે “હવે જરાય ટાણુ આવે? પંચના અધ્યક્ષ તથા મુખી તો મૈદૂલાઈ છે, અને તેમને પોતાના એકના એક દીકરાના મરણનો શોક છે અને બીચારા દુઃખી છે.” એટલામાં વસુલાતદાર સાહેબ બોલ્યા. “તમે આ વર્ષે બેટ-નજરાણું આપ્યું નથી. પળા પાછા ખેડુત સલા તથા પંચ બનાવી બેઠા છો. હવે જો આ ખેડુત સલા તથા પંચ સ્થાપીને નામદાર સરકારની વિરૂદ્ધ કાર્ષ્કામ કર્યું છે તો ફરીથી જેમ સહ નહીને કિનારે કરવામાં આવ્યું હતું તેમ જ શેડી નાંખવામાં આવશે. જો લક્ષમનસાઈ રાખવી હોય તો નજરાણું અત્રે હાજર કરો. નહિં તો હમણું જ લાંબીયેને બોલાવી દુકમ કરી છું કે તમારા મોંઘામાં બસેં બસેં જોડા મારે અને તમારા મોંઘામાં.....”

• ખેડુતો ફરી માંહે માંહે બળડવા લાગ્યા. એટલામાં મૈદૂ ઉભો થઈને બોલ્યો:—“સરકાર માખાપ છે; પોતાની મરજીમાં આવે તે કરી શકે છે; પણ હવે તો બેટ-નજરાણું મળવું કંઈ છે અને ખેડુત સલા તથા પંચ પણ તુટી શકે તેમ નથી. જોડા મારો તો શું પણ ફાંપ તો ઊંચતા-દારી દેવડાવો; પણ હવે તો મોંઘાંથી વરાળ સરળી નહિ કહાડીએ. અમે જેવા તેવા પુરૂષના શિષ્ય નથી; ગાંધી બાબાના ચેલા છીએ.”

આ સાંભળીને વસુલાતદાર સાહેબનું મગજ ૧૧૦ ડીગ્રી મુધી તપી ગયું. સિપાઈઓને દુકમ આપ્યો કે, “ખડકીના કમાડ બંધ કરો અને સામા, હરામખદા મૈદૂને બરાબર બસેં જુતાં મારો અને તેના મોંઘામાં... ..ભરી દો અને.....(ગાળ) જે નજરાણું આપવાનું ના કહે તેની પણ તેની જ દશા કરો.”

બે સિપાઈએ મૈદૂને પકડી લીધા અને તેને જુતાં મારવા લાગ્યા. ખેડુતોએ તે વખતે “ગાંધી બાબાની જે” બોલાવી તેના અવાજથી આખા મકાનમાં ગુંજારવ થઈ રહ્યો. ખેડુતો તેમને તેમ શાન્ત બેસી રહ્યાં. પરંતુ મૈદૂની સ્ત્રી (ડોસી) ખૂબ ખાડીને રડી પડી, અને વસુલાતદાર સાહેબ પાસે જઈ તેને પગે પડી. વસુલાતદારે તેને ખૂટ પહેરેલા પગથી લાત મારી તેથી તેના ગાલમાંથી લોહી વહેવા લાગ્યું. તેની આંખમાંથી તો ચોધાર આંસુ વહેતાં હતાં જ. પછી વસુલાતદારે હુકમ કર્યો કે, “આ હરામખાદીને દરવાજાની બહાર કાઢી મૂકો.” એક સિપાઈએ તે ડોસીને દરવાજા બહાર કાઢી મૂકી, ફરી દરવાજા બંધ કર્યો. ખેડુતોમાં પાછો જુરસો આવ્યો અને “ગાંધી બાબાની જય” પોકારી માછા શાન્ત થઈ ગયા. વારાફરતી બધા ખેડુતોને જુતાં મારવામાં આવ્યાં. તેમાંથી ત્યારે આટલું બધું થતાં એકે પશુ ભેટ નજરાણું આપવાની હા પાડી નહિ ત્યારે તો વસુલાતદાર સાહેબ ઘટાણું મેહો કરીને મકાનની અંદર જતાં રહ્યા. થોડીવારે પોલીસ તથા સ્વારો ખડકીમાં આવ્યાં. તેમણે બધા ખેડુતોને હુંદારા તરીકે ગણી પકડી લીધા અને તેમને ઘડેરની જેલમાં પૂરવા માટે લેઈ ગયા. ખેડુતો ફરી “ગાંધી બાબાની જય” બોલ્યા અને શાંતિથી આગળ ચાલ્યા. જાણે કે તેઓ કોઈ તીર્થયાત્રા કરવા અથવા તો વતનનાં દર્શન કરવા જતા હોયતી !

ખીજે દિવસે બપોરે ગામની આસપાસનાં બધાં ગામડાંના ખેડુતો એકઠા થયા લાગ્યા. લગભગ ૫૦,૦૦૦ ખેડુતો એકત્ર થઈ ગયા. ત્યારે તાલુકદાર સાહેબની ખડકીના દરવાજા ભયને લીધે બંધ કરવામાં આવ્યા અને સિપાઈઓ તથા નોકરો અગરતી અને છાપરા પર ચઢી ભરેલી બંદુકો લઈને પહેરો ભરવા લાગ્યા.

અહીં ખેડુતોએ ફરીથી એક વાર ઘણા ભેરથી “ગાંધી બાબાની જય” ના પોકાર કર્યા. પછી તેમણે એક વૃદ્ધ ખેડુત ઉભો થયો અને બોલ્યો: “લાઇઓ, તાલુકદાર સાહેબના વસુલાતદારે મૈદૂલાઇ વગેરે લાઇઓ સાથે કેવું ખરાબ વર્તન ચલાવ્યું તે આપ જાણો છો ?”

બધાએ એકી અવાજે જવાબ આપ્યો:—“હા જાણીએ છીએ.”

પછી પેલા વૃદ્ધ ખેડુતે પ્રશ્ન કર્યો કે:—“તમે બધા ધાડ પાડવા સાર આવ્યા છો, એવું કહીને તે બધા લાઇઓને પોલીસ પાસે પકડવામાં આવ્યા છે તે તમે જાણો છો કે ?”

પાછા બધાએ જવાબ દીધો:—“હા જાણીએ છીએ.”

પછી પાછા વૃદ્ધ ખેડુત બોલ્યો:—“તે વખતે તે બધા લાઘવો કેવા શાન્ત રહ્યા હતા તે આપે જોયું કેની?”

બધા ખેડુત—હા બરાબર જોયું.

વૃદ્ધ ખેડુત:—ગામમાં કેવો જુલમ થઈ રહ્યો છે તે આમ જણાયો છે કે?

બધા ખેડુત:—હા જાણીએ છીએ.

વૃદ્ધ ખેડુત—જ્યારે જ્યારે આપણા ઉપર જુલમ થાય ત્યારે ત્યારે આપણે સર્વેએ તેઓની જેમ શાન્ત રહેવું જોઈએ, એવી ગાંધી બાબાની આજ્ઞા છે. ત્યારે તમારા ઉપર જ્યારે દુઃખ આવી પડે ત્યારે તમે પણ એવા શાન્ત રહેશો ને?

બધા ખેડુત—“હા રહીશું.”

વૃદ્ધ ખેડુત—“વાર લાઘવો, હવે આપણું કામ પતી ગયું. હું સમજી ગયો કે તમે જે કાંઈ કહેહો તે સારી પેઠે સમજીને અમલમાં મૂકી શકો છો. પોતપોતાને ઘેર જાઓ, અને જોના ઉપર જે કાંઈ વિપત્તિ આવી પડે તે શાન્તિથી સહન કરો. કોઈના પર જીભ અથવા હાથ અલાવશો નહિ. બોલો હવે “ગાંધી બાબાની જય!”

આ પ્રમાણે “ગાંધી બાબાની જય” બોલીને બધા ખેડુતો એકઠા થઈ ગયા અને તેમણે પોતપોતાના ઘરનો રસ્તો લીધો.

ખીજે દિવસે જે વૃદ્ધ ખેડુત સભામાં બોલ્યો હતો તેને “અપ્રીતિ ફેલાવનાર” તરીકે પંકડીને કદ કરવામાં આવ્યો.

૩

બધા ખેડુતો કેદખાનામાં પુરાઈ રહ્યા હતા. મૈત્ર શાન્ત બેસી રહ્યો હતો. હવે તો તેની આંખમાંથી આંસુ પડતાં ન હતાં. તેમજ તેના મોંમાંથી નિસાસો પણ નીકળતો ન હતો. તે ક્લારકના ક્લાક મુધી કાણુ જાણે એકાદસે જોયા કરતો હતો તેમજ વિચાર કર્યા કરતો હતો. દરરોજ કચેરીમાં તેમનો મુકદ્દમા ચાલતો હતો. બધા ખેડુતોને હાથકડી તથા ખેડીઓ પહેરાવી, હથિયારબધ પોલીસના પહેરા હેડગ કચેરીમાં મોકલવામાં આવતા હતા અને તેવીજ રીતે સૌને કચેરીમાંથી, કેદખાનામાં લાવી ફાટડીમાં બંધ કરી દેવામાં આવતા હતા.

એક દિવસે રાત્રે મૈત્રેને સ્વપ્ન આવ્યું. તે જ વખતે તેની આંખ ઉઘડી ગઈ. ચારે તરફ તેણે નજર કરી તો રાતનાં એ-વાગ્યા હતાઃ અંધકાર ઘણો હોવાથી તેને કંઈપણ દેખાયું નહિ. થોડીવાર પછી તે એકલોજ ગળુગળુવા લાગ્યોઃ—“ બધું મિથ્યા છે. “ ગાંધી બાબા ” ની વાતો માનવાથી જ આ બધું દુઃખ માથે આવી પડ્યું. પહેલાં તો આપ-ણને ઘણું સારું હતું. જો તેમનું કંઈ ન માન્યું હોત તો એકનો એક જીવાન છોકરો મરાયો નહોત, બાયડીની બેઆગર ન થઈ હોત, અને મારે કેદખાનામાં આમ સડવું પડ્યું પણ ન હોત. હું તો કાલે માણી માંગીને છુટો થઈ જઈશ. નખોદ ત્યાં ખેડેલ સજાનું અને જાનહમમાં જામ પંચ!”

આવા કુતર્ક કરતો કરતો મૈત્રે ફરીથી ઉઘી ગયો. વળી પાછું તેને ફરીથી સ્વપ્ન આવ્યું. આ વખતે સહવાર થઈ ગઈ હતી. પક્ષીઓ ઝાડ પર બેઠાં બેઠાં મધુર ક્ષત્રવ કરી રહ્યાં હતાં. ‘મૈત્રે’ જમીનપર ‘માથું’ ટેકવી ધીમેથી “ ગાંધી બાબાની જય ” તો ધ્વનિ કર્યો અને પછી મનમાં બોલવા લાગ્યોઃ—“ અરે રાતમાં આવી આવી વાતો બધીને મેં ઘણું ભારે પાપ કર્યું ! ખુદ લક્ષ્મણે, મારા વ્હાલા લક્ષ્મણે આપીને મને દિકાસો દીધો કે પિતાજી, મારા મરણનો શોક ના કરશો. “ ગાંધી બાબા ” નાં ચરણોમાં શ્રદ્ધા રાખો. તેઓ ઘણા પ્રતાપી છે. તેઓ બધાના ઘટઘટની હકીકત જાણવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે. આ સિયતિ તો કસોડીની છે, મુવ, પ્રલ્હાદ તથા રાજા હંરિશ્ચન્દ્રને પણ આપી દુઃખથી ભરેલી કેસોડીમાંથી પસાર થવું પડ્યું હતું. મત્યની ખાતર તેણે કેવાં કેવાં દુઃખ વેડ્યાં હતાં!”

આ વખતે કેદખાનાના એક સિપાઈએ આપીને ખૂમ પાડી, “ અરે હજી ઉઘે છે કે શું? ઝાડે જામલ જઈ આવ, પછી કચેરીમાં જવાનું છે. ઘંટ તો ક્યારેનાએ વાગી ગયો. ”

મૈત્રેએ હવે આંખ ઉઘાડી અને નિત્યકર્મ પરવારવા સાફ તે ઉઠ્યો થયો.

મૈત્રેની જુદા-સી (ગોસી) રોજ સવારે જેલના દરવાજા પર આપીને બેસતી, અને પછી ત્યારે હાથકડી ને બેડીયો પહેરેલા મૈત્રેને બીજા બધા ખેડેલો સાથે કચેરીમાં લઈ જતા ત્યારે રડતી-રડતી તે તેની પાછળ જતી

જ્યાં સુધી કચેરીમાં મુકદ્દમો આવતો હતો, ત્યાં સુધી તે કચેરીના દરવાજાની જાહાર બેસી રહેતી. પછી જ્યારે મૈકેને બીજા જેકુતોની સાથે પાછા કેદખાનામાં લઇ જતા ત્યારે તે પણ તેની સાથે કેદખાનાના દરવાજા લગણુ જતી. પછી પાછી ફરીને બીજા માંગતી. જે કાંઈ મળે તે ખાંઈ એકાદ ઝાડ નીચે પડી પડી રાત પસાર કરતી. જે દિવસે તેને કાંઈ પણ ન મળતું તે દિવસે આખી રાત બુખને લીધે જાંઘ ન આવવાથી “ગાંધી બાબાની જય” બોલ્યા કરતી.

કચેરીમાં પોલિસ તરફના બધા માણસોની જુબાની લેવાઈ. સર્વે તદ્દન સંબંધ વિનાની જણાઈ. ન્યાયાધીશ સાહેબની નજરમાં એમ જ ફસી ગયું કે “આ તો એક તર્કટ ઉશું કરેલું છે. આમાં સ્પષ્ટ રીતે વસુલાતદારે જેકુતો ઉપર જુલમ અને બળાત્કાર કર્યો છે. વળી પોલીસે પણ આ બાબતમાં ખૂબ સાંચ લીધી છે.” આથી તુરોમત મંકયા વગર જ ન્યાયાધીશ સાહેબે બધા જેકુતોને છોડી દીધાં. તેજ વખતે કચેરીમાં જ બધા જેકુતોએ “ગાંધી બાબાની જય” ના ગગનભેદી પોકાર કર્યા અને પછી બધા બહાર નીકળી ગયા. તેમની હાથકડીઓ તથા બેડીઓ કાપી નાંખવામાં આવી. સર્વ જેકુતો ઘણા જ હર્ષમાં હતા અને બોલતા હતા કે “ગમે તેટલો જુલમ ચાલ પરન્તુ ધન્યરો પ્રતાપ એવો છે કે “દૂધનું દૂધ અને પાણીનું પાણી” થઈ જાય છે. અંતે સત્યનો જ જય થાય છે.”

પાસે આવેલા આંખાના ઝાડ નીચે એક વિચિત્ર દેખાવ થઈ રહ્યો હતો. એક ડાસી એક ડાસાને પગે પડી આંસુ પાડી રહી હતી. ડાસો તેને ઉભી કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યો હતો; પરન્તુ તેના હાથ ધ્રુજતા હતા, અને તેની આંખમાંથી પણ પ્રેમના આંસુ વહી રહ્યાં હતાં. પછી ડાસાએ ધણો પ્રયત્ન કરીને ડાસીને ઉભી કરી; અને પછી તે બોલ્યો:— “ગાંધી બાબાનો પ્રસાદ નોંધો ? આજ મને કેદખાનામાં જ સ્વપ્ન આવ્યું હતું. ધન્ય છે ગાંધી મહારાજને !”

ડાસી:—મેં “ગાંધી બાબા”ને ૧૦ પૈસાનો પ્રસાદ ચૂકાવવાની બાબત માની હતી, તે હવે ચંદાવી દો.”

મૈકે:—“પણ પૈસા ક્યાં છે ?”

ડાસી:—“બીજા માંગીને મેં દસ પૈસા એકઠા કર્યા છે અને તે આદરને છેડે બાંધી રાખ્યા છે. પાન તથા પતાસા લેઈને હમણાં જ તે પ્રસાદ ચંદાવી દો.”

મૈકૂએ તેજ વંખતે ચાદરમાંથી પૈચાં છોડી પાસેના કંદોળની દુકાનેથી પતાસાં લીધાં અને પાનવાળા (તમ્બોળા)ની દુકાનેથી પાન લીધાં. પછી તેજ આંખાનાં ઝાડની નીચે બેસીને તેણે આંખ મીચી હાથ નેડ્યાં, અને થોડું પાણી હાથમાં લઈ સંકલ્પ મૂક્યો. આ દેખાવ બધા લોક એકી ટશે નેષ્ટ રહ્યા હતા. મૈકૂએ ભોગ આરોગાની બધાને પ્રસાદ વહેંચ્યો. પણ ત્યારે તે ડાસીને પ્રસાદ આપવા લાગ્યો ત્યારે તે પુત્રવત્સલ શોકાર્ત માતા (ડાસી)ની આંખમાં આંસુ આવ્યાં અને તેનાથી બોલાઈ જવાયું કે, “આપણા લલ્લુના નથીબમાં આ પ્રસાદ ખાવાનું લખાયેલું ન હતું !”

લખનાર:—[શ. રા. છવલલાલ એ. શંકર.]

(અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૧૬ થી ચાલુ.)

પકડાઈ ગયા.

જે ધડીયે હોટેલના માલીક સાથે ખીજ પચાત્ર રૂપિયાની નોટ વટાવવાની લાંબગડમાં કિશોર હતો તેજ ધડીયે મેનેજર સાહેબ હોટેલમાં દાખલ થયા. તે જુવાનપર શક લાવતાં પહેલાં પોતે એની વાત પરોક્ષપણે સાંભળવા લાગ્યા. પેલી નોટની પાછળ સાથુંદ સ્ટેટનો સિલ્કો નોંધ્યો. છેવટે એમને ખાત્રી થઈ કે એજ જુવાન કમ છે. નોટ વટાવી જેવો કિશોર હોટેલમાંથી બહાર નીકળવા જાય છે કે તરતજ વધારે પુછપરછ કરી વિના મેનેજર સાહેબે એનો હાથ પકડ્યો, અને બોલ્યા, “ઓ સાહુકાર, કાની નોટ વટાવે છે ?” “મહારીજ તો” કિશોરે જવાબ આપ્યો. કિશોરને ખચર નહતી કે મેનેજર સાહેબે ‘સાહુકાર’ શબ્દ અજાણ્યતામાંજ ઉચ્ચાર્યો હતો. તે બોલ્યો, “શેકજી, આપ મહાર નામ ક્યારથી. અને કેમ રીતે જાણો ? આપના દર્શનથી મહને ઘણો લાભ થયો. ચાલો કાંઈ નારતો પાણી લેશો ?” મેનેજર સાહેબ તો એના જવાબથી રતબધજ થઈ ગયા, અને મનમાં બબડ્યા, “કાના ખાખની દીવાળી ?” મેનેજર સાહેબે

પણુ- સાથુ દનાં ડગ સાથે કામ લીધું હતું એટલે કિશોરના સવાસના જવાબમાં પછાત પ્રકારે એમ નહતા તે બોલ્યા; “ન્યારથી નહે” એરિસ્ટર સાહેબના હોલમાં મહારા કોટમાંથી આડ નોટોની સાહુકારી કરી ત્યારથી! આ વાક્ય સાંભળી હોટલમાં આભુઆભુ બોડેલા પુરુષો તેમજ હોટલના નોકર ચાકરો વિસ્મય પામ્યા અને કિશોરના તો જાણે રામજી રમી ગયા! અમદાવાદમાં મેનેજર સાહેબની શાખ સારી હતી અને તેમને ધણાં ખર્ચાં આજીવનમાં પણ હતાં. તેજ ધડીએ માણેકચોકની ગેટ પર કિશોરને લઈ જઈ પોલીસને સ્વાધીન કરવામાં આવ્યો.

પછી મેનેજર સાહેબ જાનીકાંસે આવ્યા. સ્ત્રીપુરુષના ટોળા વચ્ચે તેમણે બપોરના બનેલા બનાવની વાત સર્વ કોઈ સાંભળે એ પ્રમાણે વિસ્તારપૂર્વક હાસ્યરસ સાથે કહેવા માંડી. તે દરમ્યાનમાં “ન્યારે” મહે એને “સાહુકાર” — આટલા શબ્દો પૂરા બોલે ત્યાર પહેલાં તો સ્ત્રી મંડળમાંથી કોઈનો કણ્ઠ સ્વર ધીરે ધીરે વધી મેનેજર સાહેબના ઉપલા શબ્દોને ફેરનિકાસ કરતો હોય એમ જણાયું. સર્વેનો હાસ્યરસ મંદ પડ્યો. “ઓ.....હા.....રા.....કીશે.....રે.....” ના ઉર્ગારો ઉચ્ચારી દિવાન સાહેબનાં ધર્મપત્ની ચોધાર અમુ સાથે કદમાં કરવા લાગ્યાં અને પોતાના લાડકવાયા પુત્રને તેના પિતાશ્રીના આગમન પહેલાં ગમે તે પ્રકારે મુક્તે કરાવી ઘેર લાવવા મેનેજર સાહેબને કાલાવાલા કર્યા. મેનેજરને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન હતો કે ખરેખર પોતાની નોટોની સાહુકારી કરનાર લુલક ધરમ પુરુષ દિવાન સાહેબનો પુત્ર હતો. મેનેજર સાહેબે જન્માખ આપ્યો, “મહારા! રૂપિઆમાંથી એની માતૃશ્રી માટે ખરીદ કરેલી રૂપિઆ પચાસની ચાંદીની પાનની પેટી સાથે મહે એને પકડ્યો છે, અને ગેટ પર પોલીસને સ્વાધીન કર્યો છે, એટલે હવે મારાથી કાંઈ બને નહીં.” જાનીવાસે હાજર રહેલાં ફેર પરદેશનાં સ્ત્રી પુરુષોએ પણ કિશોરની સાહુકારી વિષે સાંભળ્યું; અને તે પૈકી કોઈ એને ધિક્કારતું અને કોઈ એની દયા પણ લાવતું. દિવાન સાહેબની અધોગતિનું રુદન હજી આગળ હતું. એટલામાં પ્રજાનાર છોકરો મહારથી આવી પહોંચ્યો. તેના હસ્તમેળાપ સમયે એક ચુંદર અને કિંમતી ભેટ અર્પવાનું કિશોરે વચન આપ્યું હતું. જો કિશોરને મહારા લામના વરધોડા પહેલાં છોડાવશે નહીં તો હું પરણીશ નહીં એવી વરરાત્રીએ પ્રતિજ્ઞા લીધી અને પોતાની માંશ્રીના બોળામાં મસ્તક મૂકી તેણીના રુદનમાં લાગી લીધી. દિવાન આજ્ઞા એટલે પોતાના પુત્રનાં પરાક્રમની વાત જાણી અને પરગામમાં પણ પોતાનાં નામ પર પ્રાણી ફેરવાયું જાણી તેમને ઘણો ખેદ થયો. લામને દિવસે શાંતિ

ફેલાય તેથી તેમણે ધણી લાગવર્ગ ચેલાવી તેને જમીનપરં છોડાવ્યો. અને ફેસની બીજા કોઈ દિવસ માટે મુદત નખાવવામાં આવી. કિશોરને જાનીવાસે મોકલવામાં આવ્યો. અને દરેક જણુ સાજનની તૈયારી કરતા હતા ત્યારે કિશોર પોતાના મિત્રના લમના હસ્તમેળાપ પ્રસંગે બેટ આપવાની ચીજના પૈસા મેળવવાની તૈયારી કરતો હતો. એટલામાં નડીઆદના કોઈ જમીનદાર સાજનમાં જતાં પહેલાં મહોદું ધોવા ત્યાં આવી મહોંચ્યા. તેમણે પોતાનો કોટ પાસેની ખાંડીપર બેરબ્યો અને બાયરૂમમાં મહોં ધોવા ગયા. બાયરૂમમાંથી બહાર નીકળી કોટ પહેરી ગજવામાં હાથ નાંખવા જાય છે કે તરતજ રૂ. ૪૦ ની નોટો ગૂમ થયેલી જણાઈ. સાજન ભરાઈ ગયું હતું. એટલે તે બારોબાર તેમાં સામેલ થયા. વરધોડામાં ચાલતા ચાલતા નેમણે તેમના મિત્ર સાચુંદના મેનેજર સાહેબને આ વાત કહી અને જેના પર એમને શક હતો તેનું પણ વર્ણન કહી સંભળાવ્યું. મેનેજર સાહેબને ખાત્રી થઈ કે પોતાની માફક તેમના મિત્ર પણ પૈસા સુસિક્ષિત ઠગના સપાટામાં આવ્યો છે. પરંતુ પોતાના બનાવથી તેને બરાબર શિક્ષા મળશે એમ સમજી તેમણે જમીનદાર સાહેબની વાત મરફરીમાં ઉડાવી દીધી. વરરાજને મળેલી સર્વ નોટો પૈકી કિશોર તરફથી મળેલી બેટ ઉત્તમ પ્રધારની હતી, અને તેથી તેને દરેક જણે શાખાથી આપી હતી.

સંજ.

મુદતને દિવસે કચેરીમાં દંડમ ચાલવાથી કિશોરને સંજ મંજુરી સાંચે જો મહિનાની સંજ થઈ. આ બાબતમાં દિવાન સાહેબ બિંદુલ વચમાં પડ્યા નહિ, અને ‘એ રસ્તે છોકરો મુધરશે’ એમ સમજી જન વાળ્યું. પરંતુ પોતાની ધર્મપત્નીને તો પુત્રનો વિયોગ અસહ્ય લાગ્યો. પુત્રને સાંબરમતી જેલમાં વિદાય કરી પતિ પત્ની ધરમપુર આવ્યાં. લોકમાં તેમજ રાજ્ય દરબારમાં શું મહોદું બતાવવું એમ સમજી દિવાન સાહેબે એક મંદીનાની રજા લીધી. એ પોતાના જંગલની આબુઆબુની જગ્યા સિવાય કવચિતેજ બહાર જાવા કરતા હતા. પંદર દિવસ પુરા નહીં થયાં હોય એટલામાં પતાશ્રીને કહીને બંદીખાનામાંથી છોડાવવા સંબંધી કરુણાજનક પત્ર કિશોરે માતૃશ્રીપર લખ્યો. જેમાં ચોડાંક વાક્યો નીચે પ્રમાણે હતાં:-

“મહારાથી જેલનું અધરું અને લારું કામ થઈ શકતું નથી. હું દિવસે દિવસે સુઝતો જાઉં છું અને હવે લાખો સમય નહીં જીવી શકું એમ લાગે છે. માટે જો તમારા પુત્રને જીવતો જોવાની ઇચ્છા હોય તો પિતાશ્રીને સમજાવી મળે આ યમપુરીમાંથી મુક્ત કરાવશો.” તેથીએ ચોધાર અથ્રુ

સાથે દિવાન સાહેબને પોતાના પુત્રને કમોંતમાંથી બચાવવા કહેવા માંડ્યું. પરંતુ, દુનિઆદારીના અતુલની દિવાન સાહેબ પોતાના પુત્રના પેચ અને દગલબાજીથી ચક્ષાયમાન થાય એ હવે અશક્ય હતું. તેમણે પોતાની સ્ત્રીને દાખલા આપી 'ધણી સમજવી અને કહ્યું, "સંતાનને મારણું એ ઘાતકીપણું છે પરંતુ તેમને ખોટાં લાડ લડાવવાં એ અધાર પાપ છે," પણ તેણીએ પોતાની સ્ત્રીહઠ છોડી નહીં. "જે આજ માંજ સુધીમાં મહારા પુત્રને છોડવવાનાં પગલાં નહી લેશે તો હું મહારાજ પ્રાણ સજા અને પુત્રના અને મહારા અવસાન પછી દોષ નહીં પરણી લાગીને તેની સાથે તહે સુખેથી મહાજાને." આ પ્રમાણે તેણીએ સુલકંદ અવાજે મ્હેણું માર્યું અને પેઢિપોક મુકી રડવાનું શરુ કર્યું. દિવાન સાહેબથી આ વચનો મહી શકાયાં નહીં. જે અન્યતરને ન્યાય અર્પવામાં પ્રમાણિકતા અને તદ્દશતાનો સદુપયોગ કરે તેજ પોતાના કાર્યમાં એથી ઉત્ક્રંદ કરે તો લેકો શો અભિપ્રાય માટે? એક બાળુ પુત્રના પેચ અને અર્ધાંગનાની મરણુની ધમકી અને ખીજ બાળુ પોતાની સાખ. જે પ્રમાણે મરણુશબ્દાએ પડેલા પુરૂષનો જીવ અકળાય તે પ્રમાણે દિવાન સાહેબનો જીવ અકળાવા લાગ્યો. 'હવે શું કરવું?' તેની તેમને કાંઈ સજા પડી નહીં. તે દિવાનખાનામાં આમતેમ આંટા મારવા લાગ્યા. હજી પોતાની સ્ત્રીનું રુદન અને ધમકી-ભરેલાં વાક્યો ચાકુજ હતા. છેવટે તેમણે ધ્રુજતે હાથે અમદાવાદના પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડન્ટ પ્રર તાર કર્યો, અને પોતાના પુત્રને જેમ અને તેમ બોલી મહેનત-મજુરી કરાવવા વિનવ્યું; અને પોતાના પુત્રનો કેસ ફરી તપાસવા માટે મુંબાઈ હાઈકોર્ટ પર અપીલ પણ કરી. મુંબાઈમાં વકીલ-સૌલીસીટરની પાંજળ અગાધ પૈસો અર્થી અને તે ઉપરાત વગસગ ચલાવી પોતાના પુત્ર માટે બે વર્ષની જામીનગીરી અપાવી, એક મહીનાની સજા માફ કરાવી અને ભારે દંડ ભરી તેને જલમાંથી મુક્ત કરાવ્યો. પરંતુ આ બનાવે દિવાન સાહેબ પર સખ્ત ફટકો માર્યો, અને તેમણે દિવાનગીરીમાંથી રાજીનામું આપ્યું. કિશોર પર સખ્ત જામો રાખવામાં આવ્યો, અને બે વર્ષ સુધી ધરમપુર અને વલસાડ સિવાય બહાર ક્યાંય ન જવા માટે ફરીથી દિવાન સાહેબે હુકમ કર્યો.

માર ફરત.

હજી લાગ્યેજ અદારેક મહિના પુરા થયા હશે ત્યાર પહેલાં તો બહાર નાસી ફટવા માટે કિશોરે શિકાર શોધવા માંડ્યો. તે અરસામાં મુરતમાં અરુણોદયનો પહેલીજ વાર તદ્દન નવો ખેલ પડ્યાનો હતો જે જોવા તેનું

મન આકર્ષાયું. ધરમપુરથી તે જાનોજાનો નાસી છૂટ્યો, પણ સુરતઃસ્થેશન પર તેના કાકાની દૈવયોગે તેના પર નજર પડી. કિશોર પર બે વર્ષ, માટે સખ્ત જામો. રાખવાનો હતો એ વિશે સર્વે સર્ગી વહાલાં જાણતાં હતાં. તેમણે તેનો હાથ પકડ્યો અને પોતાને-મકાને લઈ ગયા. તેમણે તેને રાત્રે બહાર ન જવા ફરમાવ્યું, અને તેના બદલામાં પોતાની સાથે રમતગમતમાં વખત પસાર કરવાનું કહ્યું. પરંતુ તે બિચારાને ખબર નહતી કે અરુણોદયનો નાટક જોવાનો કિશોરનો નિશ્ચય પહેલેથી થયેલ. ચૂક્યો હતો. તે સમયે ધરમાં તે બન્ને સિવાય કોઈ હતું નહીં. કિશોર હવે અકળાયા લાગ્યો. જે પ્રમાણે કોઈ બિલાડી પોતાને નાસવાનો માર્ગ ન જણાવી પૂરનારે વ્યક્તિ તરફ તરાપ મારે અને પછી મુક્ત થાય તે પ્રમાણે કિશોરે પોતાના કાકા પ્રત્યે ધસારો કરી તેમના પેટમાં છરી ભોંકી પોતે નાટકશાળા તરફ રવાના થયો. કિશોરે એમ ધાર્યું કે પોતાના કાકાથી પરલોકવાસી થઈ ગયા હશે, પણ એની ખાતરણા સત્ય નહતી. તેમને પ્રાણુધાતક ધા થયો હતો અને તે અર્ધાએક કલાકમાં આ કાની દુનિયા ત્યજશે એ નક્કી કર્યું હતું. તે હજી કુંવારા હતા ને સિતારના શોખીન હતા એટલે રાત્રે મિત્રમંડળ બેસી છરી બે ઘડી મજા કરતા. કિશોરના ગયા બાદ થોડીવારમાં તેમના બે મિત્રો નિયમસર આવી પહોંચ્યા. પોતાના મિત્રને લોહીલુહાણ અવસ્થામાં પડેલા જોઈને પેલા મિત્રો તો અચંબાજ પામ્યા. તેઓએ પાણી છાંટ્યું જ્યારે કિશોરના કાકાથીએ શુદ્ધિમાં આવી અચકાતા અચકાતા ઉદ્ગારો—મા...રા.....ભત્રી.....જા.....એ.....મા.....રું.....ખૂ...—કાઠી. દેહ. છોડી. આજ્ઞા અપૂર્ણ પૂરાવા પર પૂર્ણ વાત મેળવવી એ તેમના મિત્રોને અસહ્ય લાગ્યું. તે બે પૈકી એક સ્ટેશન પર દોડ્યો અને બીજાએ પોલીસને ખબર આપી. કિશોરનું નામ શેરીએ શેરીએ જાહેર હતું એટલે તેને ઓળખવાનું અથરું ન હતું. નાટક પૂરો થાય ત્યાર પહેલાં જો સ્ટેશને ગયો પણ જેવો પ્લેટફોર્મ પર દાખલ થાય છે કે તરતજ પેલા મિત્રે તેમજ પોલીસે તેને પકડ્યો. હવે કિશોર છૂટે એ તદ્દન અશક્યજ હતું. “સાહુકારે પોતાના કાકાનું ખૂન કર્યું અને પકડાયો” ના સમાચાર બીજે દિવસે સવારના આખા સુરત શહેરમાં પ્રસરી ગયા. તેના ખાખાપર પરમાત્મા સાર જણે તાર વાંચતા વાંચતા દિવાન સાહેબનું હૃદય ભરાઈ ગયું. અને પોતાના નાનાભાઈનું પોતાના પુત્રનેજ હાથે ખૂન થયું જાણી એમના હૃદય પર સખ્ત અસર થઈ. તેમને આંકડી આવી અને તે સ્વર્ગલોક પહોંચી ગયા. દિવાન સાહેબના મરણના સમાચાર સુરત શહેરમાં પણ પ્રસિદ્ધ થયા. હવે

કેશોરને ફાંસીની સજા થઈ. 'કિન્તુ' પોતાની માતાશ્રીને છઠ્ઠી ધડીએ મળવાની એનાં ઉત્કંઠાને અમલદાર વર્ગે ટેકા આપ્યો અને પોલીસના પહરા નીચે બારેબાર અમદાવાદ લઈ જવાનું પોલીસને કહેવામાં આવ્યું. માતાપુત્રનો મેળાપ.

પિતાશ્રીના મોતના સમાચાર જાણી કિશોરનામાં કાંઈ અસૌક્રિક ચેતનની પ્રાપ્તિ થઈ. તેનું મુખ કચ્છ બનવાને જઈલે કોધથી અગ્નિ જેવું લાગ્યું થઈ ગયું. તેનાં ચક્ષુમાંથી અશ્રુનું એક જિંદુ પણ ટપક્યું નહિ; પરંતુ તેનું અંતઃકરણ તેની માતા ઉપર જળી રહ્યું હોય તેમ દેખાતું હતું. સાગરમતી જેલના કંપાઉડમાં માતા પુત્રનો મેળાપ કરાવ્યો. જેલરની સમક્ષ પુત્રની દયા બોધીને માતા મોટેથી રોઈ પડી; પણ કિશોર તો વાઘની પેઠે ધુરડીને બાંધ્યો, “હવે રૂપ છે શું કરવા? તારાજ પ્રતાપે મારી આ દશા થઈ છે, તેના કાંઈ ખ્યાલ કરે છે? તે દિવસે તે મને સીસોડી મોરતાં અટકાવ્યો હોત કે ત્યારપછીનાં તેવાં મારાં કામને ઉત્તેજન આપ્યું ન હોત તો આજ આવી સ્થિતિ ન થાત. માટે હવે રડવું નકામું છે.”

તેની માતાથી તો કાંઈજ બોલાયું નહિ. પણ પોતાની જૂલનો તેને ખસ્તાવો હવે થતો હોય તેમ સ્પષ્ટ દેખાયું.

કરકંસર--પૈસાદાર કેમ થવાય ?

મળેલેખક--“સદ્ગત ન,” “કર્તવ્ય” વગેરે ગ્રન્થોના કર્તા—

ડૉ. રુમાઈદસ. આ પુસ્તકમાં પૈસા મેળવવા માટે વ્યવહારમાં ઉપયોગી ચંપ શેકે તેવાં મૂલ્યવંધુશાસ્ત્રને લગતા વિષયોની ચર્ચા અનેક દાખલા દર્શાવે સાથે કરી છે. પાકું છીંટનું પુંકું, ઘનામ-લાઇબ્રેરી માટે મંજુર થયું છે; કામત રૂ. સવા.

આ પુસ્તકમાંનાં પ્રકરણો:—

૧ પરિશ્રમ.	૯ નાની નાની વસ્તુઓ.
૨ કરકસર કેવી રીતે કરવી ?	૧૦ નાની અંબહપેટી.
૩ ટુંકી નજર.	૧૧ શેક અને નોકરનો સંબંધ.
૪ ધન બચાવવાના ઉપાય.	૧૨ ઉડાઉપણું.
૫ ઉદાહરણ.	૧૩ કંઈ-દેવું.
૬ દ્રવ્ય બચાવવાના નિયમો.	૧૪ ધન તથા દાન.
૭ વીમા કેપનીઓ અને સંદકારી મંડળીઓ.	૧૫ નિરાગી ઘર.
૮ સેવિંગ બેંક.	૧૬ સુખી જીવન.

આ પુસ્તક દરેક ઘરમાં અને પુસ્તકાલયમાં જરૂર રાખવા લાયક છે.

લખો:—જીવનલાલ અમરશી મહેતા;

પીરમશરોડ;—અમદાવાદ.

સ્ત્રીશિક્ષા સંબંધી પ્રયાસ.

૨૧. મોતીલાલ અમીને નીચેના પત્ર ચરોતરમાં ફેલાએક ગૃહસ્થો પર મોકલ્યો છે. તેમનો પ્રયાસ અભિનંદનીય છે. તે ઉપરથી અન્ય સ્થળે પણ આવા પ્રયાસો થાય તો સારું.

મુજા લાઇ,

કન્યાકેળવણીના અને સ્ત્રીકેળવણીની આપણે હિમાયત કરીએ છીએ પણ એ દિશામાં આપણે કંઈ ખાસ પ્રયત્ન કર્યા નથી. આપણી બહેનો દીકરીઓ તેમજ ગામની અન્ય બહેનો માટે આપણાં ગામોની કન્યા-શાળાઓમાં છટ્ટા ધોરણ પછીના આગળના વર્ગો, વા પુખ્ત ઉંમરની સ્ત્રીઓ માટે બપોર પછીના વખતમાં બે ત્રણ કલાક પ્રસ્તિકાદારા વા ગૃહઉદ્યોગદારા વિશેષ જ્ઞાન મળે તેવા વર્ગો, સંઘબળ વિના આપણે ના પણ ચોજી શકીએ, પણ આપણને સહજ ઇચ્છા હોય તો આપણી કન્યાશાળાઓમાં ચોથું, પાંચમું વા છઠ્ઠું ધોરણ લણી અભ્યાસ છોડી દીધો હોય તેવી આપણા કુટુંબની વા ગામની બહેનોને નિયમિત રીતે વાચનનાં સાધનો પૂરાં પાડી વાચનદારા તેમના જ્ઞાનમાં વધારો તો જરૂર જ કરાવી શકીએ. એકાદ બાઈની આ પ્રકારની ઇચ્છા હોય તો પ્રમાદ વા મંદ ઉત્સાહના કારણે તે ઇચ્છા મનમાં ને મનમાં રહી જાય અને તેનું કંઈ પણ ફળ ન. પણ આવે એ સત્ય છે. પરંતુ આ દિશામાં સંઘબળથી કંઈક નિયમિત, વ્યવસ્થિત, ચોક્કસ અને સતત પ્રયત્ન થાય તો સારી અને સાચી પ્રગતિ થઈ શકે એમ હું ખાતરીથી માનું છું. માટે હાલ તુર્ત ત્રણ વર્ષ માટે નીચે જણાવ્યા પ્રમાણેની એક યોજના* આપના સમક્ષ રજુ કરું છું. *તે આપ વાંચી વિચારી પસંદ કરો તો આપના કુટુંબમાં બાળક વા સ્ત્રી વા બંનેને ઉપયોગી જ્ઞાન દર માસે નિયમિત રીતે મળે તે માટે રૂ. ૫૦ સાથેના પત્રમાં સવિસ્તર હકીકત લખી મારા તરફ મોકલી આપશો. જેથી સ્ત્રીબોધ માસિક તા. ૧-૧-૨૫થી ત્રણ વર્ષને માટે શરૂ કરાવવા હું તજવીજ કરી શકું.

મિત્રો અને સ્નેહીઓને આ યોજના મોકલવા વા મને તેમનાં નામ સૂચવવા વિનંતિ કરું છું.

રામજીમંદિર, પંચિત્રકપાઈ,
વડોદરા તા. ૨૬-૧૨-૨૪.

} મોતીલાલ નરસિંહલાલ અમીન.

રાજનગરનું રત્ન.

(ચાલુ વાર્તા.)

(લેખક:—બહેન જડાવખાઈ વીણ.)

[અનુસંધાન ગયા વર્ષના ૫૪ ૪૪૬ થી.]

પ્રકરણ ૧૫ મું.

દુઃખી નલિની.

... શેઠ કાન્તિલાલે વિચાર કર્યો કે આનો મારી ઉપર ઘણો ઉપકાર છે. પણ હું ઉપકાર માતું છું તેમ તેમ એ વધારે ક્ષાટ્યો છે. માટે જેમ તેમ સમજાવી તેની કાંસ કાઢવી. આવા વિચાર થોડો જોડ્યો, “વિલાસચંદ્ર, તમે આજની પેઠે કાલે ગંભીર બન્યાં હોત તો પાછા જવું પડત નહીં. પણ થઈ તે થઈ જોલ તું શું માગે છે ? કેટલા પૈસા માગે છે ?” વિલાસ તો આજે શાંત રહેવાનો નિશ્ચય કરીને જ આવ્યો હતો. તેથી હસીને જોડ્યો, “ઓપણી ભુની, મિત્રતા અને મેં બળવેલું કામ સંભારી ભુઓ. તેના બહલામાં મને ધક્કા મળ્યા. પછી આપને આપો. તે તમારી ઉદારતા. ગઈ કાલનો હું ભુખ્યો છું, રાત્રે ઉઠ્યો નથી. આવો જવાબ દો. શું આપો છો ?” કાન્તિલાલે તરત નોકરને જોડાવી ચઢા મેનાસ્તો મંગાવ્યાં, અને ખાવા કહ્યું. વિલાસે તો નિકાલ થયા પછી જ ખાવાતું કહ્યું. હવે કાન્તિને લાગ્યું કે પૈસા આપ્યાં-વિના આવે તેમ નથી. તેથી પાંચસો રૂપિયા આપ્યાં ને કહ્યું, “લે તું રાંછા થા.” વિલાસે હાથમાં નોટો લઈને ગઈ.

પાછી ટેબલ ઉપર મૂકીને બોલ્યો, “શું તું મારી કિંમત કરે છે ? આટલાનું વ્યાજ કેટલું આવશે ? અને વટોવી ખાતાં કેટલો વખત પહોંચશે ?”

કાન્તિ કહે, “ત્યારે તને શું લેખેએ છે ?” મોઢથી કહે, પણ મને પગલાં નહીં. ”

વિલાસે જણાવ્યું, “મારે એક ઘર લેવું છે. તું ધનવાન ને વાડી બંગલાવાળો થયો ત્યારે મને એક નાનું સરખું ઘર તો લેખેએ કે નહિ ? અને પછી મારે ખાણું શું ?”

કાન્તિલાલને આ વાત કાંઈક નજરમાં ઉતરી ને તે બોલ્યો, “એકાદ ઘર ખોળી કહાડ તેની કિંમત જે બેસે તે હું આપીશ. હાલ આમાંથી ખાજે. હવે તને અહીં કાવશે નહીં, માટે તારે રહેવાની કોઈ જગા ખોળી કાઢવી પડશે.”

વિલાસને ગળે આ વાત ઉતરી તેથી રજા લઈને ગયો.

કાન્તિલાલે એક નીચાં શ્વાસ મુક્યો, “હાશ ! હવે પીડા ગઈ.” આમ ગડબડતો તે દીર્ઘનિશાનામાં લટાર મારવા ગયો એટલામાં બેની વાટ જોતો હતો તે નોકર આવ્યો અને એક ચીડી શેઠના હાથમાં મુકી. તરત શેઠે ઉઠેલી, વાંચીને ગજવામાં મુકી તેરત કપડાં બદલ્યાં ને જગા ઉપડ્યા. જોતજોતામાં ગાડી શેઠ મોતીલાલને બંગલા આગળ આવી પહોંચી. ઉતરીને ઘરમાં ગયાં પહેલેથી ખજાર આપેલી હોવાથી શેઠ વાટ જોતા જ બેઠા હતા. કાન્તિલાલે બેઠક લેતાં જ પુછ્યું, “કેમ, પછી તમારી મરજી શી છે ? કાંઈ વિચાર નક્કી થયો ?”

“મારો વિચાર ? મારો વિચાર તો નક્કી જ છે. પણ નલિની મોને” તેટલી જ વાર છે. ઘણું કરી એ પણ માનશે જ, કારણ એનો બેની સાથે વિવાહ કરવાનો વિચાર હતો તે તો કોઈ દૂર દેશાંવર ઉપડી ગયો છે. તમે એને મળીને જ એની સાથે પરિચય પાડતા રહેશો તો તમારી લાયકાતનો અનુભવ થતાં જ એ માની જશે. હવે તે કામ તમારું છે.”

“હીક ત્યારે હવે એ કામ હું માથે ઉપાડી લઉંશી તો પણ હાલ એમને અહીં બોલાવશે તો હીક પડશે.”

હો ! બોલાવું : હ, પણ પછી પેલાનું કેમ કહ્યું ? મારા શેરોનો લાવ છેક ઉતરી ગયો છે. તમારા કહેવોથીજ મેં તેમાં નાણાં રોક્યાં, અને તેમાં મને આખીસ હજારની ખોટ પુરવી પડશે. હાલ મારાં નાણાં પહોંચી વળે તેમ નથી. તમે હાલ મને આખીસ હજાર રૂ. આપો તો તમને કાંઈ ખોટ નથી. તે દિવસ તમે મને ચાર દિવસમાં જ આવવાનું કહેતા હતા. તેનું શું કહ્યું ?”

કાન્તિલાલ હવે પુરો પૈસાધડુ થયો હતો. જો કે પોતાની મોજમાં વાપરવા ચુકતો નહોતો, પણ કોઈને કમ્મી ઉંચકીને અપાતી નહોતી. આ વખતે ધર્મસંકટ આવ્યું હતું. પૈસાની ના કહેતાં જ મોતીલાલ છટકી જાય ને નલિની હમ્મશની જાય. તેથી વિચાર કરી કાન્તિલાલ જોડ્યો, “શેઠ, આ રકમ કાંઈ નાની સુની નથી. તેમ જ તમારી પાસે કાંઈ મીલકત લખાવી લેવાનો પણ વિચાર નથી. જો નલિની લગન માટે હા પાડે, વેવિશાળ નક્કી થાય, તો હું તે પછી આપવા તૈયાર છું.”

“હું ! ત્યારે નલિનીના જ હાથમાં બધું છે.” શેઠ મનમાં બળકડ્યા, ને કહ્યું, “જુઓ તમે રકમ કામ થયે આપવા કંબુલી છે.” શેઠ ઉઠીને ઘંટડીની ચાંપ દણાવી નલિનીને બોલાવવાનો હુકમ નોકરને કર્યો. નોકર થોડી જ વારમાં પાછો આવ્યો ને જોડ્યો, “સાહેબ, જન તો નીચે બાગમાં ફરે છે. તેઓ કહે છે કે, માંડે માયું દુઃખે છે ને હમણાં ફરવાની જરૂર છે.”

શેઠ ને નલિનીના જ પિતા હતા તે આ બોલવાની રીત મનમાં સમજી ગયા છતાં હવે એમણે માથાની ફરેલી છોકરીને બંજમેરીથી ઠેકાણે લાવવાનો વિચાર કર્યો. દારણ પૈસાની ખોટર આંખ રૂ જાય તેમ હતું. તેથી પોતાનું હથીયાર કાન્તિલાલને જ તેમણે બનાવ્યો. તેમણે કહ્યું, “કાન્તિલાલ, ત્યારે તમે જ બાગમાં એને મળો તો ઠીક પડશે.” કાન્તિલાલ ઉઠીને બગીચામાં જ્યાં નલિની ફરતી હતી ત્યાં ગયો.

કાન્તિલાલે બાગમાં નલિની સાથે ફરવા માંડ્યું અને આડી અંબળી પાંત કરતાં કરતાં પોતાનો ખાસ પ્રસંગ લાવતાં કહ્યું,

“ નલિની, તમે ઘણાં ડાહ્યાં છો છતાં તમે તમારા પિતાની સગવડ કે સુખ વિચારતાં નથી. તેમની તળીયત દિવસે, દિવસે નળણી થતી જાય છે. મને લાગે છે કે તેમને કોઈ માનસિક દુઃખ છે. તમે શું ધારો છો ? ”

નલિની આ બોલવાનો મર્મ સહેજેજ સમજી જઈને બોલી, “ કાન્તિલાલ, તમારી ભુલ છે. હું તેમની સેવા આકરી કરું છું. એમની મરજી સાચવું છું. એમનું માનસિક દુઃખ પણ હું જાણું છું. તેઓ હાલ પૈસાની તંગાસમાં છે અને તે માટે હું તેમને ઠઠું છું કે મારું નસીબ મારી પાસે છે. અમારા પાંચ માળાં ને છઠાં ખંગલો છે. રોકડ નાણાં રોકાઈ ગયાં છે. તેથી એકાદ માળો વેચી નાખવા મેં ઘણી વખત તેમને કહ્યું છે, કારણ મારે એકલીને જ માટે આ મીલકત ઘણી છે. પણ તેઓનાં જીદી સ્વભાવને લીધે જ તેઓ દુઃખી થાય છે. ”

આ સ્ત્રીને સરજ મનની વાત કાન્તિલાલ આગળ નલિનીએ કરી તેથી કાન્તિ જરા શું ચવાયે. તે હવે પોતાનો મર્મ ખુલ્લો કરતાં બોલ્યો, “ ભુલ્યો, સ્થાવર મીલકત અનામત રહે અને નાણાં મળે તો શું ખેર ? તેમાં માત્ર તમારી સંમતિની જરૂર છે. તેથીજ તમારા પિતા તમને બોલાવતા હતા. ”

નલિની આશ્ચર્યથી બોલી, “ મફતનાં નાણાં ક્યાંથી મળે અને તેમાં મારી સંમતિની જરૂર ! એવાં નાણાં કોણ આપે ? ”

કાન્તિને હવે ચાકખી રીતે કહેવાની ફરજ પડી. તે બોલ્યો, “ નલિની, તમે મારો હાથ કબુલ કરો પછી મારાં નાણાં તે તમારાં જ છે. તમારા પિતાનું દુઃખ ટાળવાનો આ રહેલો ને એક જ રસ્તો છે. ” આટલું કહી કાન્તિ જવાણની રાહ જોઈ ઉભો.

નલિનીને હવે ઘણા દિવસની પિતાની ખટપટની અંધારીનો પડદો ખસી ગયો. થોડી જ પળમાં તે પિતાના ને કાન્તિલાલના વિચારો સમજી ગઈ, ને પછી હીંમતથી ને ત્યાગવૃત્તિથી એક પાઈનાં પણ ઉપકારની દરકાર કર્યા વગર તે બોલી, “ કાન્તિલાલ,

મારા સાટામાં મારા પિતા પૈસા લેતા હોય તો મને તેમનાં વારસાની એક પાછ પાછું ભેગતી નથી. જો તમારે પૈસા ખર્ચી મને ખરીદવી હોય તો માફ વેચાણ કરવાનો તેમને હક નથી. હું કુંવારી રહીશ. માફ વચન હું તમને કહી ચુકી છું. હવે કંઈ કહેશો નહીં. મારે પરણવું કે કુંવારા રહેવું તે મારા મનની વાત.”

કાન્તિલાલ બોલ્યો, “પોતાના પિતાની ખાતર તે વચન તોડવાની અડચણ નથી. મારે તમને પછસા આપી ખરીદવાં નથી. હું જ્યારથી તમને પહેલાં મળ્યો ત્યારથી બુધ ને ઉંઘ મેં તજી દીધાં છે. હું કરોડપતિ થઈ તમારે ત્યાં અચડાઉં છું, તે તમારે જ ખાતર. ભલે તમારા પિતા પાસે જ્યારે પછસાની છુટ થાય ત્યારે મને પાછા ગણી આપે તો મને ના નથી. તમે વિચાર કરી જોજો.”

કાન્તિલાલ પોતાના સ્વાર્થની વાત કર્યે જતો હતો ત્યારે નલિનીની આંખમાંથી આંસુ ખરતાં હતાં. તે સ્વગત બોલી,
“બાળમિત્ર ! તું ક્યાં ગયો ?”

વાત પુરી થઈ ને કાન્તિ નલિનીનો જવાબ લેવા આતુર હતો ત્યારે નલિનીએ રૂમાલમાં આંખો ઢાંકી દીધી ને બોલી, “કાન્તિલાલ, હવે તમારી વાત પુરી થઈ હોય તો હું રજા લઈશ. અત્યારે મારા જીવને મુખ નથી. તમે પ્રથમથી જ જાણો છો કે હાલ હું કંઈ કહી શકતી નથી. સલામ.” આટલુંજ બોલી નલિની ચાલતી થઈ ને પોતાના ખંડમાં જઈ બેઠી, જ્યારે કાન્તિ વિચારમાં ને વિચારમાં ત્યાં જ ઉભો રહ્યો. નલિનીનું દૃઢતાથી ભરેલું બોલવું સાંભળી તે દીંગ જ થઈ ગયો, અને “આ સ્ત્રી ભવિષ્યમાં આવી બેઠરકારપણે રહે તો કેમ અને ? પણ ના, જ્યારે એ મારા ઘરમાં આવશે, મારી રત્ન છત જશે, મારી તરફથી જ્યારે કપડાં અને હાગીનાનો વરસાદ તે ઉપર વરસશે ત્યારે તે એની મેળે જ નરમ બની જશે. હમ્મ એણે મારા વિલાસમાં ભાગ લીધો નથી ત્યાં મુખી, તે છેતરાશે.” આમ

વિચારતો, કાન્તિ ગાડીમાં બેસી, ચોતાને ઘેર ગયો. જતાં જતાં એક નોકરને ચીઠ્ઠી આપતો ગયો. ને કહ્યું કે, “ મોતીલાલ શેઠને આપજે. ”

પ્રકરણ ૧૬ મું.

દેવી પ્રેમ.

સાવિત્રી સ્વધામ પહોંચી ને એકલી વસુને સત્યેંદ્રના હાથમાં સોંપી ગઈ. વસુ વસતિમાં ઉછરેલી હતી તો, પણ તેને માણસોના ઝાઝા પરિચય નહોતો. તેણે પુસ્તકોમાંથી ને નવલકથાઓમાંથી સંજ્ઞા અને દુર્જન માણસોના પરિચયનો અનુભવ લીધો હતો. એની આ કસોટીમાં સત્યેંદ્રને સંજ્ઞાની ઉચ્ચ પદવી આપી હતી, તો પણ તે શું ચવાતી તેનું કારણ બીજું કંઈ જ નહીં, પણ આ પવિત્ર હૃદયના માણસને તે પોતાના સ્વાર્થને માટે છેતરે છે. આ એનું મોટું દુઃખ હતું. એક નિઃસ્પૃહી માણસને દર પળે છેતરવાનું પાપ એને સાંભળું હતું. ખંરી હેંકીકત કહી દેવાને વિચાર કરતી ને પોછો ફેરવતી, આવી રીતે કેટલાક દિવસો વીત્યા. તેઓ એક નાના પાંચ છ વર્ષના બાળકની પેઠે સવારમાં ઉઠતાં, ખાતાં, હસતાં, બોલતાં, ફરતાં, અને રાતે સુતાં. તેઓનું દીકરું બરેબર એક જ બન્યું હતું. તેમાં જરા પણ પાપ નહોતું, પણ વસુનું હૃદય તો પાપી હતું.

એક સાંજે તેઓ ફરતાં ફરતાં થાક્યાં ને એક ઝાઝ નીચે વિસામો લેવા બેઠાં. તેઓની વાતો ખુટતી નહોતી. પણ આજ સુધી વસુએ વાતમાં પણ ચોતેસી છે એવો ઇસારો કર્યો નહોતો. તેઓ વાત કરતાં કરતાં એક જુના પ્રસંગ ઉપર આવ્યાં. વસુએ કહ્યું, “ બધું બંદ પણ તમે મારી માને મળવા બંદી આવવા શા માટે ના કહેતા હતા ? ”

સત્યેંદ્રનું મુખ જ, હંમેશાનું હંસમુખ હતું તેણે માં મલકાવતાં કહ્યું, “ મારા પિતાને કોણનાણે શ્રી ભતિપર ઘણી ચીઠ

હતી. તે વાતમાં ને વાતમાં જોડી જતાં કે સ્ત્રીનો વિશ્વાસ કરવો જ નહીં. તેઓ મંરણકાળે પંજુ મને એમ જ કહી ગયા હતા.”

વસુએ કહ્યું, “ત્યારે તમારો અનુભવ કેવો છે? તમે મારી માનો અનુભવ કર્યો. તેમાંથી શું નીકરે આવ્યું? અને પોતાની માની પાસે આપણે ઉછરીએ, રહીએ, ખાઈએ, પીએ; તો તેના વગર કેમ ચલાવી શકીએ?”

સત્યેન્દ્રે કહ્યું, “હવે કોઈ સ્ત્રી અહીં નથી તો ‘પણુ’—વચન પાળવાનો વાંધો નથી. તોપણ હું મારા પિતાની વિરુદ્ધ તો નથી જ.”

“ત્યારે તમે કોઈ સ્ત્રી સાથે રહી શકો નહીં?” વસુએ પુછ્યું.

સત્યેન્દ્રે દૃઢતાથી કહ્યું, “ના. હું મારા પિતાનું વચન પાળું.”

વસુ ઘણી નિરાશ થઈ. તેણે સત્યેન્દ્રના ખંભા પર મીથું નાખી દીધું; ને તે જોડી, “તમને અનુભવ થાય કે તે સુલક્ષણી છે તોપણ નહીં?”

સત્યેન્દ્રે વસુના થરથરતા હાથને પોતાના હૃદય સાથે દાખ્યો ને જોડ્યો, “વસુ! તું ડુંખી નહીં થા. હવે તેમાંનું કોઈ નથી. તારી માતા મરી ગઈ. કદાચ તારી માતા માટે અપમાન થયું લાગતું હોય તો માફ કર. તું રડ નહીં. તારે મોઢુંકે મોઢું દેવું ઉદાસીન બની રહ્યું છે? તારા કુમળા હાથ થથરે છે. હૃદયે જોરમાં ધડકે છે. હું તારે માટે તું કહે તે કરવા તૈયાર છું. મારો જોલ મિથ્યા નથી, સાચો છે.”

આ શબ્દો સાંભળવાથી વસુને જરા હિંમત આવી. તે ત્રણ ખસીને આઘી બેઠી ને જોડી, “ત્યારે મારે ખાતરે મોઢું કરે. તે એવું કે એકાદ વડાણ લાવી મને અહીંથી કોઈ રીતે જંગાએ વિદાય કરે.”

આ સાંભળતાં સત્યેન્દ્રને જાણે વીજળી પડી હોય. તેમ માંચકો આવ્યો ને તે જોડ્યો, “શું વસુ! તું અહીંથી જશે? અને એકલો સુકીને?”

વસુએ ધીરજથી કહ્યું, “હા હું અહીંથી જઈશ. જવો

તમારે શ્રીઓ સાથે નહીં રહેવાનો નિશ્ચય છે. તેવો જ મારો પણ છે. એટલે હું ખીજું શું કરું ?”

સત્યેદ્રે વસુને પોતાની પાસે ખેંચતાં ને પોતાના હૃદય સાથે દાખતાં કહ્યું, “વસુ ! તું તારો નિશ્ચય ફેરવ; મને હુખી નહીં કર. કોઈ તારા સ્નેહીની પાસે તને જવાની મરજી હોય તો હું તને મોકલીશ.”

વસુને હવ વધારે હીમત આવી. તે બોલી, “હું શ્રી હોઉં તો શું તમે મને તમારી સાથે રાખો ખરા કે ?”

સત્યેદ્રે હજી પણ મશ્કરીમાં જ વસુ બોલે છે એમ ધાર્યું છતાં પણ મશ્કરીનો સામો જવાબ તો તે વિચારીને જ દેતો હોવાથી બોલ્યો, “હા, તું જો શ્રી હોય તો પણ તારા જેવી શ્રીને મારી પાસે રાખું.”

વસુ બોલી, “ત્યારે પિતાનું વચન છોડી દો !”

સત્યેદ્રે દઢતાથી કહ્યું કે, “વૃદ્ધોનું વચન પાળવું, પણ જો પોતાના અનુભવમાં ખોટું પડે તો છોડી દેવું. કારણ કે તેમનો જેવો અનુભવ હોય તેવો મારો અનુભવ હોય.”

વસુ નીડરતાથી બોલી, “ત્યારે તમારી પાસે મહિનાઓ થયાં પુરૂષવેશમાં રહેલી વસુંધરા સાવિત્રીની દીકરીને તમે તમારી પાસે રાખવાથી સુખી થશો. જો સુખી થતા હો તો રાખો. મને હુખી થતું હોય તો હું અહીંથી ચાલી જઈશ.”

આ શબ્દો સાંભળતાં જ સત્યેદ્રે ખદલાઈ જશે એમ વસુની ખાતરી હતી, પણ વસુને જીદ જ દેખાઈ. સત્યેદ્રે દંઢે અવાજે કહ્યું, “સહે, તું શ્રી હો કે પુરૂષ હો તેની મને દરકાર નથી. તારું મન, તારો આત્મા, તારું વર્તન શ્રીનાં નથી. તારો વેષ પણ શ્રીનો નથી. તું આજ સુધી જે વેષમાં છે તે જ મને પ્રિય છે. તું એ જ કપડામાં હજારો, લાખો કે કરોડો દિવસો વીતાડે તો પણ શું ! અને શ્રીનાં કપડાંમાં કહાડે તો પણ શું ! તું શું આજસુધી મારાથી ડરતી હતી તેથી કહ્યું નહોતું ? શું હજી પણ તું ડરે છે ?” હું તારો અને તું મારી.” આ શબ્દો બોલતાં બેઉએ દૃઢ આલિંગન કર્યું.

ચાલુ બનાવોની નોંધ.

[લખનાર:—ડૉ. દેશવ્રમસાહેબ ડા. દસાઈ.]

નાતાલની રજાઓમાં ભરથિલી પરિપક્વતા સૌથી અગત્યની પરિપક્વતા
તો મહાસલા જ કહેવાય. સમસ્ત દેશની પરિપક્વતા
મહાસલા. છે. ગમે તેટલા મતભેદ હોય તો પણ કોંગ્રેસ તો
આપણી જ. તેમાં વળી આ વખતે તો તેનું પ્રમુખ
પદ મહાત્મા ગાંધીજીએ દીધાનું હતું. એટલે લોકોનો હિતસાહ આર જ
હતો. વળી મહાસલામાં સલાસદ મવા સંબંધી શી લાયકાત હોવી જોઈએ
તે પ્રશ્ન આ વખતે ખાસ ચર્ચવાનો હતો. એટલે જુદા જુદા મતના
આગેવાનોએ પણ હાજરી આપી હતી. મહાત્માજીની દરખાસ્ત એ
હતી કે જેઓ અમુક વાર સુતર કાંતીને મહાસલાને આપે તેઓ જ
તેના સલાસદ થઈ શકે. મહાસલાનું ધ્યેય તો અસંગત એનું. એ જ
છે. એટલે કે શાંતિમય ઉપાયોથી સ્વરાજની સાધના કરવી. પરંતુ આ
ધ્યેય પાર પાડવા માટે જેઓ મહાસલામાં દાખ કરે તેમને માટે અત્યાર
સુધી વરસે ચાર આનાનું લવાજમ હતું. દેરદાર માત્ર આ લવાજમમાં જ
સરખવામાં આવ્યા હતા. ચાર આનાને બદલે અમુક કાંતેલું સુતર આપવું.
વળી બનતાં સુધી આ સુતર સલાસદે કાંતવાનું છે, પણ જો બીજા કોઈને
હાથે કાંતેલું હોય તો પણ ચાલે. સ્વરાજપસુના આગેવાનો દેશબંધુ દાસ
તથા પંડિત મોતીલાલજીએ આ વાત કબૂલ કરી હતી. હોમરૂલલીગંનાં મીસીસે
બેસંટે પણ આ વાત કબૂલી હતી. પરંતુ લાલા લજપતરાય તથા હજારત
મોહાની સાહેબ 'તેમની' વિરુદ્ધ હતા. કોંગ્રેસ આગેવાનો પણ વિરુદ્ધ છે છતાંયે
બહુજ મોટા મતે મહાસલાયે આ વાત કબૂલ રાખી છે. હવે બ્યારે આ
વાત કબૂલાર્થ જ છે, લારે તો દેશ સમસ્તે પણ પોતાના મતભેદો બાજુ
પર મૂકીને મહાસલાના સલાસદ ચાલુ રહેવું જ જોઈએ. સુતર આપવું કે
ન આપવું એ કાંઈ ખાસ સિદ્ધાંતનો પ્રશ્ન નથી, અને ખાદીથી કાંઈ દેશનો
ઉદ્ધાર થવાનો નથી, એવો મત ધરાવનાર પણ મહાસલાને સુતરની બેઠ
કરીને સલાસદ થાય તેમાં કાંઈ વાંધા જોવું નથી. અનુભવથી એમ જણાશે
કે આ લવાજમ બ્યાજબી નથી, તો વળી લવિષ્યની મહાસલામાં તે

ફેરવી શકાશે. પરંતુ ગમે તેમ કરીને પણ મહાસભાના સભાસદોની સંખ્યા તો ઘટવી ના જ જોઈએ.

*

*

*

સ્વરાજપક્ષ, મહાસભાના મોટા ભાગના મતને અવગણીને ધારાસભામાં ગયો હતો પરંતુ હવે તે પક્ષ મહાસભા તરફથી જ ધારાસભામાં ગયેલો ગણાશે, એમ દ્યુ છે.

જ્યાં સુધી ધારાસભાઓ ચાલે છે, ત્યાં સુધી તેમને અવગણી શકાય તો નહીં જ. વળી જુદા જુદા માણસોની લાયકાત જુદાં જુદાં કાર્યો કરવાની હોય છે. એટલે જેઓ ધારાસભાના કામને યોગ્ય છે તેઓ હવે કોંગ્રેસને નામે ત્યાં કામ કરશે. વળી હવે જ્યારે સુટણીનો પ્રસંગ આવશે ત્યારે કોંગ્રેસ પક્ષ તરફથી ઉત્તમ ઉમેદવારો જ પસંદ થશે અને તેઓ સાફ કામ ધારાસભામાં કરી બતાવશે. વળી હવે ધારાસભાનો બહીષ્કાર કોંગ્રેસે પણ રદ કર્યો છે એટલે જનસમાજ પણ તેના કામમાં વધારે રસ લેશે; અને જો તેમ થશે તો ધારાસભા ઉપર પણ તેની છાપ સારી પડશે. આપણે આશા રાખીશું કે જુદી જુદી ધારાસભાઓ દ્વારા સામાજિક કાર્ય તો ઉપાડી લેવામાં આવે. અને ખાજરક્ષણ, કામદાઓ તથા બીખારીઓ સંબંધીના તથા પતિત શ્રીઓના ઉદ્ધાર મોટેના કામદાઓ પસાર કરવામાં આવે.

*

**

*

સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી, આર્ય સમાજના સંસ્થાપક તરિકે નક્ષીતા છે. તેમની શતાબ્દીનો મહોત્સવ આ માસમાં જન દયાનંદ શતાબ્દિ. વવાનો છે. એક મહાન ગુજરાતી તરિકે આપણને સ્વામીજીના કાર્યથી અભિમાન ઉત્તમ થાય છે. દેશ અને કાળ પ્રમાણે ધર્મજનગૃતિની જરૂર વારંવાર ઉભી થાય છે. અને સ્વામીજીએ પોતાના કાળમાં મૂર્તિપૂજન-અંધ મૂર્તિપૂજનની અતિશયતા જોઈ, તેમજ હિંદુઓને પરધર્મમાં વટલાતા જોયા તેથી તેમણે શુદ્ધ વેદાંતને પુનઃ પ્રતિષ્ઠિત કરવાનું યોગ્ય કાર્ય અને હિંદુઓનો એક સત્વશીળ પંથ સ્થાપ્યો. આ પંથ તે આર્ય સમાજ. તેનું જોર પંજાબ તરફ ધાળું છે. અને, અત્યારે પણ લાલા લજપતરાય તથા સ્વામી શ્રદાનંદ આદિ અગ્રગણ્ય આગેવાનો એ પંથને દીપાવે છે. મુસલમાનોના તોફાન સામે ટકી રહેનાર આર્ય સમાજ જ છે. આ સુગમાં તે હિંદુઓને મનુષ્યત્વનું જ્ઞાન કરાવનાર.

એક મુખ્ય મંત્રણા છે. આ પંથમાં જીવિને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવે છે. હિંદુઓની સામાજિક સ્થિતિ પ્રત્યે પણ આ પંથમાં લક્ષ આપવામાં આવ્યું છે. હાલના અતિશય નાનોના જમાનામાં, ચાર વર્ષનીજ લેણામણ કરનારા આ પંથમાંથી આપણે બહુ શીખવાનું છે. વિધવા પુનર્લગ્નની પણ આ પંથમાં રંગ છે. વળી બ્રહ્મચર્ય ઉપર તો આ પંથમાં બહુજ ભાર દેવામાં આવે છે. કન્યાઓનાં લગ્ન સોળ વર્ષની પહેલાં, અને પુરુષનાં લગ્ન પચીસ વર્ષની પહેલાં ના જ થતાં જોઈએ એમ આ પંથની આજ્ઞા છે. આ પંથના સ્થાપકે ધણાજ અગત્યના મુદ્દાઓ તરફ હિંદુ સમાજનું ધ્યાન, અણીને સમયે દોર્યું છે. અને તેમની મહત્તાની તે જ સાબિતી છે. ચાર વર્ષો, બાળકમની બંધી, હિંદુત્વનું ભાન, અને વિધવા પુનર્લગ્નને પ્રોત્સાહન, આ ચાર બાબતો પ્રત્યે ગુજરાને ધ્યાન આપીને આ મહાન ગુજરાતીનું ચિરંજીવ રમારક સાધવું જોઈએ. આ અવસરે આપણે આપણી અંજલી એમને આપીશું.

*

*

*

ગઇ નાતાલમાં સામાજિક પરિપક્વ બે ભરાઇ હતી. કૌઝેસની સાથે બેઠગામમાં એક પરિપક્વ ભરાઇ હતી. તેના પ્રમુખ સામાજિક પરિપક્વ. સર શંકર નેર હતા. બીજી પરિપક્વ મોડરેટ પક્ષની રાજકીય પરિપક્વની સાથે લખનૌમાં ભરાઇ હતી. તેના પ્રમુખ રા. શ. કે. દેવધર હતા. સર શંકર નેર અસહકારી પક્ષના હતા નહીં, તેથી અને પરિપક્વના કાર્યમાં ઝાઝો તફાવત હતો નહીં. છતાંજે બે પરિપક્વ જુદી ભરાય છે તેમાં કાંઈ નુકસાન તો નથી જ. સામાજિક બાબતોમાં લોકમન ફેળવવાની ખાસ જરૂર છે, અને જેમ વધારે સ્થળોએ તે વિષય ચર્ચાય તેમ વધારે લાભ થવાનો સંભવ છે.

સર શંકર નેરે સ્ત્રીઓના દરજ્જા સંબંધી ચોતાના વ્યાખ્યાનમાં બહુજ વિવેચન કર્યું હતું. અને સ્ત્રીઓને પુરુષોના જેટલાજ રાજકીય હક્ક હોવા જોઈએ એમ જણાવ્યું હતું. વળી સ્ત્રીઓની આર્થિક સ્થિતિ પણ સુધારવાની જરૂર તેમણે જણાવી હતી. હિંદુસાહ્યમાં સ્ત્રીનું પોપણ કરવાની ફરજ તેનાં સગાંઓ ઉપર નાંખેલી છે. અને જે સ્ત્રીઓને સગાં ના હોય તેમને રાજ્ય તરફથી પોપણ આપવાનું જણાવવામાં આવ્યું છે. સર શંકર નેરે એમ લેણામણ કરી હતી કે નિરાધાર બાળકોનું પોપણ રાજ્યને માથેજ નાંખવું જોઈએ, અને રાજ્યે તેમનાં સગાં પાસેથી તેનાં નાણાં વસૂલ કરવાં જોઈએ. નહિ તો સ્ત્રીઓ બીચારી હાલનો ખર્ચાણ મેળવી શકે નેમ નથી.

ફેરવી શકાશે. પરંતુ ગમે તેમ કરીને પણ મહાસભાના સભાસદોની સંખ્યા તો ઘટી જશે નહીં.

*

*

*

સ્વરાજ્યપક્ષ, મહાસભાના મોટા ભાગના મતને અવગણીને ધારાસભામાં ગયો હતો પરંતુ હવે તે પક્ષ મહાસભા તરફથી જ ધારાસભામાં ગયેલો ગણાશે, એમ હવે છે. જ્યાં સુધી ધારાસભાઓ ચાલે છે, ત્યાં સુધી તેમને અવગણી શકાય તો નહીં જ. વળી જુદા જુદા માથુસોની લાયકાત જુદાં જુદાં કાર્મો કરવાની હોય છે. એટલે જો ધારાસભાના કામને યોગ્ય છે તેઓ હવે કાંત્રિસને નામે ત્યાં કામ કરશે. વળી હવે જ્યારે ચુંટણીના પ્રસંગ આવશે ત્યારે કાંત્રિસ પક્ષ તરફથી ઉત્તમ ઉમેદવારો જ પસંદ થશે અને તેઓ સારું કામ ધારાસભામાં કરી બતાવશે. વળી હવે ધારાસભાને બહીષ્કાર કાંત્રિસે પણ રદ કર્યો છે એટલે જનસમાજ પણ તેના કામમાં વધારે રસ લેશે; અને જો તેમ થશે તો ધારાસભા ઉપર પણ તેની છાપ સારી પડશે. આપણે આશા રાખીશું કે જુદી જુદી ધારાસભાઓ દ્વારા સામાજિક કાર્ય તો ઉપાડી લેવામાં આવે. અને બાળરક્ષણ કાયદાઓ તથા બીજાની સંબંધીના તથા પતિત સ્ત્રીઓના ઉદ્ધાર મોટેના કાયદાઓ પસાર કરવામાં આવે.

*

**

*

સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી, આર્ય સમાજના સંસ્થાપક તરિકે જાણીતા છે. તેમની શતાબ્દીનો મહોત્સવ આ માસમાં ઉજવવાનો છે. એક મહાન યુગરાતી તરિકે આપણને સ્વામીજીના કાર્યથી અભિમાન ઉત્તમ થાય છે. દેશ અને કાળ પ્રમાણે ધર્મજગૃતિની જરૂર વારંવાર ઉભી થાય છે, અને સ્વામીજીએ પોતાના કાળમાં મૂર્તિપૂજન-અર્થ મૂર્તિપૂજનની અતિશયતા જોઈ, તેમજ હિંદુઓને પરધર્મમાં વટલાતા જોયા તેથી તેમણે શુદ્ધ વેદાંતને પુનઃ પ્રતિષ્ઠિત કરવાનું યોગ્ય કાર્ય અને હિંદુઓને એક સત્પરંપરા પંથ સ્થાપ્યો. આ પંથ તે આર્ય સમાજ. તેનું જોર પંજાબ તરફ ધાણું છે. અને અત્યારે પણ લાલા મજબૂતરાય તથા સ્વામી શ્રદ્ધાનંદ આદિ અગ્રગણ્ય આગેવાનો, એ પંથને દીપાવે છે. મુસલમાનોના તોફાન સામે ટકી રહેનાર આર્ય સમાજ જ છે. આ યુગમાં તે હિંદુઓને મનુષ્યત્વનું લાન કરાવનાર.

કાઠીયાવાડી અત્યંત ધણા જોવામાં આવે છે. માટે, જો કાઠીયાવાડમાં અસ્પર્શતા નિવારણ થશે તો તેની અંતર ગુજરાતમાં બહુ સારી થશે. ખાસ કરીને કાઠીયાવાડ રાજકીય સભામાં રસ લેતા સર્વ કાષ્ટે અસ્પર્શતા નિવારવાનું પણ લેવું જ જોઈએ. જે ફરીયાદ તેઓ દેશી રાજ્યો સામે કરે છે, તે જ ફરીયાદ અસ્પર્શ વર્ગો તરફથી તેમની સામે થઈ શકે.

હમણાં હમણાં અસ્પર્શતા નિવારણની સામે પણ કાંઈક પ્રવૃત્તિ થતી દેખાઈ છે. અમદાવાદમાં સનાતનીઓની સભા તેમજ મુંબઈના કાપડે બજારમાં એક સભા અસ્પર્શતાની તરફેણમાં મળી હતી. અલગત આ બંને સભાઓમાં કાંઈ દમ નહોતો. છતાંયે તે ઉપરથી સાવચેત થવાની બહુ જ જરૂર છે. અત્યંત વર્ગના ઉદ્ધારને માટે ત્રિવિધ પ્રયત્નો થવા જોઈએ. આવા પ્રયત્નો થતાં જ અસ્પર્શતા આપોઆપ જતી રહેશે. તેમને શીશ મળે તથા કેળવણી મળે તો જ તેમને ઉદ્ધાર થાય. દરમિયાન તેમને સ્પર્શ કરવામાં આવે કે ના આવે, પણ તેઓ માણસ છે. એવી માનવી ભાવના ફેલાવવી જોઈએ. અને ખાસ કરીને કાઠીયાવાડનાં ગામોમાં તેમને પાણી મેળવવા માટે જે ત્રાસ થાય છે તે દૂર થવો જોઈએ. ત્યાં અત્યંત જ કુવામાંથી પાણી ભરવા તો દેવામાં આવે, ત્યાં તેમને માટે તેમને અનુકૂળ સ્થળે કુવો કરવો જ જોઈએ. ત્યાં તેમને શાળામાં દાખલ કરવામાં ના આવતા હોય, ત્યાં તેમને માટે જુદી નિશાળ હોવી જ જોઈએ. આ બંને કાષ્ટ તરફ મહાસભા તેમજ સામાજિક પરિષદના કાર્યકર્તાઓએ ધ્યાન આપીને તે માટે સહકાર સાધવો જોઈએ.

પ્રાથમિક કેળવણી ફરજિયાત અને મફત હોવી જોઈએ એ તો બધે સ્વીકારાયું છે. છતાંયે તે માટે જોઈએ તેવા પ્રયત્નો પ્રાથમિક કેળવણી થતા નથી તે દીલગીર થવા જેવું છે. મુંબઈના અમુક જિલ્લાઓમાં પ્રાથમિક કેળવણી થોડા સમયમાં મફત અને ફરજિયાત થશે એમ આશા રાખવામાં આવે છે. મુંબઈ મહાનગરમાં જ મોટાં શહેરોમાં તેમ વાલ તે બહુ જ જરૂર છે. અમદાવાદમાં હવે સરકાર અને મ્યુનિસિપાલિટી વચ્ચેનો ઝઘડો પતી ગયો છે. એટલે ત્યાં પ્રાથમિક કેળવણી મફત અને ફરજિયાત હવે જમદીથી થવી જોઈએ. ગુજરાતમાં વડોદરા રાજ્યમાં તો તે ફરજિયાત છે. જ. એટલે તેની આસપાસનાં શહેરો-લઘુ આણંદ અને નડીયાદમાં તે ફરજિયાત થાય તો અડચણ આવે નહીં. પરંતુ ત્યાં ત્યાં પ્રાથમિક કેળવણી ફરજિયાત થ

ત્યાં તે છોકરાઓ. અને છોકરીઓ ખતને માટે ફરજિયાત થાય તે તરફ ખાસ ધ્યાન આપવું નોંધાયે. મુસલમાન લાઇઓયે પણ આ સંબંધમાં સાવચેત રહેવું નોંધાયે, તથા પડેલા સાચવવાના કારણથી કન્યાઓ અલગ રહી ના જાય તે તેમણે નોંધવું નોંધાયે.

પ્રાથમિક ક્લબણીની બાબતમાં નાતો તરફથી પણ કાંઈક કાર્ય થઈ શકે તેવું છે. નાતોનાં બાળકો માટે સગવડ. પડતે સ્થળે શાળાઓ થોડા ખર્ચમાં થઈ શકે. તેમજ જ્ઞાતિનું એક બાળક પણ નિરક્ષર ના જ રહે તેવો નિશ્ચય જ્ઞાતિના આગેવાનો તેમજ ધનવાનો કરી શકે. નિરક્ષરતા દર થાય તો માણસને એક ત્રાણું લેવાન મળે, અને તે ચોંતાની પ્રગતિ સારી રીતે સાધી શકે.

બાળક એ લવિષ્યનો શહેરી છે. બાળમરણ વધે તો વસ્તિ ઘટે. બાળકો નબળાં હોય તો વસ્તિ મંડલાલ થાય. માટે બાળસંભાલ. બાળકો સંજોગો નિહાળી સાવચેતી લેવાય તેટલી લેવી જ નોંધાયે, આ હેતુથી જુદે જુદે સ્થળે વરસમાં એક વાર આ અન્ન ઉપર લોકોનું ધ્યાન ખેંચવાની વ્યવસ્થા કેટલાએક સમયથી થઈ છે. મુંબઈ, અમદાવાદ, તથા ગુજરાતનાં બીજાં કેટલાંએક શહેરોમાં “બાળસંભાલ” યોજવામાં આવે છે. આ અડવાડીયામાં પ્રસૂતિકાળથી માંડીને તે બાળક ઉછરી રહે ત્યાં સુધીની જુદી જુદી બાબતો સંજોગો લોકોને જ્ઞાન મળે તેવી ગોઠવણ કરવામાં આવે છે. સગર્ભા સ્ત્રીએ કેવી સંભાળ લેવી નોંધો, સુવાચક વખતે કઈ કઈ બાબતો ધ્યાનમાં રાખવી નોંધાયે, બાળકને કઈ કેવું ખાવું નોંધાયે, તેને કેવો ખોરાક આપવો નોંધાયે, વગેરે બાબતોનું જ્ઞાન લોકોમાં ફેલાવવામાં આવે છે. દેખુઆરી માસમાં બાળસંભાલ છે, તેનો લાભ બહેનો લે, અને આ ઉપયોગી બાબત ઉપર ખાસ ધ્યાન આપે એવી અમારી ઇચ્છા છે.

કરખાનામાં કામ કરતી મજૂરણો બ્યારે સગર્ભા હોય ત્યારે તેમને અમુક રાહત આપવી નોંધાયે. નહીં તો તેમની તથા તેમનાં બચ્ચાંની તંદુરસ્તી અગત્યની સિત્ત રહે નહીં. આવી રાહત આપવાની દરખાસ્ત કરખાનાઓને માથે નાંખનારો એક કાયદો પસાર કરવાની દરખાસ્ત સમાજસેવા સંઘના મંત્રી શ્રી એન. એમ. નોંધીએ વડી ધારા સભામાં કરી છે. તેમનાં આ પગલાંને અમે અંતઃકરણપૂર્વક ટેકા આપીએ છીએ. ગામેગામની સ્ત્રીઓ, સભાઓ, ભરીને, આ પગલાંને ટેકા આપશે એમ અમે આશા રાખીએ છીએ.

ગાંઠનાં ગોપીચંદન !

બાર આનાનાં પુસ્તક પર બાર આના.
રાષ્ટ્રીય વિષયો પર પ્રકાશ પાડતું નવું જ પુસ્તક—
લાલાજીનું રાજકીય

“તત્વજ્ઞાન.”

મહાન દેશભક્ત લાલાજીનું પુસ્તક હાલની રાજકીય ચળવળ પર ગહન વિચારો રજુ કરે છે. જેમાં અસહકાર એટલે શું ? હિન્દુ મુસલમાનોનો નિવેડો શી રીતે આવે ? ધ્યેય અને વ્યવહારીકતા, આપણું કાર્ય, પ્રકીર્ણ વિચારમાળા, એવા અનેક વિષયોથી ભરપૂર અન્ય.

હાલની ચળવળનો અભ્યાસ કરતા દરેક યુગ્મસાથી દેશબંધુને આ પુસ્તક વાંચી જવાની ખાસ જરૂર છે. તેમાંથી ઘણું એ જાણવાનું અને જોવાનું મળશે.

અમેરિકા, જાપાન અને તુર્કસ્થાનમાં લાલાજી મોટે દેટલો ઉચો અભિપ્રાય છે એ આ પુસ્તક ઉપરથી સમજાશે.

બ્રિટીશ સંવૃત્તનત આ વીર કેશરીની ત્રાડથી શાં મોટે ધુજે છે એ આ પુસ્તક જાતાવશે.

મુંદર એન્ડ્રીક ડાગળો, હાંકું જેટ અપઃ ક્રીઃ બાર આના.
આ પુસ્તકનો જહેબો દેલાવો માય તે ખાતર પ્રજામાં અતિ પ્રિય થઈ પડેલી સાદુ સાલની મોટી ડાયરી

નેશનલ યાને સ્વરાજ્ય ડાયરી

(બાર આના વાળી) લેટ.

આ ડાયરીના પાને પાને દેશની વાતો અને હૃદયને અસર કરનારાં દેશભક્તોનાં વચનામૃતો છે. એ શિવાય અતેક પ્રકારની ઉપયોગી જાણતોથી ભરપૂર છે. લખો:—

વર્ધમાન એન્ડ સન્સ.

પાપધુની, મુંબઈ નં. ૩.

ગુજરાતી સાહિત્યના સૂર્ય અને ચંદ્ર

સાહિત્ય ત્રિલોચીઓનું આજે ધ્યાન: ખેંચી રહેલાં છે.

ગુજરાતી સાહિત્યનાં માર્ગદર્શક કૃતિઓ ૩૫૧

તેમનાં પુસ્તકો:—

ગુજરાતનો નાથ:— છટાદાર ભાષા તથા વિવિધ ભાવોથી વિશ્લેષિત, પ્રથમના જેવીજ રંગબેરંગી ચિત્રોથી સજ્જ થયેલી નવી આવૃત્તિ લેખક શ્રી. કનૈયાલાલ માં મુનશી, એડવોકેટ. કીંમત-થોડા સમય માટે રૂ. ૪.

આત્મનિવેદન:— વર્તમાન યુગના અનેક જાજ્ઞાતના પ્રશ્નોની ઉડી મીમાંસા કરતા હૃદયસ્પર્શી વીર્યવતિ વાણીમાં ચેતનમય વિચારોથી બરપુર એક અપૂર્વ મનનીય ગ્રંથ....

સાહિત્ય અને કળા; અર્થશાસ્ત્ર અને ગ્રાન્થપ્રકરણ, સમાજશાસ્ત્ર અને ગાદી બાવના ઉપર નવીન પ્રકારના ખાખનાર અમૂલ્ય લેખ સંગ્રહ. ઉપર પાનાનું પાકા પુકાનું પુસ્તક. લેખક શ્રી નૃસિંહ...બી. વીલાદર; બાર-એટ-લો. કી. રૂ. ૩૦.....

સોલ જોન્સ:—

આર. વનમાળીદાસ (બુકસેલર્સ)

૩૯૭, કાલબાદેવી; મુંબઈ (૨)

તથા અમદાવાદ મુંબઈ વગેરે સ્થળના માત્ર પ્રસિદ્ધ બુકસેલર્સ

પાસેથી મળશે.

આખંડ

પુસ્તક ૬૬.]

દ્વેષુઆરી.

[અંક ૨ જો.

ચાંદલીયા.

ઉગે છે આલમાં ચાંદલીયા દૂધ શો
દુનીઆ પર દૂધનાં અંજવાળાં સીંચતો;
આલકની આંખનાં શાન્તિનાં નૂર શો,
ઝાડોનાં ખૂંડમાં હિંચાળે હિંચતો !

[૨]

આલકની પાંખમાં—હૈયામાં ફૂલતો,
માતાનાં દૂધલયીં ચેલડાંમાં ધૂમતો;
હૈયાના ઉતસમાં, મોંઘેરાં મૂલ શો,
ચાંદો સૌ ખાલને ગાંધારી સુમતો !

[૩]

“મારાં રે ચોકમાં ચાંદાં છ આપજો,
મીઠી રે ઝંઘેનાં શાન્તિને લાવજો;
લેળાં રે મહાલશું ચંદનીયા ચોકમાં,
કુલડાં રે વેરશું અમૃતનાં લોકમાં !”

[૪]

આલમાં રે આંધ્યા ચાંદલીયા મહાલતા,
ચાંદની રે લાંબ્યા ચોક સારી લાગતા;
રંગમાં રે રેલ્યા આલકની આંખમાં,
ખાંડુડો રે ખેલ્યા ચોક સારી માતનાં !

મણિલાલ કે. ભટ્ટ.

બાલુડાંને:—

બાળક આવો !
સૈને લાવો !
બહુમુલાં તમ ગાન સુણાવો !

૧

આવો ! આવો !
કુલ વીણાવો !
વિણતાં સૌ પ્રભુ ગુણજ ગાઓ !
ઠડાલાં આવો !
કાલાં આવો !
રમી આનંદે દેએ દહાવો !

હૃદયયોગી.

તારલીયા !

૧

હુર્ષ ધરી તારલીયા રમતા;
આલ વિષે નવ કોને દમતા.
ચંદ્ર હુકમાં મસ્તી કરતા;
તાપ તેજથી સૌના હરતા.

૨

કો છણા કો મ્હોટાં લાસે;
પ્રકાશ દે ના કોને ત્રાસે.
પરમાર્થે તે જીવન ગાળે;
નવ સ્વાર્થની સાચું ભાળે.

હૃદયયોગી.

એક વખત એક રાજા મરવા પડ્યો હતો. ત્યારે તેણે પોતાના વક્ષદાર નોકરને પાસે બોલાવી જણાવ્યું, કે માફ મરણ હવે પાસે છે; રાજકુંવર નાનો છે માટે તેની સંભાળ રાખવાનું હું તને સોંપું છું. મારા મરણ પછી મારો મહેલ અને જરબેરાત એ સઘળું તું એને દેખાડજે. ફક્ત પેલી સુવર્ણચુરની પરીના ચિત્ર-વાળો ઝોરડો તેને ના દેખાડીશ. નોકરે રાજાના કહ્યા પ્રમાણે વર્તવાનું વચન આપ્યું. ત્યાર પછી રાજા મરણ પામ્યો.

એક દિવસ આ નોકરે કુંવરને સાથે લઈ મહેલના તમામ ઝોરડો દેખાડવા માંડ્યા. રાજાનો ખજાનો અને ઝવેરાત પણ તેને બતાવ્યું. ફક્ત એકજ ઝોરડો જોવાનો બાકી રાખ્યો. ઘણી વાર કુંવરને એ ઝોરડો આગળથી નોકર લઈ જતો પરંતુ એ ઝોરડો જોલવાની વાત કરતો નહિ. આ ઉપરથી કુંવરને આ ઝોરડામાં શું છે તે જોવાની ઇચ્છા થઈ. નોકરે રાજાના કહેલા શબ્દો કુંવરને કહ્યા, છતાં પણ કુંવરે તે ઝોરડો જોવાની હઠ કરી.

આખરે કુંવરે જાતેજ તે ઝોરડો ઉઘાડ્યો અને પોતાના વક્ષદાર નોકર સાથે તે અંદર ગયો. અંદર જતાંજ તેની નજરે પેલી ખૂબસુરત પરીનું ચિત્ર પડ્યું. આ ચિત્ર જોતાંજ કુંવર તેના પર ચોંટી પડ્યો અને ગમે તે જોખમે તેને મેળવવાનો નિશ્ચય કર્યો.

નોકરને હવે આ બાબતની શીકર થવા માંડી, કયા ઉપાયે તે પરી મળી શકે તેનો વિચાર તે કરવા લાગ્યો. આખરે તેને એવી ખબર મળી કે આ પરીને સોનાનાં રમકડાંનો બહુ શોખ

છે. તેના મહેલમાં ઘણાં સોનાનાં રમકડાં તેણે પસાવ્યાં છે, અને નવાઈનું જોતાંજ તેને ખરીદી લેવા તે ચૂકતી નીહ.

આ ઉપરથી નોકરે રાજકુવર કે જે હવે રાજા જ થયો હતો તેને કહીને સોનાનાં જથ્થાબંધ તરફ તરફ જુઓ, રમકડાં બનાવડાવ્યાં. આ સઘળાં રમકડાં એક મોટા વહાણમાં ભરી તે વહાણમાં બેસી રાજા અને નોકર તે પરના દેશ તરફ રવાના થયા.

તે ગામના કીનારા પર આવતાં નોકરે રાજાને વહાણમાં જ બેસી રહેવાનું જણાવી પોતે કેટલાંક સુંદર રમકડાં લઈ વેપારીના વેશે ગામમાં આવ્યો. પરીના મહેલ પાસે આવી તેણે કેટલાંક રમકડાંનું નજરાણું તે પરી તરફ મોકલ્યું. પરી આ રમકડાં જોઈ ખૂશ ખૂશ થઈ ગઈ અને તે વેચનાર વેપારીને પોતાની પાસે બોલાવ્યો.

તે પરીએ જણાવ્યું કે, 'મારે તમારાં બધાં રમકડાં ખરીદી લેવાં છે માટે જેટલાં હોય તેટલાં બધાં અહીં લઈ આવો.'

નોકરે જણાવ્યું, હું તો ફક્ત મારા શેઠનો શુભાસ્તો છું. બધાં રમકડાં વહાણમાં ભરી મારા શેઠ કીનારા પર વહાણમાં રહે છે. વળી અમારી પાસે એટલાં બધાં રમકડાં છે કે, અહીં લાવીને તમને બતાવવામાં પણ અમને મોટી અડચણ આવે એમ છે. જો આપની ઇચ્છા હોય તો આપ જ ત્યાં પંધોરો રમકડાં જાતે જુઓ અને પસંદ પડે તે ખરીદો.

પેલી પરીને આ વાત પસંદ પડી તેથી તે પેલા નોકરની સાથે તેના શેઠના વહાણ તરફ ચાલી. વહાણ પર આવી જે ઝોરડામાં તે બધાં રમકડાં ભંચી હતાં ત્યાં તેને લઈ જવોમાં આવી અને પેલા કહેવાતાં શેઠ એક પડી એક રમકડાં તેને બતાવવા માંડ્યાં.

આ દરમિયાન નોકરે ખલાસીઓને લગત ઉપાડી જેમં જેને તેમ વહાણને જલ્દીથી હંકારવાનું ફરમાવી દીધું. જ્યારે ઘણું ચાર કલાકે પેલી સ્વરૂપવાન કુમારિકા રમકડાં જોઈ તૂતક પર આવી ત્યારે જ તેને અગર પંડી કેળ્મો સંઘળી ખડકાં સોને ઉપાડી ફેંકી

માટે જ કરવામાં આવી હતી. હવે તો તે તેના દેશથી ઘણું દૂર નીકળી ગઇ હતી.

પછી રાજાએ તેને પોતાનું ઝોળખાણ આપ્યું અને તે સાંભળી કુંવરી શાંતે બની.

આ પ્રમાણે તેઓ પાછો પોતાને દેશ આદ્યા આવતા હતા એવામાં એક સવારે ત્રણ કાગડા ઉડતા ઉડતા આવીને તેમના વહાણ પર બેઠા. ત્રણે જણે અંદર અંદર આ રાજા વિશે વાતો કરવા માંડી. પેલો તોકર જનાવરની બોલી સમજી શકતો હતો તેથી તેને કાન માંડી આ કાગડાઓની વાત સાંભળવા માંડી.

એક કાગડો બોલ્યો, આ સુંદર જોડું હવે આનંદથી રાંધ્ય કરશે. આ સાંભળી બીજો બોલ્યો, ના લાઇ, એમાં એક વિદ્ય છે. જ્યારે આ રાજા આ વહાણમાંથી દીનારા પર ઉતરશે ત્યારે તેને માટે એક સુંદર ઘોડો ત્યાં આપ્યો હશે; તેના પર બેસેલા જતાં જ તે ઘોડો તોફાન કરશે અને રાજાના પ્રાણ જશે. બે દોષી આલાક માણસ તે ઘોડાને તે ચંબતે દારૂ કરશે. તો તો રાજાને બચશે ખરો. પણ જો પેલો માણસ તેમ કરવાનું દારૂ જણાવશે તો તે કેડા મુઠ્ઠી પત્થરનો બની જશે. આટલી વાત સાંભળી પેલો ત્રીજો કાગડો બોલ્યો, આમાંથી બચશે તો પણ એક બીજું વિદ્ય છે. મહેલમાં ગયા પછી રાજાને માટે એક કબ્રો તૈયાર કર્યા હશે; પણ તે પહેરતાં જ તેના પ્રાણ નીકળી જશે; કોરણ કે તેમાં એવી કાંઈ ચીજ નાખવામાં આવી છે. આમ છતાં જો દોષ માણસ આ કબ્રોને બીજી નાખશે તો રાજા બચી જશે; પરંતુ જાણવાનું કારણ જો તે માણસ જણાવશે તો તે ગળા મુઠ્ઠી પત્થરનો થઇ જશે. હવે પાછો પેલો પહેલો કાગડો બોલ્યો, ખરી વાત છે. એક ત્રીજું વિદ્ય પણ રાજાના માથે લગી રહેતું હું જોઉં છું; તે જો જ કે લગ્ન થયા પછી જ્યારે મોઝેલ જલસો કરવામાં આવશે

ત્યારે નાચના પ્રસંગે આ નવી રાણી એકાએક મૂછા પામશે. તે વખત જો કોઈ માણસ તેને ઉચકી લઈ તેનીજ આંગળી કાપી ત્રણ ટીપા લોહી નીચે પાડશે તો રાણી બચી જશે અને રાજા પુરેપુરો સુખી થશે. પણ જો પેલો માણસ આ વાત કોઈને જણાવશે તો તેનું આખું શરીર પથ્થરનું થઈ જશે. આટલું જોલી ત્રણે કાગડાં ઉડી ગયા.

કાગડાની આ વાત સાંભળી પેલા નોકરને આશ્ચર્ય સાથે ભારે ખેદ થવા લાગ્યો. ગમે તે જોખમે તેણે પોતાના રાજાનો જીવ બચાવવાનો નિશ્ચય કર્યો.

વહાણમાંથી કીનારે ઉતર્યા ત્યાંથી તે મહેલમાં આવી ગયા સુધીમાં જે જે બનાવો બનવાનું સૂચન કાગડાએ આપ્યું હતું તે સઘળું બન્યું. આ વફાદાર સેવકે ત્રણે વખત રાજા રાણીના જીવ બચાવ્યા. પરંતુ નોકરના આવા ત્રણ વખતના વિચિત્ર વર્તનથી રાજા તેના પર અત્યંત ગુસ્સે થયો અને તેને મોતની સજા ફરમાવી.

હવે પોતાનો જીવ બચાવવા માટે આ જાળતોનો ખુલાસો કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો. નોકરે રાજાને જણાવ્યું કે હું હંમેશાને માટે આપના તરફ વફાદાર જ રહ્યો છું. આપના બંનેનો જીવ બચાવવા ખાતર જ મારું આખું વિચિત્ર વર્તન કરવું પડ્યું છે. આમ છતાં પણ રાજાની શંકાતું પણ સમાધાન ન થયું એટલે ન હટકે પેલા નીમકહલાલ નોકરે પોતાના રાજાને સુખી કરવા પોતાની એવી વર્તણૂક માટે, સ્પષ્ટ ખુલાસો કર્યો અને વહાણમાં સાંભળેલી કાગડાઓની વાતની હકીકત કહી સંભળાવી.

આ સાંભળી રાજા તો તેના પર ખુશ ખુશ થઈ ગયો અને તેને છોડી દેવા ફરમાવ્યું. પણ આ વખતે નોકર તો પથ્થરનું પુતળું બની ગયો હતો. રાજાએ પોતાના વહાલા નોકર માટે બહુ અફસોસ કર્યો અને પછી તે પુતળાને ત્યાંથી ઉચકી પોતાના ખોનખી ઓરડામાં મુકાવ્યું.

ઢેટલાંક વર્ષ વીત્યા બાદ આ રાજના બે કુંવરો તે પુતળા પાસે રમતા હતા ત્યારે રાજાએ તે પુતળા તરફ જોઈ ઉઠા નીસાસો મુક્યો અને બોલ્યો, શું તેને વતો કરવાનો ઉપાય નહિ હોય ? પુતળાએ જવાબ આપ્યો, ઉપાય છે ! રાજાએ આશ્ચર્યથી તેના સામું જોયું અને ઉપાય પૂછ્યો. તેણે જણાવ્યું કે, જો આ બે બાળકોનો મારે માટે લોગ આપો તો હું વતો થઈશ. રાજા રાણી બન્નેએ તેમ કરવાનું કબુલ કર્યું એટલે તે તરતજ જવતો થયો.

કાગડાના કદા મુજબ વતો થયા પછી રાજાને કુંવરોનો લોગ આપવાનો ન હતો. ફક્ત રાજાનું મન જાણવા જ આ યુક્તિ કરી હતી. ત્યાર બાદ આ વફાદાર નોકરને હમેશાં યાદ કરતાં અને તેની સલાહ પ્રમાણે બન્નેએ મુખથી રાજ્ય કર્યું.

રણછોડજી હ. શાહ; બી. એ.

આકાશ ઉપર શું શું છે ?

છોકરાઓ અને છોકરીઓ ! તમે કદી આકાશ ઉપર ગયા છો ? તમને ખબર છે કે આકાશ ઉપર શું શું છે ? આવો, હું આજે તમને એ બધું કહું. આકાશ ઉપર ખીજ બે દુનીઆ છે એમાં એક તો ઘણીજ સુંદર છે અને ખીજમાં તો આખો દિવસ આગળ સળગ્યા કરે છે. તમને ખબર છે કે તે દુનીયાનાં નામ શું છે ? એક ને ઘણા શુદ્ધ છે તેનું નામ સ્વર્ગ છે. તેમાં રૂપાળી અને માયાળુ પરીઓ રહે છે. તે ને છોકરા કે છોકરી એમાં જાય છે તેને બહુજે આહ છે, સાફ સાફ ખાવાનું આવે છે, અને બધી ચીજ બતાવે છે. તેમજ સ્વર્ગમાં સોના રૂપાના ખંગલા હોય છે અને ચારે કોર સુંદર સ્વાદીષ્ટ ફળનાં ઝાંડ હોય છે. અને

રસ્તામાં અયોધ્યા આવ્યું. અહીં ભરતજી તપશ્ચર્યા કરી રહ્યા હતા. રાત્રિના સમયે આકાશમાં યથોત્તમ સુસવાટો તેમણે સાંભળ્યો. ઉંચે જોયું તો પર્વત ઉપાડી તીર વેગે ચાલી જતી કોઈ એક પ્રચંડ વ્યક્તિ તેમની નજરે પડી. તેમણે ધાર્ત્યું કે એ કોઈ રાક્ષસ હોવો જોઈએ, અને જો તે કદાચ આ રાતના વખતે પર્વતને અયોધ્યા પર પટકશે તો આખા નગરનો નાશ થશે. આ વિચારની સાથે તેમણે એક બાણ છોડ્યું. તે હનુમાનજીને વાગ્યું અને તે સાથે જ રામ નામના પોકાર સાથે તે પૃથ્વી પર પડ્યા. રામનું નામ સાંભળતાં જ તે હનુમાનજી તરફ દોડી આવ્યા અને તેમને છાતી સરસા ચાંપી આમથી તેમ ફેરવ્યા. હનુમાનજી તો જોભાન જેવા થઈ પડ્યા હતા. આથી ભરતજીએ તેમને ભાનમાં લાવવા બહુ પ્રયત્ન કરવા માંડ્યા. સંઘળા યત્નો નકામાં ગયા ત્યારે તે બહુ જ વ્યાકુળ બની ગયા અને આંખમાં ઝગઝગી. આ સાથે બોલી ઉઠ્યા કે, “જો મારા ઉપર સ્થુનાથ પૂરેપૂરા પ્રસન્ન હોય તો આ કપિ સંતવર જ શુદ્ધિ પામજો.” આટલું જોલતામાં જ હનુમાનજી ઉઠી જોઠા થયા. ભરતજીએ ફરી તેમને હુંદય સાથે લગાવ્યા અને સમાચાર પૂછ્યા. હનુમાનજીએ પોતાની ઓળખાણ આપી રામચંદ્રજીના સંઘળા સમાચાર જણાવ્યા. સ્ત્રીતાનું હરણ, રાવણ સાથેના યુદ્ધનો પ્રસંગ, લક્ષ્મણનું મૂર્છા પામવું એ વગેરે સમાચારથી ભરતજીનું મન બહુ દુઃખી થયું. એમને વધારે દુઃખ તો એ થયું કે આવી વિપત્તિના સમયે રામને પોત કંઈ જ ઉપયોગી થઈ શક્યા નહિ ! ત પોતાની જાતને બંધુ જ ધિષ્ઠારવા લાગ્યા. હનુમાને તેમને શાન્ત પાડ્યા ને જવાની રજા માગી. ભરતજીએ ખુશી થઈ રજા આપી અને હનુમાનજી પ્રથમના કરતાં વધારે વેગથી પર્વત ઉપાડીને આગળ ધસ્યા.

હવે બીજી તરફથી લંકામાં શ્રી બીનાં બની રહી છે તે

છતાં હનુમાનજી આવી પહોંચ્યા નહિ એમ જોતાં જ રામની ધીરજ ખુટી ગઈ. તે લક્ષ્મણની દશા નિહાળી બહુ જ બ્યાકુલ થઈ ગયા. લક્ષ્મણનો સ્વભાવ, શુભ, વીરતા, સમયસૂચકતા અને સાથી વધારે તેમની બંધુપ્રીતિ ઉપરાઉપરી તેમના સ્મરણમાં ખડા થવા લાગ્યાં અને તે સાથેજ તે વિવિધ પ્રકારના વિલાપ કરવાં લાગ્યાં:—

“ બંધવા બોલો ! ભાઈ ! આંખ ઉઘાડી એક વાર તો જુઓ ! તારી આ દશા મારાથી જોઈ જતી નથી. હું હવે તારું એ ધીર, વીર, ગંભીર મુખસુધા ક્યાં નિહાળીશ ? હું તારાં મૃદુ પ્રેમાંગ વચનો ક્યાં સાંભળીશ ? હું કેને ભાઈ કહી હાંક મારીશ ? હાય ! એ કેમજા અને મળતાવડો સ્વભાવ મને ક્યાં મળશે ? બોલો ભાઈ ! બોલો, એક વાર તો જરા આંખ ઉઘાડી જવાળ દો ! મેં તમારો શો અપરાધ કર્યો છે, કે આમ છેક જ રિસાઈ રહ્યા છું ?

“ અરે ! હું શું સંભારું અને શું ન સંભારું ? તમે મારા હિતને હૈયે ધરી માતંપિતાનો ત્યાગ કરી વનવાસ વેઠ્યો ! સંસારસુખની આહુતિ આપી ! મારી રક્ષાની ખાતર કેટકેટલાં કષ્ટ ઉઠાવ્યાં ! વને વન રંખડી રંખળી ટાઢ, તાપ, વરસાદ, ઉંઘ, ભૂખ વગેરેને ન ગચ્છકારી રાત દહાડો મારી સેવામાં જ જીવંતી અર્પણ કરી ! ભાઈ ! ભાઈ ! એ સઘળું એમને આમ દુઃખી કરી મૂકવાને માટે જ ક્યું ? શું ? ભાઈ ! મારી આ બ્યાકુલતા તરફ તો નજર કર ! હાય ! મને એ બંધુપ્રેમ હવે ફરીને ક્યાં મળશે ? જંગલમાં પુત્ર, ધન, પત્ની, નોકરચાકર, સારાં સારાં ભવનો આદિ વારં-વાર મળી આવે છે; પણ માના જગ્યા ભાઈ ક્યાં મળે એમ છે ? તમે એ વિચારો અને બેઠા થાઓ.

“ હાય ! મારી પાંખ ખુટી ગઈ ! પાંખ તૂટેલા પંખી જેવી મારી જીવંતી નકામી બની ગઈ ! ભામિની માટે ભાઈને શુભાવી હવે હું શું મુખ લઈને અયોધ્યા જઈશ ? એ અપવરણો ટોપલો લઈ પાછાં ફરવા કરતાં સ્ત્રીને શુભાવવામાં ભારે નુકસાન ન હોતું. તમારી આ દશા જોઈ મારું આ હૃદય ચીરાઈ કેમ ફાટી પડતું નથી ? તમારી માતાને તમે એકના એક લાડકવાયા પુત્ર છે. તેમણે આપણું હિત સમજીને, અને સૌ સારાં વાનાં થશે એમ

ધારીને તમને મને સોંપ્યા હતા; તો હવે હું તેમની આગળ જઈને શો જવાળ દઈશ ? માટે હે ભાઈ ! ઉઠો અને આમ મને એકલો અંતરિયાળ ન રચનાવો !”

આ પ્રમાણે રામચંદ્ર અનેક તરેહના વિલાપ કરતા હતા. તે સાથે તેમની આંખોમાંથી આંસુનો ધોધ વહે જતા હતા. રામનો આ વિલાપ સાંભળી આખું વાનર સૈન્ય મહાન શોકના સાગરમાં ડુબી ગયું હતું. જરાજર આ જ સમયે ધસમસાટ કરતા હનુમાનજી ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને સર્વના શોકનાં આંસુ હરખના આંસુમાં ઘડલાઈ ગયાં. હનુમાનને જોતાં જ રામ સફાળા ઉઠ્યા અને ભેટી પડ્યા. વૈદરાજ સુષેણ ત્યાં બેઠેલા જ હતા. હનુમાનનાં બળ અને બુદ્ધિ જોઈ તે તો દીંગ જ થઈ ગયા. તેમણે તરત જ પર્વતના ઢગ ઉપરથી પોતાને જોઈતી જડીબુટી શોધી કાઢી અને લક્ષ્મણને મુંઘાડી એટલે જેમ કોઈ નિદ્રામાંથી આગસ મરડી ઉઠે તેમ લક્ષ્મણ બેઠા થયા અને આખા સૈન્યમાં આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો. આ સાથે જ વહાણું વાયું અને લંકામાં લક્ષ્મણ બેઠા થયાના સમાચાર ફરી વળ્યા. રાવણને આ સમાચારથી ભારે ખેદ થયો. તે બહુ જ ઉંડા વિચારમાં પડી ગયો. છેવટે તેણે કુંભકર્ણને લડાઈની મેદાસમાં મોકલવાનો નિશ્ચય કર્યો.

કુંભકર્ણ રાવણનો ભાઈ હતો. તેનો દેહ મોટા પર્વતના જેવડો હતો. તેનું મોઢું, નાક, કાન, વગેરે અવયવો મોટી મોટી ગુફાઓ જેવાં હતાં. તે મહાબળવાન હતો. ઈંદ્રાસન લેવા માટે તેણે ઘણું ભારે તપ કર્યું હતું. જ્યારે તેના તપથી પ્રભા પ્રસન્ન થયા અને તને વરદાન માગવા કહ્યું ત્યારે ઈંદ્રાસનને બદલે તના મોઢામાંથી ‘નિદ્રાસન’ એમ બોલાઈ ગયું. પ્રભા ‘તથાસ્તુ’ કહી ચાલતા થયા. તે સમયથી એ મહાબળવાન રાક્ષસ નિદ્રામાં જ પડ્યો રહેતો હતો. અત્યારે પણ તે ઘોર નિદ્રામાં, હતો. તેને લડાઈ સંબંધી કંઈ જ બળ ન હતી. આવા મહાન ઉંઘણસીને જગાડવાનું કામ ઘણું જ મુશ્કેલ હતું હતું. અનેક રાક્ષસો તેને જગાડવાને તેના ઘર પર આવી પહોંચ્યા. તેઓએ તેના કાનમાં અનેક જાતનાં ભેરી નાદવાળાં. વાજાં વગાડવા માંડ્યાં, તેના શરીર ઉપર હાથી ચલાવવા માંડ્યાં. આટ આટલા ઉપાયો.

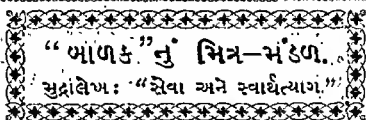

કરવા છતાં તે જાગ્યો નહિ ત્યારે તેના નાકમાં અનેક મોટાં મોટાં
ઝાંઝા ઘાટ્યાં. તેથી ઓઝીંતી તેને એક છીંક આવી અને તે જાગત
થયા. તેને આજસ મરડીને ઉભો થતા જોઈ રાક્ષસ માત્ર પલાયન
કરી ગયા. એક માત્ર રાવણ તેની પાસે પ્રસન્ન મુખ કરી ખડો
રહ્યો. તણે ઉડીને સવાલ કર્યો કે, “કહો લાઈ! મને કેમ જગાડ્યો?
તમને અત્યારે મારી શી જરૂર પડી છે?” આના ઉત્તરમાં
રાવણે સઘળી વાત કહી સંભળાવી. કુંલકર્ણ વાત સાંભળી બહુ
ખેદ પામ્યો. તે કપાળે હાથ દઈ કહેવા લાગ્યો કે, હે લાઈ,
જ્યારે વિનાશ કાળ આવ છે ત્યારે યુદ્ધિ ભયપરીત થઈ જાય
છે, એ પ્રમાણે તારી યુદ્ધિ બગડી. તું સીતાને લાગ્યો એ મહા
અનર્થ કર્યો છે. હવે નક્કી જાણે કે આપણા આખા કુળનો સત્વરં
નાશ થશે. પરંતુ સાથે પ્રીતિ એ નાશની જ નીચાની છે.
તું અભિમાનમાં સઘળું ભૂલ્યો. તેં રામની સાથે વેર બાંધી.
બહુ જ યુદ્ધ કર્યું છે. તેં જે દિવસે વિલિખણ જેવા સાધુને દૂર
કર્યો તે દિવસથી જ અવદશા વહોરી લીધી છે. ખેર! જે જનવા
કાળ હોય તે જ જાને છે. હવે બગડી સુધરે તેમ નથી. લડવું
એ જ ઉપાય છે તો હું આ ઘડીએ જ રામ સાથે યુદ્ધ કરવા જઈ
છું. હું ત્યાંથી પાછો ફરું એમ મને લાગતું જ નથી. માટે મારી
વાટ, જોશો માં.” એમ બોલી મોટી સેના સહિત તે રણભૂમિ
તરફ ચાલી નીકળ્યો.

આ વખતનું તેનું રૂપ ઘણું વિકરાળ હતું. ગગન સંમો
ઉઘો અને દેખાવમાં કાજળના પર્વત જેવો કુંલકર્ણ લડાઈના
મેદાન તરફ ચાલ્યો આવતો હતો. તેને જોઈ વાનર સેના ટૂકા-
ટૂકા કરવા મંડી પડી. વિલિખણે રામને તેનું જોણખાણ કરાવ્યું.
કુંલકર્ણે રણભૂમિમાં આવી સિંહનાદ કર્યો. તેની હાજથી વન,
પર્વત, પશુ, પંખી, માનવ વગેરે સૌ કંપવા લાગ્યાં. વાનર
સેના પર્વત, પાપાણ, ઝાડ વગેરે ઉપાડી ઉપાડી તેના ઉપર
દૃષ્ટિ કરવા લાગી. છતાં તે કશાને પણ નહિ લેખતાં હાથમાં
સુદર્શન ઝાલી મદના પ્રહારથી અનેક વાનરોને ખીલતો કચરતો
રાગ તરફ ધસી આવ્યો. હનુમાને લાગ સાધી એક મોટો પહાડ

તેના ઉપર પટકયો; પણ એક હાથથી પૂર્વતને અદ્ધર ઝીલી તેણે તેના ચૂરેચૂરા કરી નાખ્યા. પછી ગર્જના સાથે અનેક વાનરોને પકડી તે મુખમાં મૂકવા લાગ્યો, તેમાંના કેટલાક પેટમાં જીવતાજ પહોંચી ગયા તો કેટલાક તેના નાક અને કાનમાંથી બહાર નીકળી ગયા, અને મારો ચલાવવા મંડી પડ્યા. કુંભકર્ણના અંગ ઉપર અનેક બાણો અને મોટા મોટા પહાડ પડવા લાગ્યા. પણ તે તો કશાને, પણ નહિ ગણકારતાં મકના હાથીની જેમ ચારે તરફ ધુમવા લાગ્યો. ફરતાં ફરતાં તેણે સુગ્રીવને પકડ્યો. તેને પોતાની કાખમાં ઘાલી દબાવ્યો. સુગ્રીવ શહુ જ અકળાયો અને તે કાખ કાઢી બહાર ઉપર આવી બેઠો, પછી ત્યાં બેઠે બેઠે તણે કુંભકર્ણના નાક અને કાન છેડી નાંખ્યાં. કુંભકર્ણને આની કંઈ જ નહોતું પડી નહિ. બ્યારે દર્પણમાં તેનું મુખ દેખાડ્યું ત્યારે જ તેને સમજાયું કે મારા નાક કાન કપાયાં છે. પોતાની આવી સ્થિતિથી તે શહુજ ક્રોધમાં આવ્યો અને મરવું કે મારવું એવા નિશ્ચય સાથે ચારે તરફ પ્રલયનું ધમસાણુ મચાવવા મંડી પડ્યો.

કુંભકર્ણનો ઉત્પાત જોઈ લક્ષ્મણ ધનુષ બાણ સાથે આગળ આવ્યો. તેમણે તેના ઉપર અનેક બાણો છોડ્યાં; પણ કુંભકર્ણ તો તેને જરાએ લેખવતો નથી. તે તો હાથમાં ગદા લઈ વિલિંબણ સામે ધાયો. વિલિંબણ ગદા લઈ ખડો થયો. બંને ભાઈઓ પરસ્પર ઘિઝાર દેવા લાગ્યા. એટલામાં રામચંદ્રજીએ ધનુષ ટંકાર કર્યો, અને કહ્યું કે, “હુ! સાવધાન. તમે આંજ સુધી આખા જંગલમાં અનર્થ વડે હાહાકાર ફેલાવ્યો છે. તમે અહીં જન્મી પૃથ્વીને ભારરૂપ થઈ પડ્યા છે. હવે તમારા પાપ તમને ખાવા તૈયાર થઈ ગયાં છે. આજે તમારું અને તમારા આખા કુળનું નિકંદન થવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે. જો રાજપાટ, સુખ, સમૃદ્ધિ; વૈભવ આદિ પામી બીજાઓને ખીડવામાં જ મજા માને છે તેના અતે શા હાલ થાય છે તે આજે આંખ જંગલ જાણશે, તો સાવધાન!” એમ બોલી રામે એક બાણ માર્યું અને તે સાથે જ કુંભકર્ણ હગલો થઈ પૃથ્વી પર પડ્યો. આ પ્રમાણે પૃથ્વી પરથી પાપનો એક પુલ ઓછો થયો અને તે સાથે દેવતાં હુંદલી શરૂગડી ઉઠ્યાં.

“બાળક”નું મિત્ર-મંડળ.

મુદ્રાલેખ : “સેવા અને સ્વાર્થત્યાગ.”

મારા બાળક મિત્રો !

જન્યુઆરીના અંકથી આપણે મિત્રમંડળ સ્થાપ્યું. તેમાં જોડાવાના કાગળો થોડા મિત્રો, તરફથી આવ્યા છે. હું આશા રાખું છું કે હજી બીજા ઘણા મિત્રો-તેમાં જોડાશે. તમે હજી જો કાગળ લખ્યો ના હોય, તો જલદી લખજો. મિત્રમંડળમાં જોડાજો. તમે જાણો છો કે પંદર વરસની અંદરનાં છોકરાઓ તથા છોકરીઓ સહાસદ થઈ શકે છે. કાંઈ પણ લવાજમ આપવાનું નથી. જો તમે જન્યુઆરીના અંકમાં આ મંળાંથી વાંચ્યું ન હોય, તો જરૂર વાંચી લેજો અને સહાસદ થજો.

વિદ્યાર્થીઓ શું શું કરી શકે ?

આપણા મિત્રમંડળનો મુદ્રાલેખ “સેવા અને સ્વાર્થ-ત્યાગ.” છે. કોઈના મનમાં એમ પ્રશ્ન આવશે, કે પંદર વરસની અંદરનાં છોકરાં તે શી સેવા કરવાનાં છે ! પણ જરૂર માનજો કે જમું તેવો નાનો અને નબળો બાળક પણ સેવા કરી શકે છે. કાશ્મીરમાં એક નિશાળ છે. તના વિદ્યાર્થીઓ સમાજસેવામાં બહુ રસ લે છે. તેઓ નિચે પ્રમાણે કામ કરે છે :—

૧. ગરીબ માંદા માણસની માવજત કરવા જાય છે.

૨. માંદગી પછી નબળા પડેલા માણસોને તેઓ ચોખ્ખી હવામાં ફરવા લઈ જાય છે.

૩. જેમને તરતા આવડતું હોય છે તે નદી કે તળાવ કિનારે બેસીને, તહેવારને દહાડે ડુબતા માણસોનો જીવ બચાવે છે.

૪. માંદાં-હુખી જનવરોને પણ દવાખાને ચર્ચા જાય છે.

૫. રેલ સમયે લોકોને ધોરણ પહોંચતો કરીને તથા ડુબતાઓને બચાવીને મદદ કરે છે.

૬. આગ લાગે ત્યારે બળતા ઘરનો સામાન ખસેડી આપે છે; તથા પાણી છાંટવામાં મદદ કરે છે.

૭. ઘંટડા આદમીઓને લાર ઉપાડવામાં મદદ કરે છે.

૮. તેમને છોડીયા વીણવામાં મદદ કરે છે.

૯. રસ્તામાં હીમ પડે છે ત્યારે ત સાફ કરવામાં મદદ કરે છે.

૧૦. ઉધરાણાં કરીને ગરીબ અને દુઃખીયાંને મદદ આપે છે.

૧૧. શુંકાઓ તોફાન કરતા હોય ત્યાં, સ્ત્રીપાઈની મદદ લઈ જાય છે.

૧૨. આરોગ્યની જાળતો સમજીને તે સંજોગો લોકોને મત કેળવે છે.

આ યાદી જોવાથી તમને કાંઈ કાંઈ વિચારો સુઝશે. આમાંથી કેટલાંએક કામો તો આખું મંડળ લેણું હોય ત્યારે જ કરી શકાય. પણ એકલા પછુ થઈ શકે તેવાં સેવાનાં કામો હોય છે. જો તમારી નિશાળનાં કે પાઠશાળાનાં દસળાર છોકરાં લેણાં થઈ શકે તો તમે તમારું મિત્ર-મંડળ બનાવજો, અને તમારા ગામમાં થોડાં કામ માથે લેજો. જ્યાં સુધી મિત્રમંડળ થાય નહીં, ત્યાં તમે એકલા જ સેવાનું કાંઈ કામ કરવાનું મનમાં નક્કી કરજો.

ધારો કે તમે રમતા હો, રમતમાં બહુ જીવ હોય, તે વખતે કોઈ અજાણ્યો, ભૂલો પડેલો માણસ, તમને કોઈનું ઘર પૂછે. તમે જાણતા હો તો પણ રમતમાં જીવ હોય, એટલે એને જવાબ ન આપો. આ સાડું ના કહેવાય. વળી કેટલાંએક છોકરાં તો જાણી જોઈને એવા માણસને ઉધે રસ્તે ચઢાવે છે. આ તો હલકાઈ જ કહેવાય. તમે ભૂલો પડ્યા હો, અને તમને કોઈ ઉધે રસ્તે ચઢાવે તો તમને કેવું લાગે!! આવે વખતે તમારી ફરજ છે કે તમારે તે ભૂલો પડેલાની સાથે જઈને તેને ઘર બતાવવું. આનું નામ “સેવા.”

પરંતુ એક વાત ખાસ યાદ રાખજો. “સેવા” કરવાની મરજી હોય તો તમારે તમારું પોતાનું કામ તો ખરેખર જ કરવું જોઈયે. તમારું લેસન, તમારાં લુગડાં અને શરીરની ચોખખાઈ, તમારાં પોતાનાં ઘરની સફાઈ, એ બધી જાળતો ઉપર પૂરેપૂરું ધ્યાન આપવું જોઈયે. નિશાળમાં કદી પાછળ ના પડવું, બીકણ ના બનવું; પંજી તોફાનીયે ના થવું. સંઘયતા અને સચ્ચાઈ હમેશાં સાચવવાં. તમે ખંડા મનથી નિશ્ચય કરજો અને સારાં થવામાં પ્રભુની મદદ માંગજો. અને દયાળુ પ્રભુ તમને મદદ કરશે.

ભટવાડી, ગીરગામ;

સુખાઈ. } કેશવપ્રસાદ છો. દેશાઈ.

નેડીનો નમુનો

શેઠ હરદીસનદાસ નામે એક લલો શ્રીમંત હતો. શહેરમાં નાના મોટા બધા તેનું નામ જાણતા. અનાથોનો અને વિધવાઓનો તો તે જીવિતનો આધાર હતો. તેની આવક ઘણીજ હતી. જમીનમાંથી પાક; પણ સારો આવતો. પાંચ વરસમાં ત્રણ નવાં ગામ વેચાથી લીધાં હતાં અને ચોથાની વાતચીત ચાલતી હતી. શેઠના ગાપ દાદા વ્યાજવટું તથા ધીરધારનું કામ કરતા, પણ શેઠ તેમ કરતા નહિ. તે માત્ર હુંડીઓ લખતા.

યુરોપની મોટી લડાઈનો અંત આવ્યો હતો. સરકારને સોનાની જરૂર હતી. પૈસા મેળવવા તેણે નવા નવા કર નાખ્યા અને ફૈયાત લારે કરમાં દબાઈ ગઈ. છતાં તેનાથી પણ પૂરું ન થયું ત્યારે સોનાના ચાલુ સિંકા ખેંચી લેવાનું અમલદારોને સુચયું.

સરકારે સોનું સચ્ચું કરી દીધું અને છાપાંઓમાં જાહેર કર્યું કે અમુક દિવસ પછી સરકાર પંદર રૂપીઆની ગીની દસ રૂપીઆમાં લેશે. આથી સોનું સપાટાળાંધ વેચાવા માંડયું અને ગીનીઓ સપાટાળાંધ સરકારની ટીજેરીમાં લરાવા લાગી.

શેઠ હરદીસનદાસે પણ સોનાની માગણી મોકલી હતી, લોજન કર્યા પછી શેઠ પેટ ઉપર હાથ ફેરવતા ફેરવતા બેઠકમાં બેઠા હતા. તે તકીઆને આધારે બેસીને તાર વાંચવા માંડ્યા. પહેલોજ તાર વાંચતાં તેમનું મોહું ખીલી ઉઠ્યું. તેમની પાંચ હજાર તોડા સોનાની માગણી મંજૂર થઈ હતી.

શેઠે કહ્યું, “સુનીમજી, કેટલા રૂપીઆ રોકડા સિલકે છે? એંચી હજાર રૂપીઆ મોકલવાના છે. સોજા હજાર તો હમણાંજ બેઠા. આપણે બેંક મારફતે સુંબઈ મોકલીએ.” તરતજ સુનીમ-
જીએ શેઠને હજાર હજારની સોજા નોટો ઢાઢી આપી.

ગાડીમાં બેસી શેઠ બેંક તરફ ચાલ્યા. ગાડી ઉતાવળી ચાલતી

હતી. રસ્તામાં એક જગ્યાએ કંઈક ગડગડાટ સંભળાયો. શેઠ કોચમીનને પુછ્યું, “શું છે ? ગરબડ શેની છે ?” પોતે પણ ઉભા થઈને જોવા લાગ્યા. કોચમીને કહ્યું, “શેઠ, કંઈ નથી. નિરાશના છોકરાઓને પાણી પિવાની રજા પડી છે.”

થોડી વારમાં ગાડી બેંકના દરવાજા પાસે પહોંચી ગઈ. શેઠ ઉતરીને મેનેજરના ઓરડામાં દાખલ થયા. ખુરશી ઉપરથી ઉઠીને મેનેજરે તેમને આવકાર આપ્યો. અને પુછ્યું, “શી આસાં છે, શેઠ ?”

“કંઈ નહિ, થોડા રૂપિયા મુંઝઈ મોકલવા છે.”

“લાવો, જમા કરી દઉં, અને હુંડી લખાવી દઉં.”

શેઠ નોટો કાઢવાને માટે પડખાના ખીસામાં હાથ નાખ્યો, પણ મોટા ન મળે. બાંડલ કયાં પડી ગયું તે કંઈ સમજવામાં ન આવ્યું. અધીરા થઈને શેઠ વારે વારે જોવા લાગ્યા. પણ વ્યર્થ ! નોટોનું આખું બાંડલ ગયું ! દોડીને ગાડી પાસે ગયા. આમ જોયું, તેમ જોયું, પણ બાંડલ ન જડ્યું. કોચમીનને પુછ્યું. પણ તે શું બોલે ?

નિરાશ થઈને શેઠ પોતાની ખુરશી ઉપર બેસી ગયા. તેને મુંઝવણમાં પડેલા જોઈને મેનેજરે કહ્યું, “શેઠ, કેટલાની હુંડી લખાવી આપું ? રૂપિયા લાવવાનું ભુલી ગયા કે શું ?”

શેઠ કહ્યું, “નહિ, રૂપિયા ભુલી તો નથી ગયો. લાંબો તો જરૂર છે, પણ રસ્તામાં નોટોનું બાંડલ પડી ગયું.” આ સાંભળીને મેનેજર સુપ થઈ ગયા.

પોલીસને રૂપિયા જોવાયાની વધી આપી. છાપામાં પાંચસો રૂપિયાના ઇનામની જાહેરાત આપી અને બે નોકરોને રસ્તામાં સપાસવા માટે મોકલ્યા. બધે જોઈને તેઓ ખાલી હાથે પાછા આવ્યા.

* * * * *

એક દિવસ સવારે હરદીસનદાસ દરવાજા હતા. મુનીમજી પણ સાથે હતા. ગરમીનો દિવસ હતો. ઠંડી, હવા આવતી હતી. પક્ષીઓની, જાલી મીઠી લાગતી હતી. કોચલ કુહું કુહું કરતી હતી, અને મોર પણ રટકતો હતો. આંગાનઃ મોરની ધીમી ધીમી મધુરી સુગન્ધ આવી રહી હતી. જાહુ સરસ દેખાવ હતો, પણ

શેઠને કંઈ સારું ન હોતું લાગતું. તેઓ તંત્રતંત્ર પાછાં ફર્યા. રૂપીઆ ખોવાયા પછીને આ ત્રીજો દિવસ હતો. ગાડી સ્કુલ પાસે નિકળી અને ઇકરાઓનો ગડગંડાટ સાંભળીને તે દિવસે પોતે ઉઠ્યા હતા તે શેઠને સાંભર્યું. એક એક કરતી તેને ગધું થાદ આપ્યું અને એમ થયું કે ગંડલ અહીંનું પડયું હશે. આ અમારું શેઠ વિચારમાં મગ્ન હતા. ગાડી જલદી ચાલી જતી હતી. તેવામાં પાછળથી કોઈ બોલાવતું હોય તેવો અવાજ સાંભળાયો. શેઠે દરવાજામાંથી જોયું તો એક નવ દસ વર્ષનો છોકરો દોડતો આવતો હતો.

શેઠે ગાડી ઉભી રખાવી. થોડી વારમાં હાંફતો હાંફતો એક બાળક આવી પહોંચ્યો અને તેણે કાચમીનને પુછ્યું કે, “ગાડી શેઠ હરશીશનદામની છે?”

કાચમીને કહ્યું, “હા.”

બાળકે કહ્યું, “દરવાજો ઉઘાડો, શેઠને મળવું છે.”

શેઠજીએ પોતાનું નામ સાંભળીને દરવાજો ઉઘાડી નાંખ્યો. બાળક આવીને સામો ઉભો રહ્યો. તેના અડેરા ઉપર ખુશાલી છવાઈ રહી હતી. તેનું મોઢું ગંભીર હતું.

બાળકે શેઠને નમસ્કાર કરીને એક કાગળમાં લીટી લખી આપી. શેઠ આશ્ચર્યથી તેને જોવા લાગ્યા. મુનીમનું ધ્યાન પણ તે ગંડલ ઉપર ખેંચાયું. ગંડલ ઉઘાડ્યું તો તેમાં નોટો મોટામોટા પડી. એક એક કરીને શેઠે જલવા માંડી. પુરેપુરી સોળસીકળી. બ્રમ મટાડવાને માટે ફરી ફરીને ગણી. તેની સાથે એક કાગળ પણ નિકળ્યો. તેની ઉપર પોતાનું નામ પણ વાંચીને શેઠ અકિત થઈ ગયા. તેને વધારે ને વધારે આશ્ચર્ય લાગ્યું અને આશ્ચર્ય સરેસી આંખોએ સોમંહે બાળક રસદે જોયું. બાળકે અંજો નહિ. કોઈ જ ન હતું! મુનીમજીને પુછ્યું. તેનું પંજુ ધ્યાન બંડલમાં હતું. તે કંઈ પણ જાણી શક્યા નહિ. ગાડીની આસપાસ જોયું કાચમીનને શોધવા મોકલ્યો, પણ બાળકને પોતો લાગ્યો નહિ.

તે દિવસે ત્રીજા પહોરનો સમય હતો. સ્કુલમાં રજા થઈ હતી. લૂ આવતી હતી અને બધું ગરમ ગરમ લાગતું હતું. તે વખતે સ્કુલના દરવાજામાંથી એક નવ દસ વરસનો બાળક નીકળ્યો. તેણે પાકી સડકે ચાલવા માંડ્યું. તે ત્રણ ચાર પગલાં ચાલ્યો ત્યાં તેનો પગ એક કાગળના બંડલ ઉપર પડ્યો. તરત તે ઉભો રહ્યો અને તેના ઉપર પગ ફેરવ્યો. બંડલ મોટું છે એમ તેને માલુમ પડ્યું. તેણે જરાજર ધ્યાન કરીને જોયું તો તેમાં નોટો જણાઈ. બંડલ ઉપાડી લઈ તેણે ચાલવા માંડ્યું.

બાળક ઝટ ઝટ ઘેર ગયો. રમવાને માટે તેના મિત્રો તેને બોલાવવા આવ્યા, પણ તે ગયો નહિ. મારે નથી આવવું એમ કહીને તેણે તેને પાછા વાળ્યા. સંધ્યાકાળ થયો. દીવો કરી વાંચવા બેઠો. પણ તેમાં મન લાગ્યું નહિ. ઉઠ્યો અને બંડલ કાઢ્યું. બાંધેલું છોડ્યું ત્યાં બહાર કોઈનો પગરવ સંલગાયો. તે ગલરાઈ ગયો. બંડલને જલદીથી પુસ્તકોમાં છુપાવી દીધું. પણ ત ખાટો ભ્રમ હતા, બહાર કોઈ ન હતું. ફરાવાર બંડલ દીધું. એક એક કરીને નોટો ગણી. તે જરાજર સોળ થઈ. એક નોટ લઈને દીવાની સામે રાખી ધ્યાનથી જોવા લાગ્યો. તે દસની નહિ, પચાસની નાહ, સોની નાહ, પણ હજારની હતી. ફરીને એક પછી એક બધી જોઈ. તેને લાગ્યું કે પુરા સોળ હજાર છે. તેના મનમાં ગલીપચી થવા લાગી. ત હર્ષમાં ઉછળી પડવા ને પચાર કરવા લાગ્યો કે આતું શું કરું? કયાં રાખું? મારી પાસે કોઈ જોશે તો કહેશે કે ચાચી કરી છે. મુશકેલી આવી! ચિંતા થઈ પડી! બીજાની પાસે રાખવી એ પણ ઠીક નહિ. સંલવ છે કે લાલચમાં પડીને ત પાછી ન આપે, તો પછી હું શું કરું? સાઈ એ છે કે માને આપી દઉં, અને શુપચુપ સંતાડી મુકવા કહું. પરંતુ તે પણ ઠીક ન લાગ્યું. બાપુને કંઈ ખબર પડ્યા વગર રહેશે? તો બાપુને જ કેમ ન આપી દઉં? તેમાં તુકશાન શું? સાચે સાચી વાત કહી દઉં, એટલે તેઓ કંઈ ઠપકો નહિ આપે. એમને એમ વિચારમાં ચરંધી શત વીતી ગઈ. છેવટે નિદ્રા આવવા લાગી. કેટલોક વખત આંખ મુદ્દી અને કેટલોક વખત ગાંધ થઈ.

એમ સવાર થયું. તેના પિતાને તે રૂપીઆ આવવા મન થયું અને તે ઉડ્યો. નોટો હાથમાં લીધી. પણ પછી તેને ખીજે કંઈ વિચાર આવ્યા અને તે અટક્યા. તેની નજર સામેના પાટીઆ ઉપર પડી. તેમાં બાળકોને માટે નિયમો લખેલા હતા, એક વાત મોટા અક્ષરોથી તેમાં લખી હતી કે જીંદગીના ભોગે પણ નેકી સાચવો, તે વાંચીને તેના હાથ કંપવા લાગ્યા. નોટો પડી ગઈ. તે મોટા વિચારમાં પડ્યો. એક તરફ લોભ અને ખીજી તરફ ત્યાગ ! તેણે વિચાર કરીને નોટો હાથમાં લીધી, અને ફરીથી નીચે બેઠો. તેને બહુજ વિચારો આવવા લાગ્યા, કે 'જેની નોટો ખોવાઈ છે તેની શી દશ થઈ હશે ? મને જેટલો આનંદ થયો છે તના કરતાં વધારે દુઃખ અને ચિંતા તેને હશે ! તેણે નોટો ખોળવાને કેટલો પ્રયત્ન કર્યો હશે ? આવડી મોટી રકમ ખોળને કોઈ બેઝી રહે ? ફરી વિચાર આવ્યો, પણ મારો શો અપરાધ ? હું કંઈ ચોરી કરવા નથી ગયા કે મેં છુટ કરી નથી ! મને તો રસ્તામાંથી જડી છે. તો સુપચાપ રાખી લઉં તમાં ખોટું શું ? પણ ત વિચારાને શું થતું હશે ? તેના હૃદયના નિસાસા મને ઉંધ પણ નહિ આવવા દે.

ત્યારે હવે શું કરું ? કોને દઉં ? આંનો માલોક કોણ હશે ? બાળકે એકવાર ફરીને તે નોટો હાથમાં લીધી. આમ તેમ ફેરવીને જોવા લાગ્યો. એક એક કરીને બાંધી જોઈ. નોટોની ઉપર બેંકની તારીખ કે કંઈ પણ લખેલું ન હતું. બંડલ બાંધવા લાગ્યો તેવામાં તેની નજર એક કાગળ ઉપર પડી. તે લખેલો હતો. તેને ઉઘાડ્યો તો તેને માલુમ પડ્યું કે એક મોટો કાગળ છે. તે નોટ ન હતી પણ તેની ઉપર મોટા અક્ષરોથી એક નામ લખેલું હતું. તેણે નામ વાંચી લીધું. તરત ત બાળક ખુશી થઈ ગયો. દિવસ આડ્યો ગયો. રાત પણ ગઈ. કાલનું જાગરણ હતું. ગાઢ ઉંધ આવી ગઈ. સવાર થયું. કપડાં પહેરી ચાપડીઆ લઈને એ બાળક સ્કુલમાં રવાના થયો. સ્કુલમાં પહોંચ્યો અને દરવાજામાં ઉભીને જોયું, તો એક ગાડી દૂર નીકળી ગઈ હતી. તેને લાગ્યું કે તેજ ગાડી છે. તેણે કોથમીનને બરાબર જોખ્યો. * બાળકે દોડવા માંડ્યો અને ચોક્કસ નોટો આપી આલવા માંડ્યું.

શેઠ ગાડીમાં બેઠા બેઠા વિચાર કરતા હતા કે, “નાનો છોકરો અને આવડો મોટો ત્યાગ ! સૂલેવ છે કે તેને ઇનામની ખગર નહિ હોય ! પણ શું નોટોની કિંમતની પણ ખગર નહિ હોય ? ના, ના, એમ કેમ બને ? અંગ્રેજી નિશાળમાં ભણે છે તો નોટોને કેમ ન જોળજે ? જરૂર, તે આ નિશાળમાં ભણતો હશે !” શેઠ તેને શોધવાને આતુર થયા. તેણે કોથમીનને ‘ગાડી સ્કુલ’ પાસે લઈ જવા કહ્યું. ‘શેઠ ગાડીમાંથી ઉતર્યા અને હેડમાંસ્તરને મળ્યા. રૂપીઆ ખોવાયાંની અને બીજી બધી વાત તેને કહી. બાળક પાસેથી જાંડળ મળ્યું હતું તે પણ બતાવ્યું.

હેડમાંસ્તરે ખુશીથી તે બધી વાત સાંભળી. તેણે એક સૂચના લખી અને બધા ઓરડામાં ફેરવી. અને એમાં એમ પણ જણાવ્યું કે શેઠ હરદીસનદાસ ખુશી થઈ રૂપીઆ ૫૦૦ તું ઇનામ આપે છે, માટે જે છોકરો નોટોનું જાંડલ આપી ગયો તે હાજર થાય. સૂચના દરેક વર્ગમાં ફરી રહી. પાંચ દસ મિનીટ ગઈ. ધીરે ધીરે અરથો ઠલાક પણ ગયો, પણ કોઈ છોકરો આવ્યો નહિ. છેવટે હેડમાંસ્તરે બધા બાળકોને બોલાવ્યા. શેઠ એક એક ઠરીને બધાને તપાસી જોયા, પણ શેઠ કે સુનીમ એ છોકરાને જોળખી શક્યા નહિ. લાચાર થઈને ઘર તરફ પાછા ફર્યા !

ખીજે દિવસે છાપામાં આ અસાધારણ કામ કરનાર બાળકની વાત બહાર પડી અને શેઠના ઉદારતા ખીલી નીકળી. શેઠે, ‘જો સોજો હજાર રૂપીઆ દાનમાં આપી દીધા ! તે સમાચાર બધે ફેલાઈ રહ્યા કે કવડો નાનો બાળક અને કેટલો મોટો ત્યાગ ?

તેના આ ત્યાગના સ્મરણમાં સ્કુલમાં હવે દરવર્ગે ઉત્સવ થાય છે અને સારાં સારાં બાળકોને ઇનામ મળે છે ! શિક્ષકો એ બાળકના જેવા થવાનું સૌને સમજાવે છે. પણ તે બાળકનું નામ કોઈ જાણતું નથી.*

અહેન કાશી દેવચંદ.

ઉખાણા.

- (૧) રાતુડો નર ઘેલીયો, ને ઘુમરી ખાતો જાય,
તેનર બાંધ્યો નારીએ, પણ છુટો તો ના થાય. (ઘડો)
- (૨) લેનાં વડ લેવાં પાતરાં, ને શેરડી જેવી પેરી,
મોગરા જેવાં ફુલ, ને આંખા જેવી ડેરી. (આકડો)
- (૩) સમી સાંજનુ વાવિયું, (ને) ઉચું માજમ રાત,
નવ રસ જેથી નીપજે, તે વીણી લીધું પ્રભાત. (માખણ)
- (૪) ખાંચ વેંતનું પુતળું, ને મુળ લોહાનાં દાંત,
નારી તેથી નીત રમે, તમો કહો વિચારી ખાત. (સાંબેલું)
- (૫) ઝાડ જેતું થાંટ, ને ખાત્રાં જેનાં ધાળી,
ફૂલ જેતું મહા સુધડ, અને હુખ વુઓ તો કાળી. (ફેશુડાં)
- (૬) છુપે છુપે પણ ચોર નહિ, ચાર પગ પણ ઢોર નહિ,
માથે માજર પણ કુકડો નહિ, પંખીની જાત હુકડો નહિ.
(કાકીડો)
- (૭) ચાર પગ પણ પશુ નહિ, એક વાંસો ને શીર બે,
બાળક તેના પેટમાં, તેને શી વસ્તુ કહે. (ઘોડીયું)
- (૮) જળમાં બેસી ઘર કરે, જળમાં બેસી નહાય,
મસ્તક વાઢે ના મરે, તેની આંખ ફાટે જીવ જાય. (શેરડી)
- (૯) ઘોળું ધેમક માથે ફૂમક, દેશમા છે પણ દેખાતું નથી.
(રૂપીઓ)
- (૧૦) પતથર મરી થઈ પ્રેમદા, લોજન કરતા ગાય,
જરખું અંજ દૂરે ફૂલી, રેતું એડું સૌ અંજ ખાત. (વંટી)
- (૧૧) કડવું કડવું લગોચું, ને ઉપર ઢોરા ઢચકો,
ડેરીના રમ માથે, લોક શાકના ભરે બટકા. (કારેલું)
- માસ્તર ઇસ્માઈલ.

ચરકસંહિતા.

- (૧) રાત્રીડો નર ભાષાંતર પ્રથમ ભાગ. આયુર્વેદના મૂળ આ મં-
તેનર બંધન થયા છે. તેમાં એવી નવા જુની શોધો અને
- (૨) જેનાં દર્પણે જ્ઞાતતા ન હોવાથી, ઘણી પાશ્વિમાત્ય શોધોથી
માં પરંતુ હાલની તેવી ઘણી શોધોને આ પુસ્તકમાં સમા-
જ. દરેક ડોક્ટર, હકીમ અને વૈદને આ પુસ્તક પાસે
- (૩) કરવાથી પણ મળે છે. તેમાં આરોગ્ય સચવી શરીરને તં-
દીર્ઘાયુષી બનાવવાની ઇચ્છા રાખનારે તેને હંમેશાં પાસે રા-
(૪) જે, આપણા આયુર્વેદમાં દવાઓને માટે સર્વથી સર્વોત્તમ ગ્રંથ
મળેલો છે. કીમત રૂ. ૫-૦-૦ પૃષ્ઠ સાતમે, જાડા ગ્રંથ
ડા. પોપટ પ્રજુરામ વૈદ એસ. એમ. એન્ડ એસ. લખે છે કે: આ
ઘણું ઉત્તમ અને ઉપયોગી છે. જુજ નકલ શીલીક છે

ઘરનો વૈદ—આ એક ઉત્તમ વૈદકનું પુસ્તક છે. જેના દરેક ભાગ
છે. તેમાં લગભગ ૫૪૦ પ્રકરણો છે. જેમાં શરીરનું
તેની અંદર આવેલા અવયવોનું જ્ઞાન, ઈન્ડ્રિયોનું જ્ઞાન, વનસ્પતીઓ,
તેની ઉપચારો, દરેક રોગ, તેનાં કારણો, લક્ષણ, તે ઉપાયોનો સમાવે
છે. કી. ૦-૧૨-૦

વૈદ્યાને વૈદક ભાગ ૧ હો. અને ૨ જો.

આ પુસ્તકના પહેલા ભાગમાં તમામ રોગ મટે એવાં ઓવધો અને
પ્રાતશાસ્ત્ર આપવામાં આવ્યાં છે. આ આપણે અકરીર, વનસ્પતીઓથી
થી રીતે બનાવતા તથા કષ્ટ દવા કયા રોગ મટાડે છે તે તથા કષ્ટ દવા
વનસ્પતીની કેવી રીતે બનાવવી તે, છે. બીજા ભાગમાં દરેક ધાતુ
વિષત્વ શોધન કરી બીજો બનાવવાની રીત તમા તેની બનતી મા-
નો; અવલેહો, ધૂનો તેલો તથા આસરો વગેરે બનાવવાના પ્રયોગો
ક. માણસ સમજી શકે તેવા આપ્યા છે. બન્ને ભાગની કીમત રૂ. ૧-૮-૦

દેશી વૈદ—આપણે જાણીએ છીએ કે જે દવાઓ બનાવે
વાપરે છે, તમામ દાર્મસીઓ જે જે દવાઓ બનાવે
તે સઘળી દવાઓની બનાવટ આ પુસ્તકમાં આપેલી છે. આયુર્વેદ શા-
માં જે જે ઘણી ઉત્તમ, અનુભવસિદ્ધ અને ફાયદો કરનારી દવાઓ છે
તમામ દવાઓ ઘેર શી રીતે બને તેમ દરેક રોગ ઉપર કષ્ટ કષ્ટ દવા
પડતી તે સર્વ વિષયા આ પુસ્તકમાં છે કીમત માન રૂ. ૧-૦

૨ જોડાલાલ દેવશંકર દવે દ્વારા જ્યોતિષ શાસ્ત્ર સંબંધી પુસ્તક.

જૂત ભવિષ્ય અને વર્તમાન કાંઈની વાત જાણવી હોય તે

ભવિષ્યવેતા (ચોથી આવૃત્તિ)

યાતે ભવિષ્ય જાણવાની વિદ્યા—આ નામનું પુસ્તક મેં ગાંધી, પુસ્તક ઉપરથી દરેક માણસ ભવિષ્યમાં શું બનશે તે જોઈ અને જાણશે તેમાં નીચે પ્રમાણે અનેક પ્રકરણો છે. ૩.૫-૦-૦૫૦૮૦-૧૦.

પ્રા. ૧-૨-સંવત્સર. શક, માસ, અષ્ટમ, રાશી, મહો, નક્ષત્રો, ચોરસ, ચંદ્ર, વિગેરે જોવાની રીત. પ્રા. ૩ તે દરેકમાં કરેલા શુભાશુભ કર્મો ફળ, પ્રા. ૪ થી ૮ મહોનાં ફળ, નાની મોટી પતોતી, અશુભ પ્રમદાદશા, ખનદશા, વગેરે જોવાની રીત, પ્રા-૧૦-૧૧ તમામ પ્રાગ મહુરતો જોવાની રીત પ્રા-૧૨ લેખાદિણી તારા, નાડી, યોના, વગેરે જોવાની રીત. પ્રા-૧૩ ચોરાવડી વસ્તુ જડશે કે કેમ તથા કયા ગણ છે તે જોવાની રીત, પ્રા. ૧૪ કાર્યસિદ્ધિ માટે પ્રવેશો જોવા રીત. પ્રા. ૧૫ જન્મ માસ વીરેરેનું ફળ, પ્રા. ૧૬ મહો. અને શુભાશુભ, રૂપ, રંગ મેથી વિગેરે જોવાની રીત, પ્રા. ૧૭-૧૮ જન્મ તાંત્રી કુંડળાઓ બતાવવાની રીત ને તે જોવાની રીત ૧ લાંબી બારે લાંબ જોવાનું રાશી વાર ફળ, દ્રષ્ટિનું ફળ અગ્રેજી રીતે ફળ, પ્રા. ૧૯ બાળાવેનું મિત્રફળ, ભાગ્યોદય, દાસપણું, અંધિખાનું, રોગ. સ્ત્રીસુલભનું સખ, પ્રજનનું સખ. છાંડીનું, શરીરનું સુખ, અદરમાત ધનપ્રાપ્તિ, રાજ્યલક્ષ્મી. વાહનનું મહાનનું, માળાપણું, વિદ્યાનું, વંશનું, મિત્રસાક્ષરીનું, વ્યાપાર. નોકરી, ધન સંપત્તિનું, સુખદુઃખ ક્યારે મ વિગેરે જોવાની રીત. પ્રા. ૨૦ મહોની દ્રષ્ટિનું ફળ, પ્રા. ૨૧ સ્ત્રીની જન્મ કુંડળા ઉપરથી સ્ત્રીનું, તેના પતિનું, સંધવા કે વિધવાનું સુખ દુઃખ જોવાની રીત. પ્રા. ૨૨ થી ૨૭ હોરા, દર્શણ વિગેરે કુંડળા જોવાની રીત. પ્રા. ૨૮ મું જોધાન બામત, સ્ત્રી ગુર્જા ધારણ કરે કે કે સ્ત્રી પુરુષનું મત્યુ, ગર્ભવતીને શં જન્મશે, હાથ પગ વગરનું બાળક અતરવા બંધત. પ્રા. ૨૯-જન્મ વખતે સંધાઈ હતું કે દીવો હતો વિગેરે ખાતરી કરવાની રીત. પ્રા. ૩૦ રાજયોગ અને તેનું ફળ, પ્રા. ૩૧ થી ૩ નાભસ, પ્રવળ્યા. ચંદ્ર વિગેરે યોગો અને તેનું ફળ, પ્રા. ૩૪ બાળકનો રીયોગ જોવાની રીત. પ્રા. ૩૫-૩૬ આયુષ્ય જોવાની રીત. ક્યારે કયા પ્રાણી મૃત્યુ થાય વિગેરે જોવાની રીત. પ્રા. ૩૭-૩૮ આયુષ્ય જોવા રીત. પ્રા. ૩૯-૪૦ વર્ષફળ બતાવવાની ને જોવાની રીત. પ્રા. ૪૧ શરીર પર રુખાઓ, નળ, વજ્ર, મરંચ માણુ વિગેરે ઉપરથી ભવિષ્ય જોવાની રી. પ્રા. ૪૦ સ્વપ્ન ઉપરથી ભવિષ્ય જાણવાની રીત. પ્રા. ૪૧ હસ્તાક્ષરો ઉપર ભવિષ્યફળ. પ્રા. ૪૨ મું. વરસાદ, વરસશે કે કેમ, ક્યારે વરસશે, અનાજ ભાવતાલની વધઘટ સુકાગ કે દુઃકાગ વિગેરે જોવાની રીત. પ્રા. ૪૩ નાસિકાના સ્વર ઉપરથી ભવિષ્યની વાત જાણવાની રીત. પ્રા. ૪૪ મું રમ શાસ્ત્ર ઉપરથી ધારેથી મુરદા પૂરી થશે કે કેમ, જથ્થા મળશે કે કેમ ધંધામ લાભ થશે કે કેમ, વિગેરે ભવિષ્યની વાત જોવાની રીત. ક્રી. ૩. ૫-૦ અને અન્યપ્રાચીન મળ્યા છે: જુદા નકલો છે આજેના અંગાવે.

દરેક ધર્મના મનુષ્યને ઉપયોગી, બાળકથી વૃદ્ધ સર્વને વાંચી
અનન કરવા યોગ્ય ઉપયોગી પુસ્તક.

સ્વધર્મનિષ્ઠ દૈવીજીવન

અથવા

ધર્મસંસ્થાપક મહાપુરુષોનાં જીવનવૃત્તા.

આ ઉપયોગી પુસ્તક તૈયાર છે. તેની અંદર હિંદુ, જૈન, પારસી અને મુસલમાન
સર્વ ધર્મોર્વરદસ્ય, તે તે ધર્મના ધર્મ સંસ્થાપક મહાપુરુષોનાં જીવન વૃત્તાંતો, દરેક
માન્ય પોતે પોતાના ધર્મનું સિદ્ધાંત મેળવી, ધર્મને આચારમાં ઉતારી સ્વધર્મ
નિષ્ઠ દૈવીજીવન શી રીતે ગાળી શકે, સંસારમાં ઉચ્ચ જીવન ગાળી આદર્શ મન
ચારિત્ર્યથી શી રીતે જીવે તેવાં અનેક વૃત્તાંતોનો સમાવેશ છે. આ પુસ્તક
કની અંદર હિંદુધર્મ — તેમાં વેદધર્મ, તેનું ગદ્ય, પુરાણોનું ગદ્ય,
સંક્ષિપ્ત મહાભારત, રામાયણ અને ભાગવત તેમાંની ઉત્તમ કથા પ્રસંગો
પ્રધરના રજ અવતારોનાં ચરિત્રો, તે તે અવતારો શાથી થયા અને તેમણે શું
પરાક્રમ કર્યું, પ્રહ્લાદ, કુવ. વિગેરેનાં ચરિત્રો, શ્રીરામચંદ્રજી, શ્રીકૃષ્ણનાં ચરિત્રો,
બુદ્ધભગવાનનું ચરિત્ર, શ્રી શંકરાચાર્યનું ચરિત્ર, જૈનોના રૂપમંદવથી મહા
વીર સ્વામી ભ. તિર્યકેશનાં ચરિત્રો, રામાનુજાચાર્ય, વલ્લભાચાર્ય, સ્વામીના
રાયચુના સદગુણદ સ્વામીનું ચરિત્ર, ગુરુગોવિંદચંદ્ર અને નાનકનું ચરિત્ર,
ગોરાગંગાજીનું ચરિત્ર, રામાનંદ, કબીર, મદનમદ એમંબર, જરથોસ્ત,
ક્રાઈસ્ટનાં જીવન ચરિત્રો, ગોરખનાથ, મધ્વાચાર્ય દયાનંદ મુરારજી, શ્રીમ-
ન્નૃસિંહાચાર્યજી, ભાષ્કરાચાર્ય, કુમારીજીલદાચાર્ય, મત્સેંદ્રનાથ, પરમહંસ
રામકૃષ્ણ, શ્રીરામનિય, શ્રીવિગેશનંદ, જાનકેવ, વૃકાગમ વિગેરે ધર્મ પ્ર-
તિદાનાં જીવન ચરિત્રો, અને તે મિત્રાવ બીજા લગભગ ૧૫૦ ઉપરાંત
મહાપુરુષોનાં જીવન ચરિત્રોનો સમાવેશ છે. આ પુસ્તક ઉપરથી દરેક મા-
ન્ય પોતે પોતાનું જીવન ઉચ્ચ બનાવી શકશે. બાળક વાંચશે તો તે ધર્મ-
નિષ્ઠ જીવન ગાળી શકશે, તેનામાં નાનપણથી જ ઉચ્ચ સંસ્કારો પડશે,
વળી દરેક ધર્મનું ગદ્ય પણ આ પુસ્તકમાં હોવાથી આ પુસ્તક વાંચ-
નાર હિંદુસ્થાનમાં ચાલતા તમામ ધર્મોનું ગદ્ય અને દરેક ધર્મના સ્થા-
પનાર મહાપુરુષોનાં જીવનવૃત્તાંતો જાણી શકશે. તે ભવાય, ભક્તિ, શોભ
અને તત્ત્વજ્ઞાનના અનેક વિષયો આ પુસ્તક ઉપરથી શીખી શકશે. દરેક
મનુષ્યે આ પુસ્તક પાસે રાખી અભ્યાસ કરવા યોગ્ય છે. ગ્રંથ પ્રમણ,
'પાક' પુરું પાત્ર ૭૦૦ ઉપર ૬૬ પાનાર કીમત રૂ. ૬-૦-૦.

જાણલાલ દેવશંકર દવે.

વગર મુડીએ અને વગર મહત્તે ધનવાન થવું હોય તો મંગાવો.

ધનવાન [ચોથી આવૃત્તિ.]

જો તમે ધણું ધણું ધંધા કરવા છતાં પણ દમડી દેખતા ન હો, વેપાર ધંધા કે ખીજા ઉદ્યોગમાં ખારેલો લાભ ન થતો હોય, ખેતીમાં વીસ પચીસ ધણું પ્રદંવવાની ઇચ્છા હોય, હુન્નરકળાનું સર્વોત્તમ જ્ઞાન મેળવી કળાકુશળ બનવું હોય, કોઇપણ ધંધાની સાથે હજારો રૂપિયા સહેલાઇથી કમાઇ શકાય એવી શોધોને શીખવાની ઇચ્છા હોય, અને આજ નજીકમાં લાખો અને કરોડો ધનના સ્વામી બનવું હોય તો આજે જ આ પુસ્તક મંગાવી ઉપયોગ કરજો, આ પુસ્તકના ઉપયોગીપણાનાં હજારો સરતીરીકેટ મળ્યાછે. તેની અંદર તેર ભાગમાં અને ૧૬૦ પ્રકરણોમાં તમામ પ્રકારના જ્ઞાનનો શોધનો અને કળાઓગે કમવાર સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. કી. રૂ. ૧૦.

ભાગ ૧ ભા—ધનનું મહત્ત્વ જેમાં ૨૦ પ્રકરણ છે. ભાગ ૨ જે—જેમાં ૪૦ પ્રકરણ છે. જેમાં ધનવાન થવાને કેવી યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવી તે છે. ભાગ ૩ જે—ધંધાની શોધ અને ક્યા ધંધાથી ધનવાન થવાય છે તે વિશે. ભાગ ૪ જે—જુદા જુદા પ્રકારની નોકરી કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરવી તે વિશે. ભાગ ૫ જે—વેપાર—ધનવાન થઇ શકાય તેવા જુદા જુદા જાતના વેપારો. ભાગ ૬ જે—ખેતી—જમીનનો કસ શી રીતે વધારવો. ખાતર ક્યા પ્રકારનું કંઈ જમીનમાં કેટલું નાખવું વિગેરે. ઉપરાંત વરસાદ, પાણીની તંગાશ શી રીતે પૂરી પાડવી. જુદી જુદી જાતનાં અનાજ. તથા મરી મસાલા વિગેરેનું વાવેતર ક્યારે કેવી રીતે કરવું કે જેથી પ્રેલય દર વરસ કરતાં દસ કે વીસ ધણી વધી શકે વિગેરે. ભાગ ૭ જે—ખેતીના પદાર્થોથી ધનની વૃદ્ધિ—સોનું, રૂપું વિગેરે ધાતુ સંબંધી પ્રયોગો. ભાગ ૮ જે—ઝવેરાનનો વેપાર. ભાગ ૯ જે—હુન્નર—ઉદ્યોગ—તેમાં તમામ પ્રકારના રંગ બનાવવાની રીત, રંગો રસાયનિક રીતે બનાવવાની કળા, કાગળ બનાવવાનો ઉદ્યોગ, કાચનો ઉદ્યોગ, સાબુ બનાવવા, મિશ્રબત્તી બનાવવાની કળા, ફોટોગ્રાફર બનાવવાનો ધંધો, સ્ટીમેન્ડ બનાવવાની કળા, વાનિશ, સાદી, બરનો, દીવાસળીઓ—સોનું અને રૂપું બનાવવાના ૪૦ પ્રયોગો, વીજળીની ખેટરી બનાવવાની. ગીલેટ કરવાની સોનેરી અને રૂપેરી બૂટ્ટા બનાવવાની રીત, વિગેરે હજારો ધેર ખતી શકે તેવા હુન્નરકોશો. કે જેમાંનો માત્ર એકજ હુન્નર હાંમ કરી ધંધો કરનાર દર માસે હજારો રૂપિયા કમાઇ શકે છે. ભાગ ૧૦ જે—દીવાસળી દવાઓ—એસેન્સ, અર્ક, દીયર, પેટન્ટ દવાઓ, સારસા પરીક્ષા, ગાંધેરા મીઠકર, સીરપ હાઇડ્રોફાઇટ ઓફ લાઇમ, ક્લોરો ફોર્મ, લાઇમ ન્યુસ, વીગેરે અનેક પેટન્ટ દવાઓ બનાવવાના નુરખા ધણા ખર્ચે મેળવી બહાર પાડ્યા છે. ભાગ ૧૧ આયુર્વેદીય દવાઓ—કાચો, સુર્યો, ગોળાઓ, અક્ષતો, કન્થો રસો, વિગેરે અનેક દેશી દવાઓ બનાવવાના નુરખાઓ. ભાગ ૧૨ ધનસન બનાવનાર આધ્યાત્મિક ઉપાયો.

ભાગ ૧૩ અનેક ગરીબમાંથી ધનવાન થયેલાનાં જીવન ચરીત્રો વિગેરે ધનવાન બનાવનાર હજારો પ્રયોગોનો આ પુસ્તકમાં સંગ્રહ છે. કી. રૂ. ૧૦.

હુન્નરઉદ્યોગ, કળા, વેપાર, અને ખેતીવાડીના વિષયો ચર્ચાતું મા

હુન્નરવિજ્ઞાન.

આ માસીકના આઠક ચત્તે તેમાં દર માસે નવ હુન્નરોની વેપાર ખીલવવાની કળા, ખેતીવાડીમાં સુધારો કરી વધુ પકડવાની વિસખધી લખો આવે છે. આ માસીકથી તમે ઘેર બેઠાં તમારા કામ પં ઉપરાંત દર માસે ૧૦૦ થી રૂ. ૨૦૦ કમાઈ શકો તેવો અનેક ધંધો તમા જાણવામાં આવશે તેનું લવાજમ રૂ. ૪-૦-૦ જ છે. નમુનો મફત

હુન્નરવિજ્ઞાન—પહેલા વર્ષનું જાંધિલું વોલ્યુમ કી. રૂ. ૩-૦-૦

હુન્નરવિજ્ઞાન—બીજા વર્ષનું જાંધિલું વોલ્યુમ કી. રૂ. ૩-૦-૦

વ્યવસ્થાપક હુન્નરવિજ્ઞાન-અમદાવાદ.

માસ્ટર ઑફ નૉલેજ.

ધજા વર્ષની ધંણી મહેનતે અને ધજા ખર્ચે હાલમાંજ બહાર પડ છે. તેને તૈયાર થતાં ધજો વખત લીધો છે આ પ્રસ્તક ઉપરથી દરેક માણસ પોતે પોતાની મેળે માત્ર છ મહિનામાંજ સરખા રીતે હિંદી, મરાઠી અંગ્રેજી, ઉર્દૂ, અંગ્રાણી અને સરફત શીખી શકે છે. આટલી બાબો કદાચ ખર્ચ કરવા છતાં ધજા વર્ષે મહેનત કરવા છતાં આવતી નથી માત્ર છ મહિનામાંજ લખતાં બોલતાં ને વાંચતાં આવડે છે. કી. રૂ. ૧૦-૦ પછી હાલ મંગાવી લેનારને માત્ર રૂ. ૭-૦. માંજ મળશે.

સરવૈ. રેવન્યુ અને ફોજદારી કાયદાનું જીથ.

ચોથી આવૃત્તિ—આ પુસ્તકમાં ઇડિઅન પીનલ કોડની અગત્યની કલમો, ક્રોમીનલ પ્રોસીજર કોડ, ડીઆક્ટ પોલીસ એક્ટ, વિવેજ, પોલીસ એક્ટ, લેન્ડ રેવન્યુ કોડ; તે ઉપર થયેલી ફલ, મામલતદાર કોર્ટ એક્ટ, ગામના ન તાલુકાના નમુના, સરવાખની ફલ, સર્કલ ઇન્સ્પેક્ટરની ફલ. અ-પ્રીચનો એક્ટ, બાબદારી એક્ટ, મીઠાનો એક્ટ. વિ. ૨૦ કાયદાઓ છે. કી. રૂ. ૪-૦-૦

મહાત્મા ગાંધી અને હિંદના મહાન નરરત્નો.

આ પ્રસ્તકમાં મહાત્મા મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધીજીનું જીવનચરિત્ર આપેલું છે. તે ઉપરાંત લો. મા. તીલક, અરવિન્દ ધોષ, સર રવિન્દ્રનાથ ટાગોર, સર પ્રીરાજચાક મહેતા, દેશબંધુ ચિત્તરંજનદાસ, શ્રી મોતીલાલ નહેરુ, પંડિત, મદનમોહન માલવિયા, શ્રી દાદાબાઈ નવરોજજી વિગેરેના જીવનચરિત્રોનો સમાવેશ છે. એક કાગળ, પાકુ પુરું મહાત્મા ગાંધીજી અને લો. મા. તિલકનાં ચિત્રો સાથે કીમત રૂ. ૧-૮

ઉપરનાં તમામ પ્રસ્તકો મળવાનું ડેકાઈ

“સ્ત્રીબોધ અને બાળક” માસિકપત્રના

ગ્રાહક શા માટે થયું?

(૧) આ પત્ર જૂનામાં જૂનું છે. હાલ ૬૯ મું વર્ષ ચાલે છે. દરમાસે નિયમિત પ્રસિદ્ધ થાય છે અને લવાજમમાં ધણું સસ્તું છે.

(૨) દર માસે “સ્ત્રીબોધ” વિભાગના ૪૮ અને “બાળક” વિભાગના ૨૪ મળાને ૭૨ પૃષ્ઠનું નિર્દોષ અને સરળ વાંચન આવે છે.

(૩) ઉપરાંત—વરસમાં એક “વસંત” અંક મળે છે.

(૪) તે ઉપરાંત—આ વર્ષમાં એટલે ઇ. સ. ૧૯૨૫ માં “બીણા-વિહારી” ના ભાગ બીજો તથા “સદ્બોધ વાર્તાવાળી” એ બે પુસ્તકો બે રૂપીઆ કીમતનાં બેટ દાખલ મળે છે.

(૫) ઇ. સ. ૧૯૨૫ માં યનાર નવા ગ્રાહકને ગયા વર્ષનું બેટનું પુસ્તક—“બીણા-વિહારી” ભાગ ૧ લો કીમત રૂ. બેનું છે તે રૂ. સવાથી મળે છે. (વિ. પી. પોસ્ટેજ ખર્ચ જુદું.)

(૬) સરકારી તેમજ લોકલ બોર્ડ અને મ્યુનીસીપાલ શાળાઓ તથા જાહેર પુસ્તકાલયોમાં આ માસિક પત્ર ખરીદવા ખાતા તરફથી મંજૂર થયું છે. આગ્રહ અને વિદ્યાર્થીઓને ઉપયોગી લેખો “બાળક” વિભાગમાં લેવાય છે. સ્ત્રીવિભાગમાં સર્વસામાન્ય લેખો તથા હંકી વાતો—સંવાદો—ચરિત્રો—આદિ બતાવેલી માહિતી વગેરે વિવિધ વિષયો આવે છે.

(૭) વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩-૪-૦ અને હિન્દ બહારના પરદેશ માટે રૂ. ૪-૦-૦ છે.

બેટનાં પુસ્તકોનું પોસ્ટેજ તથા વિ. પી. ખર્ચ જુદું.

પાછલાં વર્ષોનાં એટલે ઇ. સ. ૧૯૨૨-૨૩-૨૪ એ, એકેક સાંજનું પાકું બાંધેલું પુસ્તક, લગભગ ૬૦૦ પાનાનું પણ મળે છે. કીમત દરેક સાદના રૂ. ચાર—બેટના પુસ્તક સાથે.

જન્યુઆરી માસથી વર્ષની શરૂઆત થઈ છે. લેખો:—

મંત્રી “સ્ત્રીબોધ”; પીરમંશારોડ; અમદાવાદ.

દરેક આગેવાનોએ મુલાકાત લઈ સંતોષ બતાવી
વખાણેલું અને હિંદુ જાતીનાં નિરાધાર અનાથ
બાલકોને પોષણ અપાતું, આ

હિંદુ અનાથ આશ્રમ-નડીઆદ

એકજ છે

તેને દાન કરવાના દરેક પ્રસંગોએ જરૂર
યાદ કરી કંઈ પણ દાન મોકલશો.

હાલ તે દાદરોને મુખારે અનાથ બાલક, બાલિકા અને
અશક્તોનું પાલણપોષણ કરે છે અને તેમને જુદા જુદા ધંધા
શીખવી પગ ઉપર ઉભા રહી કમાઈ ખાય તેવા સભ્ય શહેરી
અનાથના યત્ન કરે છે. તેમના ફક્ત બોરાકી પોશાકી વીંગરે
અર્થના રૂ. ૫૦) દરરોજ જોઈએ છીએ.

તો જરૂર તમે દયાની દેવીઓ ! આ તમારા અનાથ
ભાન્ડુઓને બચાવવા તમારો દોનેશ્વરી. હરેત લેખોવશો.
દરેક પ્રકારનું દાન લેવાય છે.

વધુ વીગત માટે પુછો:—

મંત્રી-હિંદુ અનાથાશ્રમ-નડીઆદ.

સ્ત્રીબોધ.

વર્ષ ૧૯૨૬] માર્ચ, ૧૯૨૫. [અંક ૩ લે.

તંત્રીઓ { બાઈબુતગીજાઈ કાપાઈ.
દેશવપ્રસાદ દાસલાલ દેસાઈ,
બી. એ., એફએસ. બી.

સહચરીને—

સિધાવો કુલસહમી ખંડેના સારસર,
ગુણવતીના, સાંચા એ આદામ જે;
કુમરમ પગલે પીયર પીમર પાથરી,
કરજો દેવલ નંદનવન વિદ્યામ જે.—સિધાવો.

પરજનને કરજો પાતાના પ્રેમથી,
મીઠા મંદિર મહેકાવો ધ્યાન જે;
વાવો ચાતુરીથી કલંક સ્નેહની,
કરજો કુલે હવરાય અચોક જે.—સિધાવો.

અમરજો દિનકારી મીઠા બાંસણ,
સાંચરજો ગુણગોસ્વતી ગુણાસ જે;
પરચરજો વિવેક પતિવ્રત પંથમાં,
કરજો અલિયરનાં મુખમાં ઉત્તમ જે;
સિધાવો કુલસહમી ખંડેના સારસર.

[ભાઈ વલ્લભરામ.]

મંત્રી-હવનલાલ અમરશી મહેતા; અમદાવાદ.

અનુક્રમણિકા, માર્ચ-૧૯૨૫.

૧ સીતાજન્મ (કાવ્ય)	રા. મણિલાલ કે. ભટ્ટ.	૯૭
૨ લોકગીત.		૧૦૧
૩ દાસની સ્ત્રીજીવણી.	રા. ઝો. પી.	૧૦૫
૪ પત્નીવત (કુંડી વાર્તા)	રા. અંગાસાત્ર ડી. શુક્લ.	૧૦૬
૫ હિંદમાં સુવાચક અને બાલકીત.	બહેન નોશાદરી પીતાં.	૧૧૫
૬ સ્ત્રીઓનું કાર્યક્ષેત્ર.	રા. હડીસિંહ વિ. ત્રુણસમા.	૧૨૩
૭ રાજનગરનું રત્ન (આલુ વાર્તા.)	બેન જડાવબેન વીણુ.	૧૨૫
૮ આલુ બનાવેલી મહિતી.	રા. કેશવપ્રસાદ દેસાઈ.	૧૨૬

“બાળક” વિભાગ—

૧ એક બે ગ્રંથુ.	રા. જગજીવન દ. મોદી.	૪૬
૨ જગ પાલકને—	રા. હૃદયમોગી.	૫૦
૩ મ્હારી બા.	રા. બાનો. ‘બંચુ’.	૫૧
૪ દીલોર દિલ્લી સરીખું.		૫૪
૫ ભેગણીની વાર્તા.	રા. કેશવપ્રસાદ દેસાઈ.	૫૬
૬ હિંદુત વધતી વાત.	રા. જીવનલાલ અ. મહેતા.	૬૩
૭ સામાન્ય જ્ઞાનની વાનો.	રા. રંગભૂષાત્ર નંદા. શાસ્ત્ર.	૬૭
૮ “બાળકનું” મિત્ર-મંડળ.	રા. કેશવપ્રસાદ ડો. દેસાઈ.	૬૯
૯ કુલોની નિદાળ.	રા. ધીરજ.	૭૨

આવતો એપ્રિલનો અંક—વસન્ત અંક.

અમે અમારા માટે લાંબાં ગજુમાં પૂકતાં નથી. કુંડમાં એટલું જુદું આ ખાસ અંકમાં તંત્રીના લેખ ઉપરાંત બહુતા લેખો, લેખિકાઓ તેમજ બાળલેખિકાના આ અંક માટે જ લખાયેલા ધણા જ ઉપયોગી લેખો આવશે. સ્ત્રી વિભાગ તેમજ બાળક વિભાગનાં આ અંકથી લગભગ બમણાં પાનાંનો આ વસન્ત અંક થશે. આ અંકની કીમત દસ આના રહેશે.

આ અંક લગભગ બમણો થવાનો હોવાથી એપ્રિલની તા. ૧૦ મી મુધીમાં પ્રસિદ્ધ થશે, માટે તે પહેલાં અંક ન મળવા માટે કાંઈએ લખવા તરફી ન લેવી.

જેમનું લવાજમ મળ્યું નહિ હોય તેમને આ અંક મોકલાશે નહિ, માટે આ અંક મળતાં તુરતજ લવાજમ મોકલીને ભેટનાં બે પુસ્તકો તથા એપ્રિલનો વસન્ત અંક મગાવી લેવા.

—મંત્રી.

સ્ત્રીબોધ.

પુસ્તક ૬૮-મું.]

આર્ય

[અંક ૩ નો.

સીતાજન્મ.

[રાગ-પુનમ આદનીના.]

આપણુ આર્ય જનોને તપ તપવાં અઘરાં નથી દે,
જેનાં પુણ્યતણાં જ્યપુંજ્યદ્રી અંતઃ,
એવાં તપ તપવાને દેવે પણ મરતા મધી દે;

જગજગમાં ગાળી રહ્યાં, તપનાં અભિગુણગાન,
જાળવતા વિચીરી જાન્ય, ગૂઢયાં જે ન નિશાન. ૧

એવા તપનાં પુણ્યપ્રભાવે આર્યમંદેશને દે,
રક્ત્યો પૂર્વજનોએ ચપનચદ્રી અણિશુદ્ધ,
સૌએ અંગે અંગે ભાવે ધરી રણવેપને દે;

તપથી બ્રહ્મર્ષિ જાન્યાં, વિદ્યામિત્ર ભૂપાલ,
દંદ્રાગ્રન ડોલાવીયું, તપનાં તાપ વિશાલ. ૨

કુરુને નાનપણે જઈ તપ માંડયું વનને વિષે દે,
પામ્યો ખટ માસે એ વિરલાં પ્રભુ-દર્શન,
ફળતાં તપનાં તપવાં તપતા જે ઉરને વિષે દે;

રાજ મળે તન ધન મળે, યૌવન ધરિયે જે,
તપથી પ્રભુજી સીઝતાં, મળશે અવશ્યમેવ. ૩

તપનું મોહું સાધન આર્યજનો ! જગને વિષે રે,
એથી 'હરિષ્ઠત લાધ્યાં' સૌ કો બાણે છે જ,
તપનાં આં-સંસારે અંદુલિત કળ કળતાં દિસે રે;

ધનથી તો તપ સૌ તપે, તનથી તપતા કોય,
સૌથી તપવાં વિકટ તો, આત્માનાં તપ હોય. ૪

કોઈ સાધુ જેવા વિરલા એ તપ માંડતા રે,
રહેતા દુઃખદાવાનજ પ્રભુનાં દર્શન કાળ,
નહિ તો લીન જુનીને કાયા નિજની છાંડતા રે;

સાધુ જે જે તપ તપે, તે તે હઠીલા હોય,
'હઠવાદી વિજયી બને, ઉરની શ્રદ્ધા હોય.' ૫

x x x x x

પૂર્વે નથ વિષે એક સાધુ રાય વિરાજતા રે,
જેનાં વિષ્ણુ જેવાં નામ હતાં પદ્માક્ષ,
તેનાં નામ પ્રમાણે નયન કમળશાં આપતાં રે;

સંતોષે નિશદિન મ્મજ, પાળે પુત્ર સમાન,
બંધન નહિ કો બલતનાં, સૌએ સુખનિધાન. ૬

રાજા નિજની જાતે પણ સુખીઓ અદકો હોતાં રે,
મહેલે રમતાં તેને નાનાં મોટાં બાળ,
લક્ષ્મી અઢળક ઢળીને ભાંડારે ભરતી હતી રે;

એમ છતાં રાજા રહે, નિશદિન ચિંતાતુર,
ચિંતાના અનલે સદા, સુખનું ઉડતું નૂર. ૭

રાણી, સચિવો સૌ કોઈ અંતરમાં શોચતાં રે,
સૌએ સમજી સમજી ગળતાં અંતરમાંય,
પણ ના કોઈ કળતું રાજાનાં દુઃખ ઉરનાં રે;

રાજા મન વિચાર નિશદિન ધરીને ધ્યાન,
'સંસારે સુખ દુઃ ક્યાં ? જેમાં સૌ ગુલતાન.'

લાંબા દિવસ પછી કારણ રાત્રને એ જડ્યું રે,
જેને આ સંસારે માનવ માને સુખ,
જેપર જગત ળધું આ અણંગે મોહી પડ્યું રે;

“લક્ષ્મી” મુખની વાત છે, લક્ષ્મી વિણ દુઃખ હોય.
આ સંસારે માનવી, દાસ જ એનાં જોય. ૯

મોટા મુનિવર, ઋષિવર, લક્ષ્મીમાં મોહી પડે રે,
જેને આ સંસારે લક્ષ્મી પર ના મોહ,
એવો માનવ એકે અવનિમાં કદી ના જડે રે;

લક્ષ્મીમાં સુખ છે વસ્યું, તેથી અદકું દુઃખ,
તરનારા સંસારને, એનું ન જોતા મુખ. ૧૦

લક્ષ્મી સ્નેહ કરાવે, વેર કરાવે સ્નેહમાં રે,
એના મુખપર સંસારી જોતા જે શુભ,
તે તે સમય પરે અવશ્ય જાનીયા છે અંતરમાં રે;

જગનાં મુખ એમાં વસ્યાં, પરભવ કેરાં દુઃખ,
માયા-લોભન આંખ એ કદે જોતી મુખ.” ૧૧

જેવું વિષ ભરેલા ઘટના મુખ પર દ્રવ્ય છે રે,
રૂકું ઇંદ્રવરણ જોતાં ઉપજે મોહ,
એના સાચા રૂપમાં માંહી ભરેલી પૂજા છે રે;

લક્ષ્મી ચંચળ નાર છે, ઘડીમાં આવે જાય,
વેળા ફરતી છાંયડી, આવે ઉડી જાય. ૧૨

આવે હર્ષ લઇને, જાતાં દુઃખ સૌને થતાં રે,
એના અવની પરથી કદી નવ નીકરે નેહ,
એ પર વિશ્વ ળધું આ મોહુ છે દુઃખણી છતાં રે;

માનવનું મુખ લક્ષ્મી છે, એવું સુમતી રાય,
લક્ષ્મીથી વર પામવા, તપ માટે વન જાય. ૧૩

હાથે પ્રનમાં જઈને લક્ષ્મીનું તપ આદર્યું રે,
એણે હ્રુધા તૃપા વશ કીધી ક્ષણમાંય,
પોતે ધ્યાને રહીને લક્ષણ વાણેનું કર્યું રે;

દિન વીત્યો અઠવાડિઉં, ખળવાડિઉં થાય,
માસ વીત્યા બે ત્રણ અને, ખટમાસે વહિ જાય ૧૪

તોયે રાજા પોતે બેઠા એકજ સ્થાનમાં રે,
કીધા મોહ ભરેલા સર્વ પદાર્થો દૂર,
વાળી પદાસન ને હૃદયે લક્ષ્મી ધ્યાનમાં રે;

ઉરઉરથી તપ માંડિયાં, જે માનવીએ જન,
નીતનીત તે ક્ષણતાં નથી, ક્ષણતાંકોઈ એક દન. ૧૫

રાયે ધ્યાને બોયાં કમળસમાં કમળાણને રે,
લાગી રઠ રાજાને મધુરી મૂર્તિ બોધ,
પંડીયો પાત્ર વહીને ‘જય દેવી’ લક્ષ્મીણને રે;

‘ઉઠ ઉઠ રાય તપેશ્વરી, કાંઈક વર તું માગ,’
કમળાણે એવું વહી, મસ્તક મૂક્યો હાથ. ૧૬

વળતો રાજા બોલ્યો બે કર બેડી પ્રેમથી રે,
“દેવી, આ સંસારે સુખીઆ જન છે બેહ,
તે સૌ સુખીઆ પર છે તહારી દૃષ્ટિ રે”મનો રે;

જ્યાંજ્યાં તહારો વાસ છે, ત્યાંત્યાં લીલાહરે,
તારા વિણ સંસારમાં અધાર ઘેરેઘેર. ૧૭

દેવી, રાજા હું તેથી આ ભવ છે સુખનો રે,
મારા નર નિર્વે પણ બહુ છે દુઃખીઆ લોક,
તેથી મારા ઉરમાં લાગ્યો છે દવ દુઃખનો રે;

રાજા તેાં સુખીઆ બધા, નિજ પ્રજાથી થાય,
“તેથી સુખ પ્રજાતંત્ર, ચિત્તમાં ચાહે રાય.” ૧૮

ગોદ્યાં લક્ષ્મીશ્ચ ત્યાં રાજની વાણી સૂણી રે,
 “જા, રાજા હું તારા નથ વિષે પ્રસી વાંસ,
 તારા પુરજનોનાં દારિદ્રો સમૂળાં હણી રે;

ધનનાં લાંડરો ભરી, સુંખીઓ નકરીશ સમાજ,
 જોજો નથ વિષે જઈ, ચોખ્ખો ફરી રાજ.” ૧૯

વળતાં રાજાં ગોદ્યો, “દેવી, એ કણુવારનું રે,
 આજે વાસ કરો ને કાલે થાઓ દૂર,
 તો તો લોકો પાછા દેજે વાદળ દુઃખનું રે; -

નિર્ધનીયાં ધની જોળને, બહાંલાં લાગે સુખ,
 પણ ધનીને નિર્ધનળને, વસમાં લાગે દુઃખ. ૨૦

એથી ઇચ્છું ના હું નથ વિષે તુજ વાસને રે,
 છાને લોકો મારા નિશદિન દેજે દુઃખ,
 તારા દંડ સમૂચના ચાહું કદી નાં વાસને રે;

દેવી, નથ વિષે હું તો ચાહું છું ચિર વાસ,
 તેથી પુત્રીતું થઈ, આવતર સુજ આવવાસ.” ૨૧

લક્ષ્મી વચન સૂણીને વિચારે મનને વિષે રે,
 “એણે મારે કાજે વેઠ્યું દુઃખ અપાર,
 તેથી એના મનના પૂરવા કોડ કંઈ વિષે રે;

લક્ષ્મીએ કહ્યું રાખને, “સાંભળ મારી વાંત,
 પૂરું મનના કોડ હું, પણ છું નારી જાત. ૨૨

મારે માથે સ્વામીશ્ચ બેઠા વૈકુંઠમાં રે,
 તેની આજ્ઞા વિના ભરતી ન હું દુઃખ એક,
 મારા મુગટમણિ વૈજયંતિ જેના દંઠમાં રે;

હડ હડ રાજા પુનઃ તું વિધવા તપ કાજ,
 ભક્તિ કર તું ભાવથી, વર પામીશ જ આજ.” ૨૩

લક્ષ્મી-મહાલક્ષ્મી પણુ સ્વામીની આજ્ઞા ધરે રે,
સર્વે શ્રીજાતિને સ્વામિ સુખનિધાન,
તેને તરછોડ-જે નારી તે દુઃખમાં મરે રે;

સંસારે સૌ નારને સ્વામિની સુખસેજ,
સુખમાં દુઃખમાં સૌસ્થળે, સ્વામીએકંજએજ.

બીજાં સુખમાં લાગી, દુઃખમાં ત્યાગી માનવાં રે,
એથી સેવા કરવી સ્વામીની ધરી નેહ,
એનાં સ્નેહલયાં શિક્ષાનાં સૂત્રો પાળવાં રે;

પતિપત્નીના યુગલમાં, જે નવહોય વિરોધ,
તો તો પ્રેમાનંદનાં, પાન થતાં દરરોજ ! રખ

*

*

*

[આ કાવ્ય આવતા અંકમાં પુરૂ થશે.]

કરકસર--પૈસાદાર કેમ થવાય ?

મૂળ લેખક--“સદ્ગતિન,” “કર્તવ્ય” વગેરે ગ્રન્થોના કર્તા—

ડૉ. સ્માર્થદાસ. આ પુસ્તકમાં પૈસા મેળવવા માટે વ્યવહારમાં ઉપયોગી યદ્ય શકે તેવા ગૃહપ્રબંધશાસ્ત્રને લગતા વિષયોની ચર્ચા અનેક દાખલા દર્શાવે સાથે કરી છે. પાકું છીંટવું પુંકું, ધનામ-લાખચેરી માટે મંજુર થયું છે. કીમત રૂ. સવા.

આ પુસ્તકમાંનાં પ્રકરણો:—

૧ પરિશ્રમ.

૨ કરકસર કેવી રીતે કરવી ?

૩ દુકાની નજર.

૪ ધન બચાવવાના ઉપાય.

૫ ઉદાહરણ.

૬ દ્રવ્ય બચાવવાના નિયમો.

૭ પીમા કંપનીઓ અને સહકારી મંડળો.

૮ સેવિંગ બેંક.

૯ નાની નાની વસ્તુઓ.

૧૦ નાની સંગ્રહપેટી.

૧૧ શેઠ અને નોકરનો સંબંધ.

૧૨ ઉકાઉપણું.

૧૩ કર્જ-દેવું.

૧૪ ધન તથા દાન.

૧૫ નિરોગી ઘર.

૧૬ સુખી જીવન.

આ પુસ્તક દરેક ઘરમાં અને પુસ્તકાલયમાં જરૂર રાખવા લાયક છે.

લખો:—જીવનલાલ અમરશી મહેતા;

પીરમશરોડ;—અમદાવાદ.

[સંપાદક-રા. મનુભાઈ લેખાણી.]

વહુ- બાઈજી રે, મારા વીરોજી આવ્યા,
મોકલો તો બાઈજી, મહીયરીએ જઈએ,
તહિંતર રે મન વાળીને રહીએ.

સાસુ- જેટલા રે વહુજી, નદીઓનાં તીર,
તેટલાં રે વહુજી, ભરીને બાળે,
તહિંતર રે મન વાળીને રહેજો.

વહુ- તેટલાં રે બાઈજી, ભરી ન શકીએ;
મોકલો તો બાઈજી, મહીયરીએ જઈએ
તહિંતર રે મન વાળીને રહીએ.

સાંસુ- જેટલી રે વહુજી, કોઠીઓની બાર,
તેટલી રે વહુજી, દળીને બાળે,
તહિંતર રે મન વાળીને રહેજો.

વહુ- તેટલી રે બાઈજી, દળી ન દળાય;
મોકલો તો બાઈજી, મહીયરે જઈએ,
તહિંતર રે મન વાળીને રહીએ.

સાંસુ- જેટલી રે વહુજી, વગડાનાં ખડ,
તેટલાં રે વહુજી, વાલીને બાળે;
તહિંતર રે મન વાળીને રહેજો.

વહુ- તેટલાં રે બાઈજી, વાઢયાં ન વઢાય,
 મોકલો તો બાઈજી, મહીયરે જઈએ,
 નહિં તરે રે મન વાળીને રહીએ.
 [છેવટે સાસુ વહુને મોકલે છે. વહુ અને તેનો ભાઈ નહોં જાય છે].
 બહેન—વીરા રે, હું તો ઉંચામાં ઉંચી, પલળે રે મારી કેડની કુંચી.
 ભાઈ—બહેની રે, પલળે તો પલળવા દેજે, હમણાં રે માળાપને મળજે.
 બહેન—વીરા રે, હું તો ગોરામાં ગોરી, પલળે રે મારી ગોફણ દોરી.
 ભાઈ—બહેની રે, પલળે તો પલળવા દેજે, હમણાં રે માળાપને મળજે.
 બહેન—વીરા રે, હું તો કાળામાં કાળી, પલળે રે મારી નાકની વાળી.
 ભાઈ—બહેની રે, પલળે તો પલળવા દેજે, હમણાં માળાપને મળજે.

*

*

*

*

આન્યાં રે ગામગામનાં પાણી, આન્યાં રે સીમસીમનાં પાણી,
 નદીઓ રે કાંઈ કથા ન આણી; લઈ ગયાં રે, બાઈબહેનને તાણી.

તૈયાર છે !

તૈયાર છે !

પાકશાસ્ત્ર અથવા પૃકવાન પોથી.

લેખક:—

ગં. સ્વ. લલિતાગૌરી શામરાવ

તથા

ગં. સ્વ. વિમલાગૌરી મગનલાલ

કીમ્મત રૂ. ૩—૦—૦

મળવાનું ઠેકાણું:—

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની.

કોલબાદેવી રોડ, સુબાઈ; (પોસ્ટ નંબર ૨)

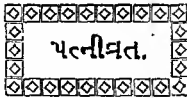

હાલની સ્ત્રીકેળવણી.

પ્રાચીન હિન્દની સ્ત્રીકેળવણીનો આદર્શ સ્ત્રીઓને ઉત્તમ ગૃહિણી બનાવવાનો હતો. ઘરગથું વિધેયોજ અને ખાસ કરીને ગૃહકૃતિઓની વિદ્યાજ તેમને શીખવાડાતી. આ કેળવણી માટે તેમને નિશાળોમાં હાજરી આપવી નહોતી પડતી. આ પણી છોકરીઓને બાળ-પણથી તે લગ્ન સૂધી તેની માતા અને લગ્ન પછી સાસરે જતાં તેની સાસુ આ કેળવણી આપતાં. છોકરીઓને મોટે ભાગે શીવવાનું, ભરવાનું, કાંતવાનું, રાંધવાનું શીખવવામાં આવતું; પણ લખતાં વાંચતાં ભાગ્યેજ શીખવાતું. ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરતાં છોકરીઓને ન્હાનપણથીજ આવડતું; અને જૂના કાળની દંતકથાઓ પણ તેમને વારસામાં મળતી. સ્ત્રીઓનું સાહિત્ય સંબંધીનું જ્ઞાન આ દંતકથાઓમાંજ મુખ્યત્વે સમાપ્ત થતું. મનુ મહારાજે તો એમ પણ ઠરાવ્યું છે કે સ્ત્રીએ ઘરનાં નાણાંની આવક જાવકની સંભાળ રાખવી. આ વાસ્તે હિસાબકિતાબ શીખવાની જરૂર તો પડે જ. પણ મનુ મહારાજનો આ હુકમ ભાગ્યેજ પળાતો. અભ્યાસની જેમ પ્રાચીન કાળમાં પણ સ્ત્રીઓ હિસાબ કિતાબના ઠેકાણા વગરજ પોતાના પતિનાં નાણાંની વ્યવસ્થા રાખતી.

સ્ત્રીકેળવણીનો આ આદર્શ સદીઓ થયાં હિન્દમાં ઉતરી આવ્યો છે, અને એનું પાલન પણ ઘણું ખર્ચે ચુસ્તપણે થયું છે. અલગત દરેક નિયમની જેમ આ પ્રથાના અપવાદ રૂપ અક્ષર-જ્ઞાન, સાહિત્ય વગેરે જાણતોમાં અવસ્થાન લોગવતી કેટલીક સ્ત્રીઓનાં દૃષ્ટાન્ત હિન્દના પ્રાચીન ઇતિહાસમાંથી મળી આવે છે; પણ તે અપવાદ જ છે. એ ઇતિહાસને મૂકી દઇ આપણે વીસમી

શોખની અને સગવડની કળા છે તેમ રાંધવાની અને સ્ત્રીવવાની કળા નથી. દરેક સ્ત્રીને રાંધતાં અને હાથેજ નહિ પરન્તુ સંઘાપર સ્ત્રીવતાં જાણવું એ દરેક સ્ત્રીને આજે આવશ્યક છે. છતાં આપણી કન્યાશાળાઓમાં આ બે અગત્યના અને સ્ત્રીજીવનના મૂખ્ય બે વિષયોપર કેટલું ધ્યાન અપાય છે? કરકસર એ સદ્ગુણ છે એ વાત ખરી; પણ ખરેખરી જરૂરીઆતને ભોગે કરકસર કરવી એ તો ખરેખર શ્રાપ સમાન છે. આ બાબતમાં હાલની કન્યાશાળાઓના સંચાલકો કરકસરનું બહાનું કહાડી શકે તેમ નથી. કારણ કે તેઓ ભરત ગ્રંથણ, શીખવવા પાછળ ક્યાં ઓછો ખર્ચ કરે છે? એ વિષય શીખવવાનું બંધ કરવાની આ સૂચના નથી. પણ જો એની પાછળ વધારે ખર્ચ કરવાથી ખીજાં તેથી વધારે અગત્યના વિષયો માટે કરકસર કરવી પડતી હોય તો જરૂર વધારે ઉપયોગી વિષયોને પહેલી પસંદગી મળવી જોઈએ. લલિત કલાઓ પણ સ્ત્રીઓને શીખવવી જરૂરી છે, એનો કોઈ ઈન્કાર નહિ કરી શકે. તે વિના સ્ત્રીઓનું અને પુરૂષોનું દમ્પતિ જીવન તદ્દન નિરસ બની જાય. પણ જીવનની મૂખ્ય જરૂરીઆતો ન જાણનાર દમ્પતિનું જીવન અનેક લલિત કલાઓની આવડત છતાં ભાગ્યેજ રસમય બને છે, એ અત્યારતા સમાજમાં અનેક દાખલાઓ પરથી જાણી શકાય છે. સ્ત્રીકેળવણીના હિમાયતીઓ આ બાબતપર વધુ ચર્ચા કરી હાલની મુશ્કેલીઓના નિવારણ વાસ્તે યોગ્ય દિશામાં વધારે પ્રયત્નો કરશે. A. P.

[અનુવાદક:—ડૉ. રા. અંબાલાલ ડી. શુક્લ.]

(૧)

ભુવનમોહનની પત્ની કિશોરી આજે કેટલાએ દિવસો થયાં ખીમાર છે. ત્રણ ચાર દિવસ થયાં તો તેણે અત્તે પણ લાગ કર્યો છે. તેની ખીમારી એકએક આટલી બધી કેમ વધી ગઈ એ કોઈના સમજવામાં આવતું નહોતું. કિશોરી પ્રતિ તેના સાસુ-સસરાનો રોદ અધિક હતો. ભુવનમોહન પણ તેને પોતાના પ્રાણ કરતાં અધિક આહતો હતો. આ સમયે એ કિશોરી મૃત્યુમુખમાંથી બચી શકે એમ નહિ હોવાથી પરિવારનાં બધાં માણસો વ્યગ્ર હતાં. ભુવન રાત્રિ-દિવસ પોતાની પ્રાણ-પ્રશ્નિનીની શય્યા પાસે તેની શુશ્રૂષા કરતો, આવશ્યકતા જણાતાં ડોક્ટરને ઘેર જતો; અને ડોક્ટરના કહેવા પ્રમાણે કિશોરીની પરિચર્યા કરતો.

ભુવનની ઉંમર લગભગ વીસ વર્ષની હતી. તે જુનાગઢની બાઉદીન કોલેજમાં અભ્યાસ કરતો હતો. પરીક્ષાની તૈયારી હતી, એવામાં ઘેરથી તેની પત્નીની માંદગીના સમાચાર આવ્યા. સમાચાર મળતાં જ ભુવનનું ચિત્ત વ્યાઘ્ર થઈ ગયું. તેની મુખમુદ્રા એક ક્ષણમાં મ્થાન થઈ ગઈ. તેની ચમ્પુઓ અશ્રુજળથી ભરાઈ ગઈ. તે એકદમ ઘેર જવા તૈયાર થયો. તેનું ઘર જુનાગઢથી વીસ ગાઉ દૂર હતું. સંધ્યા સમયે તે ઘેર આવી પહોંચ્યો. ઘેર આવ્યા પછી તેણે જોયું તો તેના જીવનની સહચરી, તેના સુખદુઃખની સગિની મૃત્યુ-શય્યા ઉપર પડી હતી. પત્નીની અવસ્થા જોઈ ભુવનનું હૃદય ધડકી ઉઠ્યું. તેના સમસ્ત આનંદ અને ઉત્સાહની ઇતિશી થઈ ગઈ.

પરંતુ વિપત્તિ આવતાં અંધીર બનવું એ મનુષ્યનું કામ નથી. ભુવને મનમાં નક્કી કર્યું કે આ સમયે ગભરાઈ જવું એ ઉચિત નથી; પરંતુ આ સમયે તેની સેવા-શુશ્રૂષા કરવી એ મારું કર્તવ્ય છે. એમ વિચાર કરી સમસ્ત દુઃખિનતાઓનો ત્યાગ કરી તે અકબંત બાવથી પોતાની પત્નીની સેવા-શુશ્રૂષા કરવા લાગ્યો. તેણે વિચાર કર્યો કે, જે પ્રાણેશ્વરી મારા સુખને માટે પોતાના પ્રાણને પણ ઉત્સર્ગ કરવા-પ્રસ્તુત રહેતી હતી. તેના ઉપર

આવી વિપત્તિ આવેલી જોઇ હું શાંત બેસી રહું-એ ઠીક નહિ. આ સમયે મારાથી તેની જે કંઈ સેવા બને એ મારે કરવી જોઈએ. જેવી રીતે પત્ની પુરૂષને સુખી કરવા તનમનથી પ્રયત્નશીલ રહે તેવી જ રીતે પુરૂષ સ્ત્રીને સુખી રાખવી એ શું પુરૂષનું કર્તવ્ય નથી ? જે પુરૂષ સ્ત્રીને હુદ્દ દાસીતુલ્ય સમજે છે, તે ધણાજ નીચ હૃદયનો, સ્વાર્થી અને કુટિલ છે.

આ બધી બાબતનો વિચાર કરી ભુવન અનેક દાસ દાસીઓ, માતા અને ભગિની હોવા છતાં પણ જ્યાંસુધી પોતાનાથી બનતું ત્યાંસુધી પોતે રાગિણીની સેવા-શુશ્રુષા કરતો હતો. લોકો તેને સ્ત્રી-દેવતાનો ઉપાસક કહેતાં. પરંતુ ભુવનને તેથી મનમાં દુઃખ થવાને બદલે આનંદ થતો. કેમકે તેને પોતાના કર્તવ્યનું ભાન હતું. જે મનુષ્ય કર્તવ્યપાતનમાં તત્પર છે, તે લોકોના નિંદાવાદ કિંવા પ્રશંસાવાદની પરવા કરતો નથી.

કાળની ગતિ કોઈની અપેક્ષા નથી કરતી. ગમે એટલા પ્રયત્નો કરે પણ કાળની ગતિ રોકી શકતી નથી. કાળચક્ર સર્વદા ક્યાં જ કરે છે. એ નિયમ પ્રમાણે પંદર દિવસનો સમય ભેતભેતામાં પસાર થઈ ગયો. પરંતુ આ પંદર દિવસમાં કિશોરીની તખીયતમાં કંઈ પણ સુધારો થયો નહિ. બધી ઔષધિઓ બપર્થ ગઈ. કોઈ ઔષધિથી શાયદો થયો નહિ. રોગ દિવસે દિવસે વધતો ગયો.

એક દિવસ ભુવનમોહન પોતાના અભ્યાસગૃહમાં માથું નીચું કરી ગાલ ઉપર હાથનો ટેકો રાખી મહાન ચિંતામાં બેઠો હતો. પ્રાણોપમા પત્નીની અવસ્થા જ તેની બધી ચિંતાઓનું મૂળ હતું, એ પાકેટાને કહેવાની જરૂર નથી. તે એકી નર્ગરે પૃથ્વી માતાની તરફ જોઈ રહ્યો હતો. ક્યા લાગ્યદોષથી કિશોરી જેવી સરલહૃદયની, નિષ્કલંક ચરિત્રવાળી, સાધવી સ્ત્રી આવા મંકટમાં પડી છે, એ તેના સમજવામાં આવતું નહોતું. ક્યારે કરેલું કર્મનું ફળ મનુષ્યને ક્યારે અને કેવી રીતે ભોગવતું પડે છે, એ કોણ જાણી શકે એમ છે ?

ભુવન હજી પણ બેઠો હતો. એવામાં તેના અભ્યાસગૃહનું દાર ઉઘાડી બીપણુ આર્તનાદ કરતી એક બાર, વર્ષની બાલિકા તેની પાસે આવી. આ બાલિકા ભુવનની બહેન હતી. ઈન્દુમતીને સહસા આ પ્રમાણે રડતી જોઈ ભુવનના બધા વિચારો અદસ્ય થઈ ગયા. કેટલીક સણ સુધી તે કંઈ પણ બોલી શક્યો નહિ. બહુ કે તેની વાંકશક્તિનું કોઈએ હરણ.

કંઈ હોયના! ત્યારે ભુવનનો અવાજ ખૂંચ્યો, ત્યારે તેણે પૂછ્યું—“ શું થયું છે ? ખંડેન! શું થયું છે ? મંદુ! તું આમ કેમ રહે છે ? ”

પરંતુ મંદુ કેવળ “ ભાઈ ! ભાઈ ! ” એટલું કહીને રડવા લાગી. તેના મુખમાંથી બીજો ઉચ્ચાર બહાર આવ્યો નહિ. આ જોઈ ભુવનની આંખો પણ અચૂકી બરાબ મઘ. ઘરની અંદર તેની માતાનું રૂદન અને સાથે સાથે કેટલીક ખીજ સ્ત્રીઓનો હાહાકાર સાંભળી ભુવન સમજી ગયો કે તેનું કિસ્મત ટુટી ગયું ! તે ઘરની અંદર આવ્યો. ત્યાં આવી જોયું તો કિશોરીની શય્યાને ઘેરી અનેક સ્ત્રીઓ રડતી બેઠી હતી. પાસે ઉભેલા ડોક્ટર રઘુનાથરાવ ચાર-વાર તેમને શાંત કરવા વ્યર્થ પ્રયત્ન કરતા હતા. એ ખંડેની અંદર પ્રવેશ કરતાં જ ભુવને પૂછ્યું—“ ડોક્ટર સાહેબ ! કંઈ આશા જેવું છે કે નહિ ? ”

“ ભુવનભાઈ ! ” ડોક્ટરે કહ્યું—“ હવે જીવનની આશા રાખવી વ્યર્થ છે. કિન્તુ હા, ત્યાં મુઠી આસ ત્યાં મુઠી આશા. હજી શરીરમાં જીવ છે.”

આ સમયે કિશોરીએ આંખ ઉઘારી. તેની હરિણીના જેવી આંખો જોતાં આ સમયે આનંદને બદલે લય ઉત્પન્ન થતો હતો. જે પ્યારી આંખોને જોતાં ચિત્તમાં શ્રદ્ધા, ભક્તિ અને પ્રીતિની ત્રિવેણી વહેતી હતી, આજે તે જ ઉંડી ગયેલી આંખો પ્રતિ દષ્ટિ કરતાં હૃદયમાં લયનો સંચાર થતો હતો. કાળ તારી બસિહારી છે !

કિશોરીની આંખ ઉઘડેલી જોઈ ભુવન તેની પાસે આવી શોકાતુર સ્વરે બોલ્યો—“ પ્રિયતમે ! શું તું એકલી મારી મોહ-માયાનો ત્યાગ કરી મને આ સંસારસમુદ્રમાં એકલો મૂકી આવી જમણ ? કિશોરી ! મેં તારો શું અપરાધ કર્યો છે ? ”

દીવો ખૂંજાતા પહેલાં એકવાર અત્યંત પ્રકાશ આપે છે, તેમ કિશોરીનો નિર્વાણો-મુખ જીવન-દીપ પણ ખૂંજાતા પહેલાં એક વાર પ્રકાશી ઉઠ્યો. ભુવનની એ પ્રેમરસની શોકપૂર્ણ વાત સાંભળી આ મુમુર્સુદશામાં પણ કિશોરીના મુખ ઉપર હાસ્યની આછી લહેરી જોવામાં આવી. એ સમયે તેની ગુણગાય : શક્તિ કોણ જાણે ક્યાંથી પાછી આવી. તે સોહસ કરી બોલી—“ આ બંધી બીડ જોઈ મારો જીવ ગંભીર મળ્ય છે. આપ બધા અહીંથી બહાર જાઓ તો જતાં જતાં બે ચાર વાતો કરી લઉં.”

૨—ખાલ્યાવસ્થામાં કદિએ વિવાહ કરવો નહિ. જેમ કુમળાં ઝાડપર ફળ થતાં નથી તે કવચિત્ થાય છે તો તે ઝાડ નમી પડે છે, કિંવા કરમાઈ જાય છે, તેમ ખાલ્યાવસ્થામાં જ બાળક થવાથી માતાપિતાની દેહ કચડાઈ જાય છે. અને વધારામાં બાળકો જેટલાં તંદુરસ્ત જન્મવાં નોંધએ એટલા પ્રમાણમાં જન્મતાં નથી. અને તેના પરિણામમાં બાળકો જન્મતાં સાથે કિંવા એ કે ત્રણ માસમાં જ મૃત્યુને વશ થાય છે. માટે બાળહિત માટે પ્રથમ જરૂરનું એ છે કે 'ખાલ્યાવસ્થામાં લગ્ન કરવાથી દૂર રહેવું.

૩—સગા રનેહીમાં કદિએ વિવાહ કરવા નહિ. કારણ કુટુંબીમાં લગ્ન કરવાથી જો તે દેહે દુઃખી હોય તો તે રોગ કિંવા દુઃખ તેનાં બાળકોને તો શું પણ વંશપરંપરા ચાલા જ કરે છે. હિંદુ ધર્મમાં આમ વિવાહ કરતા નથી એ રિવાજ ખરેખર એક રીતે પસંદ કરવા જોગ છે. પરંતુ પારસીઓમાં, ખ્રીસ્તીઓમાં ને મહોમેદનમાં કુટુંબીઓમાં વિવાહ કરવાનો રિવાજ છે. એ વિશે જો વિચાર ચલાવી એ ત્રણે કામ એક સંપ કરી સગાં રનેહીઓમાં વિવાહ કરવા છોકરા છોકરી ન આવે તો બાળહિતાર્થે આ એક ઉત્તમ પગલું ભરેલું દેખાશે.

૪—જન્મની વેળા યા તે આગમચ સંભાળવાનું એ છે કે પરણતાં જોડાંની ઉંમરમાં ઘણો તફાવત હોવો જોઈએ નહિ. પચાસની ભરતી ભરાયલા વૃદ્ધ પુરૂષની સાથે પંદર કે વીસ વર્ષની કુમારિકાના વિવાહ કરવાથી બાળક અવતરતાં જ નથી. ઘણી વેળા આપણે તો આજે જોઈએ છીએ કે એકાદ મરદ શ્રીમંત હોય તો તેની ઉંમર વધારે હોય તો પણ કેવળ પૈસાની લાલચે ફક્ત પોતાનું જ ભણું ઇચ્છી પોતાના ભવિષ્યના બાળકનું હિત દેડે ધરતાં નથી.

ઉપરના ચાર કાનુનો મુજબ હાલની માતાઓ પોતાનું વર્તન રાખશે તો બાળમરણો દિનપ્રતિદિન ઓછાં થશે જ !

પિતા ને માતા જન્મે જો તંદુરસ્ત હોય તો બાળક પણ તંદુરસ્ત જ હોય. પરંતુ એને જલ્દે જો એ જન્મેમાંથી એક પણ નબળું હોય તો બાળક કમજોર-કમતાકાવ્યાળું જન્મે છે. અશક્ત માતાપોતાં છોકરાં પણ અશક્ત જ આવે છે. કુટુંબમાં એમ કહીએ તો પણ ચાલે, કે માતાપોતાં જો જો દુર્ગુણો કે ખામીઓ હોય છે એ બાળકને વારસામાં મળે છે. આજે આપણને અફસોસ માત્ર એટલો જ લાગે છે કે માતાપોતાને પોતાની

ભૂલને લીધે, જે શિક્ષા પોતે ખમવી નોંધ્યો તે તેમનાં સંતાનોને ખમવી પડે છે.

ઘરમાં કુતરાં, મરઘાં, બતકાં ને ગાય, બળદ, ઘોડા વિગેરે પાળવાં આપણે તંદુરસ્ત નેડાં શોધીએ છીએ, ત્યારે એક માણસે સ્ત્રી પસંદ કરવામાં યા સ્ત્રીએ ભરથાર પસંદ કરવામાં શા માટે બેઠરકારી વાંધેલી નોંધ્યો ? ને પરજુતાં નેડાં માંહેણું એક પણ અશક્ત હોય તો તુરતી તુરંત તેવાં લગ્ન અટકાવવાં. પરંતુ એવા સંબંધથી બાળમરણ વધે છે એ ત્યાંસુધી તેઓ સમજે નહિ ત્યાંસુધી એમ બનવું અતિ કઠણ છે. ઘણું ફેરીતે એવું કહેવાય છે કે “ વડ તેવા ટેલ ને, બાપ તેવા બેટા ” યાને માળાપ તેવાં સંતાન ! અને ખરેખર તેમ આપણે નોંધ્યો છીએ જ. !!!

મામાપની તંદુરસ્તી અને ગુણદોષ ઉપરજ બાળમન્યાંની તંદુરસ્તીનો આધાર રહે છે. સ્ત્રી ને પૂરુષ પોતાની નાની વયમાંજ મામાપનું પદ ધારણ કરે તો તેથી જન્મેલાં બાળકમાં તેના તરફથી મજેલાં ગુણો ઘણીજ અધુરી સ્થિતિમાં નેવામાં આવે છે. પરંતુ એને બદલે પુખ્ત ઉમરે પહોંચેલાં મામાપોનાં સંતાનો ઘણા તંદુરસ્ત નિવડે છે. આ બાબદ તો ખરીજ છે કે પ્રુટતી જુવાનીવાળો પુરુષ પોતાનાં બાળકને પુરેપુરું જીવન આપી શકતો નથી. આ નિયમાનુસાર બાર તેર વર્ષની બાળકી નાના અશક્ત બાળકનો જન્મ આપે એમાં શી નવાઈ ?

દુનીઆદારીનાં સઘળાં સુખનો આધાર કેવળ લગ્ન ઉપરજ છે. ખરી લગ્નની સ્થિતિ એ દુનીઆમાં સૌથી સરસ સુખની સ્થિતિ છે. લગ્નથી નેજવા પછી બન્ને જણને એક બીજા પ્રત્યે પવિત્ર પ્રેમ હોય તેવું પરિણામ જુલુંજ આવે છે. પણ એ ! આવા પવિત્ર પ્રેમને સમજે છે જ કોણ ! પતિ પસંદ કરવામાં સ્ત્રીઓએ ઘણી બાબતો લક્ષમાં લેવાની છે. જેમ સ્ત્રી પુરુષો પોતાના સુખાર્થે પરણે છે એમ ને પોતાના લવિષ્યનાં બાળકોનાં પણ હિતાર્થે પરણતાં હોય તો એ કેવું આનંદદાયક ? આજે આપણે વિવાહની સરતો બહુ હાસ્યસરળી નોંધ્યો છીએ. પુરુષ સ્ત્રીને તેવું રૂપ અને પેસા નોંધી અને સ્ત્રી પૂરુષનું રૂપ ને શ્રીમંતાઈ નોંધીને પસંદ કરે છે. એમ કરવામાં લગ્નની ખરી કસોટીથી તેઓ વેગળાં જઈ કેવળ પોતાના સ્વાર્થ સાધવા પરણી એક બને છે.

ધર્મરૂપાથી એ પછી સ્ત્રીને હમેશ રહે છે. આ હમેશ દરબ્યાન. સ્ત્રીઓએ પોતાના બાળકનું હિત ચાહવા માટે સજ્જાન ગુણત્રી અપદાઓ

અમલમાં મૂકવાના છે. હમેશ રહ્યા પછી પાંચમા માસે બાળકમાં જીવ આવે છે એમ તબીબી વિદ્યા કહે છે. અને ખરેખર ત્યારથી શ્રીઓએ પોતે પોતાની નંદુરસ્તી (Health) તપાસવા ઉપરાંત વિચાર, વચન અને કામ પણ મજબુત રાખવાના છે. એ માસથીજ બાળક સારું અવતરે તે માટે માતાઓએ સુંદર ચિત્રો જોવાં જોઈએ. કારણ આગળ વાંચી ગયા તે મુજબ પાંચમા મહીના પછી બાળકનું મગજ ખીલવા માંડે છે. માટે માતાઓએ ખૂબ સાંભળથી પોતાનું વર્તન રાખવું અવશ્યનું છે. બાળકો સારાં અવતરવા સારાં સારાં ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. મહાન માણસોનાં જીવનચરિત્રો વાંચવાં જોઈએ. એમ કરવાથી બાળકના મનનું કૌવત વધે છે. જે માતા પોતાના બાળકને ઉત્તમ બનાવવા ચાહતી હોય તો કિંવા તેને નમુનેદાર વક્તા યા લેખક બનાવવા ચાહતી હોય તો તેવા ગ્રંથો વાંચવા ને સુશીલ સારાં લેખકો સાંભળવાં જોઈએ. જે માતા પોતાના બાળકને ઉત્તમ ચિત્રકાર કરવા ચાહતી હોય તો તેણીએ પોતે ચિત્ર દોરવાની કાશીય કરવી જોઈએ. દુકામાં જે જે બાબતમાં માતા પોતે પોતાના બાળકને ઉત્તમ બનાવવા ચાહતી હોય તે તે ચીજોમાં તેણીએ મન પરાવડું જોઈએ.

બાળકોનું મરણ પ્રમાણુ અટકાવવા માખાપો રોગી હોવાં જોઈએ નહિ, તેમ ખરાબ સોજતમાં સપડાયલા મરદો સાથે પણ લગ્ન કરવાં જોઈએ નહિ. કારણ એ સોજતથી જે લયંકર રોગથી તેઓ પિડાય છે તે રોગ બાળકોમાં પણ ઉતરે છે. અને આથી બાળકો ઘણી વખતે આંધળાં, આંખની ખામી વાળાં, કુન્જરાં કાંઈ બળીયેલ ને કુર સ્વભાવના, હાથ પગને મ્હોના છેકળાક વિનાના, બકબકાયા, દાંત હોઠ તાળતું ને જીભની કસર ધરાવનારા, કોઈ વાર બહેરાં, ગાંઠાં ને કદરૂપાં અવતરે છે. અને આ કુર-લોધીજ લવિષ્યના બાળકને જન્માવવા માતાઓએ તેમનું હિત હૈડે ધરી ગર્ભ રહ્યા પછી વૈદકશાસ્ત્રમાં જે જે કાનુનો બતાવ્યા છે એ બધા પરિપૂર્ણ પાળવા જોઈએ. તેમ જળવવાથી બાળકોના મરણનું પ્રમાણુ તો ઘટશે. પણ જે જે ખામીવાળાં તેઓ અવતરે છે એ પણ દૂર થશે. બાળક ન્યારે ગર્ભમાં હોય છે, ત્યારે જે અસર માતા પર થાય છે, એ અસર ગર્ભમાં રહેલ બાળક પર પણ થાય છે. દાખલા તરીકે માતાનું માથું દુઃખે તો તેનું દુઃખે. તેને તાવ આવે તો બાળકને જ ગોથા તાવ આવે ! માટે બાળક સારી રીતે રહે એટલા માટે ગર્ભ વેળા જે જે નિયમો પાળવાના છે એ થોડા વખત દુઃખ સહીને પાળવાજ જોઈએ. બાળકિત માટેનો આ પ્રથમ માર્ગ છે. ન્યારે આ પ્રમાણુ હિંદી શ્રીઓ કરતાં શીખશે, ત્યારેજ બાળકો સુંદર ને નંદુરસ્ત અવતરશે.

બાળકો સારાં તંદુરસ્ત આવે એ માટે તેમના લાભાર્થેના બીજા માર્ગ સુવાવડી સ્થિતિમાં તેમનું ધરીત જનત કરવાનો છે. માતાના ગર્ભની ગરમી કરતાં બહારની હવા ઘણી શીતળ હોય છે. અને તે સમયે બાળકની માંહે હવા પ્રવેશ થઇ તે બિમાર પડી જાય છે. જન્મ થયા કેડે બાળકને ધાવણુ આપતી વેળા પણ ઘણું યાદ રાખવાનું છે. બાળકને ધાવણુ આપતી વેળા જે તે દૂધ ખેંચે એ પણ શુદ્ધ હોવું જોઈએ. અને તે શુદ્ધ રાખવા કેવળ સારો ખોરાકજ નહિ પરંતુ મનસા, વાચા ને કર્મજીવા વટીક સારાં રાખવાનાં છે. જે તેમ કરવામાં ન આવે તો માતાના સારા નાશરા શુણ્ણ દૂધ મારફતે પણ બાળકમાં ઉતરે છે. ઇંગ્લાંડનો મહાન વિદ્વાન હબ્સ તેના માટે કહે છે કે તેની માતા ધાવણુ વેળા ગંભીર થઇ ખેંચતી ને આ સમયે હબ્સ વચે પહોંચતાં ગંભીર જ નિકળ્યો. તેજ મિસ્રાલ વળી જેમ્સની જન્મેતા મેરી માટે પણ કહે છે કે તે ધવગવતી વેળા ઘણી ચિંતાતુર રહેતી. અને તેથી જેમ્સ એટલો બધો બ્લીકણુ નિકળ્યો કે તેની સમસ કોઇ તરવાર દેખાડવા વટીક કાઢે તો તે થણેજ બ્લીતો !

હિંદમાં સુવાવડ દરમ્યાન કરવામાં આવતી વ્યવસ્થા બહુ યોડી છે. હાલમાં એ બાબે સુવાવડખાનાં નીકળ્યાં છે, પરંતુ તે પશ્ચીમ દેશની બરોબરી તો કરી ન જ શકે ! પરંતુ સામાન્ય દષ્ટીએ ધરના કરતાં સુવાવડખાનું ઘણું શ્રેષ્ઠ છે; હિંદમાં લોકો ઘણાં ગરિબ છે અને એ કારણે બહુ દુઃખ આપી તેઓ એવાં સ્થળે જઈ શકતાં નથી અને ધરમાંજ પોતાનો બદોબસ્ત કરે છે. ધરમાં સુવાવડ કરનારી માતાઓએ પોતાનું તે સ્થળ બની શકે તેમ ચોખ્ખું રાખવું જોઈએ. કારણ જે સમયે બાળકનો જન્મ થાય એ વેળા તે ધણુંજ નળણું હોવાથી રહેણાણમાં જરાએ ખામી રહેવાથી તે બિમારીને વશ થાય છે. આથી માતા ને બાળક બન્ને ઘણી વાર મૃત્યુને આધિન થાય છે. જેઓ ધરમાં સુવાવડ થાય છે એમને છૂટતી વેળા તે ઝોરડો ચોદિશથી બંધ રાખવામાં આવે છે. આ એક ધિક્કારવા જેવો રિવાજ છે. એથી માતા ને બાળક બન્નેને ગંભીર ઇન્જ થાય છે ને હજારો માર્યા જાય છે. માટે જેમ બને તેમ આ રસમ દૂર કરવા જાહેર બાંધણો, લેજો ને હેન્ડબીલો બહાર પાડી હિંદને વાકેફ કરવો જોઈએ. મનુષ્યની સુખાકારી અર્થે હવા તો પ્રથમ જોઈએ. ત્યારે હવા જે જીવન છે, એજ જીવનને બારી બારણાં બંધ કરી અટકાવીયે તો દોષ કોણુ જો ? “ કલકત્તાના કારાગૃહ ” વિષેની વાત તો જાણીતી છે. જેમાં સપડાયલાં મથળાં મનુષ્યો હવો વિના ત્રાસદાયક રીતે મરણ પામ્યાં હતાં, ત્યારે હવે

જીઓ, કે હવા વિના તંદુરસ્ત પહેલવાની માણસ મરણ પામે, તો બાળક જે બિચારું તદ્દન નબળું છે એ કેમ જીવી શકે ? માટે જેમ બને એમ તે સુવાવડીના રૂમમાં હવા આવ જવ થવા દેવી. નોંધએ. વળી તે ઝોરડો લિનાશથી હવાપલો ન રહે એ માટે ચાલુ સગડીમાં દેવતા રાખી તાપ રાખવો જોઈએ. તેમ વળી તે ઝોરડો સાવરણીથી પણ ન વાળવો નોંધએ. કેમકે તેમ કરવાથી ધૂળનાં ઝીણાં રજકણ બાળકમાં પ્રવેશ થવાથી તે બિમાર થઇ જાય છે.

બાળક સારી રીતે રહે એ માટે કેવળ તેનીજ માવજત કરી સામાએ નર્મિત બેસવાનું નથી. કેમકે તેની માતાનું દૂધ જે તેનું જીવન છે એ દૂધ બરાબર આવે એ માટે માતાની બરાબર માવજત કરવી નોંધએ. બાળકની સારી તંદુરસ્તીનો આધાર તેની માતા પર છે, માટે માતાને પ્રથમ સુખ આપવું એ અતિ જરૂરનું છે. તસ્વીખી વિદ્યા પ્રમાણે સુવાવડના પ્રથમના પંદર દિવસ સુવાવડી માતાના ઘણાં જોખમ ભરેલાં ગણાય છે. એ દિવસો દરમિયાન માતાએ પોતાના ભવાયે ઘણી ઉઠવેક ન કરવી ને સૂતાં. સૂતાં જ હરેક કામ કરવું અવશ્યનું છે. માતાના રોગીક શરીરે બાળકો પણ રોગીક જ ભવિષ્યમાં થાય છે. કેમકે તુરતનાં જેન્મેલાં બાળકનું શરીર અતિ દુર્બળ હોઈ જરાપણ વધારે ટાઢ યા ગરમી લાગવાથી તેને અચેતપણું જણાય છે ને તેથી તે રૂવે છે. આમ રડવું જોઈ આપણે તે અમસ્તું રડે છે એમ માની તેની આગળ લિન લિન પ્રદારની રમતો કરી છીએ. પરંતુ જાણવું અવશ્યનું છે કે, બાળકો દૃઢ બાકી રડતાં નથી. માટે અમ્મી વેળા તેને માટે ઘટવું કરવા ઉપાયો યોજવા નોંધએ. ઈશ્વરે બાળકમાં રહેવાની આ ઝોક ખૂબી પેદા કરી છે. જે તેમ ન રડત તો એ બિચારા બાળકનું રક્ષણ શી રીતે થાત ! એ સંભારવું બિઘટ છે.

બાળક રડે છે એટલે આપણને દુઃખો આવે છે; પરંતુ રડવામાં બાળકોનું ઘણું હિત સમાયેલું છે. તેના રોવાથી શરીરનું લોહી સ્વચ્છ બની આખા શરીરમાં ફરે છે, અને ફેફસાં જે સંક્રામ્યાલનાં હોય છે તે છુટાં પડે છે. માટી વચના માણસો કરતાં બાળકોની નાડી ને ફેફસાં ઘણાં જલદી ચાલે છે. આ કારણે આપણે તેને ગરમીથી વધારે ભૂખવડું જોઈ તાવ આવ્યો કરી ઝોડનું ચોડ કરીએ છીએ. પરંતુ બાળકોના બાળમાં આ કુદરતી છે. જેમ જેમ તે વયમાં વધતું જશે તેમ તેમ તેની નાડી ચાલતી ધીમી પડશે. માટે માતાઓએ સાવચેત રહેવું નોંધએ. જે તેને તાવ હોય તો અધિક ગરમી લાગે છે. માટે એ જન ગરમીનું તોલ કરતાં શીખવું નોંધએ.

નાનાં બાળકોની શારીરિક માવજતના હુકમમાં હિંદમાં માખાપો અને જનસમાજ કેટલો અજ્ઞાન છે, એ તો ગરબાઓનાં ચર્તાં મરણ પ્રમાણ ઉપરથી જ આંખી સકાય છે. બાળકોની ચોખ્ખ મંલાળ બાંધવાવસ્થાથી જ થવાની જરૂર છે. બાળકોને કાચે કાંકરોની જરૂર હોવા છતાં ધરતું ઔષધ કરવાથી કેટલીક વાર બાળક મરણ પામે છે. કીંવા બાંધવાવસ્થામાં જ લગન પડી થયલાં ને અધુરે માસે અવતરેલાં એવાં ઘણાં બાળકો મરણ પામે છે.

અલગત, આમાં તો શક નથી જ કે બાળકોનું મરણ પ્રમાણ કેવળ માતાઓની અજ્ઞાનતાને જ આભારી છે. હિંદમાં એવી અજ્ઞાનતા, બાળકોને ઉછેરવાની ખામીઓ અને બેદરકારી ખૂણે ખટોલે સાધવા જવું પડે એમ નથી. કેમકે ત્યાં ત્યાં એવાં દૃષ્ટાંતો ઠગે ને પગલે તમારા દિઠામાં જ આવશે. બાળકોને ઉત્તમ રીતે શી રીતે ઉછેરવાં એ વિષેની કેળવણી માતા-પદ ધારણ કરનારી માતાઓને જે વિવાદ થવા આગમ્ય કુંવારી સ્થિતિમાં આપવામાં આવે તો બેશક બાળકોના હિતાયે આ પગલું શુભ જ લેખાશે. એથી ઘણાં બાળકોને ફાટ નાશ થતો અટકશે, અને બિચારા અમંજ્ય નિર્દોષ બાળકોના અકાળ મૃત્યુનો ભોગ થતાં પણ અટકશે. આ માટે—બાળકોને ઉછેરવાની તાલીમ આપવા માટે—રથળે રથળે “બાળકોને ઉછેરવા માટેના શિક્ષણ વર્ગો” સ્થાપવા જોઈએ ને કાંઈ ખી કી રાખ્યા વિના સ્ત્રીઓને એ વિષેનું બારિક જાન સાચ અવલોકન કાચે કાંકરોના હાથ હેડળ અપાવું જોઈએ. તો જ હિંદમાંથી બાળમરણનું પ્રમાણ અટકશે, અને સુવાવડને પ્રમંગે સ્ત્રીઓ જ ધરતી સલાહ એક બીજાને આપશે. તો ખચીત જ બાળકોનું હિત સચવાશે, તેઓ તંદુરસ્ત ને ખામી વિનાનાં અવતરશે.

ઘણાં બાળકો ઓચિંતાં મરણ પામે છે આનું કારણ હવાની ગેર-હાજરી છે. આપણા દેશમાં જે ઘરમાં પ્રચ્છાની સુવાવડ કરવાનું હોય છે તે ઘરમાં કોઈ ઠંડાણથી પવન આવે એવું જાગીવે પણ હોય તો તે માટે સંજ્ઞા પ્રતિજ્ઞા કરવામાં આવે છે. અધુરામાં પુરૂં તેમાં જળની સગડી શેડ માટે રાખવામાં આવે છે. આખી રાત દિવો રાખવામાં આવે છે ને મંજૂર પણ ત્યાં જ કરાવવામાં આવે છે, એટલે ત્યાં ન મળે હવા કે ન મળે સૂર્યનો પ્રકાશ; એવી અંધારી ઓરડીમાં રહેવાથી હવામાં ગેરનો પ્રચાર થઈ શરીરમાં પ્રવેશ થાય એમાં નવાઈ શી ?

નાનું બાળક મમે તે કારણથી રડી માતાને ત્રાસ આપે તો તે, ત્રાસ દર કરવા કીંવા તે નિદ્રાવશ થાય એ માટે માતાઓ બાળાગોળા ને અડી-ણું સેવન કરાવે છે. એવું બંધાણ રોજનું એક વારનું, કોઈને બે વારનું તો

કોઈને એવી વધારે વખતનું પણ હોય છે. એ પ્રમાણે બાળાગોળા રૂપી એ આપ્તાનું પરિણામ છેવટે એ આવે છે કે તે યેનમાં મરી જાય છે. યઃ જીવે છે તો જીવિષ્યમાં કોઈને કોઈ દુઃખ દરદે પિડાય છે.

બિમાર બાળકને જોઈને સગાં રનેછી કે ડાઘાં-ડગરાં કલાં કરે છે કે ફલાણા ફલાણા બાળકને આમ થયું હતું, ત્યારે તેને ફલાણું દીકણું એસડ આજવાથી સારું થયું હતું. બોળાં માખાપો—ખાસ કરીને અત્તાન માતાઓ તેમ ધણીવાર કરે છે. પરંતુ એ માટેનો સારો માર્ગ એ જ છે કે જો તેવી દવા તમને ફાયદાકારક લાગતી હોય તો પ્રથમ ડોક્ટરને બતાવી તેની સલાહ પૂછવી જોઈએ. બાળકોને દવા આપવાની બાબતમાં ધણી જ ભુંડી નાપસંદ કરવા જોગ રિવાજ, દેવ કેટલેક રથને જોવામાં આવે છે, કે તેને માટે ડોક્ટરની દવા આવતી હોય છતાં પાડોશી કે સામાનાં કહેવા મુજબ તે દવા દોળા નાખી ધરગતુ દવા કરે છે. આ પ્રમાણે થવાથી કોઈ વાર વળી એવોખી પ્રસંગ આવી જાય છે કે બંને દવા એકત્ર મળવાથી કાંઈ જુદું જ પરિણામ આવે !

ધણી વેળા બાળકો જન્મથી જ દુઃખી અવતરે છે. આમાં પણ માત પિતાનો જ હોય છે. કારણ સાધારણ રીતે માતા-પિતા જે રોગથી પિડાય છે, તે જ રોગથી ધણું કરી બાળકો પણ પિડાય છે. જેને “ઓધે ઉતર્યું” કહે છે. કેવળ બાપદાદાનો રોગ જ ઓધે ઉતરતો નથી પરંતુ તેમનો ધંધો, અક્ષત, આવડત, ડહાપણ, ચાલાકી, યુક્તિ તેમજ સારો, માયાણી, ક્રોધી, હડીલો ને દારૂડીયો વિગેરે વિગેરે ખાસીયતો પણ ઉતરે છે. અમુક કામમાં અમુક પ્રકારની કુનેહ, કુશળતા કે કાળેલીધત કાંવા રાજદારી રીતીઓ ચાલી આવે છે એ પ્રમાણે અમુક કામ કે વ્યક્તિના અમુક ગુણ દોષ તેની ઓલાદમાં ઉતરે છે, તેમ એક પ્રજાની અમુક ખાસીયત પણ ઉત્તરોત્તર તેના વારસામાં ઉતરી આવે છે. માટે તમારાં બાળકોનું જો હિત હૈંઝે ધરતાં હો, તેમના મરણ પ્રમાણે તમો ઓછાં કરવા તત્પર હો, તેમને ખુબસુરત, લાંબા આયુષ્યવાળાં અને તંદુરસ્ત બેવા જો ઉલટમંદ જ હો તો પ્રથમ માત પિતાએ સુધરવું જોઈએ. કેમકે ધણું કરીને જેવાં માખાપ રેવ્યાં બાળક અવતરે છે.

બાળક, અહા ! મીઠું—કેવું મધુરું નામ ! ખરેખર બસપણુ. એજ બહેસ્ત કહે છે, એ વાજબી જ છે. બાળક એ પ્યારની ભૂતિ, આનંદનો અખૂટ ઝરો તે ધરનું એમુલ રત્ન છે. બાળક એ જ માત પિતાની મીઠી

મોઝ છે, મગફરી છે, દોલત છે, દુન્યા છે, ઉમેદ ને દિલ્લીસો છે. તેનાં દાસા દાસા પ્રેમમય વચનો સાંભળી માત પિતા પોતાનાં દુઃખ વિસારી મેલે છે. એવું આનંદસ્વરૂપ નાનકડું બાળક જેણે આ જગતના છળની, ફળની, ફૂડની, ફીનાની, માયાની, મોહની કે ફીકર ચિંતાની પણ સ્ત્રીને વડીક બખર નથી, જે દોષનું જુરૂં ઈચ્છતું પણ નથી, જેને મનથી ધૂળ ને પેસા, ઘી ને ખાંજ સરખો જ છે; જે પ્યારનું બૂખ્યું તરસ્યું છે, જે ફીરેસ્તાઈ ખસલતવું છે, તેને ચુંબન કરીને હૃદયમાં સંતોષાનંદ કેને નહિ રહેશે?

સ્ત્રીઓનું કાર્યક્ષેત્ર

જુના વખતથી લોકોની એવી ધારણા છે, કે સ્ત્રીઓ પુરુષથી ઉતરતી છે, પરંતુ પાશ્ચાત્ય દેશોના સ્ત્રીસમાજ આ પ્રાચીન ધારણાનું ઉચ્છેદન કરવા માટે તૈયાર છે, અને એમાં તે થોડે ઘણે અંશે સફળ પણ થયો છે. હાલમાં ઈંગ્લાંડમાંની એરીંગટન હોસ્પીટલ મેડીકલ સ્કૂલમાં ઉંચે નંબરે પાસ થયેલાં વિદ્યાર્થીઓને જે ઇનામો આપવામાં આવ્યાં છે, તેમાંનાં ૭ ઇનામ મિસ મેરી જોષ આર્ટનને મળેલાં છે. એ ઉપરાંત બે સર્ટિફિકેટો પણ તેને મળેલાં છે. આ સ્કૂલમાં કુલ સોળ ઇનામો છે. તેમાંથી આઠ જતાં બાકી રહેલાં આઠમાંથી ત્રણ મિસ જોષની મેરીબાઉન નામની બાળાને મળેલાં છે, બાકીનાં પાંચ પુરુષોને મળેલાં છે. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે, કે સ્ત્રીઓ લાજવામાં પુરુષો કરતાં ઓછરીને ઉતરતી નથી.

ઈંગ્લાંડમાં સ્ત્રીઓ સિવિલસર્વિસમાં દાખલ થઈ શકે છે, પરંતુ તેમને પુરુષોના જેવા અધિકાર આપવામાં આવતા નથી. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં સ્ત્રીઓ મેજિસ્ટ્રેટ તથા કલેક્ટર પણ બની શકે છે. ત્રણ વર્ષ પછી ઈંગ્લાંડમાં પણ તેમ થશે. આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે ઈંગ્લાંડમાં પુરુષોના જેવા અધિકાર સ્ત્રીઓને પણ ધીમે ધીમે મળતા જાય છે.

થોડા વખત પહેલાં લંડનમાં ક્રેસ્ટન હોલમાં પાર્લિામેન્ટ આસપાસ બાબ્યાન આપ્યું હતું, તેમાં કહ્યું હતું કે “સ્ત્રીપોલીસદળ”ની ઉત્પત્તિનું કાર્ય સફળ થઈ ગયું છે. એની પરીક્ષા લેવાની જરૂર નથી. સ્ત્રીપોલીસદળ એકલું કરવા માટે ઈંગ્લાંડમાં મિસ ડામરલાસને સને ૧૯૧૪ માં “વિમેન્સ-પુલીસ સર્વિસ” નામની સંસ્થા ખોલી હતી. આમાં પહેલવહેલું નામ લખ્યું વનાર અને કમાન્ડર જનનારનું નામ એલિન હતું. આ સંસ્થાએ

પોલીસદળ તૈયાર કરવા માટે ચાલીસ હજાર પૌંડ એકઠા કરેલા છે. અત્યાર સુધીમાં ૧૫૦૦ સ્ત્રીઓને પોલીસની તમામ કેળવણી આપી દીધી છે. જે વખતે આ સંસ્થાની સ્થાપના થઈ હતી, ત્યારે ૫૦૦ સ્ત્રીઓનું દળ તૈયાર હતું.

સ્ત્રીપોલીસદળની બાબતમાં અમેરિકા ઇંગ્લાંડ કરતાં આગળ છે. અમેરિકામાં પ્રથમ લાસ એંગેલિસ નામના શહેરમાં સ્ત્રી પોલીસ દળની સ્થાપના થઈ હતી. હાલમાં ૩૦ શહેરમાં આવી સંસ્થાઓ છે. આ સંસ્થા સામે પ્રથમ ન્યુયોર્ક અને સિનસિનાટીમાં વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ ન્યુયોર્કમાં પણ ૧૯૧૫ માં તેની સ્થાપના કરવામાં આવી. ત્યાં એક એવું સ્ટેશન છે કે જ્યાં તમામ હોદ્દાપર સ્ત્રીઓજ છે.

સ્વીડનમાં સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ મંદ નથી, પણ વખાણવા લાયક છે; કારણ સ્વીડનની પાર્લામેન્ટમાં સ્ત્રી સલાસદ છે. તેનું નામ મિસ કર્સીટ્યા હેસેલગ્રીન છે. હિંદુસ્તાન, જર્મની, ઇંગ્લાંડ, અમેરિકા વગેરે દેશોની સામાજિક અવસ્થાની ખારીક તપાસ તથા અભ્યાસમાં તેણે ધણો વખત ગાળ્યો છે. સ્વીડનની સરકારે પ્રથમ તેને “લેખર” ના ઇન્સ્પેક્ટરની જગ્યા આપી હતી.

આઝીસના રીઓડીજનેરો શહેરનાં વિશ્વવિદ્યાલયોમાં એવો નિશ્ચય થઈ ગયો છે કે દરેક બાબતમાં સ્ત્રીઓને સમાન હક આપવો જોઈએ. આથી ત્યાંનાં વિશ્વવિદ્યાલયોમાં લિંગલિંગ જગ્યા પર સ્ત્રીઓ છે.

મિસ એનીકૈનન અમેરિકન સ્ત્રી છે, એનો જન્મ ૧૮૬૨ માં થયો હતો. એ જ્યોતિષનું સાદું જ્ઞાન ધરાવે છે. તેણે નક્ષત્રોનું મોટું લીસ્ટ બનાવ્યું છે, તેમાં ૭૦૦૦૦૦ નક્ષત્રોનું વર્ગીકરણ કર્યું છે. નક્ષત્રોના હિસાબ શેડી મુદતમાં કરી આપે છે. તેણે અરિયર નક્ષત્રો તેમજ ત્રણ નવા નક્ષત્રો ખોળા કાઢ્યા છે.

ફ્રેંચ સ્ત્રી જેનેહરસુ હવાઈ વિમાનો ચલાવવામાં પહેલેથી જાણીતી છે. હાલમાં તે ન્યુયોર્કની રશ્મિન પોલીસની કેપ્ટન છે. તેને હવાઈ વિમાનનું ધાર્મિક સંપર્ક છે.

એસીરિઆના નવા સ્થાપિત થયેલા પ્રગતતંત્રના અધ્યક્ષપદ પર એક સ્ત્રી છે. યુરોપીય યુદ્ધના સમયમાં લેડી રીમૂનને એસીરિઆની પ્રજાએ પાતાને પ્રતિનિધિ બૂનાનીને, ઇંગ્લાંડ આઢવી હતી.

આ સર્વ ઉપરથી જણાય છે, કે સ્ત્રીઓ કોઈ પણ રીતે પુરુષથી તરતી નથી.*

હુડીસિંહ વિ. ત્રુડાસમા.

રાજનગરનું રત્ન.

[લેખક-ખડેન જડાવબેન વીણ.]

(ચાલુ વાર્તા.)

[અનુબંધાન ગયા અંકના પૃષ્ઠ ૮૮ થી].

આ સ્નેહ, આ મિત્રતા કેવા પ્રકારનાં? એમાં જરાય કાળાશ નજરે આવતી નહોતી. શુદ્ધ સ્નેહ અને બાળચેષ્ટાજ નજરે પડતાં. આ બેવા દેવો પણ નીચે ઉતરે તે શક્ય નથી? આજ સુધી વસુ મેલા દિલની હતી, આજે તેણે તે પડદો કાઢી નાખ્યો. તે સ્ત્રી તરીકે ઓળખાઇ. બેઠેનો પવિત્ર પ્રેમ જોવાને તેવોજ હતો. આનું કારણ તેઓના શુદ્ધ અને પ્રેમાળ સ્વભાવ, તેમાં જરા પ્રપંચ કે પશુતા નહોતાં. લગભગ રાત્રી પડી ગઇ. બેઠે જણ ઉઠ્યાં, રોજની પેઠેજ આનંદમાં તેમણે રાત ગાળી. પ્રભુનાં બાળક કે સગાં ભાઈ ખડેન જેવાં તે થઇ પડ્યાં. તેઓ સાથે ફરતાં ફરતાં ને કલ્પોલ કરતાં.

એક દિવસ તેઓ ફરતાં ફરતાં સમુદ્ર કીનારે ગયાં. દરી-આની છેલ્લો જોતાં ઉભાં રહ્યાં. વસુને પહેલાંનો દરીઆનો અકસ્માત યાદ આવ્યો. એકદમ સત્યેન્દ્રને તે વળગી પડીને જોડી, “ઓ! સત્યેન્દ્ર! હું તણાઈ જઈશ, હું તણાઈ જઈશ, મને બચાવ.”

સત્યેન્દ્રને ગભરાટ થયો કે આનું માથું ફરી ગયું છે કે શું? વસુની આંખો ફરતી હતી. તે જમીનપર તુટી પડી. સત્યેન્દ્રને મુંઝવણ થઇ. તે પોતાના પહેરેલાં ધોતીઆથી પેવન નાખતો હતો. મનમાં ગળેડતો હતો કે, “ઓ મંથર! તું મું— મને એકલોજ રાખવા ધારે છે? વસું! વસું! ઉઠ. મહારી વાહોલી

કાન્તિને રીસ ચઢી. ડાસાને કહેતો કે તમારી દીકરી જે મારી સાથે લગ્ન કરવાની હા નહીં કહે તો હું એક દમડી પણ આપી શકીશ નહીં. તે ખુશીથી વિવાહ સ્વીકારે તો આખીસ હબર તો શું પણ તેથી વધારે નાણું આપું. મારો વેપાર હાલ સારો ચાલે છે અને દરેકમાં નફો ઘણો છે. તેની માલીક તમારી દીકરી થશે. બીચારાં મોતીલાલ જવાબ દેતા કે, “હું તો ગધું સમજું છું પણ મને એક દીકરી પણ ઘડપણમાં જ પવા દેતી નથી. પણ હું સમજાવીશ” આવો જવાબ દઈ પતાવતા, કારણ કે પોતાને ગરજ હતી. ફરી એકવાર મોતીલાલે નલિનીને પોતાની પાસે બોલાવીને કહ્યું, “નલિની, તારી છદ છોડી દે. શું દુનીયામાં છોકરી કુંવારી રહી શકશે? મારી જાત નહીં હશે તો આજના સુધરેલા તારી હરાજ કરશે. તારું કોઈ સચું નથી. મારી તખી-અત દિવસે દિવસે બગડતી જાય છે. અરીર લથડતું જાય છે, મારા છતાં તારાં લગન થઈ જાય તો શું ખોટું?” અપૂર્ણ.

પેટ્ટ ઓફ હીસ્ટરિયા

વાયુમુક્તા.

ડૉક્ટર-વૈદ્યોમાં છુટથી વપરાતી, પ્રદર્શનમાં ધનામ પામેલી, અને ૨૪ કલાકમાં અખંડ તાણુને અટકાવનારી દવા વાયુમુક્તા છે. "

કીમત રૂ. ૫ પૌરટેજ જુદું.

ગાંડાને જલદી સુધારો, ફેફસાં, સજીકા, રાંઝણ, કંપ, કળતર, લકવો, મુર્છા, ચક્રી, ધન વાયુ અટકાવશે. એ દવા વાપરનારને ઇન્જકશન, એન્જન સુધાડવું કે દાગવું નહીં પડે. દવા આધાથીજ લાભ ચાય છે. હબરો દર્દીઓએ ઠરાવ્યું છે કે આ દવાં રામબાણ છે.

બાળક, વૃદ્ધ, સગર્ભા અને સુવાવડીથી પણ લઈ શકાય. ખુલાસો પતથી મળશે. તરત કામ કરવું હોય તો રૂબરૂ મળે,

છ લ. શાહ દર્શીનામવાળા.

દયાળ લાઉની શેરી—વડોદરા.

ચાલુ બનાવોની માહિતી.

લેખક:—રા. કેશવપ્રસાદ દેસાઈ, બી. એ., એલએલ. બી.

જેમ જેમ સમાજના વિચારો સ્ત્રીઓના હર્તવ્યો વિશે બદલાતા જાય છે, તેમ તેમ સ્ત્રીઓ માટે નવાં નવાં ક્ષેત્રો, ખુલ્લાં

ગ્રીહક. જાય છે. ઈંગ્લેન્ડની રાજ સભા પાર્લામેન્ટમાં ચુંટાવા માટે સ્ત્રીઓ કેટલાએક સમયથી લાયક ગણાય છે.

પરંતુ હાંની રાજ સભાના બે ભાગ છે. એકમાં ચુંટાઈને લોકો તરફના સામાન્ય વર્ગ તરફના પ્રતિનિધિઓ આવે છે; તેને “હાઉસ ઓફ કૉમન્સ” કહે છે. બીજા ભાગને “હાઉસ ઓફ લૉર્ડસ” કહે છે. તેમાં ઉમરાવ વર્ગના સભાસભો છે. તેઓ ચુંટાતા નથી, પણ પોતાના ઉમરાવના ઇશ્વરની રૂએ તે સભામાં વંશપરંપરા બેસી શકે છે. “કૉમન્સ”ની સભામાં તો સ્ત્રીઓને ચુંટાવાનો હક મળી ગયો છે. કેટલીએક સભ્યારીઓને અંગત ઉમરાવ. જાદી—“ પીયરસ ” તો ખીતાબ હોય છે. જો તેઓ પુરૂષ હોત તો તેઓ ઉમરાવ વર્ગ સાથે રાજસભામાં બેસી શકત. પણ તેઓ સ્ત્રીઓ છે, એટલાજ કારણથી તેમને તેમાં બેસવા. દેના નથી. હમણાં ઇંગ્લેન્ડની રાજસભામાં એવો કાયદો રજૂ થયો છે કે જે બાઈઓને પોતાના જ હકથી ઉમરાવજાદીનો ઇલકામ મળેલો હોય, તેમને રાજ સભાના “ હાઉસ ઓફ લૉર્ડસ ” માં બેસવાનો હક મળવો જોઈયે. આપણે આશા રાખીશું કે આ કાયદો પસાર થશે. અને સ્ત્રીઓને જો હક, કેવળ તેઓ સ્ત્રીજ છે, તે કારણથી નથી આપવામાં આવ્યો, તે આપવામાં આવશે.

*

*

*

બંગાળમાં, સરકારે દુકમ કાઢ્યો છે કે જેમના ઉપર તેમને રાજસભાનો શક હોય તેમને સરકાર પકડી શકે, અને રાજકીય ચાતાચરણ. અદાલતમાં તેમની મામે કામ. ચલાવવાની પણ જરૂર ના રહે. આવા દુકમથી પોલીસને બહુ સત્તા મળે છે, અને નિર્દોષોને પણ ધણીવાર સતામણી થાય છે. વળી દરેક સ્વતંત્ર અને સુધરેલા દેશમાં એવો મૂળ નિયમ હોય છે કે ન્યાયની અસલતમાં કામ ચલાવ્યા સિવાય કોઈ પણ ચહેરીને કેદમાં રખાય નહીં. સ્વાભાવિક

રીતે બંગાળના આગેવાનોએ ઉપરના હુકમ સામે વાંધો લીધો છે. બંગાળની ધારાસભામાં પણ આ હુકમની સામે ઠરાવ બહુમતીથી થયો છે. દોહરીની વડી ધારાસભામાં પણ એવો ઠરાવ પસાર થયો છે કે સરકારને આવા હુકમ જેવા કાયદાની જરૂર પડી હોય તો તેવો કાયદો વડી ધારાસભામાં રજુ કરવો. જે આમ કાયદો ઘડાય તો પોલીસ જૂલમ ના કરી શકે, કે નિર્દોષ માર્થો ના જાય તેવી સાવચેતીઓ તેમાં લોક તરફના પ્રતિનિધિઓ રખાવી શકે. આમ આપણા પ્રતિનિધિઓ આ કાયદાની વિરુદ્ધ છે. છતાંયે સરકાર પોતાનું ધાર્મિક કરે છે.

આ ઉપરાંત વડી ધારાસભામાં ખીજું પણ ઘણું કામ થયું છે, તમે સૌ તે જાપામાંથી વાંચતાં હશો. મુંબાઈની ધારા સભા પણ ચાલુ થઈ છે. તેમાં પણ આ વખતે બહુ રસ પડે તેવું કામ રજુ થવાનું છે. સ્ત્રીઓને ધારાસભામાં બેસવાનો હક્ક નથી, તે આપવો નોંધ્યે, એવી ભલામણ કરવાની દરખાસ્ત પણ આવવાની છે. આપણે સૌ આશા રાખીશું કે આ દરખાસ્ત સર્વાનુમતે પસાર થશે. આ દરખાસ્ત સંબંધમાં જે વિવેચનો થાય તથા તેનું જે પરિણામ આવે તે સંબંધી વિગતો જાપામાંથી જાણીને, અને એ સંબંધી વિચારો તમે પોતે પણ કરો.

*

*

*

ગયા અંકમાં જણાવ્યું હતું તે મુજબ આખા દેશમાં ઘણાં ગામોમાં બાળ સમાહ એટલે બાળકો માટે વિચાર કરવાનું બાળ સમાહ. અડવાડીયું ઉજવાઈ ગયું છે. પરંતુ અમને લાગે છે કે તે સંબંધી હજી સામાન્ય સ્ત્રીઓમાં ઉત્સાહ આણી શકાયો નથી. આમાં જે જાતનું કામ થવાની જરૂર છે. એક તો માતાઓને બાળઉછેરનું જ્ઞાન મળે, અને બીજું તેમને તે કાર્યમાં મદદ મળે. આ મદદ સરકાર, મ્યુનિસિપાલિટી, તથા કારખાનાઓના માંલીકો તરફથી મળવી નોંધ્યે. સુવાવડ વખતે સ્ત્રીઓને ડેજવાયલી દાપણની મદદ મળે. જે ગરીબાઈ હોય તો રસ્તું અને સાફ હોય મળે. તેમજ નોકરીમાંથી ચઢતે પગારે રજા મળે. આ સર્વે થવું નોંધ્યે, વળી નાનું બાળક લઈને કારખાનામાં જતી સ્ત્રીઓ મુંબાઈ અને અમદાવાદ જેવાં શહેરોમાં રોજ જેવામાં આવે છે. આવાં બાળકો માટે બાળગૃહો દરેક કારખાનામાં ફરજિયાત હોવાં નોંધ્યે. તેમાં તેમની સંભાળ કોઈ શિક્ષિત દાઢ અથવા મહેતી રાખે તેવી ગોઠવણ હોવી નોંધ્યે. જે કારખાનાંવાળાં રોજ ખુશીથી બાળગૃહો રંધાપે નહીં તો કાયદાથી તે ફરજિયાત થવાં નોંધ્યે. અને આવાં બાળગૃહોની

આત્મારે રક્તપિત આશ્રમ માટે ના. વાર્ષિકરોએ પણ પ્રજા પાસે ધન માંગ્યું છે. આ રોગ હોદ્દામાં વધતો જાય છે. છતાંયે પત્નીના લોકો પ્રજા વચ્ચે ફરે છે, અને એવે દેલાવે છે. માટે પ્રથમ જરૂર આ સંબંધી વ્યવસ્થા કરવાની છે. વળી હમણું તો જળરા અને ટોંગી બીખારીઓ પ્રજાનું હૃદય જલદી પીગળાવે છે. અને તેઓ પોતાની જવાબ કરતા પણ વધુ ધન મેળવે છે, અને તે અનીતિમાં વાપરે છે. આ વાત મુંઝવણના અનુભવીઓ જાણે છે. મંદીરો વગેરેને અંગે ધર્મદાખાતા હોય છે, તે પણ સુવ્યવસ્થિત હોવાં જોઈએ. અપંગો પણ સમાજને ઉપયોગી કામ કરી શકે તેમ છે. અને જે સુવ્યવસ્થા હોય તો આ બધા આશ્રમો પોતાનું અર્થ પેતે જ કાઢી શકે.

*

*

*

નિશાળ છોડ્યા પછી, જ્ઞાન વધારવાનું સાધન પુસ્તકો જ છે. અને આપણા ગરીબ દેશમાં દરેક માણસ જોઈએ તેટલાં પુસ્તકાલય પરિપક્વ પુસ્તકો ખરીદી શકે નહીં. તેથી જે સામાન્ય પુસ્તકાલયો હોય તો, જ્ઞાન આગળ વધારવામાં સાધનભૂત થઈ પડે. વડોદરા રાજ્યમાં આ વાત સ્વીકારાઈ છે, અને રાજ્યની મદદથી તેમજ ખાનગી પ્રયત્નોથી, ઘણાં ગામોમાં પુસ્તકાલયો સ્થાપ્યાં છે. આમાંનું એક પુસ્તકાલય ગણદેવી ગામમાં છે. તેને પચ્ચીસ વર્ષ પુરાં થયાં છે, એટલે તે એટલી માસમાં પોતાની જુખીલી જીવનાર છે. આપણે તેને આ પ્રસંગે અભિનંદન આપીશું.

આ પ્રસંગે ગણદેવીના ઉત્સાહી કાર્ય કરનારાઓએ પુસ્તકાલય પરિપક્વ કરવાની યોજના પણ કરી છે. આ પરિપક્વમાં પુસ્તકાલયને લગતા વિષયો ઉપર ચર્ચા થશે. આપણા દેશની પરિસ્થિતિ ખ્યાનમાં લઈને કેવા ધોરણે ઉપર પુસ્તકાલયો સ્થાપવાં જોઈએ, તેમજ સ્ત્રીઓને પુસ્તકાલયનો લાભ કેવી રીતે વધારે આપી શકાય, આ જે પ્રશ્નો ઉપર ખાસ ચર્ચા કરવાની જરૂર છે, એમ અમારું માનવું છે. સ્ત્રીઓ માટે ફરતાં પુસ્તકાલયોનો પ્રચાર દરેક ગામમાં થાય તે માટે કાંઈક યોજના આ પરિપક્વમાં થશે એમ અમે આશા રાખીએ છીએ. પુસ્તકાલયનો એક મૂખ્ય ખોરાક વર્તમાનપત્રો અને માસિકો છે, તે સંબંધી વિચાર પણ આ પરિપક્વમાં થાય તો લાભકારક થઈ પડશે.

*

*

*

આ વખતની, ચાલુ બનાવોની માહિતી વાંચીને, નવરાશની વેળાએ
 સ્ત્રીઓ કેવાં કેવાં કામ કરી શકે, તે કાંઈક અંશે
 નવરાશ અને સેવા જાણી શકાય તેમ છે. પ્રથમ તો બાળરક્ષણ અને
 બાળઉછેર સંબંધી જે સ્ત્રીઓ કાંઈક જાણતી હોય, તે
 પોતાની વગર લલેલી બહેનોને કહી શકે. અથવા તો એ સમઘી ચોપડી
 લાવીને તેમની આગળ વાંચી શકે. સાર પછી બીજારીયોને જે દાન થાય
 છે, તે દાન વ્યવસ્થિત કરવામાં પણ તેઓ ઘણું કરી શકે. સ્ત્રીઓનાં હૃદય
 કામળ હોય છે, અને તેઓ જ આવાં નાનાં દાન વધારે કરે છે, એટલે
 તેમણે તે સમઘી બીજી બેનોનો મત કેળવીને આ સમઘમાં કાંઈ ને કાંઈ
 કરી શકાય. આ ઉપરાંત સ્ત્રીઓને ઘેર બેઠા સાફ વાંચન મળે તે માટે ફરતાં
 વાંચવા પુસ્તકાલયની ગોઠવણ પણ કરવાની જરૂર છે. દરેક બાઈને ઘેર બેઠા
 એક બે ચોપડીયો આપવી તે પૂરી થાય ત્યારે પાછી લખને બીજી ચોપડીઓ
 આપવી. આવી ગોઠવણ પણ સ્ત્રીઓ જ સારી રીતે કરી શકે. આમ આવાં
 તો બીજાં ઘણાં કામ નવરાશની વેળાએ કરી શકાય.

*

*

*

૨. મોતીલાલ અમીને ચરૈતરની સ્ત્રીઓમાં સ્ત્રીઓધનો વધુ પ્રચાર
 થાય તે માટેની જે યોજના કરી છે, તે ગણ્ય અંકમાં
 સ્ત્રીઓધનો પ્રચાર. અમે છાપી હતી બીજા છલ્લાઓમાં પણ કેટલાએક

ઉસાહી લાઈઓ આવી યોજના કરવા મગિ છે.
 આ બધું આનંદની વાત છે. પણ અમે એ સૌને ચૂચના કરીશું કે તેઓ
 બધું કામ રા. મોતીલાલ અમીનની મારફતે જ કરશે તો ઠીક પડશે. તેઓની
 વ્યવસ્થાશક્તિ બધું જ ઉત્તમ છે, એટલે તેના લાલ તેમણે શુભાવનો જોઈએ
 નહી. તેમ છતાં જેઓ સ્વતંત્રપણે એ વિશે વ્યવસ્થા કરવા ઇચ્છતા હોય તેઓ
 અંમદાવાદ-મંત્રી સાથે પત્રવ્યવહાર કરીને ધરતો બદીખસ્ત કરી શકશે.

જે બહેનો નવી યોજનામાં સ્ત્રીઓધ મેળવે છે તેમને અમે વિનંતિ
 કરીએ છીએ કે તેમણે તે ખ્યાનથી વાંચવું અને બીજી બેનોને પણ વાંચાવવું.
 વળી કાંઈ કાંઈ લેખોમાં સંમજાણ ના પડે તો પોતાના પતિને કે લાઈને
 આગ્રહ કરી તેમની પાસેથી તે જરૂર સમજા લેવો. જે બાઈઓ વાંચતી
 ન હોય તેમને તેમના વડીલો તથા પતિ વાંચવાનો આગ્રહ કરશે એમ
 આશા રાખીશું. વાંચી ના શકે તેવી બાઈઓને તો તેમના પતિએ લેખો
 વાંચી સમજાવવા જોઈએ. સ્ત્રીઓધ સમઘી કાંઈ પણ ચૂચનાઓ કરવી હોય
 તો તે સમઘી જરૂર મંત્રીને લખજો. અમે અમારું બનવું કરીને તમને
 સંતોષ આપીશું.

ગુજરાતી સાહિત્યના સૂર્ય અને ચંદ્ર

સાહિત્ય વિલાસીઓનું આજે ધ્યાન ખેંચી રહ્યાં છે.

ગુજરાતી સાહિત્યના માર્ગદર્શક સ્તંભો રૂપી

તેમનાં પુસ્તકો:—

ગુજરાતનો નાથ:— છટાદાર ભાષા તથા વિવિધ ભાવોથી વિભૂષિત, પ્રથમના જેવીજ રંગબેરંગી ચિત્રોથી સજ્જ થએલી નવી આવૃત્તિ લેખક શ્રી. કનૈયાલાલ માં મુનંશી, એડવોકેટ. કીંમત-થોડા સમય માટે રૂ. ૪

આત્મનિવેદન:— વર્તમાન યુગના અનેક બાબતના પ્રશ્નોની ઉડી મીમાંસા કરતા હૃદયસ્પર્શી વીર્યવાત વાણીમાં ચેતનમય વિચારોથી ભરપૂર એક અપૂર્વ મનનીય ગ્રંથ....

સાહિત્ય અને કળા; અર્થશાસ્ત્ર અને રાજપ્રકરણ, સમાજ-શાસ્ત્ર અને રાષ્ટ્ર ભાવના ઉપર નવીન પ્રકારે નાખનાર અમૂલ્ય લેખ સંગ્રહ. ૭૫૦ પાનાનું પાકા પુસ્તક. લેખક શ્રી નૃસિંહ...ખી. વીલાકર; બાર-એલ-લો. કી. રૂ. ૩૦.....

સોલ એન્ટસ:—

આર. વનમાળીદાસ (બુકસેલર્સ)

૩૯૭, કાલબાદેવી, મુંબઈ (૨)

તથા અમદાવાદ મુંબઈ વચ્ચે સ્થળના માત્ર પ્રસિદ્ધ બુકસેલર્સ પાસેથી મળશે.

ખહેતોને ખાસ વંદામણી.

માણસાવાળા ગંગાખાઈ સ્ત્રીઓના દરદની ખાસ ચિત્રીતકર્ત
ત્રીસ વર્ષની જૂની અતુલવસિદ્ધ દવા.

સત્તાન પ્રાપ્તિની. ગર્ભજીવન. અપૂર્વ ઔષધી.

ગર્ભજીવનના સેવનથી ધણે ઘેર ઘોડીમાં બંધામાં છે.

ગર્ભજીવનના સેવનથી સેકડો ખહેતો ગર્ભાશયના રોગથી મુક્ત થઈ

ગર્ભજીવન—આ દવાથી બંધ થયેલો રતુ શરૂ થાય છે, પુષ્ક હિમર થયા છતાં રતુ ન આવતું હોય તો આવ છે, રતુ વખતે થતી પીડા મટે છે; બાળકો તે કરતાં વિશેષ રતુ લોહીવા, ઘોળું તથા લાસ પ્રદરનું વહેવું બંધ થાય છે. કમળ સ્થાનથી ખસેલું ડેકાણે આવ છે. પચામે બળતરા, કમરનું ફાટવું, ખચેની, ઝાઝની કબજાત, ઝીણા તાવ, સોને, હીસ્ટીરીઆ 1૫. નાણુદ થઈ ગર્ભધારણ થાય છે. ડી. શી. ગ્રંથ ૩-૦-૧.

ગભ રક્ષક—આ દવાથી રતવા મટે છે. છાંં પાકવી ગભ સજીવન થાય છે. કમુચાવડ, પ્રસુનજ્વર 1૫. ગર્ભવતીને થતા તમામ રોગ મટી પુરા માસ તંદુરસ્ત બાળક જન્મે છે. ડી. શી. ૪ ચાર.

દવા મંગાવનારે—દરદની તથા શરીરની પુરી હકીકત લખવી. રતુ ફેટલા દિવસે આવ છે, ફેટલો વખત રહે છે, છુટથી આવે છે, પીડા થાય છે, પ્રદરનો રોગ છે. છેલ્લું બાળક ક્યારે જન્મ્યું, મરી ગયું હોય તો ગુંળી. મારીથી, શરીરે મદ છે, ઝાઝની કબજાત છે, શરીરમાં ઝીણોતાવ રહે છે વિ. ખુલાસા જણાવવા લખામણ છે. દંતી હકીકત સાથે લખો રૂગડ કેસ તપાસીને પણ દવા આપવામાં આવે છે.

પુષ્કળ મળેલા અભિપ્રાયોમાંથી ઘોડા વાચો.

મુંબઈ, ૨૬-૧-૨૪.

જણાવતાં આનંદ થાય છે કે આપની દવાના પ્રતાપથી થાડા દિવસમાં તુરતજ મારે ત્યાં ગર્ભ રહ્યો હતો, જે છોકરી અત્યારે વરસ દાઢી છે. હાકોર ગગજ ટાકર.

કરાંચી, તા. ૨૧-૧-૨૪

જણાવવાને ખુશી છું કે મારે ત્યાં છુટીનો જન્મ થયો છે. હાલમાં ખુલ્લી મહેરથી બન તમારી દવાથી ૪ મહીનાની થઈ છે તેની ખુશાલીમાં તમેને એક સોનાની વોટીમટમાક્લી છે. ખહેતુ દીનખાઈ કાવસજીમાનવાલા

કલકત્તા, ૨૭-૬ આંરમીઅમ રટીટ.

તા. ૧૪-૧૨-૨૩.

અમારે ઘેર પુત્ર જન્મ્યો છે, જ્યાં પગડીને મોક્લીયું.

કાળીદાસ ત્રીકમજી.

વડોદરા, સોનીરોજ, તા. ૧-૨-૨૪

મારી સ્ત્રીને દવા આપેલી તેમાં મારો કેસ આપની દવાથી ફોટહમંદ નિવડ્યો છે. જેની આશા નહિ રાખેલી તેની આશા પરિપૂર્ણ થઈ છે.

પંડ્યા અંબાલાલ ભગવાનજી.

ગંગાખાઈ પ્રાણશંકર

ગર્ભજીવન ઔષધાલય,

મું: માણસા. (ડી. મહીકાંઠા.)

ગાંઠનાં ગોપીચંદન !

બાર આનાના પુસ્તક પર બાર આના.
રાષ્ટ્રીય વિષયો પર પ્રકાશ-પાડતું નવુંજ પુસ્તક—
લાલાજીનું રાજકીય

“તત્વજ્ઞાન.”

મહાન દેશભક્ત લાલા લજ્જપતરાય હાલની રાજકીય ચળવળપર
ગહન વિચારો રજુ કરે છે. જેમાં અસહકાર એટલે શું ? હીન્દુ
મુસલમાનોનો નિવેડો શી રીતે આવે ? ધ્યેય અને વ્યવહારીકતા,
આપણું કાર્ય, પ્રજાજ્ઞ વિચારમાળા, એવા અનેક વિષયોથી ભરપુર અન્ય.

હાલની ચળવળનો અભ્યાસ કરતા દરેક ગુજરાતી દેશબંધુને
આ પુસ્તક વાંચી જવાની ખાસ જરૂર છે. તેમાંથી ધણુંએ
જાણવાનું અને જોવાનું મળશે.

અમેરિકા, જાપાન અને તુર્કસ્થાનમાં લાલાજી માટે દેટલો
ઉંચો અભિપ્રાય છે એ આ પુસ્તક ઉપરથી સમજાશે.

બ્રીટીશ સરકારના આ વીર કેશરીની ત્રાડથી શા માટે
ધ્રુજે છે એ આ પુસ્તક જતાવશે.

સુંદર એન્ડીક કામળો, ફાંકું ગેટ અપઃ કીં. બાર આના.
આ પુસ્તકનો જહોજો ફેલાવો થાય તે ખાતર પ્રજામાં અતિ
પ્રિય થઈ પડેલી આજુ સાલની મોટી કાયરી

નેશનલ યાને સ્વરાજ્ય કાયરી

(બાર આના વાળી) લેટ.

આ કાયરીના પાને પાને દેશની વાતો અને હૃદયને અસર
કરનારાં દેશભક્તોનાં વચનામૃતો છે. એ શિવાય અનેક પ્રકારની
ઉપયોગી બાબતોથી ભરપુર છે. લખો:—

વર્ધમાન એન્ડ સન્સ.

પાયધુની, મુંબઈ નં. ૩.

૦૧૦૩.

પુસ્તક ૬ કું.]

ભાગ્ય.

[અંક ૩ નો.

એક બે ત્રણ

એક બે ત્રણ,
બેઠા બેઠા ભણ.
ચાર પાંચ છો,
સીધું સીધું નો.
સાત આઠ નવ,
કરીશ ના લવલવ.
પૂરા થયા દશ,
અહીંથી આવે જાસ.
અગીયાર બાર તેર,
દૂધ લીધું શેર.
ત્રૈદશ પંદર સોળ,
ધીમાં રાટલી બોળ.
સત્તર અસાદ ઓગણી,
રમવા આવી નેગણી.
પૂરા થયા વીસ,
રોસાએ પાડી ચીસ.

જગજીવન દયાળજી મોદી.

ભૂજંગી છંદ.

૧

પ્રભો સર્વના છો તમે તાત સાચા,
સુખદિ ગદાને દીધો તાત દાતા;
સુતાં જાગતાં ભેસતાં રહેમ રાખો,
અમારા દયાળુ કદુ ભાવ કાપો.

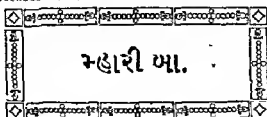
૨

અનાથો તણા આપ આધાર મોટા,
દુઃખી દીન કેસં પિતા અશ્રુ છોટા;
રમાડો સદા લાડ આનંદ આપી,
વિદારો વિપત્તી, ગદા તાપ કાપી.

૩

ગણી શું શકું હું પિતાં ઉપકારો ?
ગણે તારલા કેમ આવેજ આરો ?
નમીએ નિરંતર પ્રભો પ્રાણુ ખ્યારા,
તમે રક્ષતા તાતજી જગતશાખા.

હૃદયયોગી.

[લેખક:-“બા” નો બચુ.]

મા તે મા ને બીજા વનના વા.

x   x   x   x   x .
 બ્રહ્માંડમાં લબ્યક્રમાં સરજનહારી કે હોય તો તે
 જનની કે જગતજનની,

—કવિ ન્હાનાલાલ.

મહારે બા છે. ત્હમને છે કે નહિ એ તો હું નથી જાણતો. સહુની શુભ વાંચનાઓ હજો કે ત્હમનેય બા હોય. એ બા ! જરા મ્હોટેથી જો શબ્દ પુકરો ને ? બા-આ; એ બા-આ ! મ્હોં કેવું લગાઈ જાય છે ? ને એ અવાજમાં દેવી વણુમાળી મિઠાશ નીકળે છે ! ત્હમારાં બા વનના વા ના થઈ ગયાં હોય તો પૂછજો એને, કે “હું બા ! તું બા કેમ છે ?” ને જાને બધા બા જ કેમ કહેતા હશે ? બારાખડીના બાવન અશ્વરોમાંથી એ બા શબ્દ ઉપર જ બાની પસંદગી કેમ ઉતરી હશે ? ત્હમને કોઈ બાબુ કે બચુ કહે એ પસંદ પડતું નથી. મ્હને તો સદાય બાબુ કે બચુ કહે એ જ જોઈએ છે. કારણ ત્હમો મ્હને બાબુ, બચુ નહિ કહી શકો; પણ મહારી બા તો એ જ કહેશે. બાબુ, બાલુડા, બાલીઆ, બચુડા, બુચીયા, બુચા—ત્હમે હસો છો ?—ત્હમારાથી તો એ નહિ જ કહેવાય. ત્હમે તો કહેશો મિ. બચુલાઈ—ને એમાં જરા પણ લાગણી નહિ હોય. કોઈ પત્થરની પ્રતિમાને બોલાવતા હો તેમ રસ્તામાં મ્હને મળો ત્હારે કહેશે વન્દે મિ. બચુલાઈ ! રસ્તે મ્હને જતાં જોશે ને બોલાવવા હશે તો છુ...છુ...કંડી શીશકારો કરશે, જાણે કોઈ છંછુંદરને છીંકારતા ન હો !

મહારી જા એમ નહીં હેકારે. એ તો “જાણુ, એ જાણુ!” એમજ કહેવાની. જો હું નહિં સાંભળું તો જાણુનું જાણુડા ને પછી જાલીઆ પણ થઈ જવાનું. પણ એમાં જે સંગીત છે તે નથી તહમારા “મિ. જયભાઈ”માં.

ને તહમને જા છે ને? તહમને નથી લાગતું કે એ જાલીઆ, જાણુમાં કેટલી મિઠાશ છે તે! તહમને જા હશે તો મહારે નહિ સમજાવવું પડે. જા હોય ને જાલીઆ, જાણુ ન દહેતાં હોય તો જરૂર આટલું તો સમજાવે કે એ ન કહતાં હોય એ માટે તહમારી જ ભૂલ હશે. એનો આન્મા તો સદાય જાલીઆ-જાલીઆ જ યોદ્ધારશે.

એજ જાલીઆ જાણુ કહી કહી જા મીઠા હોંકારે બોલાવે એ સાંભળવાને તો પ્રભુને મોઢ થયે! હોતો અનંતતાના ઉંચા શિખરેથી ક્ષણભંગુરતાની છેલ્લી ટેકરીએ એમણે જા-કેવજ જા માટે કુદકે માર્યો. દેવદીગ્ધના ઉદરે જન્મ લઈ કનૈયાએ જાનો એ રસાસ્વાદ ચાખવા માટે જાર જાર વર્ષ મુધી યશોદાજીને સતાવ્યાં. માતૃસ્નેહલતાનોએ મહિમા એમણે જગમાં ગજાવ્યો. કૃષ્ણચન્દ્રનું “કાલીઆ” કાણે કર્યું?—એજ એજ જાએ.

“મારું માણેકડું રીસાયું રે, કેમ કરું રે હવે.”

એ જાના મોંએ સાંભળ્યું છે? ને સાંભળ્યું ન હોય તો સાંભળવાને ખાતર એકવાર રીસાએ-નિર્દોષતાથી રીસાએ, ને સાંભળશે પછી એ અનુપમ સંગીત. જેણે જગતને સંભળાવ્યું કે માતા વિનાનું જીવન એ જીવન નથી.

“જેણે સરીર સમર્પી સરીર ઘડ્યું

આન્મા સમર્પી આન્મા ચૂક્યું

હૈયાના અમૃત અમૃત ઠાલવી ઠાલવી

અમરોને ઉછંગમાં ઉઠેર્યો એ માતા એકલી

વંદનીય નથી, પૂજ્ય છે. પવિત્ર છે, પાલનકારણી છે.”

પ્રભુના ઉતરજો આશિષ એ બાળકો ઉપર જેને માતા છે; ના-બા છે. માતા બધાને હશે, બા નહિં હોય. માતાની બા થશે એટલે જ બાળુનો બાલીઆ, બચુનો બુચીઆ થશે.

તહમે રડયા છે ? કોઈએ તહમારા આંસુ લૂછયા છે ? રડયા હશે ને આંસુઓ લૂછયા હશે તો તહમને ખબર પડશે. તહ-મારી બાએ તહમારા આંસુ કઢી લૂછયા છે ? ગામનો કોઈ મસ્ત છોકરો મારી બા ને તહમે રડતા રડતા ઘરે આવો, એ બંતે થઈને તહમને મારે; માથું ઝોળાવતા હો, ચોટલાની કે ચોટલીની ચુંચ ઉકેલતા તહમે સખણા ન બેસો તો સંઘરી રાખેલી ધીરજ ખોવડાવી દો, એ ચ્હીડવાઈ બા ને ટપલી મારે. બાનો તે ટપલો તમે ખાધો છે ? ધર્મગ્રન્થો કહે છે કે દેવો અમૃત પીવાને દાનવો સાથે લડયા. હું તો એ ટપલો ખાવાને જરૂર લાઈ કે બહેન સાથે લુહી મરું. અમૃત, અમૃત, એ ટપલો તો દેવોને હર્લિ-અમૃત છે. ન પીધું હોય તો માથું ઝોળાવતા જરૂર મસ્તી કરજો ને બાને એ ટપલો ને પીજો એ મીઠું અમૃત. ને એથીયે મીઠું અમૃત તો એના ચુંબનમાં છે. ટપલો માર્યા પછી થોડીવારે આંસુ લૂછતાં લૂછતાં—પેલાં ટપલો મારે ને પછી એજ બા મોંએ પાલવ દેરવતી આંસુનાં ધાગાં લૂછશે. એ લૂછ્યા ન લૂછ્યા ત્યાં તો બકીનો વરસાદ તહમારા ગાલ ઉપર વરસશે. વાંચનાર ! તહમે સ્ત્રી હો કે પુરૂષ હો, યાદ છે તહમને એ પ્રસંગ ? હવે બાળપણના જેટલી બકીઓ નહિં મળતી હોય પણ આંસુઓ તો લોવાય છે, ને એજ આંસુઓને લોઈ લોઈને જગતની ગ્રીબંતાને ઠારતી એજ એજ મહારી ગા.*

દીહોર દિલ્હી સરીખડું.

લાવનગર શહેરની નૈઋત્ય કોણમાં ૨૨ માઈલને છેટે આવેલા દીહોર શહેરમાં ઇ. સ. ૧૮૭૨ માં ૨૫૦૦ માણસોની કુલ વસ્તી હતી. આ શહેરમાં ૧૮૭૮ અને ૧૮૭૯ તેમજ ૧૮૮૧ ની સાલોમાં દુષ્કાળો પડ્યા હતા અને તે કારણથી ૧૮૮૧ ની વસ્તી માત્ર ૧૩૬૪ માણસોનીજ હતી. અસલ આ શહેર અહીરોને હસ્તક હતું. તેજ વખતે લંડોરીયામાં ગોહીલ ગોવિંદજી રાજ્ય કરતો હતો. જ્યારે ગોવિંદજી મરણપથારીએ પડ્યો ત્યારે તેનો દેહ પડતાં ગહુજ વાર લાગી. કારણ કે મરનારને બીક પેટી કે રખે તેના મૃત્યુ કેડે હમીર, કે જે એક શુરવીર લડવૈયો હતો તે તેની મીલકત પચાવી જાય. ગોવિંદજીની આ બીકની વાત હમીરને કાને પડતાંજ, તે મરનારની પથારી પાસે ગયો અને ગોવિંદજીના હાથમાં પાણી રેડી ગંભીર રીતે વચન આપ્યું કે ગોવિંદજી ધારે છે તેમ તે લાવધ્યમાં કરનાર નથી. આ ગંભીર વચન સાંભળી ગોવિંદજીને શાંતી થઈ અને તેનો દેહ સુખેથી પડ્યો. રીવાજ મુજબ ઘણા દિવસો સુધી શહેરમાં શોક વ્યાપી રહ્યો, પણ પાછળથી હમીરજીએ લડવૈયાઓની એક મોટી ટુકડી ઉભી કીધી અને દીહોર શહેર ઉપર ચઢી આવ્યો અને થોડાજ વખતમાં તેણે દીહોર શહેર કબજે કર્યું. આ ગનાવ જન્યાથી ગોવિંદજીના મૃત્યુ ટાંકણે હમીરે આપેલા ગંભીર વચન ઉપર પાણી રેડાયું. હમીરે આ શહેર કબજે કર્યું એટલુંજ નહિ પણ તેણે અત્રેના અહીરોને જીવથીજ માર્યા, અને બીજાઓને શહેર ગહારે કાઢી મુક્યા. આવી રીતે હમીરજીએ ગંભીર વચન ઉપર ધ્યાન ન રાખતાં પોતાના જળ વડે દીહોર શહેર તેમજ આ શહેરની આબુજાબુએ આવેલાં નાનકડાં ગામો પણ જીતી લીધાં. આ કાર્ય કર્યા કેડે હમીરજીએ કુકડ ગામ તરફ નજર લગાડી અને તે ગામ પણ તેણે જળ વડે ફતોહ કર્યું. આ જમા વિજયો પછી

હમીરે દીહોર તેમજ કુકડના શહેરોને સુંદર શહેરોમાં ફેરવી નાંખવાનો ઇરાદો કીધો, અને તેમ કરવામાં ત ક્ષાબ્યો. અન્તે આ બન્ને શહેરો સુંદર, વસ્તીવાળાં તેમજ આળાદ થયાં.

દીહોરના ખેતરોની જમીન બહુજ ફળદ્રુપ છે અને પાક અતિશય સારો ઉતરે છે. ભાત, ગાજરી, ઘઉં અને શેરડીની મુખ્ય પેદાશ છે.

દીહોર શહેરમાં થઇ ગફેલા હમીરજી માટે કાઠિઆવાડના લોકો બોલે છે કે:—

“ દીહોર દિલ્હી સરીખડું,
કુકડ કેશમીર;
હમીર અકબર સરીખડો,
પણ કંઈક ફાંલોમાં ફેર. ”

મેઝીનીના લેખો—માનવી કર્તવ્યો.

ઈટાલીના પ્રસિદ્ધ દેશભક્ત બેસર્ડ મેઝીનીના “ ડ્યુટીઝ ઓફ મેન ” નામે વિચારણીય અને મનનશીલ ગ્રન્થ ઉપરથી આ પુસ્તક તૈયાર કર્યું છે. તેમાં નીચેનાં ૧૨ પ્રકરણો છે:—૫૪ લગભગ બસો, છતાં કીમત રૂ. એકજ છે.

- ૧ ઇટલીના મળુરોને.
- ૨ ઇશ્વર ઉપર આરથા.
- ૩ કર્તવ્ય વિવેકનું મહાતત્વ.
- ૪ માનવગતિ પ્રત્યેનાં કર્તવ્યો.
- ૫ રાષ્ટ્રકર્તવ્યો.
- ૬ ગૃહકર્તવ્યો.

- ૭ પોતા પ્રત્યેનાં કર્તવ્યો.
- ૮ સ્વાર્તવ્ય.
- ૯ શિક્ષણ.
- ૧૦ સંગઠના પ્રગતિ.
- ૧૧ મજૂર વર્ગનો પ્રશ્ન.
- ૧૨ ઉપસંહાર.

રાષ્ટ્ર અને સમાજસેવાના વિચારકોને અભ્યાસ કરવા ગોચ્ય વિચારો આમાંથી જરૂર મળી આવશે. લેખો:—

જીવનલાલ અમરશી મહેતા; અમદાવાદ.

જોગણીની વાર્તા.

“સિંહાસન બત્રિસીની વાતો”માંથી જાળકો માટે તૈયાર કરનાર:—

(રા. રા. કેશવપ્રસાદ દસાઈ.)

સુગંધા નામની પુતળીએ રાજા લોજને નીચેની વાત કહી.

એક વાર ઉત્તરના શહેરમાં એક તંબોળીની દુકાને એક ગાંડા જેવો માણસ આવ્યો. તે કાંઈ કામ ધધો કરતો નહોતો, અને આખો દિવસ મસ્તાન થઈને ફર્યા કરતો હતો. એની વાત આખા ગામમાં થવા માંડી, અને છેવટે રાજદરબારે પણ પહોંચી. વિક્રમરાજને આ ઉપરથી એને મજવાનું મન થયું, તેથી એક વાર રાત્રે એકાંતમાં એની પાસે તે ગયા. એને જોતાં તે કાંઈ ગાંડા જેવો લાગતો નહોતો. વિક્રમ રાજાએ જોયું તો આ માણસ બત્રિસ લક્ષણો દેખાયા. પછી વિક્રમ રાજાએ એની સાથે માયાથી વાત કરી, અને એની હકીકત પૂછી. રાજાની માયા જોઈને એ માણસનું ગાંડપણ પીગળી ગયું. એણે કહ્યું કે “હું તો એક દુઃખી માણસ છું. પણ ગમે તેને મોંયે પોતાના કુળની વાત ઉઘાડતી, તે સાઈ નથી. કહું છે કે,—

લેશ નહી કુળ લાજ, ધન જાપનું પુએ,

નમે વેરીને પાય, દુષ્ટ આગળ દુઃખે રવે;

દુઃખનું કહે કલંક, જોડ બાપીકો જોડે,

દે સજ્જનને દુઃખ, છીદ્ર પોતાનું જોડે;

આધીન થઈ જે અજા નમે, લાજ મરબદા નવ રહે,

કવિ સામ્રાજ સાચું કહે, દોડ કપુત તેને કહે.

માટે મારે કપુત થઈને તમારે મોંયે મારી વાત કહેવી નથી.” પરંતુ વિક્રમ રાજાએ એને બહુજ આગ્રહથી વિનંતિ કરી એટલે છેવટે-તેણે પોતાની વાત કહેવા માંડી.

રત્નવંતી નામે એક નગર છે. તેનો રાજા રત્નરાય છે. એ બહુ જ સારો રાજા હતો. હું તેનો કુંવર છું. મારા પિતાને એક બીજી મારી ઉમરની રાણી હતી. પણ તે સારી નહોતી. તે મારા ઉપર વેર રાખતી હતી. તેથી તેણે એક વાર રાજાના મનમાં મારા વિષે જોડું ભરાવ્યું. એટલે રાજાએ પ્રધાનને હુકમ આપ્યો કે કોઈ ના જાણે તેમ કુંવરનો જીવ લેવો. મને તો આ વાતની કાંઈ જ ખબર પણ નહોતી. પ્રધાન બહુ ચતુર હતો. તે મને સમજાવીને પોતાને ઘેર લઈ ગયો, અને રાજધાનીથી દૂર એક નાના ગામમાં પોતાની હવેલી હતી ત્યાં રાખ્યો. રાજાને એણે કહ્યું કે કુંવરને મારી નાંખ્યા છે. એણે બહુ દિવસ મારી તપાસ રાખી. અને એણે જાણ્યું કે મારામાં કાંઈયે અપલક્ષણ નથી, ત્યારે એણે મને રાજાના કોપની વાત કહી ને ચેતવણી આપી કે મારે ઉઘાડા પડવું નહીં. એણે મને પોતાની કુંવરી સાથે પરણીને ત્યાં જ છુપા રહેવાનું કહ્યું. પણ એમ ધરજમાઈ રહેવાનું મને ગમ્યું નહીં. તેથી રાત પડતા હું એક ઘોડા લઈને દૂર દેશ જતો રહ્યો.

એક ઠેકાણે ઝાડ નીચે હું બેઠો હતો. ત્યાં બેતાં મારી નજરે એક ઝાંઝર પડ્યું. એ ઝાંઝર ફોડું હશે તેની તપાસ કરવા હું જરા આનુભાવુ લેવા ગયો. ત્યાં થોડે દૂર એક અત્યંત રૂપાળી સ્ત્રી એક સાંઢણી આગળ ઉભી હતી. ત્યાં આધારું હતું એટલે એણે મારું મોં જોયું નહોતું. મેં ઝાંઝર આગળ ધર્યું. અને હું કાંઈ જાણું તે પહેલાં તો એણે કહ્યું, “લાવો મારું ઝાંઝર. ચાલો તમે જલદી બેસી જાવ.” એમ કહી તેણે મને સાંઢણી ઉપર બેસાડ્યો, અને સાંઢણી જલદી ડાવવા હુકમ આપ્યો. વહાણ વાયું ત્યારે એણે મને જોયો અને એકદમ ચીસ પાડી ઉઠી. અને કહ્યું, “તું કોણ છું અને શા માટે મને આમ ઉપાડી લાવ્યો છું?” મેં એને શાંત પાડીને કહ્યું કે, “જાઈ! આમાં મારો શો દોષ છે? મને રસ્તામાં ઝાંઝર જડ્યું તે આપવા હું આવ્યો. ત્યારે તમે મને બોલવા પાણી દીધો

નહી, અને સાંઠણી હંકાવી મૂકી. તમે સુખેથી તમારે રસ્તે જાવ, અને મને જવાધો.”

આ સાંઠણી તે સ્ત્રી બોલી કે હું તો માંગરોળના રાજાની કુંવરી છું, અને પ્રધાનના છેકરા સાથે ઘેરથી નાશી નિકળી છું. એટલે હવે મારાથી પાછું ફરાય તેમ નથી. પરંતુ તમે જાહુ સારા માણસ છો. હું એકલી અને નિરાધાર હતી, તો પણ તમે મને પજવી નથી, માટે તમેજ મને પરણો, અથવા હમણાં મને આશ્રય આપો. મેં કહ્યું કે, હજી તમે મને ઓળખતાં નથી, માટે થોડા દિવસ પછી આપણે વાત કરીશું. આટલું કહી હું નજીકના ગામમાં ગયો. ત્યાં એક ફકીર હતો. તે જે માંગે તે આપવા માટે હું વચનથી બંધાય ગયો. તેણે મારી પાસે એક હજાર રૂપિયા માંગ્યા. મારી પાસે તો કાંઈજ હતું નહી. એટલે મેં કહ્યું કે ભાઈ તું મને કોઈ ઠેકાણે વેચ અને પૈસા મેળવી. આ ઉપરથી અમે એક વહાણવટી વેપારીને ઘેર ગયા. તેણે મને એક હજાર રૂપિયે વેચાતો લીધો. તેના વહાણમાં તે તરત જ સફરે જતો હતો. એટલે મારે પણ તેની સાથે જ જવું પડ્યું પેલી માંગરોળની કુંવરીનું શું થયું હશે, તે હું જાણતો નથી.

પેલા વહાણવટીનાં વહાણ મણીપુર નામે ઝંઘરે આવ્યાં. માલ વેચવા મારા શેઠ ત્યાંના રાજાની પાસે ગયા. રાજાએ કહ્યું કે તમે મોટા વેપારી છો, તો મારી પાસે થોડાં રત્ન છે, તેની પરીક્ષા કરી આપો. મારા શેઠથી ના કહેવાઈ નહી, પણ એને મનમાં ડર લાગ્યો કે વળતે ખોટી પરીક્ષા થાય તો આખર જાવ, અને વેપાર પણ થાય નહી. તેમની આ દશા જોઈને મેં કહ્યું કે મને તે કામ સોંપા. બીજે દિવસે રાજાના રત્નની પરીક્ષા કરવાની હતી. આમાંથી એક રત્ન જાહુજ કીમતી હતું પણ ખીન્નું બનાવટી હતું. રાજા પોતે પણ તે વાત જાણતો નહોતો. રત્ન જોઈને મેં ખરોખર પરીક્ષા કરી આપી, અને મારે મત ખરો છે એમ જાની ખાત્રી કરી આપી. આ ઉપરથી રાજા મારા ઉપર હજુ પ્રસન્ન થઈ ગયા અને મને પોતાના મહેલમાં વાસ

આપ્યો. મારા શેઠને પણ તેથી બહુ લાલ થયો. રાજાની મહેર-
ણાની તો મારા ઉપર વધતી જ ગઈ. અને છેવટે તેમણે મને
પોતાની કુંવરી પરણાવી.

હવે મારા શેઠને મારી અદેખાઈ આવવા લાગી. તેમણે
કહ્યું કે આપણે અહિંથી ખરીદી કરીને બીજે બંદર જવાતું છે.
હું તો વેચાયેલા શુદ્ધામ હતો એટલે મારાથી ના કહેવાય નહીં.
રાજાએ મને બીજું વહાણ આપ્યું, અને પોતાની કુંવરીને મારી
સાથે વળાવી. અમને બહુ ધન પણ આપ્યું. માફ અને શેઠતું
એમ બે વહાણ સાથે જ ચાલવા લાગ્યાં. રસ્તામાં શેઠ મને મારી
નાંખવાની સુક્તિ કરી. મને પોતાના વહાણમાં બોલાવ્યો. અને
હું પાટીયું મૂકીને જવા લાગ્યો, ત્યારે પાટીયું ખસેડી નાંખ્યું.
આમ હું ભર દરીયે પડી ગયો. પણ આયુષ્ય ખુટ્યા વિના મરી
જવાતું નથી. એક મોટો મચ્છ મને ગળી ગયો. અને પછી
આફરો ચઢવાયા તે કીનારે ગયો. ત્યાં એક માછીએ તેને ઘીયો.
એટલે હું ઇવતો રહ્યો. એણે મારી બહુ માવજત કરીને મને
સાંજે કર્યો. સાંજ થયા પછી મેં બધી વાત જાણી. મને દુનિયા
ઉપર તિરસ્કાર આવ્યો, અં. મારે હાથે બહુજ દીંમતી વીંટીયો
હતી તે મેં પેલા માછીને આપી દીધી, અને ફક્ત લગોડીલેર
હું જત્રાએ નિકળ્યો. ફરતો ફરતો અહીં આવ્યો છું. તમે
પૂછ્યું તો આ બધું કહું છે. હવે મારા બાપનો અને મારી
સીઓનો મને તમે મેગાપ કરાવી આપો તો ખરા. પણ માફ
મશીબ કાંઈ પાંશરૂં નથી.

વિક્રમ રાજાને એની હકીકતથી બહુશોક થયો. તેમણે એને
બહુ ધીરજ આપી અને કહ્યું કે તું મને છ મહીનાની સુદત
આપ. હું બનતી મહેનત કરીને તારું દુઃખ દૂર કરીશ. પણ હમણાં
તું મારે ઘેર આવીને રહે. રાજાતું માનીને તે દરબારમાં રહેવા ગયો.

ઘોડા વખતમાં ઉત્તરનામાં એક નવાઈ લેયો બનાવ બન્યો.
એક જેગણીયે આવીને શહેરના હારના કણારી બાગમાં ઉતારો.

કર્યો. એ બહુજ, તેજસ્વી હતી પણ બોલતીજ નહોતી. ગામમાં સાત ઘેર જઈને ભીક્ષા માંગતી હતી અને હાથે રસોઈ કરીને જમતી હતી. આખા શહેરમાં આ જોગણીની વાત ફેલાઈ ગઈ. હજારો લોકો તેના દર્શન કરવા જતા હતા, પરંતુ તે કોઈની પણ સાથે બોલતી નહોતી. આ જોગણીને આવે એક અઠવાડીયું થયું ત્યારે એવીજ એક બીજી જોગણી ત્યાં આવી. એ પણ એટલીજ રૂપાળી હતી અને એણે પણ મુનિવ્રત લીધું હતું. ત્રીજે અઠવાડીયે એક ત્રીજી જોગણી આવી. તે પણ બહુજ રૂપાળી હતી. આ ત્રણ જોગણીની વાત સાંભળીને તો આખું ગામ તેમને જોવા ઉપડ્યું અને ઠેકાણે ઠેકાણે તેમની વાતો થવા લાગી. પરંતુ ત્રણે જોગણીને મુનિવ્રત હોવાથી કોઈ કશી વાત બોલી શક્યું નહીં.

રાજના દરબારમાં પણ આ જોગણીઓની વાત થવા માંડી. બધાંયે રાજાજીને કહ્યું કે આપ પોતે દર્શન કરવા બાવ. રાજાંયે કહ્યું કે જે કોઈ આ જોગણીઓને બોલાવી શકશે તેમને હું મોટું ઇનામ આપીશ. પરંતુ કોઈ માણસ આ ઇનામ લેવાની હીંમત કરતું નહોતું. રાજા પોતે પણ શુભવિધાના નેરથી છુપાઈને આ જોગણીની તપાસ રાખતા હતા. પણ તે કોણ હશે તે જરાયે ખબર પડી નહીં. અંતે રાજાંયે હરસિદ્ધ માતાની સ્તુતિ કરી અને આ જોગણીઓની વાત તેમને પૂછી. માતાજીએ પછી બધી હકીકત કહી. બીજે દિવસે રાજાંયે દરબારમાં બહાર ઈશુ કે આજે તો અમે જોગણીના દર્શને જઈએ છીએ અને તેમને બોલાવીશું. આ સાંભળીને ગામના લોક પણ ત્યાં જોવા જવા તૈયાર થયા. રાજા છડી સ્વારીયે જાગમાં ગયા અને બહુ લોક તેમની પાછળ ત્યાં ગયું.

પહેલી જોગણીને નમન કરીને રાજા ત્યાં બેઠા પછી કહેવા લાગ્યા કે રત્નવંતી નામે એક નગર છે ત્યાં રત્નરાય રાજા રાજ કરે છે. તેને એક ગર્ભિણી હતી કુંવર હતો. આ કુંવર ઉપર રાજા ક્રોધે ભરાયા હતા તેથી તેને મારી નાંખવાનો હુકમ પ્રધાનને કર્યો; પરંતુ પ્રધાનને ખાતરી થઈ કે કુંવર નિર્દોષ

છે તેથી તેણે તેનો 'છવ' જાચાવ્યો અને પોતાની કુંવરી પરણાવવાનું કહ્યું. પરંતુ કુંવરને ઘરજમાઈ થઈને રહેવું ગમ્યું નહીં. એટલે તે રાતોરાત જતો રહ્યો. આટલી વાત રાજાએ કહી એટલે તે જોગણી તો એકદમ ઉભી થઈ અને રાજાને પગે પડી. પછી બોલી, મહારાજ એ કુંવર તમને ક્યાં મળ્યા તે કહો. હું જ પ્રધાનની પુત્રી છું અને તે કુંવરને મનથી વરી ચુકી છું. તેમને મેળવવા માટે જ મેં જોગણરૂપ ધરીમુસાફરી કરવા માંડી છે. વળી રાજા રતનાય પણ હવે બહુ પસ્તાય છે અને કુંવરનાં વિયોગે ઝુરે છે માટે મને એ કુંવરનો પતો મેળવી આપો.

આ પ્રમાણે પહેલી જોગણી બોલી, એટલે લોકોમાં આનંદ ફેલાયો અને તેમણે વિક્રમરાયની જે બોલાવી. પછી રાજા બીજી જોગણી પાસે ગયા અને બોલ્યા કે જાણ, તમે મારી વાત સાંભળો. માંગરોળના રાજાની એક કુંવરી હતી. પ્રધાનપુત્ર તેની સાથે પ્રેમમાં પડ્યો હતો. એ કુંવરીનાં લગ્ન હતાં તે દિવસે પ્રધાનપુત્ર તેને નસાડી ગયો. પણ રસ્તામાં તેનું ઝાંઝર પડી ગયું તે શોધવા પ્રધાનપુત્ર ગયો એટલામાં દોડી બીજી માણસે તે ઝાંઝર તે કુંવરીને આપ્યું. કુંવરીએ જાણ્યું કે પ્રધાનપુત્ર જ છે એટલે તેને સાંઢણી ઉપર બેસાડી દીધો. પણ પછી જાણર પડી ગઈ ત્યારે કુંવરીએ તેની સાથે પરણવાની માંગણી કરી. પરંતુ પેલો માણસ ગામમાં ગયો તે પાછો ફર્યો જ નહીં. આટલું સાંભળનાં તો બીજી જોગણી બોલી ઉઠી કે મહારાજ તમે તો જાણી વાત જાણો છો. હું જ માંગરોળના રાજાની કુંવરી છું અને પેલા માણસની શોધમાં જ નિકળી છું. એ કથા છે તે મને મહેરોળાની કરીને કહો.

આમ બીજી જોગણી પણ બોલી. લોકો તો બહુ જ આનંદમાં આવી ગયાં અને વિક્રમરાયની જે બોલવા લાગ્યા. તેમને શાંત પાડી રાજાએ ત્રીજી જોગણી સાથે વાત કરવા માંડી. તેમણે જાણ, જાણ તમે કોણ છો તે કહો. પણ તે બોલી નહીં. એટલે રાજાએ કહ્યું કે તમે મારી વાત સાંભળો.

વવા લાગ્યો. ચારે તરફ એનાં બાણ એટલાં તો છવાઈ ગયાં કે સઘળે ધનધોર અંધારું થઈ ગયું. વાનરો પણ મોટાં ઝાડ અને પહાડ લઈ આકાશ તરફ ઉડવા લાગ્યા; પણ ઈંદ્રજિત માયાવી રથમાં બેઠો હતો એટલે કોઈ તેને જોઈ શકતું નહિ તેથી તેઓ નિરાશ થઈ પાછા પડતા. ઈંદ્રજિતની આવી માયાવી જાળ જોઈ નળ, નીલ, અંગદ, હનુમાન આદિ બળવાન વાનરો બહુ વ્યાકુળ બની ગયા. સાથે સાથે લક્ષ્મણ, સુગ્રીવ, વિલિખણ વગેરેને પણ બાણોનો મારો ચલાવી વ્યાકુળ કરી મૂક્યા. આ પછી તે રામ-ચંદ્ર તરફ વળ્યો અને તેમના ઉપર બાણ ફેંકવા લાગ્યો. છેવટે તેણે નાગપાશ નામનું બાણ છોડ્યું અને રામના આળાલશ્કરને સાપના બંધે બાંધી લીધું. આ પ્રમાણે રામના આળા સૈન્યને બંધે બાંધીને તે જાહેર થયો અને કહે તેમ બંધવાઈ કરવા મંડી પડ્યો. તેનો બંધવાઈ સાંભળીને જામ્બુવન્ત કે જે છુટા રહી ગયા હતા તેમણે પડકાર કરી કહ્યું:—“અરે દુષ્ટ ! કયાં જાય છે ? ઉલો તો રહે !” આ સાંભળતાં જ ઈંદ્રજિતને ક્રોધ ચઢ્યો અને બોલી ઉઠ્યો કે, “હે નીચ ! મેં તો તને ઘરડો જાણી જવા દીધો. તું એટલી બધી મગરૂરી ધરાવતો હોય તો લે લેતો જા.” એમ કહી તેના તરફ એક અણીદાર ત્રિશુળ ફેંક્યું. જામ્બુવન્તે તેને આવતાં જ પકડી લીધું અને એકદમ ઈંદ્રજિત પર ધાઈને તેની જ છાતીમાં તે ભોંકી દીધું. આથી ચક્કર ખાઈને તે જમીન પર પડ્યો. પછી જામ્બુવન્તે બહુ જ ગુસ્સાથી ઈંદ્રજિતનો મિગ જાલી તેને ગાથા ફરતો ફેરવી પૃથ્વી પર પછાડ્યો અને કહ્યું કે, “જે, હું આવો ઘરડો છું.” આ પછી ફરીને તેનો પગ પકડી માથા પર ફેરવી તેને લંકામાં ફગાવી દીધો. આ પ્રમાણે તે જોલાન બની લંકામાં જઈ પડ્યો.

હવે રામનું જે આખું સૈન્ય સાપના બંધે બંધાઈને પડ્યું હતું, ત્યાં ગરૂડજી આવી પહોંચ્યા. તેમણે સઘળાં સાપોનો નાશ કરી આળા સૈન્યને છૂટું કર્યું. આમ છુટા થતાંની સાથેજ અનેક વાનર, રીંછ રાક્ષસો ઉપર તૂટી પડ્યા. સેનાપતિ વગરનું

રાક્ષસનું લશ્કર ગણરાઈ નાસી ગયું. તે પંછી રામના આખા લશ્કરમાં જામ્યુવન્તે કરેલી ઇંદ્રજીતની દશા જાણવામાં આવતાં આનંદ. આનંદ થઈ રહ્યો.

ઇંદ્રજીત કે જે જામ્યુવન્તના કુગાવવાથી લંકામાં જઈ પડ્યો હતો તે કેટલીક વારે મૂર્છામાંથી જાગ્યો. આ વખતે રાવણ તેની સામે બેઠો હતો. તે કેવી મગરૂરી સાથે યુદ્ધ કરવા ગયો હતો અને ત્યાંથી દેવા ભૂંડા હાલે અહીં આવી પડ્યો હતો એ વાત સાંભરી આવતાં જ તેને પારાવાર દુઃખ થયું. એવી સ્થિતિમાં તે તેના પિતાની સામે જોતાં પણ અંજવાણો પડ્યો, અને તરત જ ત્યાંથી યજ્ઞ વડે દેવીને પ્રસન્ન કરી કોઈથી પણ પોતે હારે નહિ અને મરે નહિ એવું વરદાન મેળવવાના વિચારથી લંકાની પાસેના એક ઉપવનમાં દેવીની આરાધના કરવા સારૂ ચાલી નીકળ્યો.

રામના દૂતો છૂપી રીતે શત્રુઓની સઘળી હીલચાલ જોતાં રહેતા હતા. તેમને ઇંદ્રજીતની હીલચાલ માલમ પડી. તે સમાચાર તેમણે વિલિષણને કહ્યા. તે ઉપરથી વિલિષણે રામચંદ્રને જણાવ્યું કે, “ પ્રભુ ! ઇંદ્રજીત જેવો જળવાન છે તેવોજ સાધક છે. તે જે યજ્ઞ કરવા ગયો છે તે જો પૂરો થઈ જશે તો તે પંછી તેને જીતવાનું કામ મુશ્કેલ થઈ પડશે. તે સાધારણ મનુષ્યથી જીત્યો જાય તેમ નથી. તેને એવું વરદાન મળેલું છે, કે જે મનુષ્યે લક્ષ્મણાગટ ઉધ આહાર તજ્યાં હોય અને જેણે ચૌદ વંસ અખંડ પ્રદાયર્થ પાળ્યું હોય તેજ મનુષ્ય તેને મારી શકે. સાંભળવા પ્રમાણે આપણામાં એવા પુરુષ એક લક્ષમણજી છે. તેમને સૈન્ય લઈ ઇંદ્રજીત જે જગ્યાએ યજ્ઞ કરી રહેલ છે તે જગ્યાએ યજ્ઞમાં લંગાણ પાડવાને જેમ જાને તેમ ઉતાવળે મોકલો. એમ થશે તો જ તે જીતાશે, નહિ તો સઘળી જાણ ઉધી વળશે.”

વિલિષણનાં વચન સાંભળતાંજ લક્ષમણ ખડા થઈ રામની આજ્ઞાની રાહ જોવા લાગ્યા. આજ્ઞા મળતાંજ તે જામ્યુવન્ત, સુગ્રીવ, વિલિષણ અને તે સાથે અગણિત સેના લઈ જવાને તૈયાર થયા. જતી વખતે રામને પ્રણામ કરી મેઘ જેવી ગંભીર

વાણીથી બોલ્યા કે, “જે હું આજ મેઘનાદનો નાશ ન કરું તો રામનો સેવક ટળી જાઉં.” આવી આકરી પ્રતિજ્ઞા લઈ લશ્કર સમેત લક્ષ્મણજી ને જગાએ ઈંદ્રજીત યજ્ઞ કરી રહ્યો હતો ત્યાં આવી પહોંચ્યા. અહીં આવીને જુએ છે તો ગળામાં રૂંઢમાળ પહેરી મઠમાં પર વજાસન વાળી મેલા જામ જપતો અને યજ્ઞમાં મંત્રીન પદાર્થોને હોમતો ઈંદ્રજીત તેમના જોવામાં આવ્યો. તે પેતાના ધ્યાનમાં એટલો તો તક્ષીન હતો કે તેને આસપાસની સ્થિતિનું કંઈજ લાન ન હતું. વાનર સૈન્ય એકદમ આવી યજ્ઞનો નાશ કરવા લાગ્યું. મોટાં મોટાં ઝાડ, પહાડ અને પથરો યજ્ઞમાં નાખવા લાગ્યા; છતાં ઈંદ્રજીત તો ધ્યાનમાંજ છે. આથી તેનું ધ્યાન લાંગ કરવાને વાનરો તેના વાળ ખેંચવા અને ઉઝરડા લેવા લાગ્યા. આમ થતાંજ તે ધ્યાનમાંથી જાગ્યો અને ત્રિશુળ લઈ ધાવ્યો. વાનરો નાસલાગ કરવા લાગ્યા. તેમની પૂઠે પડતાં તે લક્ષ્મણની સામે આવી ઉભો રહ્યો. આ સમયે જાને વચ્ચે લયંકર યુદ્ધ થયું. ઝાડ, પહાડ, પથરો, ફરસી, ગદા, ત્રિશુલ, બાણ વગેરે અનેક અસ્ત્રશસ્ત્ર ઉછળી રહ્યાં. ઈંદ્રજીત માયાવી હતો. તે માયાજાળ રચી ઘડીકમાં છતો અને ઘડીકમાં અણુછતો જની યુદ્ધ કર્યો જતો હતો. તેણે લક્ષ્મણ પર બાણનો પુષ્કળ મારો ચલાવ્યો. પછી જોસલર એક ત્રિશુળ ફેંક્યું, તે લક્ષ્મણે છેદી નાંખ્યું. હુશ્મનવા આ મારાથી અને કપટજાળથી લક્ષ્મણને બહુજ ડોપ ચઢ્યો. એ ગુસ્સાના આવેશમાં લાગ સાધી તેણે એક બાણ ફેંક્યું કે તે વડે ઈંદ્રજીતનો હાથ છેદાઈ લંકામાં જઈ પડ્યો. પછી તરતજ લીપણ ગર્જનાથી રામનામના સ્મરણ સાથે તેણે એક બીજું બાણ ફેંક્યું. આ બાણ સુસવાટ કરતું ઈંદ્રજીતનું શિર છેદી આઘી ગયું. શિર છેદાતાં જ “ક્યાં છે રામ? ક્યાં છે લક્ષ્મણ?” એમ બોલતો ઈંદ્રજીત રણમાં પડ્યો. આખું સૈન્ય તેના પરાક્રમથી દીંગ ચઈ ગયું અને તેનાં છેવટનાં વાક્યો સાંભળી અંગદ તથા હનુમાન બોલી ઉઠ્યા કે, “ધન્ય છે, ઈંદ્રજીત! ધન્ય છે તારી જનેતાને!”

આ પ્રમાણે ઈંદ્રને છતનાર રાવણનો પાટવીકુંવર રણમાં હિંદો. જગતપર અન્યાય અને અનીતિ ફેલાવનાર રાવણના જાનો એક પછી એક નાશ થવા લાગ્યો. ઈંદ્રજીત બહુ બુદ્ધિમાન, પ્રહો અને જોરાવર હતો; પણ સારાસારનો વિવેક બૂલી અન્યાય અને અનીતિનો સંગી બનતાં અકાળે કાળને શરણ થયો. જે કાલે તેણે ઈંદ્રને નમાવ્યો હતો તે હાથ છેઢાઈ ક્યાંનો ક્યાં નઈ પડ્યો અને તેનું જે મસ્તક કોઈને નમ્યું ન હતું તે આને પૂજામાં રમદોળાઈ ગયું. આમ અન્યાય અને અનીતિ ઉપર નીતિ અને ધર્મનો જય થયો. દેવોનાં હુંદુલી ગરગડી. હક્યાં અને આકાશમાંથી પુષ્પની વૃષ્ટિ થવા લાગી.

આ પછી હનુમાનજી ઈંદ્રજીતનું ધડ ઉપાડી લંકાના દરવાજા આગળ મૂકી આવ્યા અને તેનું મસ્તક પોતાની સાથે રાખી આખું સૈન્ય વિજયનાદ કરતું પોતાની છાવણી તરફ પાછું ફર્યું. લક્ષ્મણજી આવીને રામને ચરણે નમ્યા. રામે ઉભા થા આનંદના ઉમંગકા સાથે લક્ષ્મણજીને હૃદયસરસા આંખા અને તે સાથેજ આખા સૈન્યમાં આનંદ આનંદ છવાઈ ગયો.

સામાન્ય જ્ઞાનની વાતો.

આપણે ચાહ પીછએ છીએ ત્યારે આપણને હોંશી યાત્રી આવે છે તેનું શું કારણ ?—ચાહમાં જેમ દંતિ નીમનો રસાયાણક પદાર્થ છે તમ થીઈન નામનો પણ થીઈ પદાર્થ છે. તેમાં આપણા શરીરમાં સ્ફુર્તિ લાવવાનો શુભ ; ખરો; પણ એવી જનાવટી સ્ફુર્તિ શરોરને એકંદરે લાલના કરત નુકશાન જ વધારે કરે છે. ઘોડાને જોરથી આખુક મારી અલાવીરે તો તેટલો વખત જોરથી ચાલે, પણ પાછા એ લગવાન. એન એ. એટલું જ નહિ પણ ઉઘટી તેને અડીયલ થવાની દેવ પાતય. ત્યારે આપણને મુસ્તી આવે તેવે વખતે તનને આરાં આપવાને બદલે ચાહના જોરે અંદરના થીઈન પદાર્થથી કંઈ જ્ઞાનતંતુઓ સતેજ બની પરાણે આપણું કામ કરશે, પણ તે તેમની શક્તિ નબળી પડતી જશે અને વારંવાર આ

ત્યારે જ તોએ કામ' કરી શકે એવી ટેવ શરીરને પડી જશે. આવી બનાવટી હોંશિયારીથી, આપણને લાલને, બદલે નુકશાન વધારે થાય છે એ સ્પષ્ટ છે.

આહ પીવાથી જલદી ભૂખ નથી લાગતી તેનું શું કારણ ?

આહમાં ટૅનિન નામનું એક રસાયણિક ધ્રુવ (પદાર્થ) છે તે પાચનશક્તિને સુસ્ત અને મંદ બનાવનાર છે. આહ પીવાથી તે પદાર્થ પેટમાં જઈ આપણી પાચનશક્તિને નુકશાન પહોંચાડે છે માટે થડા પીવી પડે તો પણ બહુજ નરમ અથવા મધ્યમ પીવી. ઠડક તો કદી ન જ પીવી. કારણ તેમ કરવાથી જઠરાગ્નિને ભારે નુકશાન પહોંચશે. આહ ન પીવી એ આરોગ્યનો ઉત્તમ રસ્તો છે એમ ઘણા વિદ્વાન ડાક્ટરો અને વૈદો માને છે.

આપણે ફળ ક્યારે ખાવાં જોઈએ અને શા માટે ખાવાં જોઈએ?—આ સંબંધમાં વિદ્વાનો વચ્ચે કેટલોક મત ભેદ છે. કેટલાક લોકો કહે છે કે ફળ જમતી વખતેજ ખાવાં સારાં છે. કેટલાક લોકો કહે છે કે ખટાશ વાળાં ફળ જમતી વખતે ખાવાં સારાં, કારણ કે તેથી પાચનશક્તિને સારો ફાયદો થાય છે. યુરોપીયનોમાં ખાસ કરીને લોજન લીધા પછી મુખ-શુદ્ધી માટે ફળ ખાવાનો રીવાજ પ્રચલીત છે. પરંતુ ઘણાક ડાક્ટરોનો અભિપ્રાય એવો છે કે જમ્યા પછી તરતજ ફળ ખાવાં એ ઠીક નથી. એકંદરે જોતાં જમતી વખતેજ ફળ ખાવાં એ ઠીક છે, એમ હાલના ડાક્ટરો માને છે. ત્યારે આપણી પાચનશક્તિ મંદ હોય ત્યારે અનાજને બદલે ફળ ખાવાં બહુજ જરૂરનાં છે. ફળમાં અમુક અમુક બીજાનાં દ્વાર રહેલાં છે તે પાચનશક્તિ સુધારે છે. શરીરને જોઈતું પોષણ આપે છે, લોહીને સાફ કરે છે અને ઘણીક વાર બુલાબ પણ લાવે છે. આ કારણને લીધે આબડી માણસોને ફળ ખવડાવવામાં આવે છે. કઈ ઋતુમાં કઈ પ્રકૃતિના માણસે કયું ફળ ખાવું એનો હંમેશાં વિચાર કરી પછીજ તે પ્રમાણે ફળ ખાવાં જોઈએ.

ર. ના. શાહ.

“ બાળક ” નું મિત્ર-મંડળ.

સુદ્રાલેખ: “ સેવા અને સ્વાર્થ-ત્યાગ. ”

મારાં બાળક મિત્રો !

/ આપણું મિત્રમંડળ સ્થપાયानે આજે બેમહીના પૂરા થયો છે. મારા ઉપર ઘણા બાળક મિત્રોના કાગળો આવ્યા છે. તે ઉપરથી ખબર પડે છે કે ઘણાં બાળકોને આ વિચાર ગમ્યો છે. આજ સુધીમાં લગલગ સાડ બાળકો મિત્રમંડળમાં જોડાયા છે, પણ મને ખાતરી છે કે સ્ત્રીબોધ વાંચનારાં તો છલે કરતાં વધારે બાળકો છે. માટે હજી વધારે બાળકોએ મિત્રમંડળમાં જોડાવું જોઈએ.

અહીં હું ફરીથી જણાવીશ કે મિત્રમંડળમાં દાખલ થવા માટે કંઈ શી આપવાની નથી, સ્ત્રીબોધના ઘરાંક થવાની પણ જરૂર નથી. ફક્ત દરમહીને સ્ત્રીબોધ આવે ત્યારે તેમાંથી “ બાળક ” વાળો ભાગ ધ્યાન દઈને વાંચવો, અને જે વાંચે તે ઉપર વિચાર કરવો. આટલી સરતો તો તમે બધાંજ પાળી શકો, માટે હજી મિત્રમંડળમાં તમે જોડાયા નહોં તો એક કાર્ડ લખો અથવા જોડાઈ જાવ.

x x x x x

ગયા મહીનામાં મેં તમને જણાવ્યું હતું કે વિદ્યાર્થીઓ શું શું કરી શકે, એ વાંચીને તમે પણ કંઈ કંઈ વિચાર કયાંજ હશે. આજે હું તમને બીજી કંઈક બાળત જણાવીશ.

તમારું ગામ સુંદર થાય એ તો તમને ગમે કની ? તમે કદાચ એક કાવ્ય સાંભળ્યું હશે;

“ મારી ભરતભૂમિ ! રૂપાળી, યશાળી, સુશીલ, પુનિત છે ! ”

આમાં આપણી ભરતભૂમિને રૂપાળી સૌથી પહેલાં કહી

છે. પણ જો તેનું રૂપ આપણે સાચવીએ નહીં તો તે કદરૂપી લાગે. ધારે કે એક બાઈ છે, તે મેલાં કપડાં પહેરે છે, શરીરે ગંદી રહે છે, અને પોતાની કાંઈપણ સંભાળ રાખતી નથી, તો પછી આ બાઈ રૂપાળી દેખાશે ? ના. તેજ પ્રમાણે આપણા ગામનું રૂપ આપણે સાચવવું જોઈએ.

ગામની શોભા શેમાં છે ? ગામના રસ્તામાં, ગામનાં ઝાઝા-પાનમાં, ગામનાં બગીચાઓમાં, ગામની શોભા છે. ગામનાં પક્ષીઓ ગામના શણગાર રૂપ છે. એટલે ગામના રસ્તા ચોખ્ખા રહે, તથા ગામનાં ઝાઝાપાન અને પક્ષીઓ જળવાઈ રહે, એવાં કામો તમારે ધ્યાનમાં રાખવાં જોઈએ. આ સંબંધમાં તમારે નીચે પ્રમાણે નિશ્ચય કરવો જોઈએ:—

૧. હું પંખીઓના માખા તોડી નાંખીશ નહીં. તેમજ પશુ, પંખી, ઝાડ, છોડ અને કુલનો નાશ કરીશ નહીં.

૨. જ્યાં જ્યાં બની શકે તેમ હશે ત્યાં ત્યાં, હું બી કે છોડ રોપીશ. વર્ષમાં એક ઝાડ તો હું નવું ઉગાડીશ જ. બનશે ત્યારે ઝાડને પાણી પાઈશ.

૩. મારાં આંગણમાં કે જાડેર રસ્તામાં, હું લાંગેલા કાચ કે કચરો ફેંકીશ નહીં. ગામનાં વાવ કે તળાવમાં ગંદકીવાળો કચરો નાંખીશ નહીં, તેમજ કાગળીયા રસ્તે વેરીને રસ્તો બગાડીશ નહીં. રસ્તે કાચ કે પતરાના કકડા પડેલા હશે તો તે ઉપાડીને કૂંડને ન વાગે એવી જગાએ આવીશ.

૪. મારું ઘર, મારી શાળા, અને મારું ગામ, સુઘડ, સુંદર, અને નિરોગી રહે, તેવા પ્રયત્ન હું હમેશાં કરીશ.

આટલાં નિશ્ચય કરવા, તે કાંઈ અઘરું નથી. આ આખો મહીનો તમે આ ધ્યાનપૂર્વક વિચાર કરજો, અને એ સંબંધી પ્રયત્ન પણ કરજો. એટલે તમારાં મનમાં આ વાતો બેસાડી રહી જશે.

x   x   x   x   x

ઝાડનો છાંયો તમે કોઈવાર અનુભવ્યો છે ? ઉનાળાનો દિવસ હોય, બયોરે તમારે ગામખંડાર જઈ હોય, તાપ પડતો હોય,

તે વળતે વડનું, કે લીમડાનું, કે એવું મોટું ઘટોદાર ઝાંડ રસ્તામાં આવે, અને તમે તેની છાંયામાં બેસો ત્યારે કેવું લાગે! તમારો તાપ જતો રહે, તમને ઠંડક વળે, અને થાક ઉતરી જાય. પણ ઝાંડ કાંઈ એમને એમ મોટાં થાય! ઝાંડ રોપવાં જોઈએ, તેમને ઉછેરવાં જોઈએ અને સાચવવાં જોઈએ. કોઈએ પણ આમ કહ્યું હશે, ત્યારે તમને ઝાડનો છાંયો મળે છે. બીજાં એને આવો છાંયો મળે તે માટે તમારે પણ આવું કાંઈક કરવું જ જોઈએ ને?

એક વાર હું શહેર બહાર દૂર-દૂરવાં ગયો હતો. ત્યાં મેં એક લીખારી જેવો દસેક વર્ષનો છોકરો જોયો. એના હાથમાં ઘડાની ઠીબ હતી, અને એક કુવા કઠિ ખાખોળીયું હતું, તેમાંથી પાણી ભરીને, તે પાંચેક મીનીટને રસ્તે આવેલી એક નાની લીમડીને પાતો હતો. આ જોઈને મને નવાઈ લાગી. હું ત્યાં પા કલાક ઉભો રહ્યો. પછી મેં એને પૂછ્યું કે આ શું કરે છે? એણે કહ્યું, મારી મા લીખારણ હતી, તે અહીં એક વડ નીચે ગઈસાલ મરી ગઈ. મરતી વળતે એણે મને કહ્યું કે આપણે તો ગરીબ માણસ છીએ, લીખારી છીએ. લોકનું ધરમાદા ખાઈએ છીએ, પણ આપણે કાંઈક સાફ કામ તો કરવું જોઈએ. હું તો હવે મરી નઈશ. પણ તું પેલી લીમડી ઉછેરજે. આમ કહ્યા પછી ચાર દિવસે તે મરી ગઈ. હું આટલામાં થોડી મનુરી કંઈ છું અને લીખ પણ માંશું છું, પણ કોઈ દિવસ આ ઝાડને પાણી પાવાનું હજી ભૂલ્યો નથી. તેની આસપાસ કાંટા પણ મેં જ મૂક્યા છે, નહીં તો વળી દોર ખાઈ જાય.

આ વાત સાંભળીને મારા મનમાં બહુ વિચાર આવ્યા. પેલી લીખારણને મેં મનમાં જ સાબાશી આપી, અને આ વાત ઉપરથી મેં બહુ બોધ લીધો. તમે સૌએ આ વાતનો વિચાર કરજો; અને તેમાંથી જરૂર કાંઈક બોધ લેજો.

ભરવાડી, ગીરગામ
મુખાઈ.

લી. તમારો બાઈબંધ
કેશવપ્રસાદ દેસાઈ.

કૂલોની નિશાળ.

આંકાશમાં જ્યારે મસ્તીખોર વાદળો દોડાદોડ કરી મૂકે છે, જ્યારે ચોમાસામાં આપટાં આવવા લાગે છે, અને વાંસનાં આડામાં થઇને પૂર્વનો ઠંડો પવન ચાલ્યો આવે છે, ત્યારે ઘણાં કૂલો એકદમ ખીલી નીકળે છે; પણ દોઢને ખગર નથી કે તે ત્યાંથી-પ્રભુને ત્યાંથી આવે છે, અને ઘણાં હર્ષથી લીલી વનસ્પતિ ઉપર નાચતાં જણાય છે.

જા, મને તો એમ લાગે છે કે તે કૂલો નીચેની જમીનમાં નિશાળે જતાં હશે. એમનું લેસન એ ખોરણાં ખંધ કરીને તૈયાર કરે છે, અને ટાઇમ થયા પહેલાં જો એમને બહાર આવવાનું મન થાય તો એમના માસ્તર એમને એક ખૂણામાં ઉભાં કરે છે. જ્યારે વરસાદ વરસવા લાગે છે, ત્યારે એમને રમત મળે છે. જ્યારે વનમાં આડોની ડાળીઓ સામસામી અકળાય છે, તો કૂલોની વટોળીઓમાં પાંદડાં ખડખડે છે, અને વાદળો ગડગડાટ કરી તેમના લયંકર હાથ વડે તાળીઓ પાડતાં સંલગાય છે; ત્યારે બાળકૂલડાંઓ શુદ્ધાળી, પીંગા અને ધોળા પહેરવેશમાં બહાર નીકળી આવે છે.

જા, એમનું ઘર આંકાશમાં જ્યાં તારીઓ છે ત્યાં છે, તે તને ખગર છે કે? તેઓ ત્યાં પહોંચવાને કેટલાં આતુર હોય છે, તે તેં જોયું નથી? તું જાણતો નથી કે તેઓ આટલી ઉતાવળ શા માટે કરે છે? તેમનાં હાથ તેઓ કોના તરફ ઉઘાડે છે, તે હું જાણું છું. મારે કોઈ જાણ છે, તેની એમને પણ છે.

ધીરજ.

“ સ્ત્રીબોધ અને બાળક ”

ક્ર. સન ૧૬૨૨ અને ૧૬૨૩ નું આખા વર્ષનું

પાકું બાંધેલું પુસ્તક.

નાની માટી અનેક વાતો-અવાજો કાળો; શ્રી કૃષ્ણગી વિવિધ લેખો-પુસ્તકો-પત્રિકા-અન્યકા-ગિર-“ન બચીસી ની. વાતો-માયજીની વાતો-વગેરે અનેક વિવિધ લેખોથી ભરપૂર.

[સંગ્રહ ૬૦૦ પૃષ્ઠ અને ગિરો સાથે પાકું મુદ્રે પુકું]

૨—૦ વર્ષની કીમત રૂ. ચાર. વિ. પી. પોસ્ટેજ અર્થ ભુકું એક એક વર્ષનું આ પુસ્તક. ખરીદનારને નીચેનાં ફરમાવી ને

માગશે તે કોઈ પણ પુસ્તકનો એક સેટ અમૂલ્ય મળશે—

૨—૦ દાસ્યમદિર-રા બ. રમણભાઈ તથા શ્રી. વિદ્યાગૌરી કૃત.

૨—૦ હાસ્યકામગીની-કામગીરી ને કાચું પુકું.)

૨—૦ “નાતિ-વચન” અને “મહેનોના લેખો” (બે પુસ્તકો)

૩—૦ રા. બ. વણકોડકાર એકાદાવતું અન્યકા.

૨—૦ ચાર દરજી નાટકો- (છુટા-પાકું બાંધેલાં નહિ.)

૨—૦ સ્ત્રીઓનાં ભુવલ્લા બાગવતના કૃપા (પરીવાર કૃત)

૧—૮ “બાળકોનું ચરિત્ર” તથા “સીતા” નાટક (બે પુસ્તકો.)

૨—૦ “નર્મનો જય” તથા “રાનડે તં બ્યાખાન” (બે)

૨—૪ “કામોરનો કુંડી વાનો” અને “રાતમ ગા” (બે)

૨—૪ “કલાપી-કાન્તના સવારો” અને ગીતાપદિકા (બે)

મંગાવનારે ક્યા વર્ષનું અને ઉપરનામાંથી કયું પુસ્તક બહિસ

કરવેલું છે તે સ્પષ્ટ જણાવવું ને આરંબ સાથે રૂ. એક કીયોગ્રીટ મોકલશે.

ચાર વર્ષનું બાળક.

(ક્ર. સન ૧૬૨૩ ના સોબોધના “બાળક” વિશાગતું

પાકું બાંધેલું સચિત્ર પુસ્તક.)

આસ બાળકો માટે લખાયેલા ઉપદેશક લેખો-કવિતાઓ-નાની નાની વાતો-અવાજો-અન્યકા-સિંહાસન બચીસીની આંક વાતો-સંમાયજીની. આરે વાતો-વગેરે અનેક લેખોથી ભરપૂર સમગ્ર ૩૦૦ પૃષ્ઠ અને કેટલાંક ચિત્રો સાથે—

કિંમત રૂ. બે. વિ. પી. પોસ્ટેજ એમીલ મુદી માફ. લેખો—

મંત્રી: “સ્ત્રીબોધ”; ખોરખલા રોડ-અમદાવાદ.